

es rebel·la contra el seu pare que li posa dificultats per acudir als campaments de SF, i que impedeix al seu germà d'anar als del FJ. En canvi, altres joves, com els germans de la Júlia i la Magdalena, maduren políticament ben aviat, i els pares els han de recomanar prudència quan en privat "despotriquen" contra el règim. En general, els fills obeeixen els pares en la consigna que amb insistència els repeteixen: "No et posis en política!". No es pot deduir, però, la despol·lització de la manca d'oposició política organitzada, ni l'adesió al règim del consens tàcit. Malgrat el predomini de discursos conformistes, i de justificacions del consens, hem vist com en el terreny dels comportaments i de la vida quotidiana existeix un ample espai d'autonomia respecte del poder. Si el nou estat va sortir victoriós del seu combat per despol·litzar i controlar les masses, en l'intent d'aconseguir el predomini ideològic es va trobar amb nombroses resistències. Per exemple, el 1946 la revista del FJ es queixa de la "indiferència" davant els himnes oficials que els lleidatans van posar de manifest durant la inauguració de la I Fira de Sant Miquel.

Lérida con su Exposición Industrial Agrícola y Ganadera, ha dado un do de pecho. Estábamos satisfechos como ilerenses. En cambio, como falangistas encontrábamos a faltar en su recinto las banderas del Glorioso Movimiento, sin el cual, Lérida no hubiera logrado realizar su Exposición, ni podría cantar el himno al trabajo, a la paz, a su prosperidad económica. Ni se podrá cantar jamás nuestro Himno, ni el Nacional, si la gente lo escucha tan trágicamente indiferente como el día de la inauguración de este magno Certamen. (CLARA VOZ, n.12, Octubre 1946)

(DANIEL) Com a organitzacions juvenils hi havien els terços de Falange, tot això, que es dedicaven, tampoc a fer ideologia, sinó bandes de cornetes i tambors, campaments a l'estiu, aquest tipus de coses. Ere una apatia. Jo me'n recordo al pati del col·legit quan ancara ens feien cantar cants de tipus polític, que la gent canviae la lletra. Per exemple: "Por Dios por la Patria y el Rey...", la gent cantava "por dos patas de buey lucharon dos gitanos, por dos patas de buey murieron 36" O sigui ere una cosa que no ere sèria. Passaven d'això la gent. Alguns hi tenien alergia sense massa saber per què.

- En tota aquesta època recordes alguna mobilització juvenil?

(BENET)- Als 50 una mobilització per Gibraltar. Simplement volfem fer festa. Ens vam reunir els estudiants d'aquella època i vam dir: "No anem a classe". Però es va fer fora del control... espontani. Molt folklòric. Lo que sí recordo les petites guerres. Izábamos y arriábamos banderas. Per portar la contrària al FJ ens vam fer requetès! Va coincidir amb la mort del Carles VIII. Vam crear l'Agrupación de Estudiantes Tradicionalistas. Al col·legi ens fotien el fila, i quan pujavem la bandera, el dia que es cantava lo Cara al sol, els de l'AET no cantaem. I només se'n sentien uns quants. I a l'undemà "Por Dios por la Patria y el Rey", nosaltres cantar ben fort... Saps com se va acabar? Durants molts mesos només se cantae "Soy valiente y leal legionario", ja, ja. Perque és la única que cantae tothom. Això a nivell molt folklòric.

Els relats mostren la ineficàcia de les institucions de socialització política en la seva acció educativa: rera una parafernàlia de "grandeses", són coses molt poc "sèries". La rebel·lia juvenil apareix, en aquest primer moment, com una dissidència existencial, inconscient ("alguns hi tenien alergia sense saber massa perquè"). Però existeix. I no es guarirà, com un xarampió passatger, d'un cop per sempre. Rebrostarà amb insistència, malgrat els múltiples antidòts que el règim i les institucions cercaran d'injectar-hi. No és casualitat que els informants situïn les actituds de rebel·lia en un plà irònic i "folklòric" (de fet, també les revistes del FJ dedueixen del to de les cançons una manca de "fervor falangista"). Si les institucions del règim emmascaren la manca de discurs ideològic i de propostes educatives amb un ritualisme extern, no és d'estranyar que els joves utilitzin els mateixos llenguatges per posar en evidència la ineficàcia de l'estat. Al "puerilisme oficial" hom respon amb la "gamberrada". Aquesta no presuposa una immediata pol·lització, però tampoc és del tot innocent. El capgirament

de lletres de cançons, i sobretot els acudits i la broma, són un recurs força usat sota els règims feixistes amb finalitats lúdiques i de protesta.

- *Us en recordeu si van prohibir alguna cançó?*

(NARCIS)- *Si, alguna peça sí que va prohibir, el "se va el caimán, se va pa la barranquilla...", que vam canviar la lletra, i van fotre uns versos de Franco. Feien versos així, i del padre Lujan: "Se van pa la barranquilla, la Carmen Sevilla i el Padre Lujan" Je, je. Lo governador va prohibir aquesta cançó. Potser sí que ere el bisbe, però no ho sabem. I naen fent versos, uns ho cantaen d'una manera, i embolicaen l'estat per dintre. I hi havie artistes que els fotien un mes a la presó, o els sancionaven. I com aquesta, pues algunes.*

- *D'acudits del Franco, se'n contaven?*

(ELIES)- *Molts! Què sé jo... El nano aquell que en un concurs de xistes a la radio li n'havia d'explicar un i va explicar el de la guerra, que a un li havien tallat un braç a la guerra, li havien posat un ortopèdic i va quedar campeó de boxeo; l'altre que li van tallar una cama i va quedar campeó de 100 metros; a un altre li van tallar el cap i li van posar un tobxo i ara es lo Generalíssimo. I la seua tia li diu "No fill meu, aquest no es conta per la radio!". Això va passar de debò! Se'n contaven molts de sempre. Normalment a tots els països de mon se fan xistes del que esta al govern. Alguns van anar a la presó per imitar al Franco. Un altre que deia "Españoles, hace 25 años cuando yo tomé la riendas del gobierno, había tanta hambre en España que las mujeres tenían que vender su cuerpo para alimentar a sus hijos, y ahora estas mismas mujeres ven a sus hijos sentados en las sillas del gobierno".*

CECILIA- *Lo de contar chistes contra Franco ere un arma molt estesa. Se'n contava molt. Com ara del Moran.*

RICARD- *L'únic politic que jo recordi que de l'exili va tornar a Lleida, va ser lo Tonet Vives. Lo van deixar vindre. Hi ha una anècdota. Que ell llavors anave a fer tertúlia al Cercle de Belles Arts. Però clar, llavors se sabia el que deie i el que no deie. I sent governador el Carrera Cejudo li van comentar que el Tonet Vives s'havie permès dir un xiste contra el Franco. I la reacció del Carrera va ser la de dir: "Este chiste, yo lo he contao en este despacho y me he hecho un hartón de reir. ¡Pero al Vives no se lo tolero!". I els van cridar a capítul.*

L'acudit és un recurs ambivalent. Per una banda, en tant que sàtira d'una autoritat que es vol absoluta, suposa una crítica indirecta al poder, o al menys una presa de distància envers la seva hegemonia. En absència de llibertat d'expressió, l'acudit concita una multiplicada gamma de dobles sentits i significats diversos, evoca l'encontre d'una sociabilitat antifranquista disgregada en la resta d'àrees de la vida social. La ironia que conté serà vista pel règim amb sospita, i sovint comportarà intervencions repressives barroeres (cal només pensar en les peripècies de la censura). Per altra banda, l'acudit és una forma momentània d'alliberament, una infracció limitada en un àmbit establert i limitat. El riure constant de les evocacions del franquisme acompanya el discurs de la resignació, i la justificació d'una certa complicitat amb el poder, que es posa de manifest en els compromisos pragmàtics, als quals quotidianament hom està obligat a accedir. L'acudit quotidià és un oasi precari en un desert autoritari, una tènue clariana en una boira espessa. Una boira que començarà a esvaïr-se, a poc a poc, durant la dècada següent. Gràcies, en part, a l'actitud de joves nascuts durant els anys 40 i 50, aquells "homes nous" en qui el nou estat havia dipositat totes les seves esperances. A partir de 1960, els temps començaran a canviar, així en la militància cívica i política, com en els usos i costums.

NOTES IV

1. *Fer la nòria*: La tradició ciutadana de "la sínia" es evocada en nombroses obres històriques o de memòries (per exemple el llibre de J.B.XURIGUERA, *Els destins de la ciutat de Lleida*, Rafael Dalmau, Barcelona). La funció econòmica del carrer Major està sent estudiada pel geògraf Joan VILAGRASA. La tesina de Joan GANAU (*Una geografia de la percepció urbana. La imatge cultural de Lleida. Segles XVIII-XX*, tesi de llicenciatura, Estudi General de Lleida, 1988) conté alguns textos valoratius del carrer Major. Un espai amb funcions similars al carrer Major existia a la majoria de ciutats mitjanes en el període de postguerra. Vegeu, per exemple, la descripció que en fa Carmen MARTIN GAITE: "En todas las ciudades españolas existía una calle principal o una plaza mayor donde a horas fijas tenía lugar la ceremonia, hoy en desuso, del paseo. De una a dos y de nueve a diez, a no ser que estuviera nevando, las amigas se arreglaban para salir a dar una vuelta y recalaban indefectiblemente en aquel lugar de reunión, como si se metieran en el pasillo o en el cuarto de estar de una casa conocida, donde las puertas no daban al dormitorio o al comedor sino a otro tipo de locales más animados: tiendas, cafés y cines. Y se deslizaban pacífica y rutinariamente, cogidas del brazo, observando con más o menos descaro el comportamiento de los muchachos conocidos y desconocidos y hablando de ellos por lo bajo. Este encuentro puntual, que acababa volviendo familiares todas las fisonomías, se atenía a un ritual muy curioso. Por ejemplo, en la Plaza Mayor de Salamanca, las chicas paseaban en el sentido de las manecillas del reloj, mientras que los hombres lo hacían en el sentido contrario..." (*Usos amorosos de la postguerra española*, Anagrama, Barcelona, 1987: 184).
2. *La ciutat de les cols*: Sobre l'èxode de la pagesia fora de la ciutat, vegeu Simeó MIQUEL "La ciutat comarca", in *Lleida, problema i realitat*, Ed. 62, Barcelona, 1967: 125-163. Una visió de conjunt del procés d'urbanització de la ciutat a Joan VILAGRASA, *Creixement urbà i agents de la producció de l'espai. El cas de la ciutat de Lleida, 1940-1980*, Tesi doctoral, Estudi General de Lleida, 1983. L'impacte de la filmació de "La Fiel Infanteria" és descrit a *50 Anys de Lleida (1938-1988)*, La Mañana, Lleida: 51-52. Val a dir -i és una cosa que molt poca gent sap- que, malgrat el seu compromís amb el règim, la novel·la de Garcia Serrano havia estat objecte d'una important persecució eclesiàstica durant els anys 40, que l'havia condemnat per "proponer como necesarios e inevitables los pecados de lujuria entre la juventud" per descriure "cruda e indecorosamente escenas de cabarets y de prostíbulos", i per "estar salpicada de expresiones indecorosas y obscenas" (*Boletín Oficial del Arquebispado de Tarragona*, n.6, 1944, citat a ROCA, op.cit., 1986: 103). Fins i tot en alguns bisbats havia estat retirada de les llibreries.
3. "Hi havia classes!": Manca un estudi sobre l'estructura de classes a la Lleida franquista. A nivell descriptiu, són útils els articles de Simeó MIQUEL, 1967, op.cit., i "El factor humà", in DD.AA. *Les terres de Lleida...*, 1971: 253-270.
4. *La generació del bistec petit*: La visió hegemònica de la família patriarcal es resumeix en aquesta citació del 1948: "Bendito atraso nuestro... que nos lleva a considerar la familia como una sociedad jerarquizada en que los padres tienen el deber de educar a sus hijos al servicio de Dios y de la Patria, y los hijos no tiene derecho a vivir su vida, sino a que su vida sirva para algo" (citat a MARTIN GAITE,; *Usos amorosos de la España de postguerra*, Anagrama, Barcelona, 1987: 29). Sobre la tendència a la privacitat i el conformisme social dels joves de postguerra, J.LARANGUREN ha escrit el següent en un assaig famós: "La generación anterior a la que consideramos fue predominantemente política... Lo característico de la actual juventud es el desplome de los ideales, la desilusión y, consecuentemente, en mayor o menor grado, el escepticismo... Lo puesto por esta generación es el atenuamiento positivo a la realidad... en la acomodación funcional a la realidad inmediata... El joven de hoy tiende a asegurar se una sólido situación profesional y una satisfactoria vida familiar, a refugiarse en su vida privada... No hay más hogar que el familiar. Y esta

obvia constatación ha aumentado la vinculación familiar" (*La juventud europea y otros ensayos*, Seix Barral, Barcelona, 1961).

5. *Barri Antic*: 6. *Bandes*: 7. *Tribus*: Sobre les condicions de vida dels infants de postguerra, vegeu la següent citació de SALCEDO: "Els infants d'aquesta generació de postguerra, educats en abstraccions idealistes, van amalgamar la seva ingenuïtat amb l'exaltació d'un machismo precoç. Hom encara vivia molt al carrer. Les intuïcions excitaven la curiositat, i va haver-hi, com en tota generació però potser una mica més, alguns casos d'iniciació primerenca a la sexualitat. Aleshores, els fills de la molt depauperada classe mitjana vivien menys allunyats dels xiquets del lumpenproletariat. Per això, el deler d'aventurisme i la proliferació de colles roderes constituïa una praxis prou generalitzada per a tots els infants. Els xiquets jugaven als solars, enmig de les ruïnes dels edificis bombardejats, i als refutis antiaeris abandonats, i un dels seus jocs preferits era el de policies i lladres (això és, s'hi establia ja, anticipant-se als 'joves rebels', un antagonisme entre dues bandes) que marcaven unes diferències entre els bons i els dolents, responnent al maniqueisme religiós-polític en què eren educats" (*Integrats, rebels i marginats. Subcultures juvenils al País Valencià*, L'Estel, València, 1974: 43). Maurice CRUBELLIER ha explicat el pas de la societat infantil tradicional (rural o urbana) a la moderna banda adolescent. El relat presentat respon molt encara als models de la banda tradicional: segregació i clandestinitat, codi tàcit (lleis secretes i no escrites que reglamenten la societat infantil: l desconfiança és prohibida entre companys, però tolerada vers els estranys; la traïció és castigada; la propietat s'adquireix per do, bescanvi o trobada; l'integració al grup d'un nou membre pot passar per la prova del desafiament); territorialitat, separació de les noies, ritualitat, llenguatge obscè, ludisme, etc. El mateix autor ha analitzat el pas del joc a la joguina (*L'enfance et la jeunesse dans la société française*, Armand Colin, Paris, 1979: 57-62).
8. *Aules*: La situació escolar a la Lleida de postguerra és descrita per Josep LLADONOSA en les seves memòries. El curs 1946-47 a l'Institut de Batxillerat de Lleida hi ha matriculats un total de 1988 estudiants (1082 nois i 816 noies), dels quals 339 corresponen a ensenyament oficial, 907 a ensenyament lliure i 652 a ensenyament privat. El curs 1959-60 els matriculats són 5616 (3381 nois i 2235 noies), dels quals 566 corresponen a ensenyament oficial, 4159 a ensenyament lliure i 760 a ensenyament privat. És fàcil observar que el creixement de la matrícula ha afectat gairebé exclusivament a l'ensenyament lliure (vegeu apèndix). L'Escola del Treball té en aquest període una matrícula que oscilla entre els 150 i els 300 estudiants.
9. *Maristoides*: Els Germans Maristes van arribar a Lleida el 1895 i el 1900 inauguraven el col·legi de la plaça de Catalunya. Era unes modernes instal·lacions, construïdes en un edifici de 6.700 m², amb capella, diormitoris, infermeria, menjador, aules i espaiosos patis i jardins. Aviat es guanyà la confiança de les famílies benestants de la ciutat, i dels pobles (que manaven els seus fills a l'internat). Més endavant construïren un segon col·legi al carrer Anselm Clavé, destinat a sectors més populars. Durant tot el període els Maristes impartiren ensenyament primari i batxillerat (Romà SOL i Carme TORRES, "Els Maristes arriben a Lleida", *La Mañana*, 10-X-89). Algunes de les activitats extraescolars del centre es poden seguir a la revista "Cultura y Acción", de l'Agrupación Ex-alumnos de Maristas. Sobre la pedagogia de postguerra vegeu F.CAIVANO, "Memorias escolares de un niño bien educado, 1946-1959", in *Crónicas de Juventud*, Ministerio de Cultura, 1985: 64-68).
10. "*Fer-se gran a bufetades*": Sobre l'aprenentatge vegeu l'excel·lent article de Nicolàs LORITE (1987) "D'aprenents a parats", in UCELAY DA CAL (Dir): 412-428. A part de la memòria oral, les cròniques de Paco CANDEL són una de les úniques fonts que tenim per a conèixer les condicions de vida d'aquest sector de la població. Per exemple, a *Ser obrero no es ninguna ganga* (Ariel, Barcelona, 1968) l'autor documenta els baixíssims salaris i les males condicions laborals dels aprenents dels anys 40: "Los salarios eran bajos y nunca había disposiciones de aumento. Sólo los muchachos, conforme crecíamos o subíamos de categoría profesional, ganábamos un poco más, dos reales de aumento por día, luego de muchos regateos. Pero a veces ni aún así. Hablabas con el dueño y te decía que no podía ser. Entonces se entablaba una guerra sorda..." (p. 149). LORITE fa notar que els canvis econòmics propiciats sobretot a partir del Plan de Estabilización de 1957 no afecten ni els salaris ni les condicions laborals dels aprenents: "Per bé que es nota una dinàmica de caràcter molt actiu en el mercat de treball a Catalunya durant els anys 60, amb prou feines varien algunes de les conductes sociològiques característiques en el si de l'activitat productiva.

L'aprenent no és una persona més a la feina, sinó que segueix essent l'últim a l'escalafó professional, però, a més, el més mal tractat i pagat. La jerarquització en el si de les relacions de treball continua dominant de la mateixa manera que fou establerta en la dècada dels quaranta i les conductes dels adults cap als joves treballadors i els tipus de conversació continuen girant a l'entorn de les mateixes bromes i tabús sexuals" (op.cit., p. 419). Són observacions que confirmen abastament els nostres testimonis: les descripcions de la vida dels aprenents de finals dels 60 (vegeu apartats 8 i 9 del següent capítol) no són en essència diferents de les descrites en aquest apartat.

11. *El fil i l'agulla*: Sobre els oficis de l'agulla a Barcelona Sílvia PUERTAS ha presentat recentment una tesi de llicenciatura (1989). Segons el cens de 1940 a la ciutat de Lleida només treballaven el 19,2% de les joves entre 15 i 29 anys (per a una anàlisi més detallada vegeu Apèndix estadístic). Una bona anàlisi de les trajectòries laborals femenines a BORDERIAS, Cristina, "Estratègies familiars i trajectòries socials femenines", in UCELAY (Dir): 437-445, 1987. Per aquesta autora "les trajectòries socials ascendents masculines no poden ser explicades sense tenir en compte el paper de suport fonamental que han jugat a favor seu les dones de la família i la subordinació de les trajectòries de les germanes a les dels germans" (p. 437). Vegeu també SELVA, Marta & SEGURA, Isabel (1987) "De la coca ensucrada a la coqueta amb sucre. Discursos hegemònics entorn de la feminitat jove", in UCELAY DA CAL (Dir): 282-294; NAROTZKY, Susana (1988) *Trabajar en familia. Mujeres, hogares y talleres*, Edicions Alfons el Magnànim, València. Sobre la visió del treball femení com a ocasió de relaxament i de pecat, vegeu la següent citació: "Ha aumentado mucho, especialmente en las ciudades más populosas, la libertad y el desparpajo con que procede la muchedumbre de mujeres jóvenes independizadas por tener que trabajar fuera de casa, libertad aprovechada por otras muchas que no podrían invocar la misma razón. Son mayores, por consiguiente, los riesgos de relajación del pudor femenino" (*La moralidad pública y su evolución*, op.cit., 1944: 75). MARTIN GAITE ha descrit els usos a l'entorn del cosir com a metàfora de la condició femenina de postguerra: "El hombre era un núcleo permanente de referencia abstracta para aquellas ejemplares penélopes condenadas a coser, a callar y a esperar. Coser esperando que apareciera un novio llovido del cielo. Coser luego, si había aparecido, para entretener la espera de la boda, mientras él se labraba un porvenir o preparaba unas oposiciones. Coser, por último, cuando ya había pasado de novio a marido, esperando con la más dulce sonrisa de disculpa para su tardanza, la vuelta de él a casa. Tres etapas unidas por el mismo hilo de recogimiento, de paciencia y de sumisión. Tal era el "magnífico destino" de la mujer falangista soñada por José Antonio" (op.cit, 1987: 72).
12. *De Jaen al Canyonet*: El funcionament social de les colònies industrials han estat l'objecte d'un estudi pioner d'antropologia industrial: Ignasi TERRADAS *Les colònies industrials*, Laia, Barcelona, 1979. Segons el cens de 1940 a Lleida només treballaven en el sector indústria 227 noies entre 14 i 29 anys, gairebé totes (190) en el sector tèxtil i de la confecció. Evidentment, les xifres estan molt per sota de la realitat.
13. *Vida de minyona*: Segons el cens de 1940 a la ciutat de Lleida hi ha 525 noies entre 15 i 29 anys ocupades en el servei domèstic, la qual cosa representa el 47% del total de joves ocupades. La figura de la minyona, tan important com a força de treball juvenil en la postguerra, no ha merescut gaire atenció, tot i la seva importància social i econòmica, segurament pel caràcter "invisible" de la seva tasca.
14. *Mestres*: El caràcter femení de la carrera de Magisteri es pot observar en les estadístiques de matriculació a l'Escola Normal: la matrícula femenina acostuma a triplicar la masculina (vegeu apèndix). Val a dir que aquest és un dels únics oficis intel·lectuals on la tasca femenina és ben vista (en els llibres de literatura edificant, per exemple, hi apareixen sovint "las maestrillas" com a model de virtut i apostolat). Els discursos ideològics a l'entorn del magisteri es poden resseguir a la revista "Isard" (vegeu apèndix hemerogràfic).
15. *Al reng*: Manca un estudi exhaustiu sobre les transformacions del camperolat del pla de Lleida durant en franquisme, malgrat la recerca que està duent a terme Victor BRETON (*La colonización de la zona reglable del canal de Aragón y Cataluña (1940-1970)*, Tesi de llicenciatura, Estudi General de Lleida, 1987). Segons el cens de 1940 a la ciutat de Lleida hi havien 1058 nois entre 15 i 29 anys (el 21% de la població juvenil masculina) ocupats en l'agricultura i la ramaderia, mentre que només apareixen 147 censades noies (el 2,3%).

16. *Enquadrats*: Sobre el Fronte de Juventudes ens remetem de nou al llibre de Juan SAENZ MARIN (1988) *El Frente de Juventudes. Política de juventud en la España de postguerra (1937-1960)*, Siglo XXI, Madrid. ; MOLINERO, Carme & YSAS, Pere (1987) "El fracàs de l'Obra predilecta del règim", in UCELAY DA CAL (Dir): 370-380. "Por el FJ y las FJF pasaron miles de muchachos de la clase media y obrera. La alta burguesía, en cambio, no tuvo mucha estima al FJ porque siempre vió con desdén el tipo de formación que se daba... Además, una apreciación clasista hacía reparar en el hecho de que muchas gentes de condición modesta afiliaron a sus hijos a la OJ en los difíciles años de postguerra buscando una solución a las necesidades de aire libre y vida sana que precisaba la adolescencia" (ABELLA, op.cit., 1985: 155-6). La OJE es va crear per llei de 18-7-1960. Els objectius del canvi s'explicitaven en els Estatuts de l'entitat: "La unidad es hoy un imperativo legal y, en buena medida, una venturosa realidad entre los hombres y regiones de España, y hemos de hacer lo posible para conseguir que lo que ha sido fruto político de buen gobierno no se convierta en un profundo sentimiento colectivo de solidaridad. pocos medios hay para ello tan eficientes como un movimiento juvenil en el que se ejerciten las virtudes cívicas y se fortalezca el espíritu nacional (...) En este sentido, la labor del Frente de Juventudes ha sido, durante muchos años, altamente beneficiosa... Reservados las Falanges Juveniles de Franco la tutela y formación de los afiliados al FJ que, cumpliendo los 17 años, obtengan voluntariamente la condición de militantes del Movimiento, conviene dictar los estatutos de una OJ que, dependiente de la Delegación Nacional de la Juventud, y basada en los ideales, estilo y principios doctrinarios que inspiran nuestra convivencia nacional, tenga la apertura, atractivo y asistencia social para el logro de los fines unitivos señalados antes" (*Revista del Instituto de la Juventud*, n.5, 1966). Els afiliats es classifiquen, en raons d'edat, en Flechas (10-13 anys) Arqueros (14-16 anys) i Cadetes (17-21 anys).
17. "Sin tiempo para pecar": Els campaments van ser probablement l'activitat més efectiva del Fronte de Juventudes al llarg del període. Vegeu al respecte l'obra esmentada de SAENZ MARIN, 1988.
18. *Instructors*: Sobre la transformació de Falange en "Movimiento" iniciada el 1957 A.FERNANDEZ GALAR, governador civil de Lleida, feia la següent valoració a l'òrgan de la Jefatura Provincial del Movimiento: "Lo importante en nosotros es el sentido nacional-sindicalista, el ardor de nuestro servicio al pueblo de España, el interno estilo, la forma de ser y de sentir, no de parecer, falangistas. Esto es lo importante y no que el uniforme sea blanco o negro (...) La Falange, por lo que tiene precisamente de Movimiento en la concepción joseantoniana, no puede llegar a anquilosarse, a atrofiar sus órganos ejecutivos, o quedarse parada en la vía muerta, como cualquier rancio partido político u organización, atacados por arterioesclerosis funcional o burocrática. Era necesaria una renovación, psicológicamente hablando, para salvarnos de un pecado en que todos los falangistas y algunos otros españoles estabaábamos cayendo. Me refiero al pecado de acedia. No es esta la ocasión de analizar cómo nuestra generación dinámica, generosa, combativa, ha llegado a esta simulación triste y angustiosa... ni cuantos golpes, desilusiones, incompetencias y deserciones le han llevado a ella..." ("Consigna", *Inquietud*, n.1, 1957).
19. "Margaritas, luceros, flechas": L'estructura i activitats de la Secció Femenina a Lleida han estat objecte d'una recent tesi de llicenciatura per part de Maria Antonieta JARNE (1989) *La Secció Femenina a Lleida*, tesi de llicenciatura; GALLEGO, Maria Teresa (1983) *Mujer, Falange y franquismo*, Taurus, Madrid. Com el seu homòleg masculí, la Sección Femenina aspirava a formar una "nova moral" per a les futures generacions. Si les dones eren el "cor de la llar", esdevenien un agent de transmissió ideològica de primer ordre, que calia ensinistrar en el servei al nou Estat. Com afirmava el General Franco, en una concentració de la SF a l'Escorial el 1944: "Este ha sido uno de los aciertos de nuestro Movimiento: encuadrar a la mujer en la política sin matar ni mermar en lo más mínimo su espiritualidad, antes al contrario, despertándola y estimulándola, para emplearla en mitigar los dolores, redimir las miserias y despertar la esperanza y la ilusión..." (F.FRANCO, citat a PASTOR, 1984: 68)
20. *Torxes i Novenes*: La situació de l'Església lleidatana durant la postguerra està molt ben retratada en l'article del pare GABERNET ("La situació religiosa", in *Lleida, problema i realitat* Ed. 62, Barcelona: 209-240) i en les memòries de Josep LLADONOSA (1983). També ha estat objecte d'una tesi de llicenciatura (M.C.SANTIAGO, *La Iglesia de Lérida en la postguerra (1938-1947)*, tesi de llicenciatura, Estudi General de Lleida, 1988)

21. *D'aspirants a juvenils*: Sobre l'Acció Catòlica vegeu CARRASCO, Salvador, "Els moviments juvenils d'Acció Catòlica a Catalunya", in UCELAY DA CAL (Dir): 302-309, 1987. L'Acció Catòlica era definida com "la participación de los seglares en el apostolado jerárquico de la Iglesia" (vegeu *Reglamento General de las Asociaciones de AC*, Toledo, 1941). La seva estructura jeràrquica es dividia en quatre branques (Homes, Joves, Dones i Noies) que s'organitzaven a nivell territorial (nivell parroquial, diocesà i nacional). L'activitat bàsica eren els cercles d'estudi setmanals, presidits pel consiliari, que era l'autoritat real del moviment. Un cop al mes se celebraven "retiros" a la Seu Vella, i un cop a l'Any el Dia del Militant. En el de 1961 la presidenta diocesana de la Joventut Femenina d'AC, Maria Rúbies, comentava en el full volant: "Queremos ser una juventud valiente, capaz de parecerse y reflexionar sobre su actuación y la vida que le rodea y buscar la luz en la Palabra del Señor. Es el Día del Militante una ocasión estupenda para tomar conciencia de nuestra dignidad de mujer y cristiana, de nuestra misión en la familia, en la sociedad y en la iglesia". La "Juventud Femenina de AC" i els "Jóvenes de AC" funcionaven de manera independent, encara que coincidien en les parròquies. Cada curs organitzaven conjuntament una "Campanya", que tenia per objectiu articular les activitats de l'any. La Campanya del Curs 1953-54, per exemple, duia per lema "La Cruzada de la Fe", i tenia per objectiu "recordar y avivar en todos los jóvenes su fe cristiana", i -en paraules del Sr. Bisbe- "alentar la magna empresa de la reconquista espiritual de la juventud" (JOVENES, n.87, 1953). El president diocesà en feia la presentació de la següent manera: "¡Cruzada de la Fe! Es un grito angustioso, pero no desesperado. La juventud es optimista. En nuestra obra, esa cualidad es consubstancial con el jerarquismo y la disciplina. No en vano somos la esperanza de la Iglesia y del mundo. El problema de la falta de FE en nuestra juventud actual espera que acometamos su resolución enseguida" (Guillermo SESE, "Santo y Señá", JOVENES, n.84, 1953). La Campanya, que tenia una fase parroquial, local, comarcal i diocesana, comprenia "actividades sobrenaturales" (retiros, hora santa juvenil "para la conversión de la juventud", jornada pro juventud, oración de la cruz, ofrenda por la juventud), activitats "formatives" (cercles d'estudi, curssets de formació de militants, conferències) i activitats "apostòliques" (catecisme, conferències de cultura religiosa, visita als malalts, actes de propaganda, difusió entre els joves de follets i cartells sobre la "Croada", teatre religiós, propagació "de una Fiesta Mayor cristiana", ajuda en el "aguinaldo del pobre", etc). La Campanya incloïa també aspectes renovadors, com la proposta de "conocimiento de la juventud del propio ambiente en sus diversos aspectos, por medio de actos de estudio y de encuesta", que prefigurava el naixement dels moviments especialitzats que en els anys a venir haurien de renovar en profunditat l'AC.
22. *"Lo nostre casino"*: Aquest apartat no pretén analitzar en profunditat el paper jugat per les Congregacions Marianes en la història contemporània de la ciutat, sinó només evocar la seva funció en la vida dels joves. Les activitats i clima ideològic imperant en les CCMM fins a mitjans dels 50 es poden resseguir amb detall a la revista *"Sígueme"*, portanveu de l'entitat, publicada mensualment sense interrupció entre 1943 i 1955. "Els anys de postguerra i anteriors a la vinguda del bisbe Del Pino foren evidentment d'hegemonia dels jesuïtes. S'objservava una superioritat social i d'organització, àdhuc cultural i literària, de les CM sobre els joves i joves d'AC" (LLADONOSA, 1983: 369). L'ambient moderadament catalanista de les CCMM dels anys 50-60 es descrit en diverses parts de les memòries de Josep LLADONOSA. El 1956, per exemple, Jordi Pujol fa la primera visita en la seva política de "fer país". El 1957 el pare Arís, nou superior dels jesuïtes, cridà Lladonosa per proposar-li la unió del grup de català que ell portava amb un altre que existia a les CCMM. Amb l'ajut del recién arribat Joan Gabernet, creen un grup que dedicat a l'estudi de la Tradició Catalana: "Aquelles sessions adquiriren una certa divulgació i fins i tot hi acudiren alguns antics fejecistes. La cosa arribà al coneixement del governador civil, Alberto Fernandez Gálar, un home de molt bon tracte i potser el més liberal de tots. Aquest cridà el pare Gabernet, el qual li donà compte del que es feia a la Congregació. El governador li digué que ell no s'oposava a la seva labor si només era cultura catalana. Però que s'estigués de fer política contrària a les normes del règim. No ens ha d'estranyar que el governador conegués les activitats de la Congregació, de caire catalanista. Alguns dels congregants prenién nota de tota activitat i ho delataven" (ibid. 461).
23. *Pignatellis*: La revista *Sígueme* dedicà diversos monogràfics a l'obra del centre Pignatelli. Sobre l'Auxili Social vedgeu la tesi esmentada de Maria A. JARNE (1989). Sobre les condicions de vida d'un sector juvenil que voreja el lumpenproletariat (par de la qual acabava a la Legió), podeu veure les descripcions d'Oriol ROMANI, *Droga i subcultura. Una història cultural del "haix" a barcelona*, Tesi doctoral inèdita,

Facultat de Geografia i Història, Universitat de Barcelona, 1982: 196 i ss.; que es resumeixen en la biografia del Botas: *A tumba abierta. Autobiografía de un grifota*, Anagrama, Barcelona, 1983.

24. *Als marges*: La marginació i la delinqüència juvenil en el període de postguerra és un tema difícil d'estudiar, per la manipulació de les fonts i la dificultat d'accedir als testimonis orals. Una visió de les polítiques institucionals sobre la protecció de menors en les obres de Ramon ALBO: *Cuatro colonias agrícolas para menores moralmente abandonados*, J. Horta y Cia S.L., Barcelona, 1942; *Siguiendo mi camino*, La Hormiga de Oro, Barcelona, 1955. NICOLAU, Antoni (1987) "Joventut marginal i control social", in UCELAY DA CAL (Dir): 236-255. Una bona anàlisi dels canvis en la percepció de la delinqüència juvenil a GILLIS, John R. (1981) *Youth and history. Tradition and Change in European age relations, 1770-present*, Academic Press, New York. Vegeu també HUMPHRIES, Stephen (1983) *Hooligans or Rebels? An Oral History of Working-Class Childhood and Youth 1889-1939*, Basil Blackwell, London.
25. *Dels Huracans al Sicoris*: La societat civil durant el franquisme no disposa encara d'un estudi minuciós, tot i la visió de conjunt de Manuel LLADONOSA ("La societat civil lleidatana sota el franquisme", in *Lleida, 1910-1985*, Càixa de Pensions, Barcelona: 20-28, 1985).
26. "*Deportistas, pero falangistas*": Sobre l'esport com a estratègia de sotmetiment de la joventut per part del règim, vegeu Alex BOTINES, "Pan y circo en movimiento", *Crónicas de Juventud*, Ministerio de cultura, 1985: 70 i ss.); José PALOU, "Deporte y el Frente de Juventudes", *50 Años de Lleida (1938-1988)*, La Mañana, Lleida: 18.
27. *Esplais*: Una activitat de lleure a la qual al·ludeixen molts informants, però que no hem inclòs en aquest apartat, és la lectura. Lectura de còmics en la infantesa, de petites novel·les, de "llibres de formació". En una societat en la qual encara no hi predominen els mitjans de comunicació audiovisuals, aquesta lectura té ritmes diferents i funcions molt més importants de les que es donen en l'actualitat: "ANNA: Els llibres els vivíem. Els relacionàvem amb la vida. Avui no se llegeix. Els joves no se n'enteren del que llegeixen, van esbalotats. Nosaltres ho discutíem pel carrer, a les reunions. Ens trobàvem a fer brenars i parlaem dels llibres amb les amigues. Això és lo que mos umplie. Un deia una cosa, l'altra una altra... Llegíem molt llibres de formació. Ens ajudaen molt les revisions de vida. Hi ha un llibre que encara el guardo, "Temporas de primavera", que encara el guardo. Vivíem l'espirit que vivien les noies allavons. Eren molt idealistes, però per aquesta edat va bé, d'aixecar-te els ànims". Sobre la literatura edificant, vegeu ROCA, Jordi, *El ciclo vital en la "literatura edificant" de postguerra: percepció dels períodes de joventut, prometatge i matrimoni*, Tesi de llicenciatura, Area de Antropologia Social, Facultat de Lletres, Tarragona, 1985. Sobre les perniciosos influències de les males lectures, el bisbe del Pino havia comentat en la inauguració de la biblioteca pública, el 1953: "Muchos jóvenes se han perdido por haberse desorientados con malas lecturas y es por eso que la Santa iglesia extrema su vigilancia acerca de los libros para apartar a todos de las malas lecturas velando por la salud de los hijos" (citat a GRAUS, 1989: 74).
28. *Tardes de cine*: "Nos hicimos mayores, o nos hicieron mayores, en buena parte gracias al cine. Con él aprendimos sobre todo a equivocarnos, quizá la regla de oro de la madurez (...) Convertimos la tarde del jueves en entrada clandestina a sesiones "paea mayores de 16 años" (3-3R-4, de calificación eclesial) dónde tratábamos de descubrir los motivos de que aquello estuviera tan vedado (...) El sueño, la fantasía, lo maravilloso... Lo que nos resultaba imprescindible era intuir que existían otras realidades distintas a la mediocridad y la dureza autoritaria que nos imponía una sociedad enquistada en sí misma" (F.LARA, "Tardes de jueves", *Crónicas de juventud*, Ministerio de Cultura, 1985: 78-9).
29. *De la moda topolino a les faldilles tubo*: RIVIERE, Margarita (1987) "Moda i diferenciació juvenil", in UCELAY DA CAL (Dir): 462-478. "El traje negro, el collar de perlas, la peineta, la mantilla, que recogía el No-Do año tras año, iban mucho más allá de la moda, porque eran como el Principio Fundamental (vestimentario) de esa feminidad. La procesión de este prototipo visible en los días santos también iba por dentro: un viso (con encaje, a ser posible) un sujetador armadura de copas punzante y obsesivamente pespunteado y una faja (elástica era el calificativo de este portento) de caucho, implacable como un cilicio, a la que sujetaban las medias, eran ellos insoportables soportes físicos de la santidad. Aspi de oprimida y negra aparecía el alma femenina a las que fuimos adolescente con la Estabilización de Navarro Rubio y Ullas-

tres" (M.RIVIERE, "El vestido como cuadrícula", *Crónicas de juventud*, Ministerio de Cultura, Madrid, 1985: 81)

30. *Es pecat ballar?*: El discurs de la literatura edificant sobre el ball modern és analitzat amb detall per Jordi ROCA (op.cit., 1986: 79-90). A nivell local es pot resseguir en els nombrosos articles que dedica al tema la revista de les CCMM, com els que apareixien amb regularitat durant les Festes Majors: "Son las doce de la noche del domingo y estoy aprovechando el fresco en el balcón de mi casa, esperando que el sueño se apodere de mis ojos para acostarme, cuando al momento se oye por medio de un potente altavoz (que no ha cesado hasta las tres y pico de la madrugada), el ritmo de una orquesta que está tocando en la verbenas de barriada de una calle contigua a la que vivo. Despues de algunos bailables anuncia el vocalista de la orquesta: Señores, este baile va dedicado para los casados y "para los que lo parecen". Al oír esta frase en "segundas" y que haciéndose el gracioso salió de la boda del animador de la misma, se me apareció en la imaginación el desagradable panorama que en aquellos momentos debía divisarse desde el tablado de la orquesta, y me sirvió para una seria meditación de aquel cuadro que se estaba viviendo en plena calle: alboroto, gamberrismo, riñas, alguna que otra "mona", lujuria lo que más, y qué sé yo cuantas cosas desagradables a los ojos de Dios, todo ello fruto de todas estas pecaminosas diversiones del baile y sus derivados. Vida, ésta, que les ausenta del más puro ideal de fe en Cristo. Comparándolo con otro cuadro vivido aquella misma tarde por un grupo de congregantes en la Residencia de los PP. Jesuitas, divirtiéndose también, pero sin la menor mancha de pecado, con la conciencia tranquila de que con aquellos juegos no ofendemos a Dios (...) Y con este pensamiento no puedo menos que exclamar, para los que en aquel momento bailaban y ofenden a Dios: ¡Señor, perdónales, que no saben lo que hacen!" (José María MASIP, "Vidas opuestas", SIGUEME, n.108, agost 1952). Ni els Congregants, però, estaven lliures de culpa. L'any 1953 el superior de la CM pronunciava un encès sermó des de la trona, després d'haver estat informat que alguns membres de la Congregació havien estat vists a l'assistir a la revetlla de la Festa Major: "Desconfiamos de aquel que por la mañana golpean su pecho con fingida compunción, pero que por las noches van a lugares de diversiones deshonestas. No hallamos palabra con que dirigir nuestras críticas a tales individuos (...) Siento el profundo dolor que suponen estas afirmaciones tan graves y concretas, sobre alguno de mis feligreses" (SIGUEME, n. 117, maig 1953)
31. *Del Fronton a la Boîte*: 32. *Músics i barbers*: Sobre la mort del Frontón vegeu l'article "La muerte del Frontón", dins la secció "El reloj de la Seo", de F.PIÑEIRO (*La Mañana*, 11-I-1961). Aquells mateixos dies el periòdic anunciava un "Te-Baile" celebrat a l'Aeroclub: "Los universitarios leridanos, finalizadas las vacaciones de navidad, y antes de emprender de nuevo la batalla con los libros de texto, han organizado un "Te-baile" de despedida que se celebrará esta tarde en el Real Aereo Club de Lérida y al que asistirá buena parte de la juventud estudiantil leridana" (*La Mañana*, 7-I-1961).
33. *La carabina*: Sobre les relacions entre els sexes durant la postguerra vegeu MARTIN GAITE, Carmen *Usos amorosos de la postguerra española*, Anagrama, Barcelona, 1987. En una Circular de la Direcció General de Seguretat del maig de 1941 es deixava ben clar que la restricció moral al contacte entre els sexes tenia un suport policial: "En la calle, en paseos y en lugares de esparcimiento, teatros, cines, cafés, etc, se advierte un relajamiento de nuestras costumbres, oyéndose frases obscenas y viéndose parejas de jóvenes que sin recato alguno mantienen actitudes más que incorrectas, desvergonzadas. Dar sensación de energía en la corrección de tales licencias es deber primordial de la autoridad y en tal aspecto, recomiendo a V.E. el mayor rigor en la imposición de multas que estén en relación con la importancia de la falta cometida, publicando en la prensa los nombres de los corregidos" (citat a ABELLA, op.cit., 1985: 41).
34. *Allavons hi havie novios*: El procés del nuviatge de la burgesia es descrit amb detall en els capítols VIII i IX de l'esmentada obra de MARTIN GAITE, 1987. Sobre la "posta de llarg", celebrada quan la noia tenia 17 anys, vegeu p. 142. Les dificultats per accedir a la vivenda per part de les joves parelles van ser resumides poèticament en la cèlebre cançó "Mi Casita de Papel", que s'acostumava a cantar amb la lletra canviada: "Qué felices seremos los dos/ y que dulces los besos serán/ Sin azucar ni harina ni arroz/ Pasaremos la noche en la luna/ Por culpa del señor gobernador".
35. *El sexe dels àngels*: Fóra equívoc suposar que el discurs moralitzant sobre el ball o la sexualitat era exclusiu del franquisme o del nacionalcatolicisme més recalitrant. De fet, el puritanisme i la predicació mora-

lista envers els joves era compartit per amplis sectors de la societat (entre els quals es comptaven els sectors opositors i comunistes). Això pot explicar l'èxit de textos com els de Llucietta CANYA (*L'etern masculí* i *L'etern femení*) que defensaven la teoria que els "vicis" de la joventut es pagaven durant la vida adulta: "Un home que no hagi tingut contenció en la seva joventut, que tant li hagi fet una cosa com l'altra, difícilment podrà arribar a ser un marit fidel i ideal. Del jove que ha caigut dins els marges de la deslleialtat envers ell mateix, poques coses se'n poden esperar. Al jove que ha caminat per carrerons foscos li desplau la llum i la claror. Del jove que no ha tingut manies en la seva joventut, que res no li ha pogut frenar els seus desitjos inadmesos en la llei de Déu, difícilment se'n pot esperar una vida de rectitud. El que està acostumat a ensopegar amb una pedreta caurà sovint davant del primer obstacle" (*L'etern masculí*, Barcelona, 1957; citat a UCELAY DA CAL, *La joventut a Catalunya al segle XX*, vol II, p. 223).

36. *Digitus Dei*: Aurelio del Pino Gómez va prendre possessió de la diòcesi de Lleida el 15 d'octubre de 1947, i va presentar la seva renúncia, ja molt disminuït, l'abril de 1967: va ocupar el bisbat, doncs, els 20 anys centrals del règim franquista a Lleida. La figura del bisbe del Pino ha estat objecte de nombrosos comentaris laudatoris o blasmatòris. No disposem, en canvi, d'un estudi del seu paper històric real i simbòlic en l'església i en la societat lleidatana de postguerra. Vegeu l'article de Josep M. BALCELLS "Un bisbe rígid i purità", *50 Anys de Lleida (1938-1988)*, La Mañana, Lleida, 1988: 35.
37. "No eren normes, eren costums": La despolitització com a paradigma de la generació de postguerra va ser proposada per J.LARANGUREN en un assaig clàssic: "La generación actual no es ya una generación política. Tampoco es que haya regresado al viejo apoliticismo, Se ha despolitizado en cuanto que, sumamente escéptica por lo que se refiere a las 'ideologías' y a los mitos políticos, no está dispuesta a dejar que lo público invada el ámbito de su existencia privada" (op.cit, 1961). Vegeu alguns testimonis sobre la manca d'activitat antifranquista a la Lleida dels 50. "A la societat civil fins a finals dels 50 no hi va haver ningú que mogués un dit per fer res contra el franquisme. Lo predomini era el passotisme de la gent. La frase que hem sentit sempre: "No et posis en política!" I un altre axioma del temps: "No perdís mai la pau que has guanyat!" Encara existia la por: "Ojo, porque si et poses en política, serán los uns o seran los otros, però et passará lo que a ton pare, ton tio..." A força de repetir-les aquestes sentències te les creies. Això fa que la societat lleidatana s'hi trobi bè amb el franquisme. Una altra mostra: el Referèndum del 46 sobre la monarquia. Ja estava apanyat perquè a cada col·legi sortís un percentatge, estava marcat el 92%. La sorpresa històrica va ser quan van fer el recompte de vritat, només per curiositat, i va sortir un percentatge més gran!" (intervenció oral de Romà SOL en uns cursos de Doctoral a l'Estudi General de Lleida, 1989). "Eren pocs (a principis dels 50) els que es movien de cara a la cultura catalana; jo només recordo el moviment sardanista als Club Huracans i alguns conferencians al Cercle de Belles Arts, la junta i el president de la qual eren sempre de nomenament governatiu" (Josep LLADONOSA, op.cit., 1983: 453).

Carles Feixa i Pàmpols

**CULTURES JUVENILS, HEGEMONIA
I TRANSICIÓ SOCIAL.**

**UNA HISTÒRIA ORAL DE LA JOVENTUT A LLEIDA
(1936-1989)**

Volum II

Tesi presentada per a l'obtenció del grau de Doctor
Universitat de Barcelona, Estudi General de Lleida
Gener de 1990

Director: Dr. Oriol Romaní i Alfonso

Tutor: Dr. Llorenç Prats i Canals

Capítol V

ELS TEMPS ESTAN CANVIANT... (1960-1967)

Veniu pares i mares de tota la terra
I no critiqueu allò que no podeu comprendre
Els vostres fills i filles escapen del vostre control
El vostre antic camí està envellint ràpidament
Si us plau, sortiu del nou rumb si no podeu donar una mà
Perquè els temps estan canviant...

A fora hi ha una batalla, i està en ple apogeu
L'ordre s'està esvaint ràpidament
I el primer d'avui sera l'últim demà
Perquè els temps estan canviant...

(BOB DYLAN, "The Times They Are A-Changin'", 1967)

Sómos jóvenes, amor
somos jóvenes los dos
es fantástico vivir
y poder cantar así
Somos jóvenes, amor
somos jóvenes los dos
y esta juventud ha de perdurar
como el cielo azul y el mar

(DUO DINAMICO, "Somos jóvenes", 1962)

Tots els somnis trencats
Tots els castells per terra
Tot allò que hem viscut
Tan endins s'ha esfonsat

Què s'ha fet dels 17 anys?
Què s'ha fet d'aquells ulls,
d'aquelles mans tan pures?

Tant de cel se n'ha anat
Tanta mort al darrera de tot cor
Tant de plor, tant de plor...

(RAIMON, "Disset anys", 1963)

1. Estudiants o modistes?

San Tomás de Aquino, patrono de los estudiantes (...) Es esta una buena ocasión para poner de relieve el hecho de que los escolares españoles -cuyo ardor, entusiasmo y espíritu juvenil tantas veces se aprovecha para fines confusos- se encuentran ahora en la línea más positiva de unión y cooperación, desarrollando actividades artísticas, deportivas, etc, en un ambiente limpio que sin duda contribuirá a la forja de generaciones mejor preparadas en una superación de odios y divisiones. Agrupados en el SEU, los estudiantes disponen de un instrumento -que gobiernan y dirigen con un máximo grado de autonomía y libertad- para canalizar sus aspiraciones y desenvolver iniciativas de orden formativo o recreativo a parte otras de protección social en el ámbito escolar ("Los estudiantes y su patrono", LA MAÑANA, 7-III-1961)

El set de març de 1961, festa de Sant Tomàs d'Aquino, patró dels estudiants, va tenir lloc a Lleida la que pot considerar-se, probablement, primera manifestació pública de protesta envers l'autoritat constituïda. Els fets no apareixen en cap història oficial del període, ni tan sols en la crònica periodística d'aquelles dates, però és possible reconstruir-los en la memòria dels que els van protagonitzar i viure. A finals dels anys 50 la festa patronal dels estudiants havia assolit un caràcter massiu. Era organitzada per l'Institut de Batxillerat Mitjà i per les Escoles de Magisteri, i també hi participaven les escoles de comerç, de formació professional, i alguns centres privats. Tot i el caire marcadament oficial de la convocatòria, els estudiants aprofitaven la diada per fer un dia de disbauxa. La festa de 1961, segons la crònica periodística, no s'havia desviat del tradicional decurs marcat pel programa oficial. El 8 de març, "La Mañana" feia una extensa crònica de la celebració, bo i destacant la solemne missa a la Santa Església Catedral, presidida pel Sr. Bisbe, don Aurelio del Pino Gómez. En el sermó aquest subratllà la necessitat "de tener una plena formación religiosa nuestra juventud" i els perills "de los calamitosos tiempos por los que atravesamos, teniendo necesidad más que nunca en imitar las grandes dotes y virtudes del preclaro Angel de los estudiantes". La comunió "tuvo un emocionado momento al acercarse a la sagrada el profesorado y un crecidísimo número de alumnos de todos los centros de enseñanza media, comercio, normales y colegios privados, que llenaban completamente las amplias naves de la Catedral" (La Mañana, 8-III-1961).

Després de la missa va tenir lloc, com de costum, el festival al teatre Principal, amb actuacions de corals, tunes, rondalles, sainets, etc, de les diverses escoles. La revista "Relevo", en un irònic comentari, es queixava del to "grisaceo" que havia tingut, en comparació als festivals d'anys precedents: "Había mucho público en el teatro. Los ocupantes de las localidades superiores, cuando salieron algunos chicas del desfile de personajes, dieron una serenata de silbidos admirativos. Nosotros, que estábamos debajo, sentíamos que nuestro subconsciente silbaba también. ¡Ah! Pero poníamos cara de opinar: ¡Qué gamberros!" (J.VARELA, "Apostillas al Festival de San Tomás", Relevo, n.13, març de 1961). Per la tarda se van celebrar competicions esportives al Pavelló dels Camps Elisis, i una sessió de teatre llegit a la Cambra de la Propietat Urbana. Excepte la no celebració ("por diversas causas") d'un partit de basquet, "La Mañana" no registrava cap incidència significativa en la diada. Malgrat aquest silenci oficial, una polèmica que tingué lloc a la secció de Cartes al Director del diari ens aporta els primers indicis d'allò que tal vegada s'esdevingué. El mateix 8 de març, un "pare de set fills" escrivia aïrat la següent missiva:

Sr. Director de "La Mañana": Acabo de llegar a casa con la indignación y la vergüenza a flor de piel. Con la excusa de ser el patrón de los estudiantes, estos se han dedicado de la manera más necia y descarada a molestar a las chicas, ya pequeñas, ya menos pequeñas, que transitaban por las calles céntricas de nuestra ciudad. Y en muchos de los casos incluso se han propasado descaradamente, los yesos han ensuciado las calles, y hemos presenciado una magnífica exhibición de gamberrismo ante la pasividad general. A mi, particularmente, y como padre de siete hijos, me ha parecido una enormidad no poner coto a tales "hazañas". Y he repartido más de un perollones (sic). Nuestra sola inhibición ya es culpable de lo que estos arrapiezos hacen, hay que educarles en el civismo o de lo contrario el día de mañana lógicamente han de ser unos ciudadanos pésimos. Atentamente suyo. (Hermenegildo TOLL, Carta al Director, LA MAÑANA, 8-III-1961)

Al cap de pocs dies, el diari publicava una significativa reacció signada per "unos estudiante de ambos sexos ofendidos":

(...) nos llama gamberros porque las calles estaban sucias de confetti y de tiza. También ensuciaron las calles de confetti las modistillas y nadie se metió con ellas. Es cierto que los pitos atronaron las calles. Al igual de lo que hemos dicho anteriormente, también las modistillas hicieron lo mismo. Respecto a la procesión de la mañana, o sea el ataud, no se puede criticar si no saben porque se hacía, y si lo saben, ¿por qué critican sin razón? En cuanto a la tiza, también es verdad que se ensuciaron los trajes de las chicas, pero éstas apenas se quejaban, ya que hacían lo mismo con los chicos ¡Y en paz! (LA MAÑANA, 11-III-1961)

En termes similars s'expressaven altres dues cartes d'un batxiller i d'un universitari, que aprofitaven, però, per condemnar els fets sense paliatius, bo i atribuint-los a una colla d'exaltats, formada pels més joves i inexperts dels escolars, que no representaven la majoria d'una classe estudiantil que es pretenia "selecta":

(...) en alguna de las manifestaciones conmemorativas de su Patrón quizá se excedieron un poco en su alcance, y merezcan por ello la amonestación y la reprobación correspondiente (...) pero de todas formas ha de considerarse que lo que celebraban era la fiesta de San Tomás, día esperado por el estudiante durante todo el año, en el que la alegría y el buen humor se desborda de forma espontánea, y esto sucede ahora y ha sucedido siempre, sino ¿qué le parece si pudiéramos presenciar una película retrospectiva de la celebración en su época de estudiante? (Francisco B. VIDAL, estudiante universitario, Carta al Director, LA MAÑANA, 14-III-1961)

Tanmateix, l'abast de la polèmica suggeria que els esdeveniments no eren únicament "lo que ha sucedido siempre". El mateix ciutadà que havia desfermat el debat amb la seva carta es veia obligat a cloure'l en un to conciliador:

Santo y bueno es que os sintáis molestos y ofendidos porque ello demuestra que dentro vuestro estimáis la dignidad de ser hombres, y que tenéis afanes de superación. Comprendo perfectamente que tengáis afanes de bulla, comprendo perfectamente el porque enterrasteis la calabaza, o lo que fuese, siempre hemos visto que los alevines se mueven más que los barbos grandes (...) Y si de vosotros hay que aprovechar la fogosidad, de las personas mayores tenéis que aprovechar la templanza, y los consejos, y las reprimendas, que muchas veces despues de reñir a los hijos por alguna trastada, también nos reímos de lo que hicieron. (Hermenegildo TOLL, Carta al Director, LA MAÑANA, 14-III-1961)

Un article aparegut en el número d'aquell mes de la revista "Relevo", signat per un estudiant, venia a fer un resum de "Santo Tomás y los sucesos ocurridos en dicho día", valorant les diverses argumentacions utilitzades, i plantejant una alternativa dicotòmica: estudiants o modistes?:

En primer lugar comentar la de Hermenegildo Toll. Estoy de acuerdo en que es de pésimo gusto el ir atronando la calle con pitos, así como el emplear la tiza para labores tan poco educati-

vos y estéticas. como puede ser la de grabar "cuadros abstractos" sobre traje ajeno. Pero que no se crea él que fue el único en repartir pescozones, pues también los que celebrábamos nuestro Patrono, conscientes de nuestra personalidad de estudiantes, tuvimos que practicarlo con más o menos efectividad. Y muy a pesar nuestro hemos de reconocer que también a nosotros se nos caía la cara de vergüenza al contemplar como algun inconsciente (no precisamente estudiante) amparándose en el bullicio general, daba rienda suelta a sus instintos pictóricos y musicales (?). No obstante, le habré de decir que "ni eran todos los que estaban, ni estaban todos los que eran" (...) En cuanto a la carta de los que se califican "Unos estudiantes de ambos sexos ofendidos", dejad que me sonría un poco ¿Qué somos, estudiantes o modistillas? ¿Estudiantes? Entonces... no somos modistillas (...) Los estudiantes tenemos la obligación de representar una "élite" intelectual, cosa que no se exige a esas admiradas artistas del dedal y de la aguja (...) No amigos, esta no es forma de defender "la clase" estudiantil. (PEPE, "¿Estudiantes o modistillas?", Relevo, n.13, març 1961)

Què havia succeït realment aquell març de 1961? A què venia aquesta polèmica? Es tractava no més d'una queixa pels xiulets i el guix, com suggeria la primera Carta del Sr. Toll? No eren aquests uns signes tradicionals de la disbauxa estudiantil, que havien esdevingut costums establerts -semblants a la gresca de les llucietes- i que no tenien cap altra significació subversiva? A què venia l'al·lusió de la carta dels "estudiantes ofendidos" a "la procesión de la mañana, o sea el ataud", fet al qual la primera carta no es referia per a res? Per què el senyor Toll acabava adoptant un to conciliador i declarava comprendre "porque enterrasteis una calabaza, o lo que fuese", anècdota a la qual tampoc s'havia al·ludït en les cartes anteriors? Què significava la frase "siempre hemos visto que los ale-vines se mueven más que los barbos grandes" en la ploma de qui havia començat per clamar contra la "magnífica exhibición de gamberrismo" dels estudiants?

2. "Lo primer escape"

Tot apunta a que el joc de sobreentesos i frases de doble sentit fa referència a un debat públic que depassava els límits de la cultura escrita oficial, i que s'expressava al carrer en l'intercanvi oral. Les boiroses al·lusions a alguns elements simbòlics que apareixen successivament (el guix, les "gamberrades", la processó, el taüt, la carbassa), així ho suggereixen. Per altra banda, els judicis i valoracions expressats en les cartes semblen posar de manifest sentiments i consciències envers el poder compartits per altres grups socials a més d'una minoria d'estudiants. Que tot plegat es tractava, al capdavall, d'un afer de més transcendència que un simple acte de gamberrisme. Es en aquest punt quan la confrontació de les fonts escrites amb les fonts orals assoleix tota la seva significació i virtutalitat, com intentaré demostrar tot seguit. Diversos informants em van parlar del que podem anomenar "el carnaval del pi". La major part estudiaven batxillerat quan els fets van succeir, i els evoquen com a protagonistes o com a mers observadors. Gairebé totes les referències sorgiren casualment en la conversa, espontàniament relatades pels entrevistats, sense cap requeriment per part meua. Fou amb posterioritat que em vaig adonar de l'abast dels fets, i que vaig dur a terme el buidatge de premsa, a partir de les suggerències de la informació oral. Transcric, a continuació, part d'aquests relats. Ho faig de manera gairebé íntegra, no només per tal de respectar la singularitat dels testimonis, sinó perquè cadascun d'ells il·lustra aspectes complementaris dels esdeveniments, que analitzaré en la secció següent.

(JORDI) Quan fèiem les festes de Sant Tomàs d'Aquino, hi va haver una temporada que els estudiants se ficaven boines, amb cintes de colors. Cada escola tenia una cinta diferent. Va durar uns quants anys, quan jo nae a l'Institut. Jo recordo que a casa tenia una boina d'anar als campaments i m'hi van posar una cinta amb els colors de l'Institut. Se feia una missa a la catedral, que nae l'Aurelio que pegava un sermó de tres quarts de quinze, tota la catedral parlant. Hi anava molta gent. I després hi havia un Festival al Principal, que el montaven la Normal i l'Institut, conjuntament. Eren de òrdago. Després se van modernitzar una mica, però al principi igual el professor de Literatura els feia fer "El sí de las niñas". Tothom crida! Una cosa absolutament increïble. Allí els Maristes potser no hi anaven, que feien una mica de ranxo a part. També es va posar de moda anar pel carrer Major pitant, i tirar guixos. Al sortir de missa, fins a l'hora del Festival, carrer Major amunt i carrer Major avall, desfilitant. I a les tardes hi havia un festival esportiu a l'Antorxa, un partit de bàsquet Institut contra els Maristes, els grans rivals. Va haver un any que van fer una cavalcada, per la tarde. Unes carrosses increïbles. Parodiaven els catedràtics, les carabasses... Tinc una imatge molt borrosa. Jo vaig baixar de Granyena a veure-ho. Devia tindre 9 o 10 anys. Potser ere molt cutre i a mi em va semblar que ere fantàstic. Hi van col.laborar Magisteri, Institut i Maristes com a mínim. Hi havia una carrossa que hi havia com unes reixes, i un tio que feia de botxí i anava tallant los caps dels estudiants. I un tribunal que semblaven els catedràtics. I tota l'estona naen fent el mateix circuit. Uns van parodiar a l'alemana, amb el xaquetó que portava, les cames peludes... Algun tio de preuniversitari. Va ser bastant sonat, però em sembla que només se va fer un any.

- Com era l'ambient estudiant de llavors?

(DANIEL)- L'ambient ere aquet: desgarrat, apolític totalment, aideoalògic. Lo típic de la dictadura. Va haver un intent de celebrar un any Sant Tomas, per tot Lleida. Van fer un passacalles de disfresses, tot allò. Va anar molt be. I algú es devia empipar, i ho devien denunciar. Llavors el governador ho va prohibir. I van fer un enterrament. Hi devia intervenir també el bisbe del Pino. Perquè a dins del taüt, amb roba negra, pel carrer Major i al pont vell, van donar el tomb. I l'urbano, com si fos ara, parant lo trànsit. I sé que a dins hi nava un pi, per això dic que devia ser el del Pino. Això s'hauria de verificar.

- Vols dir que era una forma de protesta?

- No, no ere una cosa contra la dictadura. Que alguns d'aquestos eren los mateixos que organitzaven lo rosari d'antorxes! Poden compaginar-se les dues coses. Devia ser cap a l'any 60. Ha plogut tant des de llavors!

- Quines eren les festes en què participàveu?

(RAMON) A Lleida no hi havia cap festa popular. Hi havia la Festa Major, però naturalment estae totalment controlada per la burgesia local. Se limitaven a portar els Festivals de España, i la joventut no hi teniem accés. La festa de Santo Tomàs de Aquino, sí, ere l'únic dia que se le permetia a la joventut fer una mica el què volia. Els alumnes de Magisteri i de l'Institut mos reunim uns dies abans per montar els programes. Aquí no intervenia el professorat. Els actes eren els següents: Unes activitats esportives de molta rivalitat, que sempre acabaven malament, pegant-se, i que es feien al pavelló de l'Antorxa. Per supost que tot masculí. Les dones no ha intervingut mai a a la meua generació. Tot era separats. No mos veiem mai, només a les misses. Inclús en aquella època hi havia dos escoles de Magisteri. Primer es feia una missa a la catedral que la feia l'Aurelio del Pino Gómez. D'allí anavem a l'Antorxa que es feien els dos partits. Se feia un festival al Teatre Principal, que es pagava, però molt poc. Que els cèntims se destinaven per pagar l'excursió de final de curs de Magisteri i de l'Institut. Alguna vegada s'havia llençat algun confetti... Recordo una, lo que no recordo l'any... Eren los anys 50, a finals. L'acte principal era que fèiem una mena de desfile de carrosses, i acabava en ball. Cada col.légi feia una carrossa: l'Ins-

titut, l'Escola de Maestria, l'Escola Pericial de Comerç, los Maristes, l'Escola de Magisteri... Passava pel centre comercial de Lleida d'aquella època, pel carrer Major. Com que la festivitat aquesta los estudiants vam acabar fent balls i això lo bisbe del Pino no ho volia, va prohibir molts actes de una festa determinada de Santo Tomàs. Un any mos vam organitzar i vam fer un ataüt i hi vam ficar una frase lapidària: "Aquí yacen los restos de la festividad de Santo Tomás de Aquino", i la vam tirar al riu. Això se va fer molt corrents. Va haver alguna carrereta pel Carrer Major, perquè mos vam enterar que la policia no ho deixava fer, però ho vam poguer fer. Va passar molts anys que no es va fer i la vam ressucitar los alumnes de l'Institut i l'Escola de Magisteri a l'època que vai a l'escola de Magisteri. Però ja no se va fer mai cap cavalcata de carrosses.

(MARIUS) ...Ara, a llavors, jo diria que aquesta joventut benestant era una joventut poc sensibilitzada i lo primer escape és precisament el 58 o el 57... jo crec que era el 58 si no m'equivoco, perquè va ser l'últim any que vai estar a Lleida. Que s'organitze un Sant Tomàs intercol·legial, que pràcticament tot lo dia se converteix en una festa. Fins aquell moment se celebrae Sant Tomàs però no d'aquesta manera multitudinària.

- Era una festa espontània?

- No. Se va organitzar la festa de Sant Tomàs. Suposo que ho devien inspirar aquells de la OJE i los professors de la F.E.N. i d'Educació Física, però se'ls hi dispara una miqueteta. Els tios lo que volien fer, pues al dematí quatre carreres, a la tarde un partit de bàsquet. I algú devia dir: pues mos disfressem i fotem un passacalles per Lleida. Això els mateixos estudiants. I llavons se va organitzar un passacalles, amb un recorregut per tota la ciutat. Gent pels carrers disfressada de coses estranyes... Vam sortir tots de l'Institut. Jo anava disfressat de sastre o no sé de què. Vam anar dret cap al centre, que a llavons no hi havia cap casa. Vam passar per Blondel, el Carrer Major, Fernando... Me'n recordo que per aquí (rambla de Ferran) correa com un boig. Anavem nois i noies junts. Si, si, disfressats nois i noies junts! I va acabar en un partit de bàsquet als Campos, no sé si després un ball... Jo del partit de bàsquet sí que me'n recordo. Hi havia un ambient! Un ambient! Jo! I clar, com que hi havien les paies, pues se devien entendre que era un escàndol.

- I va ser un escàndol?

- No, escàndol no... Home, en aquell moment potser sí, perquè no s'havia fet mai. Estaen prohibits carnivals i clar, de repent vere gent disfressada pel carrer, hòstia! Enlluernave. Jo suposo que volia ser una festa allò de "laudeamus igitur", perquè me'n recordo que teniem la reina i les dames, no? A l'Escola de Comerç teniem dues dames i una reina. Però se'ls hi va escapar una miqueta de les mans. En el sentit gamberril si tu vols, potser érem inconscients del que feiem. Foteem gamberrades una mica. Se'ls hi va escapar per aquí. Llavons clar, no hi havia res, ni carnaval ni res. La gent passava pel carrer perseguint-se, fotent catxondeo i gamberrades... Que no era res, no es van trencar vidres ni res, però bueno. Era l'alegria pel carrer. Allò es fa ara i seria per riure. Diries: hòstia, pobrets, no? Però clar, era allò que explicava el Villatoro de les melenes. No podies fotre res, d'alguna forma. Es el tema de la dictadura, no? Organitzen una festa i arriba un moment que no la controlen i se'ls en va de les mans. I a partir d'aquí, clar, suposo que el bisbe diu: "¡Que esto no se repita más!". I llavons a l'any següent o al cap de dos anys, és quan ve l'enterrament de l'Aurelio del Pino. Que aquí jo ja estava a Barcelona i no sé si és el 59 o el 60. Suposo que d'alguna forma, es pensa repetir la història del 58 i l'Aurelio, escamat pel que va passar al 58, no la deixa fer. Però al 58 no va passar re. El que va passar potser és que algú va fotre mà en alguna tia al ball... I suposo que això al bisbe no li va agradar gens i potser no ho va deixar fer cap any més. I quan lo van demanar formalment l'any 61, va dir que no i llavons va ser quan van fotre lo de l'ataüt. Van fer una processó solemne per Lleida i el van tirar al riu i tot...

- Què van tirar al riu?

- El pi que hi havia dintre de l'ataüt. Es que jo no ho vai veure, que estae a Barcelona. Això m'ho va explicar... Això hauries de buscar algun paio que estés a l'Institut, perquè ho van fer els de l'Institut. Aleshores només hi havia un Institut a Lleida.

- I la gent que en dèia de tot això?

- Malament, no? Uns gamberros que no es preocupen d'estudiar! Però, què passa? Que l'Aurelio tampoc no era un tio que es va sàpiguer integrar a Lleida, que tampoc ni els catòlics estaven amb ell. Era un tio que va vindre aquí en plan dèspota, renegant de Lleida, de la ciutat... Ell va manifestar públicament més d'una vegada que la província más fea de España era Lèrida. I va ser el primer any que es va fer algo contra l'autoritat. Aquesta va ser la primera manifestació allò una mica, diguem-ne contra l'autoritat de fet i de dret que hi havia a Lleida.

- Però hi torna a participar molta gent en aquesta processó?

- Sí, sí. Es que la processó surt perquè no els deixen fer la festa

- Així és com una mena de manifestació...

- Sí, això mateix. Una mena de manifestació. Un indici de manifestació, claríssim. Jo penso que en el fons era una actitud divertida. En tot cas, si van sortir connotacions d'aquest tipus va ser per culpa d'ells. Es dir, ells n'hi van vere quan realment no hi eren. Era una típica festa d'estudiants. Perquè l'estudiant en aquella època, primer, tot eren ensenyances mitges aquí Lleida, d'entrada; i segona que encara no havia arribat aquí els temes d'Astúries, del 55, i el tema dels tramvies de Barcelona no estava encara considerat això aquí.

(JESUS) ...No era reivindicación. Era una protesta porque el obispo se cargó la fiesta de los estudiantes. Se le daba más importancia, y es natural, a la cosa de diversión y fiestas populares que no a lo religioso. Se luchó mucho para que nos hicieran el baile... Porque no había bailes. Recuerdo que por ejemplo, había uno que se hacía en el Casino, otro que se hacía en el Real Aeroclub de Lèrida, que estaba en la Plaza Paeria en el primer piso, estaba luego la Boite, que estaba donde hoy en día está la Residencia Principal. Que allí es donde mejor se estaba, había poca luz, te podías arrimar y no pasaba nada.

EULALIA- ...De surtir amb colles ere només quan naem a postular, el dia del Domund, i per Sant Tomàs d'Aquino que s'anae amb aquell festival famós al Principal. D'aquells típics de l'època, que un col.legi feie l'Escala en Hi-Fi, los altres la tuna, los altres lo teatre. Al carrer hi havie molt ambient de festa, però de tot, de tirar papers, de rallar-te, de guixos a les esqueses. Havies de sortir amb abrics que no fossin blau marís, porque com anessis amb l'uniforme arribaes perduda. Pel carrer feien xivarri, amb xiulets, com ara el Carnestoltes, però sense nar disfrassats. Alguna vegada havien fet alguna professó amb plan de xunga.

ALFONS- Un any no el van prohibir?

EULALIA- Sí, porque van armar molt merder, van tirar un ataüt, amb l'Aurelio dins.

ALFONS- Però van ser perquè van prohibir la festa...

EULALIA- No, van prohibir els balls. Al matí anaes a voltar, allavons naves al Festival. A la tarde tornaes a sortir a passeig i hi havien llocs que feien balls. I llavons van prohibir els balls, que eren clandestins. Perquè l'Aurelio! Balls públics de gent jove estaen prohibits. Los guateques precisament se feien porque no tenies medis de nar de balls amb gent jove.

- Però sempre havien existit, els balls...

EULALIA- Per gent gran sí, però per gent jove no. Hi havie el Sicoris, els Huracans... Però fins una certa edat no et dixaen entrar. A partir dels 18 anys. Quan va marxar l'Aurelio de Lleida, un dels comentaris que va fer, porque en pic va marxar se van començar a obrir discoteques, i deien

que deie: "Desde que me he ido yo en Lèrida se han abierto las puertas del infierno". Llavons clar, hi va haver algun merder, o alguna censura d'alguna cosa que devien fer al festival, i va ser quan ho van prohibir, però bueno, el van continuar fent.

3. Rebels o gamberros? El carnaval del pi

Intentaré, a continuació, reconstruir l'episodi a partir del contrast de les fonts orals amb les fonts escrites, per dibuixar-ne el context sociocultural en la Lleida de 1961, i extreure'n algunes suggerències interpretatives. A finals dels anys 50 la festa de Sant Tomàs d'Aquino havia assolit un caràcter massiu, que reflexava el creixement continuat de l'alumnat secundari a la ciutat. Des de la fi de la guerra civil, el nou règim havia impulsat aquesta celebració d'arrel confessional com a paradigma de la seva política educativa. La pretensió d'enquadrament obligatori en el SEU perseguia -com recordava l'editorial de "La Mañana" del 7 de març de 1961- "forjar generaciones mejor preparadas en una superación de odios y divisiones", i alhora preservar els escolars "cuyo ardor, entusiasmo y espíritu juvenil tantas veces se aprovecha para fines confusos". La consigna era formar un alumnat addictes al règim, dòcil i allunyat de radicalismes. Als centres d'ensenyament secundari el set de març era una festa de marcat caire oficial, supervisada per les autoritats civils, religioses i acadèmiques, i que s'escolava entre misses, cerimònies acadèmiques, partits de futbol i festivals folklorics, actes que es duïen a terme en la més estricta segregació entre els sexes. Subterràniament, però, els estudiants començaren a celebrar la seva pròpia festa no oficial i no formalitzada. S'havia extès el costum d'acudir al carrer Major fent soroll amb xiulets i guixant els vianants i les xicotes que hi passaven. Els més agosarats, fins i tot, organitzaven algun ball d'estudiants clandestí, sovint al Casino Principal o a l'Aereo Club. El parangó amb la celebració de les Ilucietes -al·ludit en l'article de "Relevo" suara esmentat-, una de les úniques festes tradicionals que van tenir continuïtat durant el període franquista, situava els estudiants en un pla similar al de les modistes. Tot i que alguns es començaven a queixar d'aital "gamberrisme", la cosa no semblava traspasar els límits d'una episòdica disbauxa, que si bé no era ben vista per les autoritats, no implicava cap perill notable d'ordre públic.

Vers l'any 1958 un sector estudiant va atrevir-se a anar més lluny, animat pels nous aires que els joves instructors d'un Frente de Juventudes en procés de reorganització (el 1960 es crearia la OJE) aspiraven a donar a la celebració. Sembla que alguns professors de política i educació física van promoure una festa més oberta, amb activitats lúdiques i competicions esportives. Però la diada -com diu en Màrius- "se'ls hi va escapar de les mans". Els estudiants es van prendre més llibertats de les degudes i van organitzar una inèdita "cercavila" pel carrer (en Ramon parla d'una "cabalgata de carrosses"). Els adjectius amb que es descriu aquesta processó ("enlluernave", "hi havia un ambient!", "lo dia se converteix en una festa", "era l'alegria pel carrer"...) il·lustren l'èxit inesperat que devia aconseguir una experiència tan novedosa. (POST SCRIPTUM: Els informants no menteixen. Quan la tesi estava acabada he localitzat una col·lecció de fotografies de la diada, algunes de les quals són reproduïdes en l'Apèndix X. Convé mirar-les després de llegir el capítol com a il·lustració magnífica de les fonts orals!). En aparença, la festa tenia un contingut "formal" i "recatat". Fins i tot es van elegir dames per cada centre d'ensenyament, en la millor tradició de les festes de societat. Però el cert és que els jovencells van perdre, per un dia, el degut respecte, i es van atrevir a sortir al carrer amb actituds desvergonyides ("va ser el primer escape"). Algunes de les carrosses van integrar paròdies més o menys encobertes dels professors. Fins i tot es va celebrar un animat ball estudiant al vespre. No

és d'estranyar, amb aquests precedents, l'intent dels estudiants de repetir l'experiència al cap d'uns anys, i la rotunda negativa governativa, que la memòria oral atribueix a la directa intervenció del bisbe. Es aquí quan es produeix la sobtada reacció dels joves: organitzen espontàniament una cercavilla de protesta, i surten sense permís pels carrers carregant un taüt amb un petit pi al seu interior, que llencen al riu després de recórrer tot l'eix comercial de la ciutat.

Es significatiu, per començar, que els relats dels informants assumeixin un model de "carnaval" per a descriure la celebració. Sant Tomàs se celebrava llavors el 7 de març, una data no molt allunyada de l'inici de la quaresma. Com recorda en Màrius, el carnaval estava prohibit durant el franquisme. Era el símbol de la repressió que el nou règim exercí sobre les tradicions de la cultura popular que no pogué apropiarse -en els "coros y danzas" de la Secció Femenina- ni mantenir sota el seu control. Com hem vist anteriorment, el record del multitudinari carnaval d'abans de la guerra és encara ben viu en la memòria dels informants més grans, que l'evocuen com el símbol d'un període emergent per a la cultura urbana de les classes populars: "Los carnavales, per molt que et diguin, sempre es quedaran curts, porque ere impresionant... La joventut la va perdre, aquesta diversió. Després de la guerra se va prohibir, per la cara tapada, en defensa de la virtud i la moral. Sí que ho comentaven la gent, però devia ser que no els hi quedaven ganes de protestar" (DAVID). El caràcter subversiu de la festa, el sentit antiautoritari de la màscara, és truncat per l'irrupció d'un nou règim que es caracteritza per la supressió de les llibertats fonamentals, i la destrucció de les tradicions festives populars. Des d'aquesta perspectiva, l'organització d'una cercavilla de protesta per part d'una colla d'estudiants no podia ser considerada únicament un acte gratuït i inofensiu, sinó que neixia carregada d'un fort contingut simbòlic. Certament, els joves que havien nascut als anys 40 no van viure directament l'experiència del carnaval republicà, i no podien tenir el mirall de què disposaven els membres de generacions anteriors. Però en el patrimoni cultural dels sectors no addictes al règim, es mantenia per transmissió oral el record del carnaval i, de grat o per força, els joves havien de ser conscients de les seves connotacions contestatàries.

Tanmateix, són les connotacions eròtiques de la festa les que assumiran una importància més cabdal. Les al·lusions de l'autor de la primera carta als estudiants que "se han dedicado de la manera más necia y descarada a molestar a las chicas (...) incluso se han propasado descaradamente"; el caràcter lúdic de la festa del 58, amb un animat ball i algú que devia "fotre mà", són elements que reafirmen els perfils eròtics que sempre ha tingut el carnaval. Es probable que, més que aquests pretesos "excessos", allò jutjat com "irreverent" fos el mateix caràcter mixte de la festa del 58. Tot i que la rígida separació sexual dominant en l'ensenyament de postguerra començava a posar-se en qüestió, el fet que una celebració fos organitzada conjuntament per nois i noies, i que estudiants d'ambdós sexes participessin conjuntament en el cercavilla posterior, era un element de ruptura molt important respecte dels rols sexuals vigents en aquella època. De fet, alguns informants consideren la prohibició dels balls com el nus de l'afer. El ball clandestí del vespre era per als estudiants un dels eixos de la festa, i un dels únics moments que els permetien escapar del control adult. La prohibició oficial de l'accés a les sales de ball per als menors de 18 anys convertia aquestes festes clandestines en una de les úniques ocasions que tenien els més joves d'iniciar-se en aquest ritual social. Encara regnava a l'ambient, però, el discurs moralitzant, característic del nacional-catolicisme imperant en la postguerra, que personificava en el ball els mals del "món modern" que assetjaven els joves. Com hem vist en els capítols anteriors, hi havia una nombrosa "literatura edificant" que a través de llibres, fulls parroquials, prospectes, articles en revistes, etc, arribaven a molts dels nostres informants. Però era sobretot la pressió social la que convertia el ball en un costum "mal vist", en especial per als estudiants, els fills de la burgesia. Les autoritats acadèmiques, sobretot als col·legis religiosos, eren còmplices d'aquests plantejaments.

Baile organizado semiclandestinamente se celebró todos los años. Las autoridades a regañadientes lo consentían, pero nunca lo autorizaban y menos subvencionaron. Por supuesto, el citado baile siempre estuvo prohibido por los colegios religiosos y en especial los femeninos, no obstante eran muchas las chicas que pese al peligro que suponía asistir, acudían sin reparos. También hay que decir que normalmente los directores y directoras de los citados colegios siempre terminaban por tener la relación de las alumnas y a veces alumnos que habían osado desobedecerles (la información, como era usual en la época, la obtenían a través de su red de chivatos). Tanto temor venía a cuento porque se creía que en los citados bailes la gente se metía lotes. Eso no era cierto, pues los encargados de los locales no lo hubieran permitido. A todo lo más pequeños achuchones y algún beso robado. Lo que ocurría es que por el machismo imperante en la época los chicos en nuestras tertulias decíamos mentiras para epatar a los amigos más tímidos de la pandilla y para ser considerados más hombres. (RAMON, testimoni escrit)

En aquest marc ambiental, la personalitat del bisbe de Lleida, don Aurelio del Pino Gómez, hi jugava un paper no gens negligible. Aquell que havia saludat l'entrada de Franco a la catedral, el 1955, amb les sonades paraules "digitus Dei hic est", era reconegut, en efecte, com la màxima autoritat local, que en la consciència popular tenia poder per cessar governadors civils i alcaldes. En el plà moral el seu dictat no tenia discussió. La vida pública de la ciutat va patir, durant dues llargues dècades, la seva particular empremta supervisora. Don Aurelio era un aferrisat rival del ball, tot i que a finals dels 40 havia escandalitzat les classes benpensants amb la seva decisió de traslladar provisionalment a un antic ball (el Novetats) la parròquia del Carme, que estava en obres. Les seves campanyes "contra la inmoralidad y la blasfemia" es van fer famoses. La coincidència de la seva dimissió, el 1967, amb la inauguració de la primera "boïte" de la ciutat (l'Scarlett) va fer córrer una altra de les seves frases famoses: "Desde que me he ido de Lérida se han abierto las puertas del Infierno". El fet que la memòria popular atribueixi a la seva directa intervenció la prohibició del ball i de la cercavila que els estudiants pretenien repetir el 1961, escandalitzat com estava dels "excessos" de la festa del 58, i que el prenguessin com objecte de la seva burla, és un indicatiu del paper que els estudiants li assignaven, fos quin fos el seu protagonisme real en els fets. Que s'atrevissin a desafiar-lo posava en evidència que la seva autoritat, que havia romàs indiscutida durant tota la dècada anterior, començava a posar-se en qüestió.

La reacció dels estudiants -i aquí rau, crec, l'interès del cas- no s'expressa en un plà discursiu i racional, sinó que utilitza el llenguatge simbòlic i ritual. Tots els elements de la manifestació es reves-teixen d'un contingut ceremonial molt elaborat. El petit pi introduït dins del taüt negre, representa metafòricament la figura de la primera autoritat religiosa, a qui els estudiants atribuïen la suspensió de la festa ("un taüt amb l'Aurelio dins"). La cercavila per l'eix comercial està a cavall entre el carnaval espontani, la processó religiosa i la manifestació organitzada. El ritual, inclòs el llançament del pi al riu, recorda formalment l'enterrament de la sardina, la darrera part del carnaval, l'únic costum de la festa que a Lleida es continuà celebrant després de la guerra. El judici i enterrament de Pau Pi, protagonista del carnaval lleidatà, havia estat un dels trets característics de la celebració local. Abans de l'enterrament de la sardina es feia una solemne processó fúnebre, que començava amb l'ajusticiament de Pau Pi a la plaça principal, i acabava amb sa majestat a la fossa. L'enterrament del petit taüt recupera, doncs, tot el contingut satíric i subversiu de la festa, que era l'aspecte més durament prohibit i blasmat per les autoritats (per ironies del destí, el "pi" tenia ara un altre significat: l'antic carnes-toïtes i el nou bisbe tenien el mateix cognom, però el nom era ben diferent!). La cerimònia té una doble lectura: proclama la mort forçosa, amb epitafi inclòs, d'una festa que els estudiants s'havien apropiat. Però també pretén enterrar, no tant l'autoritat responsable de la suspensió, sinó els comportaments dictatorials que aquesta exerceix. El color negre (des del taüt als vestits dels actors) reafirma el simbolisme del conjunt, i remet també als colors propis de la clerecia i dels estaments dominants. Tot plegat apareix com un elaborat procés d'inversió simbòlica, característic del carna-

val. En primer lloc, s'inverteix el significat de la festa. Els estudiants s'apropien d'una celebració de caire oficial i en origen de connotacions reaccionàries, per encabir les seves necessitats lúdiques. En segon lloc, s'inverteix el contingut de cerimònies religioses com l'enterrament i la processó. Quan l'autoritat reclama la propietat de la festa, com a garant de la seva ortodòxia, i condemna la desviació, la protesta que organitzen els estudiants adopta l'estructura de rituals sagrats, però resvestits d'un significat satíric i contestatari. Com diu en Màrius, la intervenció censora de l'autoritat aconsegueix de convertir "una simple festa d'estudiants" en "un indicatiu de manifestació". La primera manifestació de protesta de la qual tenim notícies a la ciutat des de la instauració del nou règim, el 1938. I el precedent de manifestacions posteriors: el primer de maig de 1967, les protestes obreres i estudiants més organitzades des de principis dels 70.

Vull suggerir, amb això, que la manifestació tingué un caràcter polític? Certament, fóra extemporani atribuir una naturalesa directament política a uns esdeveniments com els que analitzem. Tanmateix, el fet que els participants en el debat als periòdics equiparin els fets a formes tradicionals de gamberrisme, i que els nostres informants subratllin el caràcter despolititzat de l'ambient estudiant, no ens hauria de fer oblidar el significat profund que un acte públic de protesta al carrer tenia en un context socio-polític on qualsevol tipus de dissidència era fortament reprimida. Que els actors no en fossin directament conscients no impedeix prendre en consideració les conseqüències de la seva acció. El mateix informant que afirma, en una carta posterior a l'entrevista, que "lo de la protesta a la negativa del Obispo no fue política en absoluto", reconeix que "ante la posible presencia de fuerzas de la Policía Armada, se optó por tirar la citada caja al río Segre, más o menos a la altura del Ayuntamiento. Se supone que Don Aurelio quiso cargarse la cabalgata porque el año anterior la temática de las carrozas eran veladas (pero muy suaves) críticas a temas de la vida burguesa leridana" (RAMON)

Certament, en la Lleida de 1961 no era imaginable un moviment estudiant polititzat de caire anti-franquista com el que s'havia produït a les universitats de Madrid i Barcelona alguns anys abans, ni com el que tindria lloc a Lleida a principis dels 70. Però cal no menyspreuar la importància que sota el franquisme van tenir de les formes "no polititzades" de resistència i protesta, com a reflex dels límits de l'hegemonia de l'autoritat dominant, i com a expressió de l'existència d'àrees socials i culturals que escapaven al control del poder, en uns moments en què no era viable exercir altres formes més articulades de lluita. Que els arravatats estudiants no fossin activistes subversius no significa que haguéssin de ser simples gamberros. Actituds de resistència anti-autoritària com la que analitzem contribuïrien, amb el temps, a generar una cultura democràtica, que seria la base en la qual germïnaria el moviment anti-franquista. De fet, anys a venir, en Màrius serà un dels fundadors del SDEUB, participant a la Caputxinada, i en Daniel viuria els maig del 68 a Roma, on s'havia traslladat per estudiar. Per altra banda, caldria vincular el "carnaval del pi" amb l'ús generalitzat que sota el franquisme les classes no hegemòniques van fer dels mecanismes propis de la tradició còmica popular (l'acudit, la ironia, el sarcasme, la imitació, la irreverència...), per criticar les autoritats. És cert que els estudiants fan ús d'alguns elements anticlericals presents en aquesta tradició. Amb tot, donar als fets un interpretació exclusivament en termes d'anticlericalisme suposaria fragmentar el seu sentit. A més a més, com recorda en Daniel, molts dels joves que hi van participar eren catòlics convençuts que organitzaven el multitudinari rosari de torxes que es feia al castell, i no ho veien incompatible amb participar en la cercavila. La resistència antiautoritària no es limitava únicament al plà religiós, car els estudiants eren conscients del joc d'aliances establertes entre el poder civil i el poder religiós.

Quina va ser la reacció de les autoritats i de la societat envers aquest intent subversiu? No tinc notícies de detencions o repercussions visibles de la protesta. Pel que fa a la reacció ciutadana, la darrera carta del senyor Toll denota una certa comprensió envers la protesta dels estudiants. Com sug-

gereix també el testimoni d'en Màrius, era l'índex del descontentament popular envers la figura del bisbe, el signe de que l'hegemonia de l'aparell polític i clerical franquista començava a posar-se en qüestió. L'al·lusió a la "carbassa, o el què fos" (en realitat el pi), reforça el joc de sobreentesos a què obligava la clandestinitat de la protesta, l'inevitable caràcter al·lusiu a què la situació autoritària del poder local conduïa el debat. Així doncs, el "carnaval del pi" pot ser considerat com un exemple paradigmàtic de les transformacions que, en l'equador del règim franquista, s'estaven produïnt en la societat, en la cultura i en la condició estudiant. L'augment galopant de la matriculació als centres d'ensenyament secundari, l'ampliació de la condició estudiant a sectors socials més amples que les èlites tradicionals, la ruptura que en els usos i costums introduïen els canvis econòmics i estructurals, el nou protagonisme social atorgat a la joventut, l'afebliment de les estructures de poder locals, etc, són factors que poden ajudar a comprendre perquè es donen en aquesta època els primers signes de dissidència antiautoritària, i perquè són els sectors juvenils els primers en exercir-la. Tot plegat és, també, un exemple de la incipient desvinculació dels joves estudiants de l'estricta tutela que fins llavors havien exercit sobre ells les autoritats acadèmiques, polítiques i religioses.

Aiximateix, el "carnaval del pi" és una mostra de les formes de resistència ritual a l'autoritarisme que tenien a l'abast els sectors no hegemònics. La historiografia de l'oposició al franquisme ha acostumat a prendre en consideració les estratègies de protesta i dissidència més organitzades: vagues, manifestacions, sindicats, partits polítics... Ha menystingut, en canvi, altres vies menys formalitzades d'expressar el distanciament respecte de l'autoritat. L'episodi ens apareix, des d'aquesta perspectiva, com l'índex d'un terreny en el qual les tradicions de la cultura popular convergien amb noves formes de protesta, en mans d'uns actors socials singulars, com és el cas dels joves i dels estudiants, que amb el temps encapçalarien la lluita democràtica. Es tracta d'un terreny fecund, que cal investigar per avaluar la naturalesa del dissens i del consens envers el règim franquista. No pretenc amb això -insisteixo- reivindicar la naturalesa política d'uns fets que no es poden jutjar únicament des d'aquesta perspectiva, sinó mostrar que el camp del combat per l'hegemonia és més ample que l'ocupat per la política en un sentit estricte, i abasta també el ritual, la festa i la vida quotidiana. L'èfmera rebel·lió, al capdavall, és un tímida cant de cigne de "la boira" que havia envaït les ments dels joves en les dues primeres dècades del règim franquista, i l'anunci que "les coses començaven a canviar", així en la dissidència cívica i política, com en els usos i costums. Un canvi en el qual, paradoxalment, ocupaven l'avantguarda les noves generacions de les èlites, els joves que l'estat i l'església havien considerat la seva "obra predilecta".

4. Revàlides

Se halla el país en una coyuntura trascendente. Particularmente la puesta en marcha de los Planes de Desarrollo significa una madurez y un deseo de catapultarlo de forma poco menos que decisiva hacia un nivel europeo. Por ello la enseñanza es el punto de partida básico (...) Una buena y adecuada formación, a través de planes de estudios bien delimitados, resulta imprescindible. Se necesita de especialistas, de gente debidamente preparada para cumplir una misión importante ("Cara i Cruz de la Enseñanza en Lérida", DIARIO DE LERIDA, 11-XI-1966)

L'episodi de 1961 marcava un punt d'inflexió en la composició de l'estudiantat local. La "clase estudiantil" començava a deixar de ser "clase" (estament elitista i tancat), i esdevenia una condició generalitzada d'amplis sectors de la joventut. Cada vegada estudiava més gent, i ho feia durant més

temps. De manera que la Festa de Sant Tomàs esdevingué el periòdic escenari on es representava l'increment espectacular del nombre d'estudiants secundaris durant la dècada dels 60.

El novembre de 1966, poc després d'aparèixer el "Diario de Lérida", el periodista César López Rosell dedicà uns documentats reportatges a analitzar el "boom" escolar de la ciutat. El primer informe constata la generalització de l'ensenyament primari fins els 14 anys. Pablo Rubies, inspector en cap, informava de l'existència a la capital de 117 escoles de l'Estat (incloent les de Patronat), i de 28 col·legis privats, amb un total de 5.901 i 3.633 alumnes, respectivament. L'inspector subratllava també els profunds canvis didàctics que havien suposat el nou pla d'estudis, la principal novetat del qual consistia en l'adopció de llibres de text, facilitats en teoria gratuïtament. El reportatge al·ludia a la inferioritat de l'ensenyament públic: graduació deficient, classes saturades, instal·lacions deficitàries. En alguns barris perifèrics, com Balàfia i el Secà de Sant Pere, les places escolars eren encara insuficients. Pel que fa a l'ensenyament secundari, hom començava constatant l'augment espectacular de la matrícula al batxillerat. El Director de l'INEM, Sr. Portuguès, reconeixia que "el Instituto se va quedando pequeño". El creixement de la matrícula (800 alumnes oficials) feia urgent l'obertura del promès Institut Femení. Però el problema més greu era el volum de l'ensenyament lliure: uns 5.000 alumnes a l'INEM de Lleida, i 1.500 al de la Seu d'Urgell, a part dels 2.400 alumnes col·legiats. L'entrevistat reconeixia que molts d'aquests estudiants abandonaven progressivament els estudis (dels 3.000 que es presentaven a l'exàmen d'ingrés, només 1.200 feien primer). La solució proposada era l'ampliació dels col·legis menors, i l'obertura d'Escoles Lliures Associades als pobles.

Ben diferent era la situació de l'ensenyament professional, que continuava patint del menyspreu social, tot bandejant la formació tècnica en una posició de marginalitat. Només 600 alumnes acudien a les classes dels centres de FP: 400 a l'Escola de "Maestría Industrial", i la resta al centre sindical "Angel Montesinos" i a l'eclèsial "Ntra. Sra. de la Acadèmia" (Episcopal). Les branques que s'aprenien eren les de metall (ajustador, torner i fresador), electricitat (instal·lador i bobinador). A l'EMI també s'impartien les especialitats de delineants industrials i de construcció, i fusters. En aquest darrer centre ja es podia cursar, després d'assolir el grau d'oficial, la "maestría", que fins llavors s'havia d'estudiar fora, a Valls o Saragossa. El darrer reportatge plantejava la imperiosa necessitat d'obrir a la ciutat ensenyaments de tipus superior, tant tècnics com universitaris, car fins el present el Magisteri era la única sortida dels que volien continuar estudiant, i no podien traslladar-se fora de la ciutat: "El desarrollo actual de Lérida y sus comarcas, próspero y pujante como en pocas zonas del país, exige por sí sólo, este derecho indiscutible. A la creciente evolución del campo leridano se une ahora un afán de industrialización, que parte incluso del mismo aprovechamiento de los productos de la tierra. Esto en consecuencia exige de hombres convenientemente preparados y al tiempo, por ese propio desarrollo, justifica plenamente la necesidad de una enseñanza de tipo superior" (19-XI-1966). L'autor esmentava alguns projectes existents en aquesta direcció: una Escola de Pèrits Industrials, que s'hauria d'instal·lar al Polígon que s'estava construint; una escola de Pèrits Agrícoles, i alguna Delegació o Facultat universitària. Només aquests dos darrers projectes veurien la llum, pocs anys després.

Mentrestant, el boom escolar se centrava, a nivell secundari, en l'auge del batxillerat. El periodista comentava: "Ciertamente se vive hoy en un gran equívoco. El bachillerato se ha convertido en una obsesión" (18-XI-1966). L'obsessió no es traduïa, de moment, en l'ampliació de l'oferta escolar, sinó en el creixement de la matrícula lliure, afavorida per la normativa legal. Un cop a l'any, l'Institut acollia el xivarri dels estudiants no oficials, que hi acudien per examinar-se d'ingrés, o per fer les revàlides. Aquestes jornades que ha quedat gravades en la memòria dels que les van haver de viure. Tots aquells que van estudiar batxillerat en aquesta època evocuen aquest moment com el paradigma simbòlic del sistema d'ensenyament vigent. Per als que estudien "per lliure" als pobles, i que als 9 o 10 anys baixen a examinar-se per primera vegada a Lleida, l'exàmen d'ingrés és una mena de ritu de

pas que defineix el trànsit de la infantesa a l'adolescència, del poble a la ciutat. Es el cas del Jordi, fill de mestre, que viu a la partida de Granyena. El seu pare l'ha preparat, amb una nena veïna, per l'exàmen d'ingrés. Amb 9 anys, el 1957, es posa ben mudat per acudir a la prova crucial. La Mariona en té 10 quan estrena l'uniforme, el 1960, per agafar l'autobús al poble i baixar a Lleida a examinar-se.

MARIONA- Als pobles el que es feie molt és els mestres, que feien classes nocturnes a la gent que preparave el batxillerat. Baixavem a examinar-nos. No ho hau viscut gens? Amb un sol dia t'examinaes de tot. L'ingrés ere l'any que feies els 10 anys, que t'hi podies presentar amb 9. Me'n recordo que l'exàmen ere oral. Hi havie tres senyors allà, i te feien una prova d'un dictat i una divisió, que podies fer tres faltes. Tot en castellà. Ere molt fotut, vere tres tios allà. i tota l'aula plena de gent. Naen cridant: "Fulanito de tal!" Quedae una mica distant la tribuna...

JORDI- Hi havie un tribunal, un de religió, un de lletres i un de ciències. I te preguntaen. Allò ere una disbauxa. A l'Institut de Lleida s'examinae lliures durant un mes. Jo primer encara vai fer exàmens orals. Ere tot un tinglado, porque els mestres se trobaen tots allà, naen pels passadissos conspirant, ja, ja. Els professors de geografia i gramàtica estaen en un aula, tot el dia. I tu naes allà quan volies, amb el programa: "La lección 23". I tu recitaes d'acord amb el programa. No et preguntae re el professor. A ingrés si, però a primer no. I d'una passaes a l'altra. I si t'encallaes i no sabies res d'alguna, pues l'havies de passar... "No sabe nada mas? Pues ya se puede ir" I marxaes. Igual te posaen igual un cinc. Però lo trauma, l'acolloniment davant lo senyor molt sèrio que estae allí damunt un sitial... El "no sabe nada más?" ere la frase clau. Recordo que el pare em va dir: "Tu t'assentes allà. I si veus que un va molt bé, no hi vagis. I si veus un que no sap gaire, hi vas radere" I jo així ho vai fer: pam. I llavons li van portar una gaseosa al Portugués, i es va girar d'esquena, jo recitant com un lloro. Primer me va preguntar una lliçó: "Extremadura: pues los cerdos y las bellotas", encara me'n recordo ara. I quan feie una estona: la Depresión del Ebro. Bla, bla, bla. Vai pensar: fantàstic! Un 10! Pues un 5! Ja, ja. Va estar entretingut amb el seu bati-do, i a mi no em va fotre ni cas. Después lo de gramàtica no sé què em va preguntar, que jo no devie entendre, porque a més tot ho feien en castellà, i el pare sempre m'havie parlat en català: "¿Usted en qué academia ha estudiado?" Jo havie estudiat a casa, no sabie lo que ere això d'estudiar amb una acadèmia. Jo que sé què li vai dir. I em va pegar una bronca! Em va aprobar. Hi havie professors que suspeneien, eh? N'hi havie de duros. A mi a la nit ja me les donaen. Un conserge que es deie Bombín: "Como me llamo no sé quantos Bombin, que si no se callan no les darè las notas". Això a primer, s'estaen tot lo dia a l'aula. I a segon encara funcionae així la de francès, l'alemana que n'hi dien. S'instalae en un aula i tu et presentaes. Después ja van començar a fer exàmens escrits. Ja s'havie posat la moda de les proves objectives. I a cada hora: "A tal aula cada hora hi havie exàmens de geografia" Hi anaes a l'hora que volies. Treien un mapa: "Yo voy a señalar un río y teneis que apuntar cual es" I un espabilat que va dir: "El Rhin" "Esta pregunta no vale, otra" Naem mudats, òndia, baixavem a Lleida! Mos posaen un traje que teníem, i una corbata. Pantalons curts i americana.

MARIONA- Oh, és que fins els 13 anys la gent nae amb pantalons curts. Ere molt graciós. La colla de nois que érem nosaltres, quan se van posar els pantalons llargs, feien morir de riure. Que si no estiu i hivern amb pantalons curts sempre.

JORDI- L'"alemana" estae com una cabra. Hi va nar mon pare a vere quin programa tenie, quins llibres s'havien d'estudiar. I no hi havie nat ningú a dir re. I la senyora devie improvisar, i va dir que teníem que portar un quaderno d'exercicis. I érem dos que mos feie classe a la partida. I mos vam examinar, confiats que tots anaem amb lo Quaderno d'exercicis: "¿Qué es esto?" "El cuaderno de ejercicios" "Muy bien, chico, muy bien" Me va fer traduir una frase, i fora. El següent que puja li diu: "¿Y el Cuaderno de ejercicios?" Li va pegar una bronca increïble. I a partir d'aquell

moment, tots los mestres pels passadissos: "¿Quien ha sido aquel cabrón?" I el meu pare.... Ja, ja. I els va portar a tots de cul. Naturalment no tenie cap conseqüència. Més que res les bronques que els pegae. Que els crios tenien 11 anys.

MARIONA- Naem tots molt acollonits. Naes molt espantat. Eren tios absolutament desconeguts. T'hi anae la feina de tot l'any.

JORDI- Jo dirie que quan se van fer los examens escrits se va perdre una mica, no la por, però ja no tenies lo contacte amb lo professor. Eren 50 amb un aula. Tu ho feies bé o malament, però ja no et pegaen la bronca.

- O sigui, que el dia era tota una cerimònia...

MARIONA- Oi, jo sí que te'l podria contar, perquè ho vai fer durant quatre anys. Pel dematí aga-faem i mos posuem l'uniforme, que només ere per nar a examinar. Una faldilla de pateta de gall, grisa i blanca o blau marí i blanca, una blusa blanca, un jersei blau marí, i una jaqueta tipo blei-ser blau marí. I portaem un escut, que devie ser de Sant Tomás. Recordo la imatge de les mares nant totes a missa aquell dia, i tothom pregant a nostre senyor que la nena l'aproessin. Que això també és un altra història, les promeses. Jo a quart em vai cascar tot l'estiu nant a missa primera, perquè la promesa ere que si m'aprovaen aniria a missa tot l'estiu. I a l'estiu les esglésies estaen plenes d'estudiants: "Mare santíssima, nostre senyor. Si m'aproveu aniré a missa tot l'estiu". I nostre senyor estae al tribunal i em van aprovar. Llavons venies cap a Lleida, amb autocar, que venien els mestres, portaem un entrepá pel migdia, i al dematí cada hora teniem un examen. Corrents. "A l'aula no sé que, de 10 a 11, tal examen". Naem guiats pel mestre. Surties: "Què t'han posat?" "Tu potser t'aprovaran" "Ja hu veurem" De primer a quart ja eren escrits. Recordo molta gent, aules i passadissos plens de gent. Allavons dinaes. I per la tarde el dibuix, la política, el gimnàs. I quan arribaes, les mares a veure els seus nens què els hi havie passat. I les notes tardaen dos o tres dies. Después ja en vam aprendre. Jo me'n recordo copiadetes impressionants... Les taules de gimnàsia te les aprenies uns dies abans. Hi havie un llibre, com música, te manen taules. Uns bombatxos fins aquí. Cada tabla tenie un número, i te la tenies que aprendre. El dia de l'exàmen te deien el número i la feies.

JORDI- De gimnàsia ens examinaem de 10 en 10. També baixaes a l'hora que volies. Amb les es-pardenyes, te disfrassaes, pantalons curts, i el tio pues passae llista, i te manaen una taula: "Flexión no sé que. Firmes. Descanso". T'hi estaes una bona estona. Els oficials naen a xulejar, ajudar al professor, a medir... A mi em van muntar una corda del carro, amb una figa, perque aprengué a pujar.

La promesa i l'uniforme són contrapunts esmorteïdors del veritable ritual de pas: la prova acadèmica. Es tota la diada, síntesi de la feina de l'any, que es carrega de contingut simbòlic. A més dels que fan el batxillerat per lliure, els que estudien en centres d'ensenyament privats també han d'acudir a passar la "revàlida" al Institut, al final del curs. Per al Daniel, estudiant dels Maristes, l'exàmen és la darrera prova d'un sistema d'avaluació contínua.

(DANIEL) Hi havie notes almenys cada mes. I hi havie les revàlides a 4t i 6e i lo Preu, molt dures. La de 4t ere un comentari de text i qüestions de llengua i traduccions de llatí. I una prova de matemàtiques. Això es feie als instituts, als sòtanos del Marius Torres. Me'n recordo que al rader hi havie una noia de Barbastro, que no s'ho sabia, i m'apretae: "Pásame la pregunta", amenaçant, dessesperada. I això eliminava molta gent. Una falta d'ortografia ere suspens! Que això en part ere bo. Si passaes el general naves al de selecció, una prova de ciències o lletres. La de 4t de-

vien liquidar un 50 o 60%. 6e ja estae molt mes filtrat. Ere reproductiu del sistema. Lo que empo-llaes eren los continguts. Ja ni se t'ocurríe dissentir.

- Es copiava molt?

- Sí, hi havíe sistemes de lo més diversit. Se copíe molt. Xuletes, bolígrafos, les noies amagar-se pel pit... Qualsevol professor s'atrevia a posar les mans al damunt! Molt. A la revàlida de quart hi va haver un tipu, que ere dels últims de la classe, que va treure matrícula. Perquè va ficar-se sempre a radere del més brillant de cada cosa.

En els centres religiosos, les creixents exigències acadèmiques poden entrar en conflicte amb les pràctiques pietoses tradicionals. El 1962, a l'escola del Sagrat Cor de Maria, les alumnes de quart de batxillerat protagonitzen una insòlita rebel·lió: el vespre de la revàlida de quart es neguen a acudir al Rosari obligatori.

(NEUS) Es vivíe sempre amb la religió i amb el model moral que t'imposae. I això et suposae que la mínima acció que es surtís d'aquest model et culpabilitzès, i passessis uns drames i unes coses terribles! Recordo que als 14 anys la meua classe protagonizem lo que allavorens se'n diu una gran rebel·lió. I és de que les monges ens feien anar a missa, a part de tots els diumenges i dissabtes, cada primer divendres de mes, perquè ere el Sagrat Cor de Maria. I com que totes les alumnes se'n dien "filles de Maria", hi havíem d'anar. Llavors pel que sigui va coincidir un mes que el primer divendres ere dia que havíem de nar a missa, veníe el dissabte, i aquell dissabte al matí ens examinaem de quart de batxillerat. Els exàmens de quart eren molt fort, perquè els que anaem lliures suspenien moltíssim, i vam decidir que no naem a missa, que estaem molt esgotades i no ens hi vam presentar. Vam nar a l'exàmen, i el dilluns següent doncs ens van convocar les monges, va venir la directora a la classe, semblaie que s'havíe ensorrat el món. I ens van fer retornar la medalla de "hijas de María". Totes vam tenir que anar a casa, 28 me semblaie que érem, i retorna'ls-hi la medalla. Però la cosa es va acabar liant. Jo suposo que va acabar mig bé perquè ja abandonavem l'escola. Si no hi haguéssin hagut seriosos problemes, perquè una companya va questionar que si tornaem la medalla, les monges ens tornarien los 10 duros que havíem pagat per ella. Que aquestes coses no s'acostumaen a fer. I a partir d'aquí va ser la debacle. Per poc se'ns mengem! Només vaig aprovar jo. Es que el tipus d'ensenyament... Ens quedaen molt poques hores per estudiar, entre passar el rosari, fer la visita, anar a la benedicció dels ciris pasquals, anar a les misses, fer labores de l'hogar, que dedicaem 2 o 3 tardes a la setmana a fer punt de creu, i vainiques, i coses d'aquestes. No podíem tindre massa formació!! per una altra part, no tenien ni capacitat ni coneixements.

La "rebel·lió de la medalla", com la "rebel·lió del pi", són signes, per bé que efímers, que les coses estan començant a canviar. Els joves s'atreveixen, per primera vegada, a desafiar l'autoritat adulta. En aquest cas, no només incumpleixen normes legitimades com a sagrades, sinó que enfront del càstig exigeixen justícia: si hom els pren la medalla és just que reclamin els diners. Es significatiu que les protagonistes siguin noies. El model cultural que concep l'educació femenina com un bernís a base de rosaris i vainiques, i que exclou les joves de seguir la carrera acadèmica, és qüestionat: elles volen estudiar com els nois. De fet, la Neus, que prové d'una família treballadora, aconseguirà anar a la universitat, vencent l'oposició paterna, i gràcies a les beques que anirà aconseguint mentre faci el batxillerat a l'Institut.

(NEUS)- A l'Institut, l'ambient molt normal. Hi havíe determinats elements que contribuïen a aglutinant-se. Per exemple el comportament de determinats professors que nosaltres creíem agressiu establie lligams de solidaritat. L'A.A. em va proporcionar una de les experiències més maques de la meua època d'estudiant. Ens va castigar vàries vegades, però suposo que érem un curs una mic díscol. I ens ficae traduccions incapaces de fer. I lo que feíem ere dividir-mos per grups,

cadascú feie una traducció, trobant-mos posteriorment a la biblioteca de l'IEI, ficar-ho en comú, i treballar-ho per l'endemà. També hi havie professors positius, com el Joaquim Saura., que ere el director i el professor de Literatura. I aquet home va ser als 15 dies em va fer fer un comentari del Mariano José de Larra. Per mi va ser un descobriment, perquè venie de les "Mujercitas". Ens va introduir en el món de les poesies. Ens les feie declamar. Va conseguir que desaparegués el sentiment de vergonya d'un noi o una noia, que col.laboressim amb la revista del Institut, que fessim coses conjuntament. A part que cada any feiem una excursió, que per recollir diners te les inventaes totes. El primer any vam anar a Saragossa, un dia! Però fora de la tutela dels pares. Encara que nesis acompanyats per professors, se creae una dinàmica de la qual tú te'n feies responsable. A Preu vam nar a Mallorca i evidentment els professors que portaem no ens van puguer controlar. Vam estar amb un hotel, a mitja nit les noies estaem a l'habitació dels nois, els nois a les de les noies, sense fer absolutament res! Perquè érem suficientment ingenus, o estaem suficientment culpabilitzats. Però això ja trencae qualsevol esquema, amb una bronca impressionant dels professors a l'endemà, que ens naen preguntant un a un qui havie nat a les habitacions de qui. I evidentment no va piular ni Cristo, porque hi haviem estat tots! I si algú se'n va anar de la boca els professors van ser lo suficientment correctes per no adoptar cap mena de repressàlia. Jo la recordo com una època amb que als passadissos de l'Institut ens brindae una relació, una llibertat que fora d'allí no trobaem. I después també la gran aventura ere l'anar a Foix i el rebre estudiants de Foix. Ere un altre món! La conducta demb'ells ens xocae molt. Que s'abracessin pels passadissos i que cap professor els cridés l'atenció. Què frescos! Però, què bonic! El fet de sentir i traduir-te, per primer cop, la lletra de la Marsellesa. L'Institut ere mixte, però molt clar que les taules de les noies estaen amb un costat, i les dels nois amb un altre. I que pels passadissos no podiem anar junts. Mos cridaen l'atenció. Però hi anaem! Ens creavem com una espècie de corassa. Et cridaen l'atenció, et separaes, i als 10 metros tornaes a estar igual... Es que lo que llavorens fèiem i ens semblaen un gran desmadre, avui afortunadament la societat ho considere normal. Es que érem angelets de Déu!...

Tot i que és en aquet moment que lo que sí s'incremente és la pressió de la família. L'ojo, el cuidado, perquè ere una noia. Ma mare volie que estudiés, però mon pare tenie por que la seua filla se li quedés per vestir sants. I llavorens per casar-te tú has de portar tota la vida una determinada conducta. Aquesta suposo que va ser una de les causes que mon pare s'oposés de manera rotunda que jo estudiés periodisme, amb l'argument de que no ere carrera per una noia. Va ser com una espècie de batalla 4 anys seguits, fins que vai matricular-me de periodisme. Jo des de molt menuda, quan me preguntaen què volie ser, deie que volie ser periodista. M'entretenie a retallar diaris, i feie els meus diaris. Al principi al meu pare li feie una gràcia terrible, però clar, quan vai acabar el batxillerat elemental, ell s'havie fet la idea de matricular la nena a Magisteri. I jo li vaig dir: "No, no, jo vull fer batxillerat superior, perquè vull ser periodista" Ja no ho va veure gens de clar. Ell me va dir: "Molt bé, guanya-t'ho. Si vols fer batxillerat has de treure't la beca de cinquè" Llavons la beca només la donaen als que eren adictos al Movimiento, la idea que jo en tenie ere aquesta. Val a dir que em va ajudar molt una monja, que es va dedicar a anar a veure lo que llavons se'n deie les autoridades académicas. Vai aprobar tot quart, vai aprobar la revàlida. I em van donar una beca, molt petita, no sé si de 3.000 pts. Però evidentment el meu pare m'havie donat paraula. Mentre feie cinquè va quedar molt clar que jo no continuarie si no treie beca. Lo mateix. I quan passo a Preu, que no passae ningú, lo mateix. I lo mateix per periodisme. Arribe la comunicació de que em donen la beca. I el meu pare em va dir que ho sentie molt, que m'havie dit que sí, però que ell no creie que periodisme fos una carrera per una noia, i que si volie continuar estudiant la única opció que em donae ere estudiar magisteri. No em va quedar cap altra opció que anar a estudiar. Allavons t'exigien fer un ingrés. Vaig aprobar,

vaig començar, i als 15 dies de fer primer me van contestar de la Universitat de Navarra que els plaços per anar a examinar-me d'ingrès de periodisme eren tal i tal dia. Un altra vegada a la carrega. I llavors el meu avi, que sempre m'havie ajudat molt, se'n va anar a trobar el meu pare. Total que al matí següent: "Corre, corre, que te'n vas a Pamplona!" I així vaig fer periodisme! Les noies o Magisteri o Secretariat... Anar a Pamplona significa un viatge de 6 o 8 hores amb Talgo, si tenies diners que jo no en tenie, o anar-hi amb l'Alzina Graells, 5 hores fins a Saragossa, esperar-te 4 o 5 hores, i altres 6 hores. Ere terrible! Jo només venie cada 3 mesos... El fet de passar-te mesos sense la tutela dels pares també comporta que els hi parlessis més de tu a tu i que hi haguéssin problemes. Es resistien bastant a deixar de veure't com una nena. Estae allí a un convent de monges argentines, molt divertides: "Madre, me voy a una fiesta" "Bueno, sor tal te estará esperando" I arribaes aquí: "Surto!" "No! A les 10 a casa! Allà és la responsabilitat de les monges, aquí estàs a casa!" "Però quan podré sortir?" "Quan tindrás la majoria d'edat, 25 anys!" Coses d'enquestes molt fortes.

5. Normalistes

Al Magisterio, tanto nacional como privado, encarezco una entrañable solidaridad de acción y de espíritu con el FJ, institución político-pedagógica, la más querida del Movimiento, y en la que nuestro caudillo funda sus esperanzas en un renacer imperial de España. La formación juvenil depende de la concordia y unidad de actividad dentre la Parroquia, la Escuela y el FJ, puesto que la nueva personalidad del español radica en su formación religiosa, cultural y política. Todo maestro está en el deber de estimar como suya la institución de nuestro FJ que en definitiva es institución complementaria de la escuela. (Nota del Gobernador Civil de la Provincia, TAREA, n.1, maig 1949)

Todos conocemos la predilección que el Frente de Juventudes siente por cuantos estan encuadrados en las filas del Magisterio. Los maestros son los que han colaborado siempre con extraordinaria eficacia y cariño con la Organizacion Juvenil en la realización de su cometido, lo que quiere decir que son los que mejor conocen la necesidad de nuestra misión formativa (...) No olvideis ni por un momento que por vuestras aulas pasa toda la juventud, y que sois vosotros los forjadores del espíritu que en muy considerable grado caracterizará a los hombres del mañana. Es necesario, en bien de la unidad de la Patria, el promover a la juventud de ideas limpias, informando después de su modo de ser" (Jose PLENS, "Juventudes y Magisterio", RELEVO, n.3, març 1960).

La noció que del magisteri pregonava José Plens, delegat provincial del Frente de Juventudes, no diferia massa de la que havia predominant durant tota la postguerra, i que s'explicitava en la nota del govern civil del 1949: els mestres havien de ser els fidels transmissors a les noves generacions de les doctrines oficials defensades per l'Estat i per l'Església. Per ser mestre calia aconseguir un certificat de "bona conducta", un altre de ser "adicto al Movimiento", així com passar uns cursos d'instructor elemental del FJ (els nois) i de la SF (les noies).

Dentro del Plan de Estudios del Magisterio, eran obligatorias las asignaturas de FEN y de Educación Física y era imprescindible hacerse Instructor Elemental del FJ, vinculado al denominado "Glorioso Movimiento Nacional", para que nos dieran el Título de Maestros. Por este motivo, finalizado el curso y aprobada la Reválida, nos fuimos a hacer el curso de Instructores al Campamento Nacional convocado al efecto en El Escorial (Madrid). El cursillo en si no ofrecia di-

ficultades, si te sabías acomodar a las consignas que lógicamente se inspiraban en la doctrina del Movimiento y sabías supeditarte a la disciplina pre-militar con uniforme de Falangista (...) La dependencia del FJ, tanto en la Normal como en el ejercicio de la profesión de Maestro durante gran parte del tiempo de la Dictadura, nos obligó a "nadar y guardar la ropa", porque de alguna manera estábamos vinculados a aquel sistema establecido y aunque no nos gustaran muchos planteamientos había que ver la forma de sacarle el mejor partido. (CARMEL, autobiografía escrita)

(FREDERIC) L'estada a l'Escorial ere tot lo dia classes de gimnasia, classes de politica, los 26 puntos de la Falange... Hi havia gent de 40 anys, porque els havia agafat la guerra i quan volien fer oposicions havien de passar per l'aro aquell. I allí ens veies amb pantalon curt i la camisa blava i la tomata al cap. Els mestres havien d'estar afiliats al movimiento. Quan feies oposicions per ser mestre, una de les coses que havies de portar era un certificat de bona conducta expedit per la guardia civil, si eres d'un poble. Era certificat de que eres "adicto al movimiento". Si no eres d'un poble ho feia l'ajuntament. Una altra cosa que havies de presentar era el certificat de bona conducta de la parroquia. Havies de ballar el ball que tocaven.

L'estat atorga als mestres una cura especial, supervisora i paternalista alhora: a més o menys èxit, cerca de controlar la seva conducta polític-moral i d'inserir-los en les seves xarxes d'enquadrament ideològic. La insistència dels testimonis en l'obligatorietat de tots aquests condicionants no amaga les explícites declaracions de consens en forma de refrany: "Nadar i guardar la roba", "Ballar el ball que tocaven". Això és el que van fer, efectivament, la major part dels mestres de postguerra. La importància que la Normal va jugar en la joventut local durant les tres primeres dècades de la postguerra es deu, bàsicament, al fet que, fins el 1968, fou l'únic centre educatiu post-secundari existent a la ciutat. En acabar el batxillerat elemental, la única possibilitat de continuar els estudis per a moltes noies -i també per alguns nois de classes mitjanes- era cursar els estudis de Magisteri. Fins el 1965, s'hi podia accedir des de quart de Batxillerat, amb 14 o 15 anys. Per tot plegat, la Normal és un ric microcosmos que reflexa els corrents pedagògics dominants en el període (i també l'evolució de la joventut i de la societat). La Normal dels anys de postguerra, situada en un vell edifici del passeig de Boters, pel qual hi van passar alguns dels nostres testimonis, era un centre políticament compromès, religiosament autoritari i pedagògicament retrògade. Durant molts anys la directora va ser la Sra. Teresa Tuduri, que tenia per norma donar una aplicació moral o religiosa a qualsevol ensenyament pràctic. Era exageradament zelosa en aplicar les normes imposades per la censura oficial, i era partidària de la pedagogia del pare Majón, un autor decimonònic que es caracteritzà per atacar les ideologies liberals i socialistes (sobre l'ambient de l'escola durant els anys 50, pot veure's el testimoni de l'Anna, infra): "El 1960 s'inaugurà la nova Normal en l'actual edifici construït al camp de Mart. S'obria una nova etapa marcada pel creixement de la matrícula, de les activitats, i del ressò extern. Des del 1957 s'havia fet càrrec de la direcció del centre el professor tarragoní Octavi Mestre, que impulsà una certa renovació: "Senzillament, hi hagué menys cristocentrisme, menys 'directrices del Movimiento', i un retorn a la problemàtica educativa triomfant a Europa anys abans de la guerra civil" (J.LLADONOSA, 1989: 321).

El gener de 1960 apareix el primer número de la revista "Relevo", que farà la crònica aquesta nova etapa en la vida del centre (sortirà sense interrupció mensualment fins el 1965). Es tracta de la publicació juvenil local més important i duradera del franquisme, juntament amb "Sígueme". Promoguda originalment pel "Grupo Juvenil de Prensa", de la Organización Juvenil Española, serà aviat impulsada per la direcció del centre, que hi trobarà un instrument ideal per difondre les renovadores activitats que s'estaven duent a terme a l'Escola. L'editorial del primer número n'explica els objectius:

Desearíamos que RELEVO reflejara los anhelos, las preocupaciones, las esperanzas y los triunfos de los estudiantes de magisterio. Pero quisieramos también que sus páginas palpitaran con

las inquietudes, las aspiraciones, los problemas y las realidades vividas por los que un día fueron sus alumnos y hoy están cubriendo las avanzadillas de este frente de combate en donde se libra la incruenta pero trascendental batalla de la formación de la juventud. (RELEVO, n.1, gener 1960)

La revista es farà ressò de la ingent quantitat d'activitats extraescolars promogudes per la direcció, que pretenien obrir les aules i aixamplar el concepte de "formació integral del jove": festivals artístics, teatre llegit, cinefòrums, ràdio-teatre, corals, tuna, dibuix, viatges, esports, fotografia, arqueologia, festes de primavera, de pas de l'equador, de fi de curs, de Sant Tomàs, Obra social als Magraners, etc. En 10 anys l'Escola masculina havia triplicat la matrícula i la femenina l'havia duplicat, i la revista no feia més que reflexar l'efervescència que aquest creixement de l'estudiantat provocava. La nova dinàmica té una expressió privilegiada en els nombrosos festivals que s'organitzaven.

JESUS- Se hacían 3 festivales. Cada curso montaba un festival. El primer festival que se hacía era el de tercero para recoger dinero para el viaje de fin de curso. Los de segundo hacían el paso del ecuador. Los de primero hacían el festival de la primavera. Se hacía en el salón de actos. Eran de gran categoría, eh, creo que no se han vuelto a hacer igual. Incluso había números que podrían hacerse en televisión.

RAMON- Los festivales de Magisterio eran de lo mejor. Tan buenos eran que en fiestas mayores de pueblo se habían cogido muchos números del festival para ir por los pueblos.

Malgrat aquests aires de renovació, "Relevo" mostra un compromís confessional i polític ben palès. Pel que fa al primer aspecte, la revista subratllarà les seves finalitats religioses: "Nuestro periódico procura no solo dar información de las actividades religiosas, sino que pretende también orientar (...) la conciencia y el quehacer religioso de maestros y alumnos. A través de la sección 'El Maestro Reza' (debida a la pluma de nuestro Director Octavio Mestre) se pretende elevar y espiritualizar ciertas situaciones difíciles y angustiosas que pueden agobiar al maestro en ejercicio, para sublimarlas mediante la oración" (n.17, octubre 1961).

JESUS- En Magisterio, hasta se organizaban Ejercicios Espirituales. Decían "Ejercicios espirituales de tal día a tal día. ¿Quién quiere ir?" Pues si querías que te miraran un poco bien, pues ibas. Los organizaba la escuela mismo. ¿No has visto aquí (una foto) la cantidad de gente que hay? ¡Toda la clase!

RAMON- Más que el cura, lo miraba mal el director y la directora, que era muy de misa.

Pel que fa al compromís polític, a la revista hi apareix una secció fixa de "formació político-social", i s'hi ressenyen les efemèrides del règim, que marquen el calendari escolar: Día del dolor, Día de los caldos de la juventud, Día de la canción, Semana de la Juventud, Día de la Sección Femenina, Día de la Fe, Día del Caudillo, día de la Raza, Día del Maestro, etc. De fet, la revista era un fruit de la col·laboració de la Normal amb la recent creada OJE, producte de la reestructuració del FJ. Així, s'acostumaven a anunciar cursos "de preparación para los futuros jefes de grupo, con motivo del cambio experimentado en el FJ mediante la nueva OJE" (n.5, maig 1960); o es descrivien les activitats d'un grup de la OJE a Magisteri que tenia per objectiu "estudiar las directrices de su actuación y divulgar consignas, canciones y marchas del FJ" (n.37-8, Gener 1964); o es relataven els Cursos d'Instructors Elementals del FJ que els mestres havien de fer forçosament per obtenir el seu títol. La col·laboració de l'Escola i la OJE, però, més que en l'enquadrament polític, se centrava en l'acció esportiva i recreativa (teatre, esports, campaments, etc). La retòrica falangista aniria diluint-se en el marc d'una activitat fonamentalment de temps lliure. Malgrat el predomini del discurs institucional (acadèmic, religiós, polític), la revista deixa entreveure de vegades la visió dels propis joves. Per exemple, hi ha diversos textos que expressen la reivindicació d'una major participació i democràcia interna, posant de manifest les creixents dificultats per participar en una revista que s'havia convertit en el portanveu

de la direcció del centre, i evidenciant la influència dels moviments de protesta estudiantil que començaven a difondre's arreu de l'estat:

Si se pide que se de al alumno responsabilidades y obligaciones que muy bien puede llevar, ¿por- que no se empieza haciendo, por ejemplo, que tuviéramos todos una participación más activa en nuestra revista, una mayor libertad en los exámenes, o que nuestro delegado sea más repre- sentativo, mayor amplitud de criterios y opinión tanto dentro como fuera de la clase? (...) Los de 'arriba' dirán que la juventud de hoy día es irresponsable y marcada por la vida fácil y por tanto no pueden exigir peras al olmo. Y los de 'abajo' protestamos. Queremos demostrar que podemos ser tan razonables y sociables como los alumnos alemanes e ingleses de los que tanto se nos habla. La masa estudiantil española hace tiempo que se está lamentando de esta falta de participación activa en el proceso de su educación (...) La empresa es difícil, pues hay que lu- char contra una prolongada tradición conformista y contra la indolencia de la actuación juve- nil. ("Nuestra voz", n.29, gener 1963)

"Relevo" informará també de tot un seguit de temes que interessin els joves: la música, les mo- des, els moviments de protesta, les noves formes d'expressió dels joves. Els signes, en definitiva, que "els temps estaven canviant". I un dels terrenys fonamentals d'aquests canvis eren les relacions en- tre els sexes.

6. "Lo foradet"

...En esta relación existente entre los chicos y chicas, tenéis que huir de trataros como camara- das del mismo sexo. Una excesiva familiaridad entre vosotros os llevaría fácilmente a una des- viación grave de vuestra conducta. Estáis ahora formando vuestro carácter. Vuestras cualidades e intereses no son los mismos (...) Las chicas huiréis de adoptar ademanes de marimacho, que no son más que un aliciente para que los chicos os falten al respeto. El recato y la corrección de las chicas deberá marcar una mejora en los modales de los chicos (...) Pensar que aunque sur- jan en vosotros simpatías, que pueden ser duraderas, ahora estais preparándoos para un futu- ro que vosotros mismos os lo debéis exigir brillante y limpio. (M.T.Latorre, "Entre chicas y chicos", RELEVO n.2, Febrer 1960)

A los partidarios de aquel antiquísimo refrán, 'Entre santa y santo, pared de cal y canto', retor- ciendo el dilema les contestamos: Entre Santo y Santa...Caray! No nos separen tanto! (...) Por eso sentimos que la distancia de un piso de diferencia que nos separaba de la Escuela Femeni- na, se amplía a cerca de 1 km; aunque tal diferencia esperamos que no sea obstáculo a la 'Ley de Coincidencias' que se ha establecido entre 'arriba y abajo', la cual por arte de magia ha cua- jado en fortuitos encuentros y largos paseos. (RELEVO, n.4, abril 1960).

De la misma forma que condenamos la discriminación racial practicada en ciertos países, tam- bién aborrecemos la discriminación 'sexual' practicada en ciertas excursiones (...) Si la "boîte" tuviera la luz, el espacio y los 'papis' que tenía la sala de Torregrossa, el baile no tendría tantos detractores. (RELEVO, n.14, abril 1961).

El creixement de l'alumnat i el procés de renovació pedagògica de l'escola de Magisteri coinci- deix, paradoxalment, amb la separació dels normalistes en dos centres, una masculí i un altre femeni- ní. Precisament "Relevo" neix durant el primer curs de funcionament de la nova Normal femenina, en un edifici construït al carrer Sant Martí (els nois hauran de romandre un temps encara a la vella Nor- mal de Boters). En el segon número de la revista la nova directora de l'Escola femenina defensava

aquest canvi amb argument pedagògic en defensa de la segregació (ben antagònics, per cert, als utilitzats en les revistes de la Normal dels anys 30 en defensa de la coeducació; vegeu infra). La paradoxa consistia en el fet que, mentre en la vida social les relacions entre els joves s'estaven fent més obertes, al si de la institució escolar l'augment de la matrícula permetia crear un nou centre, i de pas separar uns estudiants que fins llavors havien compartit les mateixes aules. La qual cosa no significa que la situació prèvia pogués qualificar-se de "coeducació":

En la Normal al principio aistíamos juntos a clase los chicos y las chicas, si bien cada sexo tenía su zona delimitada. Los chicos no podíamos entrar a clase hasta que estuvieran sentadas las chicas y teníamos que salir delante de ellas e irnos al espacio reservado para nosotros. Teníamos un aula donde solíamos estar entre clase y clase que la llamábamos "El Cabaret", reflejo del ambiente de gamberrismo y jauja que existía. En mi curso éramos pocos chicos, pero algunos muy sinvergüenzas. Más de una vez al salir de clase alguno de los compañeros gritaba: vámonos a casa de la "Julia", otros vociferaban, a casa de la "Fátima", y efectivamente algunos se iban... Casa de la Julia y casa de la Fátima eran dos casas de prostitución. (CARMEL, autobiografía escrita)

Un dels factors significatius de la nova situació, tanmateix, és que els alumnes es resisteixen a legitimar la segregació, i fan sentir la seva veu crítica (entre d'altres vies, a través de les pàgines de "Relievo"). Per exemple, la secció "Comentarios de poca importancia que se recogen por los pasillos de nuestra escuela" acostuma a recollir de forma anònima veus juvenils dissidents envers les imposicions de les autoritats acadèmiques, que entre altres coses exigien una major llibertat en el tracte entre els sexes i criticaven la rigidesa del control existent en les comptades ocasions de relació (sobretot en activitats extraescolars com les excursions). No sempre la direcció del canvi era clara. Per exemple, la reivindicació de la coeducació podia emascarar actituds sexistes, que reproduïen de forma distorsionada la lògica que pretenia imposar la segregació. El 1964, quan els nois ja s'han traslladat al nou edifici, però estan separats de la Normal femenina per un tabic, té lloc un episodi molt expressiu d'aquestes contradiccions. El detonant és un simple "foradet".

JESUS- En magisterio estábamos separaos chicos y chicas. Había la escuela femenina y la masculina. Nos podíamos ver con las chicas pero ¡coño! si te veían... Con las chicas sólo teníamos contacto en las obras de teatro. Estábamos separados por tabiques, aunque los profesores fueran los mismos. Había muchas más chicas. Nosotros éramos unos 30 y ellas 115. Las veíamos a ellas por las ventanas cuando iban al patio... Te voy a explicar una anécdota, para que veas hasta qué punto llega la represión sexual de este país. Un día, estábamos en el masculino y viene uno diciendo: "¡Hostia tú! Hay abajo un sitio que se ve cómo las tías se cambian" Todo el mundo pa abajo. ¡Unas peladas allí! ¡Locos nos volvíamos! Era una pared que separaba una sala del vestuario de las chicas y en lo alto había una ventana tapada con un cartón. Pero alguien descubrió que detrás del cartón estaba el vestuario.

RAMON- La cosa fue así: abajo, los gimnasios de chicos y chicas, por lo visto comunican a través de una ventana de cristal. Pero Mestres (el director) o quien fuera, para que no haya la tentación de que vayan a ver cómo se desnudan las chicas, pone un cartón en la ventana. Alguien lo descubre -es inteligente el tío-: "No quito el cartón porque me verán las chicas" Manera: "Un foradet, que només lo pugui veure jo i just" Com que era alt, posàvem banquetes i pujàvem. I allí ens fotiem unes palles a la salut de totes les xiquetes! Perquè hi havia tres cursos de Magisterii fèiem 3 hores de gimnàsia a la semana. O sigui que 9 vegades les xiquetes se despullaven. Que en aquella època tot lo més en sostenidor. Ni tan sols se dutxaven!

JESUS- Muy pocas. Sabíamos cuáles eran las que se duchaban.

RAMON- Y este tío, claro, el hambre sexual, un buen día me imagino que se lo comunica a su mejor amigo. Y "no lo digas, no lo digas..." Pero es una cadena imparable. Yo no sabía nada hasta que me lo dice el delegado. Me entero de que vais un montón allí y es cuando digo: "Ojo con

el Mestres"... Dió la mala leche que un amiguete nuestro tenía la novieta allí y jugaba a balónbolea. Esta era otra, que las que jugaban a balónbolea, como entrenaban, se desnudaban otras 3 veces a la semana. A este tío le dio rabia y va y le dice a la novia: "Tú no quiero que te desnudes nunca más cuando vayas al vestuario" Y la chica: "¿Cómo que no?" Total que el tío se lo cuenta pe a pa. Doña Soledad, que era la directora, una tía de lo más nefasto educativamente de lo que ha pasao por Lérida, tenía una corte que eran las hijas de María. Cuando sabía que montábamos algún baile, reunía a las chicas y les echaba un panegrico: que si poníamos pastillitas, que no se fueran con chicos... "Yo sé que mañana habrá un baile. Si yo me entero quién va, las voy a suspender" -¡Y las suspendía!- "No obstante sé que algunas iréis. Si vais porque no podeis resistir la tentación, porque queréis que os dejen.... Aún así, no bebáis nada, porque los chicos ponen unas pastillitas que desatarán vuestra concupiscencia..."

- ¿Y las chicas se lo creían?

JESUS- Tenían mucho miedo.

RAMON- La prueba está en que iban muchos más chicos al baile que chicas. ¿Qué ocurre? Aquella (la que jugaba a balónbolea), enseguida se lo dijo a sus amigas y al final una de estas hijas de María se lo dijo a doña Soledad ¡Hostia, Hostia! Cuando doña Soledad se entera, no se está con puñetas y le dice a su marido (Octavio Mestres), que era el director del masculino. Y el tío pone una alarma -iesto era el 1964, eh, imagínate qué alarma debía ser! No cogió a nadie...

JESUS- Sonó la alarma y ¡hostia! Uno por aquí otro por allí... Y a mí donde se me ocurrió meterme fue en la caldera de la calefacción.

RAMON- ¡Ahora, desde el día de la alarma, allí se acabó todo! Porque nadie más se atrevió a bajar. Si te descubrían, expulsión, vergüenza, señalao, mal expediente, no poder acabar la carrera... Esto es increíble, es increíble. Yo creo que esto la gente de ahora deben decir: "Hostia estos tíos alucinaban entonces o me están contando un cuento".

L'episodi apareix com un signe emblemàtic de les actituds sexuals vigents a mitjans dels 60, que els informants oposen a la situació actual. El relat trascendeix la dimensió anecdòtica per esdevenir l'expressió simbòlica d'un canvi cultural: una típica manifestació de "virilitat", alimentada per la rígida segregació dels sexes imposada per la institució, es converteix en el paradigma de la repressió sexual, del conflicte subterrani que oposa poder acadèmic i contestació estudiant. El "foradet" atempta contra els "tabics" que barren la lliure comunicació entre nois i noies. Però la transgressió no es converteix en ruptura: en no destruir el mur, tendeix a reproduir la lògica de sistema sexista dominant (De nou un parangó cinematogràfic: l'escena reproduceix un episodi de la pel·lícula "Fame"). Un darrer aspecte significatiu del relat és el paper atorgat a la directora, doña Soledad Aramendía. Com a personatge representatiu d'una institució i de tot un període, s'equipara a altres figures locals que es van distingir en la seva tasca en el terreny dels costums. Com el bisbe del Pino, doña Soledad representa el discurs paternalista d'un moralisme edificant, formalment modernitzant, que hom pretén imposar als joves. Un discurs que es concreta en institucions com "las hijas de María", i s'expressa mitjançant escrits a "Relevo".

Tanto se ha escrito de que los jóvenes de hoy son una herencia de la cueva de Saint Germain, que impera el sensualismo más descarado y que reina el materialismo más audaz (...) No, esos son una minoría. Pero que muy escasa. Lo que pasa es que son los que hacen ruido (...) Esos pocos son, en realidad, personas degeneradas, enfermos de afecto y voluntad, anormales de conducta (...) Otro grupo es el de los alocados, los inconscientes, los que van detrás de Johny o de Sylvie, de Rita o de Ringo (...) Despues el otro grupo de la actualidad juvenil es el mejor; y afortunadamente son muchos. Es la juventud del ideal; de la fe y las obras; la de la integridad del Evangelio; la que sabe de donde viene, porque está ahí y a donde va. Es la juventud de 'Dani' y 'Ana María' que nos describe Michel Quoist. Es vuestra juventud, queridos normalistas, por-

que vosotros también sois de este tercer grupo (...) Sabeis ser católicos de verdad. En la calle, en casa, en el estudio, en el cine o en el baile. (M. Soledad Aramendía, "Jóvenes, hoy", RELEVO, n.42-3, 1964).

Doña Soledad romandrà fins a mitjans dels 70 al capdavant de la Normal, impassible als canvis que es van produint. Amb el renom de "la mamá", la seva figura apareix en diversos testimonis de joves dels anys 60 i 70, tot complint una funció semblant a la del bisbe Del Pino per a les generacions anteriors, com a símbol de la repressió política i sexual. Amb tot, no serà fins la democràcia que els estudiants de la Normal aconseguiran graus significatius de llibertat acadèmica, la fi de la segregació sexual i de l'autoritarisme ideològic.

(VENTURA) ...A Magisteri no hi havia qui els mogués. I no perquè no hi hagués consciència, sinó perquè te demanaven per entrar-hi el certificat de bona conducta, i además aleshores hi havia la dona del Octavio Mestres, que li deien la Mamà, que era una grandíssima feixista aquella dona. Molt maternalista, però terriblement feixista i molt repressora. Tenien molts problemes per fer reunions. I moltes d'elles ens deien: "Com voleu que fem reunions que sortim en grup si aquí al davant tenim al policia?" Jo recordo que havie nat diverses vegades a parlar per les aules o als passadissos.

(ROSER) Quan va morir el Franco feie primer o segon. Hi va haver una lluita molt clara contra la Sra. Aramendía, que li deien "la mamá". Un curs posterior a mi van tenir molts follons a nivell de reivindicacions estudiantils, per demanar la participació dels estudiants als claustres. I me'n recordo que anàvem als claustres, i demanaem a la gent que no anessin a les oposicions, perquè ere un sistema horrible per entrar al Magisteri. La meua promoció vam ser els primers que ens vam plantar i no vam anar als campaments de la OJE. Encara ere obligatori. S'hi podie anar a primer o a segon. Normalment tothom hi nae a primer, perquè ja ere una cosa feta. Van començar a dir que això ho treurien. Va ser quan va morir el Franco i al any següent ja no es va fer. Hi va haver moltes noies que hi van nar. Naen les noies amb un lloc i els noies amb un altre. Fèiem reunions a casa d'una de la promoció per preparar aquestes reivindicacions. Va ser molt important en aquells moments. Demanaem coses a nivell de pràctiques, de participació democràtica, perquè no funcionae. Un professor de política va anar a veure a mon pare: "Compte amb la teua filla, que s'està significant massa" Ere advocat i coneixie al meu pare. Ens explicae la estructura política del Estat, les lleis del Movimiento... Después mon pare em va pegar la bronca corresponent. Dels partits hi havie molta por, sonaen molt malament, molt lletjos. La gent que es bellugae no ere de partits. Después de la mort del Franco ja van sortir. Jo me'n recordo que a magisteri venien els del PTE, de Bandera Roja. Sé que vam anar amb alguna manifestació d'estudiants des de Magisteri... Per Carnestolts, que no ens ho deixaen celebrar, vam sortir a donar el tom. Es que "la mami" ere molt carca, molt paternaliste, molt catòlica. I això del Carnestoltes... Li agradaen els festivals...

L'actitud paternalista i autoritària de doña Soledad, hegemònica el 1964, ha esdevingut anacrònica el 1976. En no ser capaç d'adaptar-se al nou context sòcio-cultural, la seva figura concita l'oposició dels estudiants. I com don Aurelio de Pino, la protesta dels joves pren la forma d'un carnaval espontani. Han passat 15 anys des de l'enterrament del pi, però els llenguatges de la rebel·lia són paradoxalment els mateixos!

7. La pera

Merced a la genial y heroica actuación de Franco, España ha recuperado sus altos niveles cristianos, y bien puede decirse que, por la misericordia divina, destaca entre todas las naciones (...) Es natural que esta maravillosa situación espiritual influya vigorosamente en todas las esferas de la vida de la nación. Concretando a la vida de Lérida, bien podemos decir que es continuo el milagro que aquí vivimos. Durante mi estancia en esta amadísima ciudad, se ha duplicado la población, las empresas se han centuplicado, la cultura y la técnica han crecido en términos impresionantes, y la riqueza ha alcanzado niveles increíbles, siendo la huerta de Lérida una de las mejores del mundo, y sus centrales eléctricas fecundísimas... (Aurelio del Pino, Discurs a la Catedral amb motiu de la Vinguda del General Franco, citat al BOLETIN DE INFORMACION MUNICIPAL, n.819, Abril-Setembre 1963)

(BERNAT) Quan apareix la pera llimonera: "Cap molt estret i cul molt ample". Una bona definició de Lleida! Hi ha una corrent econòmica molt forta que introdueix nous elements, però no precisament culturals. Es lo que a l'oest Eldorado. En comptes de trobar or, troben peres. Desgavell urbanístic, immobiliàries, la guerra per aprovar el POU, que ara se l'estan carregant, perquè torne a manar la dreta... A Lleida hi ha un moment que el que mane a les famílies és un pages amb dos cobxes, una furgoneta, un tractor, una cosetxadora i dos atomitzadores, que no sap firmar, que va amb unes xiruques enormes i té milions al banc. El fill d'aquest senyor ja no té temps d'estudiar, però tè quartos. Se case amb les amb les filles de la burgesia, però tenen una cultura de caragols, i lo màxim que poden fer és anar a la Dolceta, el Callarriba, al Big-Ben. I només és la tercera generació que pot anar a la Universitat. Es la que podrie fer la revolució a Lleida.

Els anys 60 són, a la ciutat i el seu entorn, els anys del "boom" de la fruita. La plantació d'arbres fruiters havia començat a finals dels 40, però en aquesta dècada coincideix amb un desenvolupament econòmic sense precedents. El 1956, amb 18 anys, en Vicenç comença a treballar amb el seu pare, propietari d'un magatzem de fruites. Des dels 12 hi havia feinejat els estius. Des d'aquests escenari privilegiat contempla el procés de canvi sòcio-econòmic que es desenvolupa als seus ulls.

(VICENÇ) Mon pare va vindre aquí abans de la guerra. Era de los cèlebres prunaires de Múrcia que parlaven, 50 o 60 anys endarrera, perquè hi havia moltes prunes a l'Urgell. I venien a collir prunes i a comprar les prunes. Era una varietat que en deien claudia que era per l'exportació. Però no hi havia gran cosa de fruita: 4 prunes i 4 peres. Ell aquí va conèixer la meua mare, que es filla del Poal. I va venir la guerra, es van casar, jo vai neixer el 36, però a Múrcia... Va ser de l'exèrcit republicà... L'any 40 va vindre el meu pare cap aquí. I com que va tornar sense re i era molt jove, es va posar en això de la fruita. Inclús lo que feia era portar molts bencills, atalajos en llenguatge castellà, esparts per fer cordes. Aquestes cordes les portaven de les terres de Múrcia i feien unes cordes amb els que feien los bencills, que servien per a fer les gabelles d'alfalç principalment. Ni comerç ni re, que aquí el pagès no tenia un duro. Era el trueque. A mes com que hi va haver el canvi, tota la moneda de la República no valia res. I la nacional escassejave més que les xiques guapes. Ell ja ho havia fet abans de la guerra. Despres va començar amb un crèdit que li va avalar lo meu padrí que en glòria estigui, del Banc Espanyol de Crèdit de Balaguer. Un préstec de 17.000 pessetes. I d'aquí va vindre el que comencés a treballar al carrer del Nord, que ara ja no existix, un magatzemet que hi havia allí, de 40 o 50 metros. Hi va estar llogat des

del 1940, que es pagava de renda 50 pessetes. Venia a cobrar la mestressa un cop a l'any. No saltres teniem un Ford i mos dedicavem a portar, més que fruita, molta verdura i taronges. Perque la campanya d'estiu era molt curta: hi havia 4 peres ceramenyes (de llimoneres no se'n parlave), peres tendrals... El meu pare portave homes de Múrcia que es dedicaven a collir-la aquesta fruita, perque el pagès no en fotea ni cas. El pagès aquí era pel gasto de casa, era principalment cerealista. I d'allí passem a que vam llogar un local a General Sanjurjo, que el meu pare es va quedar bastant pelat de peles perque va haver de donar un traspàs de 20.000 pessetes. T'estic parlant de l'any 54 o 55. I pagant 800 pesetes de lloguer al mes, que era una animalada. Aleshores ens vam anar allí perque era la plaça del mercat. Feia poc que s'havia traslladat la plaça del mercat de la plaça Sant Joan i va passar a la plaça Madalena.

Jo vaig estudiar hasta els 18 anys. Llavors vaig fer una alternativa. El continuar estudiant o el quedar-me el negoci del meu pare. Perque jo també t'hai de dir una altra cosa. A nivell d'estudiant, als 12 i als 13 anys, es pot dir que ja sortia de la infància i que ja entrava en la joventut, quan acabava l'estudi als Maristes, cap allà al juny, tot l'estiu me'l passava treballant. 38 anys endarrere, que no es lo mateix que ara! Era molt dur. No era allò d'aixecar-te a les vuit i nar asseiat als Maristes, sinó aixeca't a les cinc i anar al mercat, a veure com funcionava, anar seguint els negocis. Perque llavors les campanyes de fruita no són com ara. Eren campanyes molt curtes... M'hai fet estant molt pendent i seguint molt la línia que el mestre t'ha dictat, mon pare. Estar molt alerta de les coses, de la compra. Has de ser molt sagaç, amb molta informació de com està el mercat... Ara que no me'n peneixo d'haver treballat durant tots els estius mentres els altres nois anaven a a platja. He seguit el procés des d'abaix. Acabava agotat d'excés de treball. I era de pensar eh! No de sortir a la nit. Per mi les verbenes eren privatives. Com podia tornar a les 3 del dematí si sabia que a les 5 m'havia d'aixecar? Lo que no podia és fer figuereta, perque tenia el pare al costat i havia de donar el callo.

La fruita va començar l'any 52-53 a despertar algo, amb 4 peres. Los precursors éren pagesos que van fer les primeres plantacions. I la gent va anar plantant més que res per imitació. Les propietats eren petites. En aquella època no valia la fruita més de 2 pessetes, 1'25, 1'50... Però allò éren cèntims! L'autobús valia 5 centims. Cap al 55-56 ja va començar a haver més fruita. L'exportació va començar cap al 58. Les peres van pujar a 2'50, 3 pessetes, 3'50... La dècada dels 50 als 60 va ser la època de inici a diferents partides de Lleida: la part de Rufeà, Butsenit, amb propietats més petites, i pujant los marges del riu. I després se va estendre per la part de Granyena. Lo pagès no estava preparat. Estava acostumat a collir amb coves. Aleshores va vindre el canvi, a partir del 56-57-58. Alguns que tenien caixes. Però uns quadros grans que semblaven cunes de dormir. Era bestial. Un tio no ho podia agafar sol. Después se van fer les caixes normals de 30 per 50. I a partir de 59-60-61 ja com que va haver una tirada, va vindre gent a oferir embalatges, altres exportadors se van ficar a exportar pel seu compte...

Jo l'agricultura d'aquí la divideixo en tres èpoques que són del 50 al 60 una, la qual ja practica-ment se pot dir que només hi ha 10.000 Ha. a grosso modo. Tot los marges dretes dels rius. Del 60 al 70 hi ha 10.000 Ha. més i amb altres sistemes de cultiu: plantacions més racionals, més varietat de fruita: les llimoneres, quatre cireres, pomes (golden, blanquilles...). I después del 70 al 80 hi ha hagut un boom de fruita que s'ha extès a la provincia d'Osca (Fraga i tot això) Te'n pots anar a les 34 o 35.000 Ha. A nivell de comerç igual. Del 50 al 60 era el nivell del verduler. El tipic magatzem que a l'estiu feia la campanyeta de la fruita, de lo que donave el camp, i que después lo alternava amb abastir la ciutat de Lleida i unes tendes pels 4 pobles de l'entorn. Después, del 60 al 70 ja comença a haver una miqueta de classificació del qui es fruiter, perque té més medis a nivell d'instal.lacions, l'aspecte comercial s'exten més, hi ha una especialització. I después del

70 al 80 ja passem a l'època que es passa de magatzem de fruita a central de fruita, amb molta mes professionalització.

Lo sector comercial d'aquí te puc dir que arranca de l'època de mon pare, és a dir de la generació d'abans de la meua, van ser uns tios amb moltes agalles, que van patir molt. Jo crec que motivats pel fet d'haver acabat una guerra, eren un tipo de personantes que van lluitar en plan individual, sols i amb un antagonisme apabullant. No saluda's. Així com la meua generació, la segona, mos relacionem... Però tenim l'herència de la primera generació. N'hi va haver que es van arruinar, altres s'han estancat i altres han tirat endavant. Com a tot. Nosaltres l'exportació la vam començar amb lo S.F. que es va morir. Lo vam començar als docs de l'estació, perque hi havia el següent plantejament: El professional, el tècnic era el meu pare; el capitalista era ell. El meu pare no tenia un duro. Bueno, no teniem per fer front a una explotació, no teniem los coneixements de com funcionava a nivell internacional. Aquí va vindre l'empresa Transfesa que l'interessava moure els seus vagons. Hi havia los Ferrocarriles Espanyoles que moien pràcticament totes les mercancies a nivell nacional, però quan passaven Port-Bou, aleshores hi havia aquests vagons de Transfesa que el que feien era canviar els eixos per poguer circular per Europa. Claro, això era una companyia que era subsidiària de la Renfe, però la Renfe no tenia res a veure. Què passava? Que aquesta gent tenia una flota impressionant de vagons i per donar feina al transport i al mateix temps amb la visió de fomentar l'exportació, pues aquests senyors eren els que venien de Madrid, es posaven en contacte amb lo S. i el meu pare... O sigui que va haver uns 4 o 5 anys que vam treballar amb aquesta gent, amb Transfesa. Que no era tal Trasfesa, era Frutos Selectos SA, una empresa depenent de Trasfesa. Aleshores desapareix Frutos Selectos al 61 o 62 i aleshores ja hi havia aquí un equip d'empresaris que es van començar a llençar en l'exportació. Jo vaig estar fins al 63 treballant per al S. i vaig treballar en l'exportació amb marca pròpia i tot. Va fomentar molt l'exportació que va vindre gent de fora. Pascual Hermanos va ser una de les firmes que van vindre a treballar aquí a Lleida, el Modesto Gaspar, Viuda Macià... Aquesta gent va vindre a fomentar l'exportació, i algun murcià, també. Aquests venien només a fer la campanya de la recollida per l'exportació, només 20 o 25 dies. Portaven els seus camions, els encargats, les dones, los platós desmuntats...

Hi havia molta necessitat de guanyar diner a nivell laboral. Més que una contractació de personal era... pues moltes dones que se les feia entrar perque, pues hi havia molta necessitat. L'any 56-57 la gent volia treballar i guanyar-se una pesseta. I el meu pare que era el tècnic, pues: "Senyor tal, que vinc a treballar" "Bueno passa" "O es que vengo con la hija" "Bueno..." I allà tots a empaquetar fruita a ma. Molt paternalista vull dir. Per a que la gent visqués. I a vegades: "¿Y nosotras qué hacemos?" Imagina't, allà 50 persones! I aquelles senyores no havien vist en sa vida una pera, pues imagina't anar ensenyant-lis: "Ponga las peras así, ponga las peras asá..." I per classificar també es feia a vista. No hi havia caixes, tot es feia amb coves. Lo pagès recollia la fruita i te la portava en cistells, en coves. Un per un s'havien de ficar damunt de la bascula, s'havien de pesar i apa a munts la fruita! Se feia un llit amb viruta, damunt se posava unes borasses i aleshores apa a abocar. Pues imagina't fer una pila de fruita de no més de 40 centimetres de gruix amb 12 o 13.000 kilos de fruita. Aquells munts a vegades tenien 25 o 30 metres per 4 o 5 d'amplada. Aquests munts s'havien de classificar. Les que veies mes espabiladetes les posaves a classificar: "Miri veu senyora? La pera ha de tenir aquesta mesura" I es feia amb una tablilla amb la perimetre de la pera i es mirava que no passés per allà. Després es ficava en cabassos que es portaven a altres senyores que estaven empaquetant. Hi havia 150 persones treballant. i després fusters que muntaven les caixes, que portaven la fusta des de Porriño a Galicia, perque aquesta gent també tenien unes asserradores molt importants a Galicia. Eren fusters que venien d'Alcantarilla, a Múrcia. I tot se muntava manual.

La majoria eren dones de famílies emigrants. Pues moltes venien del Secà de Sant Pere, dels Mangraners... que no hi havia res més de barriades. Pardinyes i la Mariola encara éren incipients. Eren els primers emigrants. Primer hi havia una campanya de preparació de les caixes, que s'havia d'empegar unes etiquetes amb engrudo. Per això només agafàvem 20 o 25 dones. I quan començava la campanya de la fruita pues aquestes mateixes dones sempre coneixien algú que volia treballar. Lo primer la família, després amigues, allegados, conocidos i etc, etc. I com que sempre s'havia de continuar empegant, els que entraven de nou se'ls posava a enganxar. Després se carregava en camions i s'havia de portar a l'estació, als vagons. que a allò li deiem la platja perquè te fonees. Hi havia uns sistemes d'inspecció que bueno! Llavors això era incipient i anaven una mica despistats. Abundava molt més la ma d'obra femenina i cal reconèixer que en aquella època, per la fruita la dona és més hàbil. Jo he tingut a casa hòmens per empaquetar que en saben una barbaritat, però són escassos. En canvi la dona nava molt bé. Jo ara lo que tinc per embalar son dones. No es una discriminació per re, en absolut. Són molt més delicades. i a més perquè abunda més la ma d'obra femenina. Les pagàvem a hores. Potser guanyaven 25 pessetes al dia, o 30. No es una continuïtat perquè estas marcat pel mercat. En un moment donat lo mercat se col.lapsa i no pots operar. i si no pots operar lo que no pots fer es mantindre un mes o 2, 14 o 15 persones. Això es impossible. Avui amb los sistemes que hi ha de conservació se fa un treball molt continuat. S'ha canviat molt lo concepte. Primer va haver aquest sistema que t'he explicat, el més primitiu. El primer adelanto va ser la carretilla que se podien portar 6 caixes. Allò va ser el huevo de Colón! Cap als anys 60 ja es van començar a veure algunes màquines. Al 60-63, nosaltres ja vam ficar una màquina de classificar. ja es va començar a treballar bastant racionalitzat, a nivell comercial vull dir. També es van començar a fer càmares frigorífiques, es va començar a guardar algo la fruita. I ja va començar a haver molta més producció, no estaves simplement amb la fruita d'aquí Lleida. També hi havia la fruita de Pinyana, que ho va comprar tot mon pare a la Junta de cequiatge, ho va comprar dos anys seguits... barats! Barats vist avui. A una pesseta i mitja el kilo. Entre els anys 60 i els 70 va haver un canvi molt fort. Va haver una expansió a nivell de comerç i de cultius molt gran...

8. Perifèries I (Magraners)

Las estribaciones de la sierra de los Mangranés eran propiedad particular. Un buen día, nadie sabe quien fué, un almeriense que no encontró piso en la ciudad construyó allí la primera barraca. Compró sus palmos de terreno al propietario de predio; amasó ladrillos con barro; le ayudaron sus familiares y se convirtió en propietario. Había solucionado el problema de la vivienda. Muchos le imitaron. Así fue como dieron origen a Casitas Nuevas (...) La mentalidad del poblado es típicamente marteña. Tienen su taberna y la frecuentan; tienen una especie de colmado donde compran el kilo de pan a 8 pts, porque allí fian; el chico que es estudioso va a la escuela y el que no, como está muy lejos, no va; saben pedir a la perfección; hay mucho peonaje y casi ningún especialista (...) Tienen su buen traje para los domingos y unas pesetas en el bolsillo para ir al cine y como carecen de toda preocupación espiritual, ya tienen bastante. En su ambiente diferente son felices y escriben a sus parientes de "allá abajo" que se vengan para aquí. ("Casitas Nuevas", SIGUEME, n.111, Noviembre 1952)

Nació este barrio en un abrir y cerrar de ojos (...) Era, por así decirlo, una especie de barrio chino barcelonés, quizás sin haber llegado tan bajo moralmente, pero en unas viviendas, que por su falta de espacio y condiciones se prestaba a llegar a su nivel (...) Estan bien casados, pero con

los peligros inherentes a la promiscuidad de la vida en una sola habitación (...) Sus calles, de alguna manera hay que llamarlas, se animan durante el día con los gritos de los niños, correteando por ellas vestidos a la moda de Adán y Eva, es decir como vinieron al mundo. Mientras los hombres trabajan -por hombres se entienden los jóvenes de 14 años para arriba- las mujeres se dedican a las labores propias de su sexo, es decir preparar la comida, cuidar la casa y los niños y ¿por qué no? criticar a sus vecinos, cosa también muy propia de la mujer. ("¿Barrio chino? ¿Corea? ¿Rancho grande?", SIGUEME, n.121, Setembre 1953)

Als Magraners, on la ciutat perdia el seu nom, els xicots esdevenien, ben aviat, "homes". El 1963, amb 12 anys, el Felipe i el Miguel, fills d'emigrants, començaren a treballar, després d'anar 4 anys a estudi. Amb esforç i solidaritat contribuïren a bastir -físicament i social- tot un barri que no volia ser xinès, coreà ni texà. Amb esforç i solidaritat s'entestaren en recuperar una joventut que els havien condemnat a no tenir, una joventut que els altres habitants de la ciutat sentien com un remor llunyà, ignorat.

FELIPE- Nuestra juventud era trabajar. El barrio estaba muy mal. Como era un barrio muy pequeño, había más unión, y en la familia igual. Los chavales nos llebàvamos bastante bien. Ahora cada uno va más a su aire. El amigo era mas amigo. Yo creo que he vivido una juventud más bonita que la que viven ahora.

MIGUEL- Más unida, por lo menos más compañerismo. Yo soy de Jaen, de Villacarrillo. No había catalanes allí.

FELIPE- Allí solo había una señora de aquí, que es "la catalana", ja, ja. Y a los hijos les dicen "los catalanes". Y había una torre que estaba la Trini, y a raíz de ella vinieron y empezaron a hacer chabolas. Pero no había nada preparaao, ¿eh?

MIGUEL- Allí donde viven mis padres, donde he vivió yo, aquello es una calle sin salida. Empezaron a hacer calles así, la otra que bajaba, y se juntaban. Nosotros empezamos con una chabola, y ahora mis padres viven en un palacio. ¡Se pierden! En la chabola vivimos hasta que empezaron los hijos a trabajar. Porque mis padres cuando vinieron aquí no tenían ni un duro. Con una mano delante y una detrás. Primero nos fuimos a vivir a casa de mi tío. Eramos 10 o 11 allí. Comíamos tós juntos. Una perola, cada uno cogía un plato y comías lo que había. Entonces mis padres compraron un terreno a unos gitanos, una casita. Y ya fue sacar aquello poco a poco, poner tochos, hacer el tejado. Y cuando ya teníamos cubierta aquella pequeñita, tiremos cañizo, empezemos a hacer el aotro lao. Y así, así, poco a poco. Lo hicimos to en el mismo terreno. No eso de comprar otra y irnos. Yo me acuerdo sábados, domingos, festivos. Mi padre venía de trabajar por las noches, empezaba a hacer pasta, tochos, y venga, pim, pam. Hasta hoy día que mis padres tienen tres casas ahí que se pierden. ¡L'han sudao, eh! Aun viven los dos. Los dos cobran. Y estan muy bien.

FELIPE- Al principio uno se metía en casa de un amigo, de un familiar, o de algo, para vivir. Te daban una habitación, la golfá, lo que fuera. Cuando ya empezabas a tener pelás. ya te comprabas el terrenito. Te lo vendía Vicente, que tenía todas las tierras de por allá, las parcelaba y las vendía. Y entonces compraban el solar, con las primeras pelás. Y lo iban pagando poco a poco. Y ya empezaban a hacer la chabola, con fango. Una habitación, después hacían otra al lao. Y últimamente ya se hicieron los bloques bien. Todo se lo habían construido ellos. Mi padre trabajaba en los hostelería. Primero cuando llegó aquí empezó a trabajar en la Renfe, de carbonero. Y estuvo un par de años. Y mi madre empezó también en una fábrica. Ella me lo explica, que estaba en estado de mi hermana, y con la barriga iba a trabajar. Ibamos a trabajar todos... Ten en cuenta que la gente allí llegaba toda de Andalucía, y no tenía cultura. Vivían en un cortijo, en una masía por ahí, y mucha gente no sabía nada. Yo me acuerdo que cuando tenía 14, 15 años, me

tenia que duchar con una regadera, ja, ja. Porque allí no habia ni water, ni duchas, nada. Después a bañarnos al pantano, un embalse de agua que quedaba en el canal. El deporte de allí. Yo he bajao a Lérida con una carretilla a buscar madera para calentarnos, a las tiendas que cono- cían a mi padre. Y bajabas, cargabas de madera, y los volvías a subir, pa la estufa. La casa que nos hicimos, las bigas de madera las compramos en una aserradora en el cementerio. Y baje- mos a buscarlas mi padre y yo. Y unas se las cargaron. Pero yo no podía, yo era pequeñito, no podía con ellas. Y cogia una punta, le daba la vuelta, y p'allá. Y la otra punta y igual. y así las su- bia. La grava la sacabamos de una montaña. El agua del canal, a cubos. Lo hacíamos domin- gos, y sabados. Todos los días festivos. Hacer una casa duraba 5 o 10 años. Yo me acuerdo, ya mayorcito, y los sabados venía tarde, me decia mi padre: "Si quieres marchar, marcha. Pero ma- ñana a las 5 arriba, eh?" Hasta hace 10 años era así! Se hacían con barro. Se hacia un molde de madera, y metian el fango aquel, el adobe, con un poco de paja, y asin. De cañizos y madera. No habia ni habitaciones ni ná.

MIGUEL- Y de water tampoco. Habia un agujero en el patio, un pozo ciego. Y en la escuela, me acuerdo cuando saliamos todos, que nos poniamos a mear allí delante. Subiendo por la aveni- da, donde ahora estan los viejos, allí en aquel repechon de los jardines. un show! No habia ná! Todos en fila... Entre la familia, y algun amigo que se apuntaba. Yo digo una cosa: aqui lo tengo todo, pero trabajando. Que nadie me ha dao nada. Yo Cataluña la admiro, porque aqui has teni- do un puesto de trabajo seguro. La gente que ha sólo un poquitín decidida, se lo ha montao, por- que a la vista esta. Pero nadie nos ha dao nada. Allí no lo hubiesemos podido hacer. Nuestros padres lo dicen: "Hijo mío, allí no te hubieramos podido dar nada" Y ahora cobra la pensión ca- da uno, de maravilla. Toa la vida trabajando, pero ahora lo disfrutan. El hogar que tienen ellos, los jubilados, lo bien que se lo pasan! Continuan viviendo en el barrio, y no les digas de mar- char!

FELIPE- Yo he comío mucho arroz con habichuelas. Yo me acuerdo que un día, mi padre, que en paz descansa: "Sus voy a hartar de sandía" Y trajo una sandía así de grande! Después hubo una época que tambien habia un comedor en la escuela. Se comía en el suelo, en la calle, sen- taos con un plato. Pasaban con la comida y te daban un plato. Luego nos llevaban leche en pol- vo, cada día. Eso era una señora que su marido era medico, que se dedicaba mucho a la marginación de allá arriba. Ella subía mucho, porque la gente la quería mucho. Ella compraba reyes para todos los niños del colegio, y había para todos. El que tenía la mejor nota, pues ele- gía primero. Eso iba por notas. Pero aquello era un show, porque yo me acuerdo de una vez que era el segundo. El primero tuvo un tren eléctrico. Y entonces entré yo, y todos los familiares y to- do Dios esperando a ver qué sacaba. Vi una pistola de aquellas grandes, un rifle, y cogí un rifle. ¡Una ilusión! Hoy día eso no tiene importancia. Pero entonces yo no tenía nada, tu. I si tenía co- sas era porque mi padre por las basuras encontraba juguetes viejos y me los traia.

CARMEL- Empezamos a dar el comedor, me acuerdo, sirviendo rancho en la calle. Primero nos daban unas subvenciones, pero no había ni para tener comedor ni nada. Y entonces había una señora que nos lo cocinaba en su casa. Para todos, los chicos y las chicas. Y venga, a comer en las aceras. Pero es que muchos de vosotros entonces no comían en casa más que el pan con el hoyo, que decían, un trozo de pan con el aceite en un agujero. Y punto, y algunos un tro- zo de tocino.

FELIPE- Si, yo llegaba a casa, y le decia a mi madre: "Mama, echame un hoyo!" Y los que son de Jaen decían: "Un canto de aceite".

CARMEL- *Es que la madre tenía que salir tempranito para ir a trabajar. El padre estaba a trabajar. Y se quedaban los niños solos.*

MIGUEL- *Dejaban la comida ya echa. Y cuando llegabamos nosotros calentarla. O el que llegaba primero lo hacía.*

FELIPE- *Yo porque tenia mi abuela, y ella lo hacia.*

CARMEL- *Y despues ya conseguimos hacer el comedor, ya teniamos cocina y todo. Porque al principio solo era el primer plato. Pero despues ya la comida completa. Una vez me acuerdo que hicimos garbanzos, o puchero. Y el M. no lo queria comer. Y yo, ya sabeis: "¿Como? ¡Aquí no se puede decir esto no me gusta! Puedes comer más o menos, pero en el comedor se ha de comer de todo" Estabamos buscando de compensar las deficiencias de algunos niños. Y recuerdo que me parece que era tu hermano, que no había comido nunca, y no queria comer. Y se lo hice comer. Y se ve que le gusto tanto, que aun quiso repetir, je, je. y era porque no lo habia probao.*

- *¿La gente donde se encontraba?*

MIGUEL- *La mayoría en el bar. Habia dos bares, y luego la escuela, la iglesia y nada más. Me acuerdo cuando bajaba el cura, le ayudabamos a misa y nos daba una peseta. A las siete de la mañana nos levantábamos y a misa! Daban tres toques, al primero te levantabas y al último ya estabas allí. Sólo habia una televisión o dos. Y entonces íbamos al bar a verla. Te dejaban entrar, pero habias de tomar algo: una gaseosa, 2,50 pesetas. Y si no te la tomabas, te echaban. Y claro, cada día era una película: "Rin, tin, tin", "Bonanza". Y entonces le decía a mi madre: "Mamá, que me han echao del bar, que tal y cual" "¡Me cachis el tío este!" Y mi padre: "Bueno, pues nos compramos una televisión" Y la primera televisión que se compró en el barrio fue la nuestra! Era como un cine, todas las noches lleno de gente. Venian los vecinos, los parientes. Todo se compraba a plazos, los electrodomesticos. Pero ves eso de buena gente, mala gente. Cuando uno de Mangraners va hoy a comprar algo, se lo dan, porque saben que lo van a pagar. Esta gente paga. Me acuerdo de uno que estaba fuera al puente: "La gente de Mangraners me gusta, porque sabes que pagan" Se lo daban fiao. Porque la gente no tenían maldá. Lo que pasa es que no tenían cultura. Pero a parte de la 4 familias malas que habia, que había peleas, cuchillos por la calle. Incluso tiros. Habia unas familias gitanas que se metian con la misma gente de allí. Y claro, la gente se cabreaba, Pero ya marchó esa gente, y no pasaba nada. Otros gitanos que había era buenos.*

FELIPE- *Me acuerdo que se hacían unas juergas! Eso ya se ha perdido. Por las calles te invitaban en todas las casas. Era más familiar.*

MIGUEL- *Era más andaluz. era muy diferente. El catalán vive más pa lo suyo. Incluso con la familia.*

FELIPE- *Es que antes estaba más como pueblo, y ahora esta más como capital.*

MIGUEL- *Lo que pasa es que en Lérida estábamos marginados. Me acuerdo cuando empecè a trabajar, la gente cuando decías que eras de los Mangraners se ponían las manos a la cabeza. Porque decían que éramos gitanos, gente rara. Los gitanos han dao muy mala fama, la que no tiene. Habia 4 o 5 familias de gitanos. Lo malo resaltaba, y lo bueno no se veía.*

FELIPE- *Ha habido gente muy buena y muy mala, como en tos los sitios. Y claro, lo malo es lo que reluce: "Hostia, allí solo hay quinquis, gente mala" Nosotros no hemos sido ninguno un gol-*

fo, ninguno hemos hecho una cosa mala. Hemos trabajado mucho, por fuerza. Es que allí, gente drogadicta, gente ladrona, pues no.

CARMEL- Yo cuando empecé, iba en bicicleta. Pero antes de empezar la clase, ya iba por la tarde a hacer un grupo que ya eran mayores. Luego organizamos la clase vuestra. Y luego hacíamos clases para padres. Y algunos padres se llevaban a los niños para que les ayudaran. Y cuando yo iba con bicicleta, por la noche, me decían: "¿Y te atreves ir a Mangraners?" Porque claro, también los había que se dedicaban a salir por las noches, por los huertos y los campos. Y a vivir de lo que podían coger. Porque algunos pasaron problemas serios al llegar aquí. Y entonces todo lo que pasaba en Lérida era por culpa de los Mangraners. Ahora es la Mariola. Lo único que entonces los que robaban lo hacían para comer. Y ahora ya es más problemas de drogas.

FELIPE- Nosotros tuvimos que marchar porque no había pisos. si no igual nos quedamos. Nadie se atreve a edificar allí. Antes se casaba un hijo. Le hacían la casa como podían, o se quedaba con sus padres. Pero cuando ya hubo mucha gente, no había suficientes casas. Si ahora no hay nadie viviendo allí. ¡Todos se han ido! La mayoría. Allí el 90 por 100 de la juventud se marcha. Solo quedan gente mayor.

MIGUEL- Ahora están edificando por las escuelas. Pero no se han movido, como la Bordeta, que ha tenido un crecimiento muy grande. Y mira que ahora hay de todo, eh? Tienen unos colegios fenomenales, unas instalaciones deportivas, viviendas guapísimas para jubilados. Ahora están muy bien.

MIGUEL- Y cada media hora autobuses. Cada uno tiene su coche, su moto, se desplazan mucho.

FELIPE- Pero los Mangraners está perdiendo el tren. Se está quedando sin gente joven y tal. La gente joven se va a vivir a fuera. Y si se va la gente joven, se va la flor y la nata. El 90 % de los chavales de mi edad, viven el Lerida o la Bordeta. De mis hermanos solo queda la pequeña porque vive con mis padres. Solo los que se han tenido que quedar allí, porque no han tenido nada más.

MIGUEL- A los 8 años empezamos a ir al colegio. Que también era un problema, porque mi madre según me cuenta, dice que no había forma de meternos, porque estaba completo. Había unos 70 crios en la clase, incluso más.

FELIPE- A los 12 años ya nos salimos de la escuela, para trabajar. Bueno, tampoco había más sitio. Te echaban a la calle, porque había más gente más joven que querían entrar. Yo lo que sé me lo ha enseñao la vida. Allí leer, escribir, y las cuatro reglas. ¡Eramos 70, imagina! El maestro me acuerdo que un día nos sacó a la calle, porque estábamos hablando en clase. ¡Con un frío que hacía, en invierno! Todos allí en fila! ¡Y nuestros padres pasaban y no decían nada! Antes a los maestros se los respetaba mucho. Era una autoridad en el pueblo. El cura y el maestro eran los mandamás. Un día el obispo nos vino a ver. Se hizo una misa allí. Y después venía otro cura, que nos daba también algo de catequesis. Cuando llegaba alguien al colegio, to el mundo se levantaba. Había mucho respeto. Hasta que decía el maestro: "Venga sentaros" Formaba parte de todo, no sé. Había la foto de Franco, y un Cristo. Y luego el Ave María y el rosario, el mes de mayo. Y misas. Cada día el cura allí. Me pego un día una hostia a mi el cura ¡No veas!

MIGUEL- Yo creo también que se pasaban un pelín. Yo me acuerdo cuando el profe me dio una paliza!.

FELIPE- Es que también nosotros éramos muy difíciles de dominar. Si no había mano dura, el maestro se vela incapaz. Sino, claro, la gente se echaba encima. Era línea general, todos los maestros.

CARMEL- Los primeros años, cuando yo estaba allí, había problemas serios. Muchas madres habían de salir temprano. No habían combinaciones. Solamente subía un autobús a primera hora, otro al mediodía y otro por la tarde. Y algunas veces había de bajar a cojerlo al cementerio. Y muchas veces bajar a Lérida andando, que era pesadísimo. Mal vestidos, porque yo recuerdo al principio que incluso teníamos un ropero, además del comedor, y dábamos unas batas, y ropa. En el colegio hacíamos pagar, y eso lo agradecían las madres, porque decían: "Esto es un colegio de pago!" Pagaban 15 pesetas! Y entonces tenían más interés en que el niño no faltara, aunque ellas se fueran a trabajar. Y en general no faltabais, eh?

MIGUEL- Que ha cambiado mucho lo del estudio?

CARMEL- Mira, yo te dire: Con 25 ahora sufro más que con 70 entonces. Entonces, aunque fuerais tremendos, teníais un respeto. Obedecíais. Que ahora no.

FELIPE- Es que había respeto en todo, en tu casa y en todo. Ibas por tu casa, con tu padre, con tu madre. Nunca una voz alta. Los nuestros trabajaban día y noche para que no nos faltara nada. En cambio había otros, que a la madre le llamaban "la piojosa", que aquel hombre en la vida nunca hizo nada. Estaba borracho y no trabajaba. Siempre tuvo una barraca, y se marchó de allí con una barraca. Algunos no podían comer porque era culpa que el padre no se espabilaba.

MIGUEL- Ahora la escuela es mixta, que eso sí es un adelanto. Porque nosotros no podíamos ir con las chiquillas. Uy, juntarnos en el patio! A parte que te castigaban, es que era mal visto. Tu te ponías a jugar con una cría, y no veas! Ya pensaban lo más malo. Las madres iban a hablar con el maestro de que a ver que pasaba. Una represión. Y hoy día no se le da importancia. Hoy juegan todos juntos.

FELIPE- Claro, lo que te prohíben es lo que quieres, y ahora es diferente.

MIGUEL- A los 12 años nos pusimos a trabajar. Ya te digo, las primeras etapas te puteaban bastante. Es que claro, estabas marginado. Cuando empezabas te hacían la vaca. ¿Te acuerdas cuando empezaste a trabajar en el taller? Un día de invierno, le hicimos salir fuera y desnudarse. Le bajábamos los pantalones y le untábamos las partes con el metic, eso de pega. Se fue al lavabo enseguida, a lavárselo con agua y le dijimos: "No, no, no te lo laves con agua, métete serrin" Y al echarse serrin, pues claro, se le formó una pelota allí que estuvo tiempo y tiempo para sacárselo, porque aquello se hace una pega.

FELIPE- También te duchaban con la manguera, te ponían todo mojado de agua, un desastre! Se reían de ti, disfrutaban. Hoy día no pasan esas cosas, porque han evolucionado. La primera vez que entré en el taller, el operario, para cachondearse, quiso que hiciera fuerza para romper un tornillo, y yo al hacer fuerza lo rompí. Y entonces se lo dijo al jefe. Y bajó, y dijo: "Me cago en la mare que et va parir!" Y yo como no le entendía bien, porque no sabía catalán, pensé que se metía con mi madre. y le dije: "Pues yo me cago en la tuya" ¡Y me marche! (...) Este ha trabajado siempre en el mismo sitio. Yo, en cambio, he hecho un montón de cosas. Cuando yo llegué a Mangraners, con seis años, al entrar por la calle donde vivo, encontré a un señor que salía de la residencia, que se lesionó de la columna vertebral, y no podía trabajar. Y se ve que se metió un carrillo de helaos, y se iba por las torres, por los Mangraners. Y me hice muy amigo de él. Como que él no podía hacer fuerzas, pues yo le llevaba el carretillo, y le ayudaba. Y entonces ya se compró otro carro más grande, para vender verdura. Y igual, me iba con él. Incluso hacía pilas al

colegio. Y despues se compro ya una moto, una BMW, con un carretillo más grande. Y me iba con el por los pueblos, tocaba la trompeta y hacia el pregón. Despues se montó una barraca de tiros. Me iba con el a las ferias. Me daba cosas. Me compro un pantalón tejano, y una camisa tejana, cuando yo tenia 9 años. Incluso un año nos fuimos, con una camioneta muy vieja, a la montaña cerca de la Seu. Subiendo la pista, el camión casi se va al barranco. Allí estuvimos en un pajar durmiendo 5 o 6 días. Y estuvimos cogiendo rovellones. Bajamos cargaos. Y entonces los preparemos y los vendimos en la plaza. Aquel payo se hizo allí las primeras pelás. Ya después, cuando deje el colegio, empece a trabajar a eso de los periódicos. Por la noche trabajé en el Tele Expres. Después me meti en el comercio, de aprendiz, llevar paquetes y eso. Pero como no ganaba bastante, pues no podía ser. Y tuve que plegar. Después me fui al marmolista, y allí ya ganaba algo más. Allí trabajaba muchas horas. Trabajábamos hasta los domingos, para limpiar el pozo de fango, de lo que sale de cortar el marmol. Sabados y domingos. No paraba. descansábamos solo el domingo por la tarde, nada más!

MIGUEL- Siempre trabajando, siempre. Demasiao.

FELIPE- Yo aqui no termino todo, eh? Despues de marmolista plegué, después estuve pintado. Y claro, yo siempre tenía en la cabeza la idea de hacer algo. Entonces me avisaron unos chavales en otro sitio que pagaban más. Me fui con ellos, a pintar una obra en Balaguer. Me cago en diez, yo pintando con un aprendiz, y ellos de borrachera to el día en el bar. Los llevaba con el coche, los traía, pagaba yo la gasolina. Ellos cobraban las pelás, me daban cuatro reales, y encima tenía que prestarles yo dinero a ellos para que se lo dieran a su mujer. Al final era un rollo. No ganabas un duro! Pero por mi cuenta no me podía poner, porque claro, no conoces gente, no estas preparaao. Era una mafia to. Entonces dejé la pintura -tenía 18 años- y me compre una furgoneta, una DKW. Y me fui a la lechera, a la Clede! Le dije a mi padre: "Aqui he de hacer algo por mi cuenta" Primero estuve para ellos. Me propusieron que si me la quería comprar, de autónomo. Se lo dije a mi padre: "Bueno lo miramos" Compré una furgoneta usada. Un tío, nos la dió sin dar un duro de entrada. Nos la puso a su nombre. Hizo unas letras, una entrada y una cantidad, que se la íbamos pagando cada año. Y así la paguemos. Y así ya empece a ganar dinero. Yo me acuerdo que ganaba cada mes 60.000 pélas, eso hace 16 o 17 años. Ya facturaba yo 50 o 60 sucias. Luego pagaba el gasoil, las letras... Quiza me quedaban 30.000 pelás, que entonces no las ganaba nadie. Que un paleta ganaba 3.000 pelás a la semana. Y estuve hasta que caí malo, que cogí hepatitis. Estuve en cama 3 meses. Y luego vino la mili. Y lo cogió mi hermano, pero no era tan negociante como yo, era más mujeriego, ya no trabajaba por las tardes. Cuando volví de la mili me meti en la Clede! de trasportista. El V. me dijo que si me quería ir con él para vender ropa, de viajante. Y estuve con él un año y pico. Y en esa empresa querían que me quedara, y echaban a fuera al V. Pero yo no quería: "Si alguien sobra soy yo, él se ha portao muy bien conmigo" Se ve que lo querian echar. Es que el no se estaba de la lengua, no se callaba si veía mal una cosa. Estaba allí hacía 20 años. Y entonces yo me quise marchar. Volvio él, pero al final plegó. ¡Y se marchó a la calle sin un duro! Cogí un camión y me fui a una empresa constructora.

MIGUEL- Hombre, ¿así como vamos a encontrar trabajo, si tu los ocupas todos, ja, ja?

FELIPE- Iba buscando algo que se ganara más. Y una mala pata, porque me pegue un trompazo con el camión. Digo "Malamente empezamos!" Y otro día se quedo sin aire. Llego allí: "A la calle!" Me cago en la puta! Y tampoco quería pagar! Digo: "Y yo qué culpa tengo, esto le puede pasar a cualquiera!" Despues me fui a la Campsa, 6 meses con un contrato, muy bien tu. me dieron un trailer. Fue una época muy mala, tu. A los 22 años. Ya estaba casado. Me casé a los 21, al volver de la mili. Y a los 6 meses se acabó el contrato. Y me fui al S, de viajante. Y allí estoy. Y aho-

ra hemos montao una empresa. Me gusta mucho. Ya ves, he ido cambiando. en cambio este, si no le pasa lo que le ha pasao, aun está con su patrón de encargao, ganando 20.000 pelas!

MIGUEL- Un día que estaba trabajando mi padre en el gobierno militar, y fui yo a llevarle la comida, andando desde los Mangraners, y ya me quedaba yo a comer con él. Y luego me iba a dar una vuelta, por los alrededores. Que habia pocas casas, que por ahí antes no había nada. Era el campo Marte, desierto. Bueno, pues iba dando vueltas, hasta la hora que acababa mi padre. Ya me iba con él, con la bicicleta. Y me veo un taller. Y yo por ahí mirando, mirando. Y me viene el jefe. "Què, que vols treballar o què?" "Hombre, pues sí" "Què vols aprendre de mecànic? Di-li a ton pare" Y me voy a mi padre: "Papá, que he encontrao trabajo!" Donde? Allí en un taller de mecánico" "Pero tu quieres ser mecanico?" Digo: "Sí, hombre, sí. Yo quiero trabajar" "Pues bueno, si quieres trabajar, mañana ire yo" Entonces vino mi madre conmigo. Siempre ha sido más decidida, la que ha empujao. Por mi padre hubieramos estao en Andalucia. Pero mi madre no. Ha sio la jefa de casa. Y bajó mi madre. Y a los dos días empecé a trabajar. Y hasta que plegó. Nos pagaban muy poco. Yo entré que nos pagaban 75 pts a la semana. Y mi madre me decía: "Hijo mío, si no tienes ni para el jabon! Ni para lavarte los monos tengo!" Muy poco te quedaba, pa'l autobus. No, que bajábamos en bicicleta. Los primeros tiempos fatal! Yo he aguantao mucho, mucho! Y mi madre llorando, que yo no podia aguantar más. Las manos, no teniamos, ni jabon pa lavarnos! La grasa. Cortadas, en carne viva! Yo no podia tocar nada! Los nudillos estos entre la grasa y el frio, en carne viva lloraba, lloraba.

FELIPE- Hemos trabajao mucho. Mi padre ha trabajao mucho. Al día descansaban 3 horas. Y yo ya he descansao 6. Me levantaba a las 8, hasta las 8. Diez horas, y dos para comer. Y el sabado por la tarde, si habia fiesta, que hacias semana inglesa, pintar por ahí.

MIGUEL- Yo he salío del taller de trabajar a la hora que fuese, y ya velas allí en los Magraners en las calles, en el lavabo, en las habitaciones, arreglar cosas. Esto ya 17 o 18 años.

FELIPE- Yo lo que sé lo he aprendido fuera del taller. Cuando salia, con los amigos, los coches los desmontabamos, los montabamos. Si hubiera de haber esperado a que me enseñaran los demas, no hubiera llegado! Porque de práctica, hay mucha, pero de estudio poco.

- ¿Deciais que se hacían muchas horas extra y sin pagarse?

MIGUEL- Muchas, muchas. Y si te negabas a hacerlas te echaban a la calle. Ni te aseguraban ni na. Estabamos marginaos. Los que mandaban eran ellos. Ellos tenian sus caciques y sus cosas, que allí no podias hacer nada. Ni denunciarlos, eso no existía, madre de Dios!

FELIPE- Yo me acuerdo un jefe, que aún se piensa que está como antes, que puede dominar tanto. ¡No señor! Hace una obra y los problemas son para acabarla. Estaba acostumbrao a dominar, y ahora con los trabajadores no se puede hacer así. Es que antes era el numero uno en Lérida. Tenia clientes a todos. Lo que decia él iba a misa.

- ¿Había movimientos reivindicativos entre los trabajadores?

FELIPE- Eso no ha existío en la vida. Gente que se moviera en el trabajo, los echaban a la calle. Mira, yo me acuerdo de trabajar de pintor con el F. Entonces ya tenia yo 18 años. Y no se porque siempre mi padre me enviaba al trabajo media hora antes. Y me acuerdo que estabamos pintando una casa. Y yo me cogi y empecé pintando. Nos quedemos el encargado y yo pa que él fuera pintando y yo preparando, limpiando y tal. Pero el encargao vio que yo lo pintaba bien aquello, con la pistola, y me dejo y se fue: pues que lo pinte este. Y entonces yo salia a la calle, porque al pintar con pistola sale mucha pintura, y has de respirar. Y me salia al comedor o al balcón. Y

dio la casualidad de que tres veces que sali al balcon, paso el el jefe y me vió. Y no dijo nada. Y despues: "Tu que te pasas to el día en el balcón o qué?" Se ve que le había dicho el encargao que lo pintaba él. Pero claro, se lo creyó. Y ya me miró mal. Y un dia llegué tarde, con la moto, y no se qué paso que me despidió. Y me tuve que marchar. Entonces no existia el paro, na de eso. Y el tío no me queria pagar nada. Y yo le dije que me pagara lo que me pertenezca, y tranquilo. Y el tío que nada. Me voy a los sindicatos, les explico el caso y me hacen un papel. Yo le digo al tío: "Mire lo que me han dao en sindicatos" Y me dice: "Mira lo que hago con esto, me lo meto en el culo" Y me vuelvo a sindicatos. Y entonces le llamaron, le hicieron un juicio, y pago lo que tenia que pagar. Nada más. El se pensaba que aun podía dominar. Y ya la epoca había cambiao. A principios de los 70. Pero antes esto no lo podias hacer tampoco. A los 60 imposible. Yo empece a trabajar el 64. Yo he trabajao en muchos sitios, eh? Este no, se metió en un sitio y allí se quedó!

MIGUEL- Mira, hasta hace poco pasaba eso! Yo hasta ahora que no he cobrao del despido. Que la empresa quebró y hasta ahora no se hizo cargo el Fondo de Garantía. Un millón y pico nos debían! Hacía 6 años! Yo lo veía perdido.

MIGUEL- El cobro siempre ha sido muy flojo. Yo practicamente cuando plegó este señor, ganaba a la semana 10.000 pesetas. En la mecánica nunca se ha ganao dinero. Los que han ganao han sido los jefes.

- Pero a medida que eras mayor, ¿notabas que os trataban mejor?

MIGUEL- Si, hombre, yo llegue a ser encargao allí! Ya mandaba como el jefe.

FELIPE- Y allí un día era eso, cuando teniamos 12 o 13 años, pues trabajar todo el día y llegabas a casa a eso de las 7, te ibas con los amigos un rato al bar, o a dar una vuelta por ahí. Que no había diversiones ni ná. Y no tenias dinero. Y a jugar. Y cuando te ibas haciendo grande, ya te echabas otras cosas. Los sabados, domingos, pues al baile o al cine. En los Magraners antes había un cine con 700 butacas. Y se llenaba, el viernes el sabado y el domingo! Pero ahora con el video, la gente ya pasa del cine. Luego había un baile. Eso era para verlo. Había un tío que era ciego, que le llamabamos el Chim-Chim-Pun. Tocaba el acordeón, el hijo tocaba la bateria, y un chaval sabía un poquito de cantar. Era una sala en una casa, la última calle que da al colegio nuevo ahora... Bueno, la verdad es que al cine si lbamos, nos colabamos, era la manera de ahorrar dinero. Había por la parte de atrás una puerta que daba a la pantalla. Y nos dimos cuenta que estaba abierto, y por allí nos colabamos siempre. Nos metiamos a gatas.

MIGUEL- Lo bueno era cuando nos veían salir, al acabar el cine. Eran un padre y un hijo. Aún me acuerdo de la cara que ponían: "Como han pasao por la puerta esos?" No nos habían visto entrar! Pero al final nos pilló, y se lo contamos. Pero el tío no se enfadó. Tampoco lo hacíamos con maldad. Son cosas de jóvenes. Entonces tendríamos 14 o 15 años.

FELIPE- Y la mona, te acuerdas? Yo estaba esperando que llegara la mona con unas ganas locas! Esperaba la navidad con unas ganas locas. El domingo lo esperabas con unas ganas locas. Hoy día no los esperas así. Yo no lo espero, pero los jóvenes tampoco... Uy, las navidades se hacían unas juergas que eran demasiao. Ibamos de casa en casa, invitandonos. Unas borracheras que cogíamos! Hacíamos el belen viviente. Yo he salío en uno, con mi mujer. Y pa semana santa se adornaban todas las calles.

MIGUEL- Luego las fiestas, se ponía todo muy majo. Se hacian carreras de bicicletas, de cintas, de todo.

- ¿Os casasteis muy pronto, ¿no?

FELIPE- Si, yo me case a los 21, al volver de la mili. Nos metimos novia muy pronto. Este iba con una chica.

MIGUEL- Yo iba a trabajar, y la acompañaba a ella a Cervantes. También me casé al volver de la mili.

- Cuando os casabais ¿íbais enseguida a vivir con los padres?

MIGUEL- No, nosotros nos compramos un piso.

FELIPE- Yo me quedé un año con mi suegra. Ya tenía el piso, pero no me quería enredar: "Ahora me quedo con ella, y luego me lo voy arreglando, me lo voy pintando..." Y ya me fui. 465.000 pelas!

MIGUEL- Eso fue lo más grande, poder comprar un piso con lo que ganabamos. En aquellos tiempos era mucho.

FELIPE- Pero yo me he compra el piso y no me he enterao. Me compré el coche y no me entere. Tó lo que he compra no me he enterao. Ahora, que tampoco te metes más que en lo que puedes.

MIGUEL- Si, si. Nosotros hemos venio a Cataluña y estamos, pues encantaos. Mis padres me dicen: "Al pueblo? De vacaciones!" Que ellos son de allí!

FELIPE- Yo cuando me casé, fui a mi pueblo, y al de mi mujer. Y cuando yo vi todo aquello! Vi la manera de vivir aquella, que no me acordaba de nada.

9. Perifèries II (El Secà)

El 1961 en Roberto (nascut en un poble d'Extremadura, el 1950), va arribar al Secà de Sant Pere amb la seva família. El barri, de construcció marginal, l'havien començat a bastir en aquell sec altiplà els primers emigrants arribats del sud, vers el 1951. Les primeres barraques s'aixecaren vora els marges, on corria la sèquia que regava l'horta veïna, que els veïns utilitzaren per beure, i en una antiga granja de porcs. A poc a poc, les barraques esdevingueren modestes cases unifamiliars. Al cap de 6 mesos d'arribar, el Roberto es va posar a treballar de dependent en una botiga de l'eix comercial de la ciutat. Cada dia feia 4 vegades el trajecte que separava el raval perifèric del centre urbà. Com a jove, participà en el moviment associatiu del barri, i establí diversos contactes amb les entitats juvenils que llavors es movien a la ciutat.

(ROBERTO) Jo vai arribar al Secà el 61, amb la meua família. Nosaltres vam anar al Secà perquè hi havia una tia. I el pare al poble va dir que teniem que ser pagesos o a la construcció. I llavors va parlar amb los oncles, que si volíem vindre aquí, treball en trobaríem. I quan vam arribar aquí, la vritat aquella època al Secà se vivie molt malament. Naltres mateixos estaem vivint 2 famlles en una mateixa casa de 2 habitacions. Hi havia gent que vivie amb corralines. Los meus oncles quan van arribar al Secà van viure en corralines 3 o 4 mesos. Quan jo hi vai arribar, hi havia una zona que n'hi dien "Les corralines", perquè allí encara hi estae vivint gent. Hi van estar des del 61 hasta el 69! Havie sigut una granja de tossinos. S'havien fet la xaboleta, i allí vivien. Naltres

vam viure al pis del oncle durant 6 mesos. Després se va buidar un pis damunt, i nos vam quedar dos habitacions. Ere una casa amb 4 pisos. Un water sense banyera ni lavabo. Cadascú es va anar arreglant una mica. Una anècdota molt bona. Una vegada que vai estar malalt, va vindre el metge, que la dutxa estae dins del water, però que l'aigua queie a terra, i s'havie de fer un de-saigüe i marxar, i quan el metge se va anar a rentar, va obrir l'altra aixeta! No hi havie res més. Se pagae poc. però sanitàriament estae molt malament. Pels carrers 4 faroles, estil poble. El problema éren les cloaques i l'aigua. Que es va ficar lo barri d'acord. Que llavons hi havien 4 fonts a tot lo barri. I s'havie de nar a buscar l'aigua a les fonts. I sobretot a l'estiu se feien unes cues, i unes esbaralles! Dones estirant-se els cabells! Les cloaques i pujar les aigues ho van fer los mateixos veïns del barri. A pic i pala! Jo m'ha tocat picar un troç de la costa cap amunt, com tothom. Li van dir a l'Ajuntament, que costae molt, i los veïns se van comprometre. Després han nat fent més coses.

Ere bastant petit. Un primer lloc que pujaes la costa, que estae ple d'olivers, unes 20 o 30 cases, després una gran esplanada, i després el Secà de dalt, que n'hi deien, que estae dividit el barri en dos. La majoria tots éren emigrants. De catalans, si érem 50, éren 10. La majoria andalusos, extremenys, aragonesos. Quan vam arribar igual hi havien 1000 persones. La major part éren cases petites, l'horta. Després l'horta ha anat perdent i s'ha format el barri. Es quan se va formar la Iglesia del Secà, mossèn Freixes, una capella amb uns magatzems, i los del barri se feien socis per sufragar els gastos, i a mi em tocae cada mes anar a cobrar casa per casa. Quan vai arribar no hi havie iglesia. Pujae cada diumenge un mossèn a Torre Vicens, fins que mossèn Freixes va llogar un magatzem. Igual hi havie 200 socis que pagaen 10 pts, 15 pts, alguns 20 duros. Mon pare va començar de sagristà. Una joventut bastant inquieta, però no les podies desarrollar, perquè el treball te treie moltes hores, érem gent treballadora. Hi havie molta més solidaritat que ara. Potser érem menos. Sobretot lo que ere de cara al barri. Se feien unes festes majors bastant boniques. Uns canyissos pel ball. On està ara la plaça. A dins un tablao. Orquestes d'aquella època: los lbacetes... Que no costessin molt cars. Després al carrer la Creu, un que tenie un bar, lo que feie els dissabtes ere llogar una orquesta, o amb tocadiscos fer verbenes al carrer, los dissabtes d'estiu. Ho organizae el jefe del bar. Potser va ser del 65 al 67. Naen les famílies senceres. Tots los del carrer segur. Hi va haver un estiu que a cada carrer del barri hi havie una orquesta, o tocadiscos. Sobretot los del Secà de dalt i los del Secà de baix.

Lo bonic ere la rivalitat entre los nois del Secà de baix i Secà de dalt. Al futbol i a tot mos barallaem. La plaça dividie. moltes esbaralles. Ere rucades. Guanyés qui guanyés al futbol, algú no estae d'acord. I mos foteiem a pedrades. Quan havie algú de fora que es volie fotre amb naltres, mos juntaem los dos Secans i naem contra els altres. Amb los de Pardinyes, a la costa, moltes vegades tirar-mos pedres. Llavons ja no ere Secà de alt o de baix, sinó el Secà contra Pardinyes. I amb lo que es notae ere amb futbol. Teniem una rivalitat molt gran. Quan naem a casa d'ells, si guanyaem mos punxaen totes les bicicletes! Però quan venien al Secà feiem lo mateix! Se tenie molt lo que és lo sentit del barri. Hi ha hagut barris que s'han mogut més, i han pujar més. Perque d'aquella època lo que recordo més és lo Tomàs. Jo l'aprecio molt. Qualsevol reunió interparroquial, tenie les idees molt clares de lo que s'havie de fer. També estae la JOC. Al Secà se va arribar a formar un grup bastant majo, però per assumtos de feina, o que sortigués un dirigent. Lo que mos creae una mica d'inquietud ere mossen Freixes.

Sempre ham tingut la ventatja que al Secà sempre l'han catalogat millor que els Mangraners. Ere una zona d'horta, on van arribar una sèrie d'emigrants que se portaen bé. Alguns sí que anaen a demanar treball: "Osti tu, del Secano, no te queremos" O que arreglaen un carrer de Lleida que estae bè, i no arreglaen un carrer del barri que no s'hi podie passar. Quan l'alcalde Corbella se

va quedar que l'Ajuntament farie los carrers si el barri feie les aceres. El barri ho va fer, es va pagar les aceres treballant, i naltres vam posar les aceres. I ara, lo nou alcalde que hi ha, mos volen fer pagar los carrers! Perque no es van acabar de fer. Van ficar una mica d'alquitrà i gravilla. El Siurana va fer algo. Que hi va haver polèmica, però ho va acceptar. I ara hi ha una polèmica! La majoria treballaen a la construcció. Ara hasta s'han montat indústries: hi ha mecànics, fusters, vidriers, hi ha bastanta cosa. Però en aquella època treballaen fora. Havien de baixar a Lleida. Quan vai arribar hi havia dos butigues de comestibles en tot lo barri, una a dalt i l'altra a baix. Les dones també treballaen: dones de la neteja... Algunes a la Copaga i a la Milsa, però poques. La majoria dinaen a casa. Els autobusos éren dolents, però n'hi havie. Pujae un a les 8, l'hora de treballar la gent; un altre al migdia, les 2, i un altre a la nit. Después se va ampliar la red, i van ficar un a mig demantí, un a les 4 per baixar. I un altre a les 8. I ere curiós perque valie 2 pts., però si baixaes a la costa a agafa'l, te costae 1 pts. Los crios baixaes a la costa i t'ahorraes la pta. que et donae la mare per caramelos. Naem com borregos. El de les 10 de la nit los diumenges, ere impossible. Naes com sardines. Quan va créixer el barri, van haver-hi manifestacions, se va demanar que ampliessin los serveis. Però 2 o 3 anys... Feien escrits lo Comitè del Barri. Naltros moltes vegades no pagaem: naem corrents i pujaem. Altres vegades ere agafar palosantos i tirar-los contra l'autobús perque no mos agradae... Hi havie un alcalde del barri. A partir de portar l'aigua i les cloaques, se va notar un canvi bastant gros. Perque ja van començar a edificar per darrere. Los mateixos gent del barri que havien comprat parcel.letes, los dissabtes i diumenges. Los que tenien terres, que van fer les parcel.lacions, i les van anar venent, són los que es van fer rics. Después los blocs de la plaça, promoguts pel govern. però el Secà és molt auto-construcció. Se va fer a la pols. Nosaltres no, perque mon pare no va vulguer deure re, ere la seua mentalitat. Com que treballant no es pot ahorrar, perque només tens per viure... Igual valie 10 o 12 pts. el pam de terreno. I el que va saber invertir. I des de que vam arribar vivim al mateix lloc, un piset de dos plantes, 4 pisos petits. El meu pare treballae a la construcció, i la meua mare fent feines, que això manca molta ma d'obra. Naltres mos vam vindre per això. Quan vam arribar, feina més que volièm.

Vai arribar aquí al 61, a col.legi vai anar 6 mesos, al Secà. I a casa, si el meu pare treballae, la mare treballae, el germá treballae, i jo pues em vai dedicar a buscar feina. I em vai dedicar a una feina de comestibles, vai estar un any. Quan vai començar li vai dir al meu pare que volie treballar. Ell em va dir que estudiés. I jo veie que a casa necessitaen menjar. Vai buscar un senyor, hi vai parlar: "Home, tu ets molt crio, digue-li a ton pare" "El qui té que treballar sóc jo" D'allí vai plegar per una tonteria, estae molt a gust, molt bé. Per una cosa que es va trencar, que van dir que l'havie trencat jo. Vai dir que no. Em van dir que la descontarien del sou. Me'l van descontar i vai marxar. Vai anar de dependent. Vai estar durant 10 anys de dependent en una butiga de robes. Vai començar d'aprenent. I va ser quan me vai començar el problema que volie guanyar més. Li vai plantejar al jefe i em va dir que no. Llavons vai canviar amb un altra butiga... Jo me'n recordo que el primer sou que vai guanyar, als 12 anys, van ser 75 pts. a la semana. Quan vai passar a l'altra butiga, me pagaen 450 al mes. Treballant 9 o 10 hores! També els amos éren diferents. Teòricament l'aprenent ere el que l'amo l'ensenyae l'ofici. Però tenies que passar per tot. Fregar... I quan no posar-te al costat del dependent i mirar com feie les coses. "Tens de sapiguer lo que vol demanar el dependent, mai te demani" I tenies d'estar molt pendent. Perque si no la donaes, bronca! Ere el típic matxaca per tot. Però apreneies per força, perque te feien estar al tanto de lo que feies. Claro, el típic badoc no apreneie res, li naien totes les hòsties. Te pegaen les bronques perque a tu ho havies de fer bé. El meu cas. Que jo parlae amb companys que ere lo típic que els volien explotar. I l'ensenyae lo respecte a la persona més gran, que ara tampoc existeix. Llavons sabies que al més gran se l'havie de parlar de vostè. I lo que ell deie ere sagrat.

Ere una concepció molt diferenta. Avui dia la gent quan comence a treballar se pense que ho sap tot. I no ho sap tot! El que t'ensenyaven ere pràctica, no teòrica. A força de bronques aprenies. El meu jefe, quan jo die que volie marxar a les 8 de la nit, me die que quan ere petit, molts dies tenie que dormir al taulell. Ara a l'hora de plegar marxe tothom. Ha anat canviat. "Pues jo quan tenie la teua edat, foteie tot això" "Bueno, pues ara no" També que no estaem tan formats intel·lectualment, mos havíem dedicat sempre a treballar. Va ser del 65 al 67. Naen les famílies senceres. Tots los del carrer segur. Hi va haver un estiu que a cada carrer del barri hi havia una orquesta, o tocadiscos. Sobretot los del Secà de dalt i los del Secà de baix.

També ere molt bonic, porque estaem molt units. porque al 68-70, lo que ara es diu plaça Sant Joan, de 3 a 4 de la tarde mos reuníem los 25 o 30 aprenents, tots los del carrer Major, per jugar abans de nar a treballar. I jugaem a la llevas, a la roda, al salten, a futbol, a tal. I moltes vegades la Guàrdia Urbana mos ha vingut a perseguir. Allà al racó de Sant Joan hi havia una pastisserie, i una escala que donae surtida als carrerons del radere. I quan venien tots cap allà: ruum. Perque foteiem molt siroll i se queixaven los veïns. Moltes vegades mos agafaien de l'aurella. "Això no ho torneu a fer!" Después quan van començar a fer la plaça, mos vam passar a l'avinguda del Segre. I allà és on jugaem. només acabar de dinar. I a les 4 tornar a treballar. Hi havia bastanta unió. Mos coneixíem tots los aprenents del carrer Major. O al Salvat, a jugar al futbolín, a on hi ha ara la Banca Catalana, que hi havia una sala de jocs. Feiem campionats entre naltres, cada dia. Lo que ere molt curiós ere sobretot, quan ploïe, molts aprenents mos trobaem pels carrers. El ditxo que hi ha Catalunya: "Carrers molts, calaixos aixuts" Llavons los jefes: "Escolta, mira a veure com estan los altres" I te naes al carrer Major, i passejaes fins a la catedral i tornaes a pujar: "A tal puesto hi ha tanta gent..." Algunes vegades los aprenents mos trobaem i no naem a cap puesto, a jugar al futbolín! "Pues allí no hi havia ningú..." O també posar paraigües al carrer per significar que allí es veneien paraigües. Perque la gent teòricament havia vingut dels pobles, sense paraigües, i la gent entrae a comprar. Ere una forma de reclamo com avui la tele.

Ho comentaem: "Avui el jefe estae de mal humar, i m'ha fet netejar tot lo magatzem" L'altre: "Avui estae de bones i hem estat tot lo dia parlant" Ere una manera d'entablar una conversa, i nar dient com cada jefe se portae, porque amb un moment poder dir: "Pues a mi m'agradarie nar a treballar allí, porque veig que amb aquell el tracten bé" Ere una mena d'informació de cada butiga. T'enteraes lo que passae. Vai fer bastantes amistats, i n'hi ha molts que continue: "Noi, te'n recordes!" Sobretot los de les Sederies, que sempre han tingut mozos, éren més grans, però sempre estaen amb nosaltres. Perque sempre ha estat molt clar lo que és lo dependent i l'aprenent, que ere lo que feie tot lo treball fort. I ere una cosa que tothom l'assumie molt bé, porque quann tu arribaes a dependent, el que tenies al radere... la veterania és un grau. També la venta ha canviat. Llavons l'havies de convèncer parlant. Ara no: "M'agrade o no, marxo i fora" Lo que es notaes que éres bon dependent ere quan entrae una dona que volie un vestit vermell i tu se lo venies groc. Reivindicacions davant dels amos, tots havíem fet. Però en aquella època no te podies posar en contra dels amos. La mentalitat ere que tenie d'aprendre. Ara, lo de dir: "M'exploten!", això tothom. Manifestacions mai. Algunes vegades mos juntaem 4 o 5: "Avui no nem a treballar" Però a l'hora de treballar hi naem tots. Perque sabíem que si no naes primer el jefe te podie despedir. Llavons no estaem tan instruïts, i tenies que callar i marxar.

Jo tenie moltes activitats: treballae, ballae sardanes, els Cors Valents, i m'agradae molt lo ball i nae a ballar cada dia, bueno, cada dissabte. Als Pagesos, als Huracans o al Sicoris. Quan surtie a les 8 nae a ballar sardanes al Sicoris, al carrer Príncep de Viana, tres dies a la semana. Los dies que no nae a ensajar amb la banda d'Educació i Descans, de tambors i cornetes, que ensajaem al castell. Los dissabtes es treballae igual: de les 8 del dematí a les 8 o 9 de la nit. Per-

que m'hai trobat diumenges acabar de tocar amb la banda d'Educació i Descans, canvia'm de vestit i ballar sardanes. Ere una activitat que en aquella època m'agradae molt. Al anar a la mili ho vai deixar tot. Als Cors Valents ere abans. Feiem gimkanes, estaem relacionats amb los del Carme i de Sant Pere, feiem guateques al aire lliure, que mo n'anaem al riu a berenejar amb un tocadiscos de piles, comediscos, que van sortir als 70. I estaem tota la tarde allà. Ningú gastae un duro. Sense cap mala intenció. En aquella època érem tontos. Lo que s'apreciae molt ere l'amistat. Dels 15 als 20 anys. Al tornar de la mili ja tens altres inquietuds. De la ma de mossèn Freixes, vai fer monitor de colònies. Después el Ramon Prat, que pujae cada diumenge al Secà, mos ensenyae jocs, mos explicae coses, mos prepara per ser monitors. Después se va crear lo de Cors Valents, una coordinació de les parròquies. Una mena de organització juvenils que es dedicae a formar els petits de 8 a 14 anys, de cara a la societat, ensenya'ls a comporta's, a ensenyar als demés... Es un moviment que va donar bastants fruits. Cap al 65-70. Estae a Santa Maria Magdalena, la Mariola, el Secà i la Bordeta. Feien unes trobades interparroquials, bastantes excursions, per nadal i per la mona. Una relació entre els jovens. Una manera de troba-mos, parlar, fer amistat. Es va intentar fer una biblioteca pel barri, que l'Esbart Màrius Torres estava disposat a donar els llibres, però no vam trobar puesto. Después al 72 la mili ho vai deixar. Encara continue.

10. "Joventut, pa tou!"

JOSEPA- A mi, a casa, em deien: "Gent jove, pa tou!" Es que jo, als 20 anys, tenia el cap verd, no ere res. I ara, en canvi, el jovent, als 20 anys, buff, ja han fet via!

CARMINA- A mi la padrina també m'ho die lo del "pa tou". Els joves d'abans ho tenien tot molt més estructurat: les noies s'havien de casar i els nois a treballar, molts al mateix ofici que els pares, que si mecànic... Tot ja se sabia. Avui el jove té por al futur. Però té moltes més possibilitats. Decideix si l'interessa ser pa tou o no ser-ho.

MARIA- Abans tot es donava als pares. Ara hi ha gent que viu amb els pares, té bons sous, i no els hi dona res. I no vull dir que siguin egoistes. Es lo corrent.

AMADEU- Jo crec que n'hi ha més de pa tou ara que abans. Hi ha molta gent jove que li costa prendre responsabilitats, i per això continuen sent pa tous. I a pesar de que semblin llestos, l'entrada en la vida adulta els hi fa por, continuen sent immadurs... Es que no tenen possibilitat de ser pa durs: ni el treball, ni la vivenda, continuen estudiant...

RAMON- El problema és que no haurien de deixar de ser pa tou mai! Es un orgull ser pa tou! Quan el pa dur us abraçarà, malament! Casar-se, muntar pis, tenir criatures, col.locar-se, ui! Malgrat que tots hu hem passat.

AMADEU- Es que de pa tou n'hi ha de moltes menes: hi ha el pa de viena, que es deixa manipular com se vol. Hi ha el pa integral, que té més consistència. També hi ha el pa sec, que va a les gallines. I pa torrat, que és dur, però al mateix temps és lleuger, digerible.

XAVIER- Lo important és que hi hagi bona massa, bon llevat. A fi de comptes, del pa dur se'n poden fer sopeses!

(D'un col.loqui sobre la joventut a l'Ateneu Popular de Ponent, abril de 1989)

Les relacions intergeneracionals, a principis dels 60, continuaven orientades per un sòlid principi, que havia arrelat en la consciència col.lectiva: els joves eren, per definició, immadurs (pans tous, caps verds), i la seva vida (opinions, relacions, oficis, recursos econòmics) havia de ser supervisada pels adults. La transició de la infantesa a la vida adulta estava definida per codis ben estrictes. Els ca-

mins i les cruïlles a prendre no deixaven lloc al dubte. Al menys fins a la majoria d'edat, que llavors no era fins els 21 anys (i per a les noies els 23!), els pares tenien la pàtria potestat (i era un dret que sovint exercien). Per als varons, el punt d'inflexió es produïa en tornar del servei militar.

(GONÇAL) Fer el soldat... Vaig fer 18 mesos seguit a l'Àfrica sense tenir permís. Vai tornar al 61. De fet va ser un canvi important, perquè a la família fins que no marxaves, ara es diferent, que marxen abans, que llavors ere fins els 21, al tornar ja tenies tots els drets, al marge que judicialment puguis actuar lliurement, abans estae molt més marcat, fins els 21 anys no podies actuar per a res. Al tornar ja havies passat una experiència que passaven els homés de nar fer el soldat, hi havia aquesta cosa... Amb la feina també.

- La gent te tractava ja com un adult.

- Sí, ja no eres un noi, sinó que eres un home. No des del punt de vista sexual, clar, sinó des del punt de vista social, de tractament.

Per a les noies, la realització personal se centrava en l'àmbit domèstic, en la preparació al matrimoni, i tot allò que pogués sortir d'aquest esquema era vist amb sospita. Tanmateix, a mitjans dels 60, al si de la colla d'escoltes, la Consol podia comprovar que les coses començaven a canviar.

(CONSOL) El problema més greu es que els nens volien fer coses, i els pares éren tan tancats, sobretot per les nenes, que l'únic a treballar, a buscar feina i a buscar nòvio. I tot lo que es surtís d'això, re. Els deien que havien fet una sortida, i els tractaven de bojós, de que no sabien que es feien, de que serien a la vida uns desgraciats, uns golfos. Clar, s'havien de cultivar d'una altra manera. Els crios eren més rebregats que ara. La gent a casa a creure i prou d'històries: creure, escoltar i callar. I com que a casa no hi havia televisió, no hi havia res! Els pares portaven unes històries i els fills en començaen a tenir unes altres... I clar, jo amb aquestes (la colla de noies de l'escoltisme) les entenía molt be! Això ere una mica el que intentavem fer allà: "Nosaltres podem parlar i pensar. Si no ho podem fer fora, ho farem aquí a dins" Allavors apreniem a parlar, a riure, a ser una mica nosaltres.

Hom començà a parlar, tímidament, de bretxa o conflicte generacional. En el decurs d'una dècada, el temps que separa la redacció d'una estudiant de Preu de l'article d'un estudiant de magisteri, el fossat entre pares i fills s'havia aixamplat en quantitat i qualitat, havia deixat de ser un fenomen "natural", per esdevenir un distintiu "generacional".

La polémica actual de nuestros hogares más queridos está basada exclusivamente en las ideas tan dispares que existen entre padres e hijos (...). En todos los hogares las disputas entre padres e hijos son casi naturales, si nos fijamos lo distinto que se desarrolla la vida comparándola con hace medio siglo. La vida ha cambiado muchísimo y esta continuamente evolucionando, el tráfico, el comercio, las ciudades estan ganando al cièn por cièn, ¿que es pues de estrañar que la vida de esta juventud que empieza a levantarse, vigorosa, llena de alegría, de santas aspiraciones, sea totalmente distinta de la de sus padres? Ellos vivieron tiempos mucho más monótonos, no existían entonces las preocupaciones y los problemas de hoy. De ahí podemos preguntarnos ¿quién ha sido la causa de esta marcada evolución? Casi siempre los grandes cambios son eco de una revolución, de una guerra, y sin equivocarnos podemos afirmar que la guerra, sí, la última habida en España cuando cayó en poder de los rojos, ha abierto las puertas a una juventud valiente, pero quizá demasiado libre. La inmoralidad era cosa común en aquel entonces por cierto no muy lejano y que con pena contemplamos ha dejado muy marcadas huellas en nosotros. ("Padres e Hijos", redacció d'una alumna de Preu del Col·legi Pare Coll, a l'entorn de 1955)

Es casi un tópic. Prensa, radio, televisión, cine, teatro... vienen sacando a la luz el espectáculo de una juventud en crisis. Ofrecen todo un panorama de juventudes cretinas, bostezantes, aburridas y gamberras... Mas creemos necesario huir del tópic y buscar el tratamiento que esta enfermedad necesita, en vez de caer en sensacionalismos melodramáticos. Se equivocan

lamentablemente los que enjuician a la juventud desde el anacrónico supuesto de ver en ella idéntica estructura emocional y los mismos presupuestos mentales de hace 20 años. El calendario corre inexorablemente. Por otra parte los jóvenes de hoy hemos llegado al mundo en una época de rápidos progresos y cambios bruscos. el mundo entero esta en una crisis que todos hemos de superar ("Los jóvenes hablan de la juventud", J.S. MIRET, RELEVO, n.49-50, noviembre-diciembre 1965).

Aquest fossat s'expressaria, de primer, en terrenys aparentment inofensius, però ben visibles: el consum, les modes, la música. Al temps que aprenien a viure la seva vida, i es deslliuraven a poc a poc dels controls paterns que havien marcat anteriors generacions, les conductes dels joves prefiguraven les formes culturals que havia de prendre la futura societat, ja no basades en l'estalvi i el treball, sinó en el consum i el lleure.

11. Les basses

...Es evidente que nuestra Patria no ha perdido sus esencias tradicionales católicas, y que efectivamente es vanguardia de cristiandad en un mundo profundamente enfermo; y personas que con sus maneras indecorosas de vestir puedan corromper nuestras buenas costumbres y manchar las almas sembrando en ellas la impureza, no deben interesarnos, pues es preferible la santidad de los hogares, la pureza en las costumbres, que los beneficios económicos que puedan dejarnos infiltrando a su vez la secuela de inmoralidad. (Martín Rodríguez, "Turismo y moral", SIGUEME, n.109, Setembre 1952)

Cada verano se produce un descenso en el nivel de lo que pudiéramos llamar decoro. No, no es que nos rasguemos las vestiduras por estos vaivenes de las costumbres (...) Sin embargo ¡qué feos los veranos de ahora! Aparte las consideraciones morales -que no veo yo por qué hay que echarlas aparte- ¡qué falta de gusto! Han mejorado las estructuras económicas, pero parece que las otras estructuras, las culturales, siguen igual o peor. ¿Es que no eran mucho más bonitos los veranos de ayer? Como eran más injustos, ya que una minoría disfrutaba de ciertas ventajas, que hoy están al alcance de casi todo el mundo. Determinadas zonas de las ciudades, a determinadas horas, presentan un aspecto totalmente desazonador ¡Esas blusas de colorines! ¡Esas melenas artificiosas! ¡Esos gestos, aprendidos en el cine de ínfima categoría! (...) Habría que reflexionar serenamente sobre estas salidas de tono de parte de la juventud actual ("Jóvenes estafalarios", DIARIO DE LERIDA, 20-IX-1967)

El 18 de juliol de 1958 s'inaugurà el Parc Municipal de les Basses d'Alpicat. Era un modern complex de piscines i esbarjo que simbolitzava la nova etapa de creixement econòmic que iniciava la ciutat i el país. Durant tota la dècada dels 60, les basses serien el lloc d'estiueig de gran part de joves i no tan joves, que no podien permetre's encara el luxe de fer vacances. En aquest escenari es produiran els primers conflictes entre la moral puritana que fins llavors havia proclamat la cultura dominant, i els nous usos i costums que penetraven en la vida ciutadana mitjançant el turisme i el consum. Les resistències als canvis, però, serien notables: el bisbe del Pino aconseguí que una de les piscines fos reservada exclusivament a les dones (la prohibició de l'entrada als varons majors de 6 anys es mantindrà fins l'arribada de la democràcia!), i l'habillament de bany estava controlat per normes molt estrictes.

(LLUIS) A mi me van treure de les basses, lo primer any que van obrir! Perquè portava un taparrabos que ne deien. No te podies banyar si no era amb traje de bany complet. Mira si me'n re-

cordo, que no vaig anar mai més a les basses. Això devia ser el 59-60 o 61. Em va treure un urbano. Hi havia un vigilant i si hi havia una parella que s'apropava més del compte els feien separar.

(DANIEL) La diversió de llavors, finals dels 50, principis dels 60, eren les Basses. S'hi nae tot l'estiu, com que no hi havie vacances... Llavors hi naem amb una bicicleta, te portaes els entrepans, et banyaves, xarraves, ere el club. Va ser molt important. Per una gent que no pot anar a la platja, en una ciutat que es pose a 40 i pico de graus. I a més de barreja, de trobada de la gent. Hi ha la piscina només per dones! La infantil, la mixta, la olimpica... Tota la pandilla mos trobaem, nois i noies. Passar el dia, i al arribar a Lleida, a passejar per Ferran. Significava un lloc de descoqueo. Ara un dia a Lleida montat d'aquella manera seria impressionant. Ara faria riure, però també tenia valors, com la comunicació. Ara a la discoteca la gent no se sap trobar. I sense els negocis els adults no es troben.

- Això de les basses no va suposar molt escàndol?

- Per alguns sí. Ui, i tant! Personalment me'n recordo una de divertidíssima. Hi havien uns cartells que posae "No se permite el traje de baño de 2 piezas" i "Sera sancionado todo acto de escándalo publico". Hi havie uns francesos que la noia nave amb bikini. I un urbano li va anar a cridar l'atenció. Li diu que estaen prohibits els trajes de dos peces. I la noia diu: "¿Cual me quito, la de arriba o la de abajo?". Ja, ja. I clar, va acabar bastant malament. I es va posant un jersei com a pantalons, en plan de provocació, i es banyaven així. Tota la gent mirant, saps aquella piscina que hi ha en aquell pontet? Perque es el moment que arriben d'Europa, tot el turisme. que a Lleida hi passe d'esquillada, pero paren a les basses. I per molta gent les basses ere un lloc de pecat. Als ambients religiosos m'imagino que es dirien que ere comunisme i ateisme, hi ha vie denuncies. Pero no ere sols l'esglesia, ere l'estructura.

Amb tot, les basses són el signe de nous costums, pel que fa a les pautes de consum, als ritmes laborals, als discursos ideològics. Les basses anuncien l'aparició dels elements identificadors dels nous temps: el sis-cents, el televisor i les vacances.

(DANIEL) En l'aspecte de usos i costums hi ha l'època del 600, que és molt divertit. Aquesta gent més benestant lo primer va ser el 600. Després va venir l'època de les vacances, que comencen les vacances com a signe de poder, l'època del televisor. El televisor, el 600 i les vacances, la segona casa al camp o a Salou sobretot. A Salou feien la processó dels Fanalets de la colònia de Lleida. Això són les professions liberals, botiguers, agencies de seguros, lo pagès que fa quartos que intueix lo de la fruita...

(DAVID) No vai deixar la feina complementària, d'anar a treballar a les tardes, fins al 62! Nae a treballar cada dia, cada dia. Ni vacances! Si que n'hi havie de vacances. Durant l'any feiem 30 dies. I si les fas saltades eren 25. I ere tornar a fer una altra festa. O potser si, nar a les basses, però no marxae de Lleida. Allò d'anar al riu, per estar amb la canalla tot lo dia, també es feien vacances. No sabiem ni lo que ere la televisió. Se'n parlae, però aquí encara no havie arribat. Lo que passe és que a nosaltres passaem lo temps d'una altra manera, perque llogiem. Recordo que al principi de casats, escoltae cada dia Radio Paris. Que em recordo que parlae un capellà republicà, que es deie Laso, un dia a la semana feie una xerrada. I a nosaltres mos agradae, però deiem: "Ostres, és molt atrevit això!" Pero sí que ens naem enterant de coses d'aquestes. Això ere a les 11 de la nit, mentre sopàvem, pam, ficavem Radio Paris i l'escoltaem... Después passe una cosa: que nosaltres vegem els nostres fills que li donen tanta poca importància a aquestes coses. Ui, quan jo vai poguer tenir ràdio! Quan els hi parlo als meus fillls, sap greu de lo poc cas que fan a lo que a tu t'ha costat tant aconseguir! I això és una cadena! "Però no veus fill?" "Sí pare, però no veus que vosaltres sempre parleu de lo mateix!" Los veies amb aquest plan

de: "Au venga, vull un tocadiscos!" "O, cony, un tocadiscos!" "Tothom n'hi té!" "Oh, és que jo no li hagues demanat amb ma vida a mon parer una cosa així!". I el vam comprar! I la televisió igual!

RAMON- La influencia de la radio era más que la televisión ahora. La radio además aunaba a las familias.

JESUS- Es que la radio tiene una ventaja, y es que en la televisión te tragas lo que te pongan y con la radio te funciona la imaginación.

RAMON- Yo creo que la radio empieza a perder potencia aquí en España en el momento que aparece el transistor...

JESUS- No, no. Entonces es cuando coje más auge, y ves a todo el mundo con el transistor por al calle. Y la anécdota más buena es que todos los que vienen del sur, lo primero que se compran era la bicicleta y el transistor. Se hacían una foto con la bicicleta y el transistor y la mandaban a allá abajo. Era un modo de demostrar que tenías dinero.

(FRANCESC) Va influir molt el tema del turisme. La gent d'aquí nava cada cap de semana a Salou, als 70. Al 65 hi havia algunes bones famílies que hi anaven. La descoberta de la platja ha set molt important. Jo de petit hi havia nat, allò d'un diumenge o dos a l'any. Matinaes molt, feies de dominguero, duies el minjar fet. La descoberta del jovent és molt més tard. Als 9 anys la meua família va comprar un apartament a Salou, però eren 10 famílies. Però lo boom de la gent normal és als 70. Als 17 o 18 anys jo ja n'estae tip de na'hi, i el jovent d'aquí hi començae a nar. Jo vai festejar amb una noia, agafae el cotxe cada diumenge i cap allà. Hi havia uns clubs: el Georgia, el Cortijo, el Saint Germain, después va aparéixer lo Happy Days... Sempre n'hi havia algun, a partir dels 70, que tenie cotxe, i hi anaen. Curiositats que recordo: nenes que aquí naen molt estretes, i después te'n naes a Sitges i ere tot lo contrari, porque ere fora de casa, hi havia una moral diferente.

(DANIEL) La joventut penso que és viscuda com una agressió cultural, però no econòmica. La joventut es un camp de venda de productes, una agressió important a les costums. Els acusaran per exemple de promiscuïtat, mentre que els grans tenien els seus sistemes, el que passa que no es diu. Però en canvi econòmicament los han integrat sempre.

12. Minifaldilles

Las modas de vestir vienen y van como las olas del mar (...) Desde hace poco, la mujer -moza, mocita, madura o vieja- se ha subido la saya y se ha bajado la blusa hasta rebasar los límites del descaro, o de la insensatez, y tal parece que, olvidada del pecado original, salga a la calle con la pícaro intención con que se puso bajo el árbol del bien y del mal (DIARIO DE LERIDA, 16-IX-1967)

Jo me'n recordo la primera època de les minifaldes: "Hòstia tio, quines cuixes!" Al.lucinaem boniatos! Ara hu veus... Tot és qüestió de costums. Lo primer dia al.lucinat porque veus una minifalda, i avui vas amb una platja nudista i no passe re!... (JOSEP)

Quan Mary Quant va difondre a escala comercial les minifaldilles, el 1964, feia uns anys que a Lleida s'havien fet experiments similars. L'Esperança recorda que, vers el 1960-62, una companya de fàbrica on treballava ja dúia un faldilla molt més curta de l'habitual. El seu testimoni ressegueix alguns dels canvis en els hàbits vestimentaris que les joves protagonitzen en aquesta època: de l'elabora-

ció del propi vestuari a la confecció industrial, de l'artificiositat a l'informalisme, de la rígida distinció per sexe i classe a l'homogeneïtzació. El canvi seria lent, però atorgaria als joves una llibertat vestimentària de la qual mai no havien fruit (i és significatiu que fossin noies i obreres les capdavanteres).

(ESPERANÇA) ...I la forma de vestir i tot això, també hi havia un cert artifici. A Lleida sempre han estat de lo més extremat. Amb un gust provincià. Jo recordo dos o tres detalls. Per exemple, les noies va començar a ser la moda de posar-se morenes. Però com que la gent no tenia cultura per adquirir un moreno maco, les noies es pintaven les cames amb una mena de pintura de crema per les cames, per fer la transició de les mitges a treure's les mitges. Era una mena de líquid vermell i hi havia verdaderes piltrafes de cames. I luego els cabells crepats com un bombo: es crepava el cabell i s'agafava en un monyo petitet darrera amb tot el cabell en l'aire, molt alt, molt alt. Jo recordo que això tothom que es preciava d'anar una mica arreglat tenia d'anar així. Un altre detall és que els pentinats portaven postissos, per fer-los més huecos, per muntar-se pentinats molt artificiosos, amb trenes cargolades... Les noies guardaven les trenes que s'havien tallat, perquè abans totes les nenes portaven trenes. Hi havia alguna que era una hija bien de casa mal, que volia anar com una senyorita. La portava la seva mare com una nina: rossa, artificiosa a més no poguer. Es veu que la volia casar. I aquesta nena anava sempre amb les cames pintadíssimes, el cabell ros platino, l'estil Marilyn Monroe. I finalment es veu que va enxampar un metge... Però aquell era el prototipo de lo que es portava. Perque a Lleida la gent en aquestes coses del vestir ha sigut sempre molt mirada. Les noies anaven molt mudades. I moltes es casaven amb soldats de Barcelona perquè les trobaven maques i arreglades. Això s'ha valorat molt a Lleida de sempre aquest afany d'anar pulit. Després jo em vaig quedar parada quan vaig anar a Sabadell, a Vic i així, que hi havia noies que a l'hivern quan feia fred naven amb xiruques i anoracs. I pensava "Carai, no són pressumides com a Lleida". Allà hagués estat inimaginable.

S'anava sempre mudat. Quan anaven a treballar portaven la roba de treballar i es feia molt la diferència entre els dies de feina i el diumenge, però aquella cosa d'anar arreglat sempre s'ha tingut molt a Lleida. A Lleida, no se si ha tingut sempre aquesta qualitat o aquest defecte, que sepre s'ha portat lo últim, eh. Les faldilles tubo, els sueters ajustats, els escots generosos, les noies amb tacons ben alts. Me'n recordo que hi havia una aprenenta de la fàbrica que no es portava encara la minifaldilla i ella ja duia minifaldilla. Era una nena que tenia 12 o 13 anys i ja duia tacons alts de pam... Allò de ser gran, estil vampi, estil vampiresa. Això qualsevol noia treballadora. Recordo que allò la gent ho valorava, la gent anava molt extremada. Potser les noies treballadores es veia menos estètic perquè al no tenir mitjans... Després es va perdre i ara veig que torna aquesta artificiositat, aquesta moda més vampi. Perque ara ja començo a veure noies de negre i amb les formes marcades... Això al 65 ja estava desmuntat i es va substituir per la mini i els pantalons sobretot i luego els abrics i els sueters amples.

Les minifaldes van ser el no va mas. A Lleida sempre han estat de lo mes extremat. Amb un gust provincià. Perque despres quan vaig anar a Paris ho vaig veure tot corregit i augmentat pero es portava tot amb una naturalitat... A Lleida no es portava amb soltura. Jo havia vist faldilles més curtes a Suïssa i a Paris i en canvi la gent de Lleida les portava amb aquella mena de... les noies sempre anaven estirant-se les faldilles. O sigui, portaven faldilles mini i sempre se les estaven estirant. En canvi, quan una noia s'ha decidit a posar-se minifaldilla, és que vol anar com li dona la santíssima gana i el que no vulgui mirar que no miri, no? En canvi a Lleida en el fons la representació hi era. Es mira d'estirar-la, o de sentar-se així, les cames ben creuadetes. Vol dir que son modes no assumides, que lo que marca la moda no s'assumeix. Aquesta imatge d'estar sentada en un bar amb una faldilla molt curta i anar-se tapant els genolls, és la imatge típica de qualsevol lloc on hi haguessin noies sentades. El pantaló havia sortit una mica abans, cap al 56. Les primeres noies eren criticadíssimes! La meva germana gran, un dia per la mona, que era un dels

aconteixements que permetia una certa disbauxa, me'n recordo que nou mesos después de la mona sempre hi havia alguna cua, no?... I per anar a la mona doncs era allò de: "Què te posaràs?". "Un vestido campestre, faldilles llargues, no sé que, no se quantos..." I les més atrevides van començar a posar-se pantalons. Bueno, bueno, bueno... Terrible! Hasta els nois volien una foto amb aquella noia amb pantalons. Era un símbol sexi.

Pel que fa a les modes masculines, els canvis no seran menys evidents: la inicial indiferenciació de l'habillament del jove respecte de l'adult es modificarà progressivament per l'aparició d'un seguit de signes vestimentaris específicament juvenils: els texans (a principis dels 60), els pantalons acampanats, les camises estampades o de colors, i el pel llarg. En aquest cas, l'evolució segueix metafòricament els passos dels Beatles.

(ORIOL) Les modes va variar molt. La gent es mudae molt. La idea ere anar mudat i amb els colors més estridents que et puguéssis trobar. Quan tenie 14-15 anys els diumenges me mudae, amb corbata algunes vegades, americana, i colors molts violents, un groc llimona molt xirriada. Fins i tot tenie una camisa que l'estiu atreie les mosques, que n'hi havie molts més que ara. Cabell llarg intentaem deixar-lo al máxim que ens deixaen a casa... I no és estrany. Si mires les fotos dels Beatles de l'època...

La moda posa de manifest un doble model de circulació cultural. Per una banda, els joves usen de manera original els productes i estils que els ofereix el mercat, i els adapten a les seves necessitats. Per altra banda, les indústries del ram generen uns mecanismes de publicitat i consum que determinen la demanda. El 1961, per exemple, els magatzems "La Reconquista" patrocinen una pàgina titulada "La Moda al día" a la revista de la Normal:

La moda invernal 61-62 podemos resumirla así: tipo sport, faldas y sweters. Estos últimos amplios y de una longitud aproximada a 65 cm. Para vestir: mucho tricot y lanas tergaes, siendo la novedad más destacada la introducción de hilos metálicos en los trajes de fiesta, dándoles un marcado aire oriental. Los abrigos y faldas se abren en su parte inferior, siguiendo la línea Dior. Abundan la manga japonesa y ranglán. Colores: tostados, desde el oscuro "tête de moro" al visón. Abundan también los verdes y vinos, combinados con negros ("RELEVO, n.18, Noviembre 1961)

¿Se puede saber porque a las chicas les ha dado por ponerse estas antiestéticas medias negras o de rabioso color que recuerdan la moda masculina de la época de Luis XV? Que de cuello para arriba se vistan a lo cosaco, pase, pero que de cintura para abajo nos recuerden la figura de un enterrador, esto no lo tolera nuestro gusto estético, que a Dios gracias aun no hemos perdido ("Uno de 3o.", RELEVO, n.11, gener 1961)

Llevamos tales medias porque en el fondo somos menos presumidas que los chicos, y no nos importa llevar algo poco favorecedor (según vosotros), con tal que sea cómodo. Y que conste que dichas medias son más caras que vuestras corbatas y, desde luego, más estéticas que vuestros pantalones canuto ("Las pardaletas", RELEVO, n.12, febrer 1961)

(MARC) Això de portar minifalda curta o llarga hu diu la moda. El que hi veurie... és una crítica forta a la societat de consum, això sí que ho recordo que hu discutiem. Veiem molt com a imposicions que ens venen donades, i érem molt crítics davant d'això.

(DANIEL) Les modes comencen a pesar. Cada estiu hi ha una moda de camisa, lo consum. No me'n recordo, però fins i tot tenien noms. Jo recordo una vegada que vaig en una botiga i demano un jersei d'aquest de coll de cigne. I la dependenta em diu: "No se'l compri, que aquest any no es de moda això!". Em quedo parat, perquè jo me'l comprava pels costipats, i li dic: "Miri, jo és que vaig a la moda de l'any que ve". En això recordo una anècdota molt graciosa tornant de

Barcelona en cotxe de línia. A l'últim lloc del cotxe, vaig seure al costat d'una dona d'uns 30 anys. Jo en devia tenir 24 o així. Anava llegint un llibre de l'Aranguren sobre la universitat. I aquesta dona diu: "Con esto no irás a ninguna parte. Y lo malo es que tiene razón, pero no sirve para nada" Treballava en una empresa internacional de control de qualitat, la Punto Blanco. Total, que vam passar un viatge molt interessant, analitzant coses. I en un moment determinat me diu: "La gente es imbecil. El año próximo todos llevarán pana. Ahora ha habido una reunión en Paris donde se ha decidido que la nueva moda sera la pana". I efectivament.

Les modes, com la societat de consum, provoquen reaccions ambivalents: per una banda són evocades com a signes d'una certa llibertat, d'un canvi en els costums, d'una nova identitat generacional; per altra banda, hom les critica com a instruments d'alienació, com a factors d'homogeneïtzació, com a esquer pel consum. Els guardians de la moral, mentrestant, continuen malfiant-se de les ruptures vestimentàries que protagonitzen els joves, en la temença que obrin pas a altres menes de ruptura menys inofensives.

Los identificarán pronto, es esa chiquilla en minifalda y botas con brillo que luce un descomunal reloj de pulsera y lleva el jersey tres tallas más pequeñas. Ese mocito de pelo hasta los hombros, camisa anaranjada y pantalones acampanados. Ya no agachan un poco la cabeza, sino que miran de frente, porque creen tener el derecho de vestir como quieran y comportarse como les de la gana. Ya no son sólo los niños y niñas "hijos de papá", sin nada más que hacer... ("Beatniks, Hippies, ye-yés", DIARIO DE LERIDA, 25-IX-1967)

La clau de volta de la cita no rau en els nous habillaments que descriu, sinó en el canvi d'actituds que els acompanya. Allò que ens interessa subratllar no és el fet que el noi amb el pel més llarg del compte i camisa cridanera, la noia desvergonyida amb minifaldilla, fossin ja, com hem vist, una imatge habitual a la ciutat. Allò que pretenc suggerir, sobretot, és la possibilitat que els pares i educadors que llegien aquests reportatges comencessin a preocupar-se pel fet que les modes afectessin a un espectre social molt més ampli que la vella minoria "snob", i pel fet que els joves de Lleida s'atrevisin a exhibir-les amb orgull, convençuts del seu dret a vestir lliurement (una llibertat que, ai las!, podia servir-los d'assaig i d'incentiu per gosar reivindicar-la en altres àmbits -menys formals i més transcendents- de la vida social).

13. De la "scooter" al 600

A todos nos agrada lucir una máquina bien equipada. Nos sentimos orgullosos cuando podemos mostrar al amigo el último detalle. A veces hemos admirado una máquina que ha tenido ocasión de ser ocupada con accesorios y detalles poco corrientes, y hemos prodigado los elogios a tan buen gusto. El dueño se ha sentido satisfecho por nuestro comentario. Y esto no es vulgar vanidad, sino un gesto muy humano. Pero esta delicadeza con nuestra "alfombra maravillosa" la perdemos cuando usamos de ella continuamente. (CLUB LAMBRETA, n.2, maig de 1958)

El desembre de 1957 apareix el primer número d'una curiosa revista local, que dona compte de les activitats del "Club Lambreta", promogut per la marca homònima, i que agrupa als joves entusiastes de les famoses "Scooter", que tant furor causaren a finals dels 50. La revista informa de les activitats realitzades per l'entitat: excursions a Tàrrrega, pantà de Santa Anna, Mequinensa, Sitges, Montserrat, Oliana, així com actes conjunts amb el CE Huracans (el dia de la Sardana): "Nuestro afán

ha sido siempre el de formar un compacto nucleo que comenta, ríe, se divierte y goza del estupendo deporte del motor (...), agrupar a todos los lambretistas bajo los colores de nuestra divisa" (CLUB LAMBRETA, n.1, desembre 1957). Hi és present en la revista un desig d'escapar de la rutina, amb aquestes "catifes voladores", de descobrir nous móns a cavall de la motoreta, símbol de l'emergent societat de consum, de la creixent capacitat adquisitiva dels joves, i testimoni de la incipient passió per les motos, que esdevindrà divisa de la cultura juvenil. No sembla, però, que les "scooter" revestissin en aquell moment significacions de dissidència juvenil, com començaven a tenir a Gran Bretanya (en el cas, per exemple, dels conflictes mods/rockers). Per altra banda, la manca de referències al sistema polític vigent anunciava la desafiliació de sectors juvenils benestants, que probablement eren els principals usuaris d'aquestes màquines. Les innovacions es produeixen, essencialment, en el terreny dels usos i costums. Les excursions són sempre mixtes, cosa no massa corrent per a l'època: "En todas nuestras excursiones nos vimos acompañados de una linda representación femenina, que ha sabido llevar su pabellón con todo rango (...) Más, su labor se vió premiada con el magno trofeo ganado en una vecina ciudad por la elegancia de conductora y scooter" (n. 1, 1957). Això podia afavorir incipients canvis vestimentaris en la moda femenina, com el transcendent i escandalós pantaló: "No será ocioso repetir que para un buen número de estas ocasiones (les excursions) las mujeres 'se han puesto los pantalones' decididamente, sin que ya a nadie le extrañe, ni le ofenda (...) Y tenemos que reconocer que los pantalones resultan mucho más cómodos para ir en moto" (n. 2, 1958). I també afavorirà la convivència entre els sexes prèvia al nuviatge i al matrimoni:

Sin dar nombres, diremos que se aprecia cierta predilección por el matrimonio, porque alguno de ellos (els socis) han pasado últimamente a tal estado ¡Como se enteren las novias, obligarán a sus futuros a comprarse una LAMBRETA ipso facto!. (CLUB LAMBRETA, n.2, 1958).

La Lambreta és un dels primers esgraons que, del carro i la bicicleta, a les Lubes i les Vespes, i als biscuter i els 600, transformarà els medis de locomoció, i amb ells moltes pautes culturals.

(FREDERIC) Abans no hi havia ni motos, ni cotxes. Tothom anava en bici. La gent per baixar d'Alguaire a la festa major de Lleida, baixaven en un camión Hispano Suissa, carregat de gent. En aquell Hispano, la odissea era per treure una roda i trobar-la. Eren rodes que los americans quan canviaven les rodes als jeeps cada 4 anys, per a que ningú les pogues utilitzar, els feien un tall al mig amb una destal i això ho venien als països tercermundistes. Misèria punyetera. Més endavant les motos van desplaçar les bicis, aquelles famoses Lubes. Originàriament eren alemanyes però fabricades a Espanya. Eren uns catxarros, sempre s'espallaven. Això era cap al 53-54, perquè cap al 56 ja feia furor la Vespa. Recordo molt bé que quan jo feia la mill, vaig convencer el pare per a que comprés una Vespa. Ja teniem les 8.000 peles per anar-la a comprar. I el dia que hi vam anar, se l'havien venut en un altre i llavors ja ho vam deixar córrer. La Vespa va ser un progrés, perquè era més resistent. En aquella època també hi va haver lo Biscuter. Lo Gomez Vidal era famós pel seu Biscuter. No tenien marxa atràs i l'havies d'aixecar i gira'l a mà. Això de tenir cotxe tothom és relativament recient. Lo del 600 ja va ser als anys 60 i no et compraves un cotxe, et compraves un 600. Havies de demanar-lo i fer cua un any. Al 64 havíem comprat un cotxe de segona mà. Entre tant vam demanar un 600. Et feien esperar un any. Al cap d'un any t'escrivien una carta, que si ho volies, anessis a ingressar una quantitat de diners -60.000 pessetes o així- i portessis lo resguardo, al cap d'uns dies t'avisaven que anessis a triar el color i al cap d'un semana te donaven lo cotxe. Això va ser un canvi. La gent ja va començar a sortir. Lo boom del cotxe ja va ser el 70.

(DAVID) Llavors va ser un canvi molt gran: poguer comprar un cotxe, agafar la dona i els nens, cada diumenge, a l'estiu, per nar a Salou, o a la muntanya, els caps de setmana, a mi em va semblar una cosa! Tant és així, que els primer dies que vai compar el cotxe, la dona diu: "Nem al ci-

ne aquesta nit?" Dic: "Sí" Diu: "Agafarem lo cotxe" I el vam agafar, però vai tindre com un remor-diment: potser ja està bé, per nar al cine, i amb cotxe i tot! Potser és massa capitaliste eh! Ja te-nie jo vora els 40 anys, als 60... Lo cotxe va ser lo que va canviar tothom. Jo el vai comprar amb préstec, que també veies que la cosa s'anae encarrilant. I naem a la platja. Vam comprar cadi-res, una taula plegable. I erem feliços. Va ser el canvi més gros que vam trobar nosaltres. Per-què ja es van acabar moltes privacions.

(FELIPE) Es que nosotros hemos sido en todo los primeros en to'. Los primeros coches, unos 600, los compramos nosotros. Con letras. ¡Con 18 años, unos chavales! Me acuerdo que nos costo 30.000 pelas. La madre: "Cómo lo pagarás hijo mío?" "Tranquila mujer, que trabajamos!" Y lo pusimos todo guapo, bien pintado. Era como hoy tener un R-21. Pero a mi lo que me hizo mas ilusión es cuando mi padre me compro una bicicleta de carreras, con 15 o 16 años, para bajar a trabajar. Me la compro en el Calucho. Me costo 4.000 pelas. Y mi padre, la televisión, se dio cuenta, y la primera televisión del barrio fue la nuestra. Serian los 60, cuando hacian Bonanza y Rintintín, con letras. Y con los 18 años el carné de conducir, a la primera lo saque. Y la vespa. Y el 600. Todo se combraba a plazos.

(FRANCESC) ...El qui tenie algun cotxet, o li deixae el pare, se'n nae riu amunt o riu avall, allí a la vora del Institut, i mira, sí, potser s'arribae al coit. Hi ha hagut molts penaltis que s'han fet així. Ere una bugaderia Lleida d'aquestes coses.

De la carretera d'Osca als Magraners, el 600 havia aconseguit alterar radicalment les pautes de conducta de les joves generacions, actuant com a vehicle (i mai millor dit) dels canvis que s'estaven produint. Canvis en les relacions entre els sexes (l'escapada dels nuvis als camins solitaris de l'en-torn de la ciutat, les primeres efervescències amoroses), canvis en les formes de lleure (l'excursió dominical, la pelegrinació vers la discoteca d'extrarradi), canvis en les pautes culturals i vestimentà-ries (el turisme, el viatge a la costa i a l'estranger). Poguer disposar d'un cotxe, més que no pas d'un patrimoni o d'un pis, va començar a ser considerat el llindar de l'emancipació juvenil.¹

14. Guateques

Allavons no hi havie en absolut ni una sola sala de festes. Només hi havie el ball dels Pagesos, que estae bastant mal considerat, que deien que només i naen criades i pagesos, i als estudiants evi-dentment estave absolutament vetat. I llavons lo que es feie ere organitzar petites festes, entre grups de 8 o 10, los guateques que en dèiem, a casa dels amics. (NEUS)

L'únic que es parlava era dels guateques. Guateques: no es parlava de res més. Clar, discoteques no n'hi havien. Els cines eren molts cars... Posa't amb una casa, a veure qui es podia manegar aquell cap de setmana que no hi haguessin els pares, posar un tocadiscos, trobar-se 15 o 20, i ba-llar. Veure coca-cola, i poca cosa més. Donar-se les manetes, un petonet, i au! Ja estave el guate-que fet. I això va durar molts anys! Ere lo únic que es feie: carrer Major, guateque. (CONSOL)

El ball públic, massiu, té el seu contrapunt en la festa privada, reduïda: els populars guateques. La memòria oral els erigeix en estereotip generacional, equiparable al paper del carrer Major en la generació precedent. La diferència és evident: mentre el passeig ubica els joves en un espai públic, sota control adult, el guateque els permet fer-se la il·lusió de viure en una "societat adolescent". Pe-rò convé recordar que carrer Major i guateque no necessàriament s'oposen, més aviat són comple-

mentaris: els nois que organitzen les festes van a cercar les noies al passeig. El guateque fa referència, en primer lloc, a una determinada franja d'edat: és el ball adolescent per excel·lència (als menors no els hi és permesa l'entrada a les sales de ball). En segon lloc, és el símbol d'un període històric, previ a l'aparició de les discoteques, que anuncia l'emergència de la societat de consum. Això no és, en realitat, ben bé així: hem vist com les festes privades, amb precàries gramoles, se celebraven ja abans de la guerra, i continuaran celebrant-les els adolescents durant tota la dècada dels 70. Però la insistència dels testimonis prefigura una transformació real: la difusió dels béns de consum (tocadisc portàtil, música, begudes, habillaments), i la major independència que frueixen els joves, obre les portes a l'organització de la seva xarxa lúdica, que els adults comencen a no poder supervisar.

(MARIUS) ...Llavons ve l'època dels guateques, a partir del 58-59. Els guateques com se fan? Bueno, quan se comença a introduir la Coca-Cola com a beguda popular, i a llavons se fan agafant un tocadiscos portàtil marca Dual, marca espanyola Dual, que eren com una maleta. Llavors portàvem discos de 45 revolucions, de 4 cançons, i anàvem a casa d'algun. naturalment amb el control de les mares respectives. De tant en tant treien el cap a veure què passava. I a les deu cap a casa. I ja està. I la Coca-Cola, de quan en quant te deixaven prendre una gota de ginebra, allò els dies més sonats. I s'aprofitava les vacances, fonamentalment: el Nadal, Setmana Santa. Després el dia de la Mona s'anava a menjar la mona a fora. I ja està. O sigui que el guateque és l'expressió dels anys 60, dels començaments dels 60. Perquè els Beatles surten llavors.

- Comencen en totes les classes socials?

- Com tot, sempre comença per dalt. Però el guateque aviat s'imposa entre tothom. Com totes les formes culturals, les ruptures sempre comencen per a gent que va a trencar, després perquè és la gent que té els pisos una mica més grans i la gent que té tocadiscos. Perquè ara tothom té tocadiscos, però en aquells moments no. Jo era bastant grandet quan me van regalar un tocadiscos... El guateque era una festa, com una cerimònia. Anàvem mudats, amb traje i corbata. Se comprava petits bocates, 4 lioneses o 4 pastels i els discos. Menjaes, bebes i naves a ballar. Quan se ballava tres o 4 festes seguides amb una mateixa noia, hòstia! Un èxit terrible. Perquè clar, no hi havia parella. Si es feien novios fora, ja al guateque no ho s'hi nava. Sobretot al començament. Quan te feies més gran ja escollies el guateque. Tres o 4 nois i 3 o 4 noies que més o menys sortien feien un guateque. Però al començament, el fer un guateque com a diversió en lloc d'anar a passejar per aquí baix, doncs els guateque era això. No hi havia cap compromís, ballaves 3 o 4 balls amb una mateixa i més ja o podia ser i quan feies una mica de caresses o arremblaves una miqueteta, hòstia! arribaves a casa contentíssim, perquè era un èxit. El que passa, clar, com tot, al final va perdent aquella formalitat, però els guateques al començament era una cosa bastant formal... Les que tenien xalet eren les que acollien més guateques, sobretot a l'estiu. Una amiga... tenia un xalet a la carretera d'Osca amb piscina. Clar, allà hi navem molt. Si, si, era gent benestant, clar. Eren grupúsculs molt petitets.

(NEUS) N'hi havia que hi anaven els pares, que feien lo seu control, però també és evident que quan els pares se'n van de vacances o anaven a veure un parent a fora de Lleida, lo guateque era obligat que es fes allí. A casa... el quart pis estava buit. I era un lloc de celebració de guateques habitual. Jo potser tenia 13 anys quan vaig començar a anar-hi. Llavors evidentment hi havia molt poca gent que tingués tocadiscos. I el que en tenia venia a ser una mica el rei del guateque. Consistia en això: ens agrupàvem uns quants, ens en anàvem amb una casa, i passàvem la tarda ficant els 4 discos que es tenien, perquè evidentment sempre sonaven els mateixos, i menjant poca cosa, i beguent. Quin tipus de begudes? Més aviat refrescos barats, d'estil de gaseoses. I posteriorment ja comencen a entrar les cerveses i la coca-cola, i les sangries, les terribles barrejes de les sangries. Que si no et mories és perquè tenies un estomac a prova de

bomba. La costum ere de que més aviat, no és que es constituiguéssen grups mixtes de nois i noies, sinò que hi havie el grup de les noies, que naen pel seu costat, i el grup de nois. Que de tant en tant ens trobaem, perque encara es mantenie lo de passejar pel carrer Major. Ere el nucli de trobada, el nucli de les xafarderies. Podie ser que aquella semana t'invités el nucli de xavals, i estiguessis un altre mes sense tindre contacte... A nivell de relació entre nois i noies, es guardaen moltíssim les formes. No hi havie ningú, o gairebé ningú, que s'atrevisqués a ballar apretats. Les noies érem molt pundonoroses. Acabaem amb una mà moltes vegades agotada de tan apretar al contrincant. I es deie: "Cuidado amb aquell que aprete..." Lo més que podie passar és que t'abracessis amb un noi, i dintre d'això 4 petons mal donats, amb por, i com sigui, i prou. Absolutament prou. Jo penso que tots treballaem molt la imaginació. Els clandestins els fèiem aprofitant que els pares eren fora, amb molt de compte per después tornar a deixar el pis net perque no se n'interessin. Jo me'n recordo que estae amb un guateque clandestí, que els pares no hi eren i no sabien que allí es feie, i entre aquestes va sonar el telèfon. Un silenci! I éren los pares del noi, que li van comunicar que s'havie mort Joan XXIII. "S'ha mort el Papa!" I vam entrar en un debat de què ere lo propi: suspendre el guateque o no. Ens vam estar bastant temps discutint-ho. i vam decidir continuar el guateque!

Cal diferenciar, aquet tipus de guateques de nois que estan estudiant, però poguer ja treballen, i les festes entre estudiants, a nivell d'Institut. La relació entre gent que no està vinculada pel món dels estudis, nae molt enfocada a dues coses: per part dels nois ere l'intent de passar-s'ho bé, de veure què se'n podie treure d'una noia, i en definitiva amb uns fins matrimonials, entabllir una relació més o menys duradera. I entre les noies s'hi anae amb mala consciència, perquè això de ballar ens havien ficat al cap que no estae massa bé. Però ja que no es podie anar als Pagesos, anar als guateques ere la única forma de tenir un company per tota la vida, o pescar marit, dis-li com vulguis... A nivell d'estudiants, el fet de fer altres coses conjuntament, com participar en excursions, el fet de fer treballs junts, el fet de patir exàmens junts, lo que donaen ere una relació potser més viva, més rica i més solidària. I hi havie una acceptació potser més gran de que qui avui ere la teua parella, demà podie deixar de ser-ho, i no passae res. I a part d'això, jo penso que tots érem bastant conscients de que no podiem entabllir una relació duradera. Estaem fent batxillerat, i s'havie d'estudiar. Podies estar vinculat amb una persona de l'altre sexe, però sabent que ere una qüestió provisional, que podie durar, però no... com un lligam ja fet. Els nois treballadors dels guateques ere a la meua adolescència: 12, 13 anys. Eren molt joves: 13, 14 anys. Potser algun en tenie 17 i ens semblaie grandíssim. Eren dependents, auxiliars administratius, algun que encara estudiaie, el fill d'una òptica... I en canvi a l'Institut no en fem tants de guateques, perquè el mateix Institut donae excusa per fer coses més legals. Per exemple el Col·legi Menor Sant Anastasi feie unes festes en les quals els nois que hi estaen invitaen a les noies, i es feie un ball, un aperitiu, etc. I que si es fan guateques se fan sobre la base de gent estudiant. Normalment són gent del teu curs, o d'algun curs més.

- Hi ha una evolució?

- No és una evolució de la pròpia Lleida. Quan les noies comencem a retirar la mà, per entendre'ns, i quan se comence a bellugar amb llums indirectes, que pots imaginar els invents que eren! En el meu cas és quan els companys de l'institut van a Barcelona i tornen per les vacances a Lleida, i te parlen dels guateques que es fan a Barcelona. I comences a tastar la sangria, i te comencen a dir que les noies de Lleida no se us pot mirar, que sou de sucre, que a Barcelona això... Va canviant l'ambient.

(RAMON) De guateques se'n feien molt als xalets del camp de futbol, aprofitant que els pares marxaven. El fill de la casa invitava a 3 o 4 amics... S'invitava normalment a les nenes que tenien fama de pendó. Perquè si una nena tenia fama de ser bona xiqueta, ja no se brindave! Claro,

sempre aquestos guateques en un 90% acabaven malament, perquè es comprava ginebra i es feien "gren fizz", mesclaen llimonada o taronjada amb ginebra. No hi havia costum ni quartos per beure i sempre algú li sentava malament la beguda, los pares ho descobrien. O el veí sentia massa soroll i per supost ho xivatava als pares. En alguna ocasió s'havia avisat a la policia. Perquè era terrible.

(FERRAN) Moltes vegades el fet que tu puguessis contactar amb un grup de noies, ere l'antesa-la que tu puguessis organitzar un guateque... Els guateques començaen a les 6 de la tarde, i a dos quarts de 10 s'acabaen, perque ere la hora normal de tornar a casa per a tots. Així com la gent benestant funcionaen sistemàticament, éren grups conformats, en canvi nosaltres poc... Per nosaltres ere tremendament difícil entrar als cercles de gent benestant. Igual que ens ere difícil entrar als cercles d'emigrants.

- Ere una qüestió de classe social?

- Potser sí, encara que no es digués obertament. Jo pensar de nar amb un guateque d'aquestos, impensable!

(JOSEP) Jo vai agafar la desmadrada dels guateques, quan ja els fotiem al nostre aire. El típic guateque ere tothom engominat, d'aquestos més grans, més trajadets, ja que les nenes anaen amb plan de casar-se, que ja tenien 2 anys més, que ja no van anganxar aquest a moguda, encara que sentien discos dels Rolling Stones, i tot lo que vulguis, però ere més amb plan snob. Nosaltres hu sentiem més. Ells tenien dos anys més. Erem més jòvens, i fotiem les coses d'un altra manera. Los tios havien dit: "Jo vull ser advocat" I naen d'avocats. I nosaltres voliem ser músics. I com que lo que es feie por ahi ere això, pues naltres a donar color per ahi. Eren los tios que tinien un o dos anys més que naltres, que la moguda aquesta la van agafar de refiló. Jo per exemple el Duo Dinámico no l'hai agafat mai, no m'ha dit mai gaire, ni el Elvis Presley. Jo el sentia, i hosti, guapo, però no és que em motivés.

Llavons quan volies fer un guateque, una festa: "Nem a buscar noies" "Pues venga, nem a buscar noies" I naem a buscar noies. En aquella època anaem a lligar al carrer Major... I naem allà: "Escolta, que voleu vindre al guateque?" "Bueno" "Pues vale, dintre d'un quart d'hora a la parada del autobús del Indibil i Mandoni" I venga. I quan les teniem totes, arribaen allà, i sempre hi havia les rencilles de rigor: "Pues si viene esta yo no voy" "Pues si ve aquesta jo tampoc" De l'Ensenyança, les Dominiques, el Mater. Que treballaen no, eren jovenetes, naltres en teniem 15 i elles 14! Els hi pagaem l'autobús, i venga, cap allà dalt, arribaem a dalt, ja els altres estaen preparant les begudetes, i tal, que em sembla que no n'hi havia gaires de begudes. Lo tocadiscos, i per allà uns bancs, uns sofàs de cotxe, i coses així. Normalment els locals aquestos tenien uns espais on tu estaes parlant, i pallicant, i fotent catxondeo, i tocant la guitarra, cançons, i de tant en tant hi havien habitacions, o un altre local allí al cantó, a on estae fosquet, on hi havia el tocadiscos i tal, i naes allà i foties discos i ballaes, ben fosquet, lo més fosquet millor, perquè lo ràpid lo podies ballar a qualsevol puesto, i allí t'enrollaes i ballaes, tanda ràpida i tanda lenta. I jo recordo haver estat en guateques que si hi havia 10 ties jo me les morrejae les 10. Ere de superman! Totes les hi agrade. Una altra cosa ere fotre'ls-hi ma. A vegades amb catxondeo mateix. Ere molt diferent. Les noies eren molt tontetes. Jo m'he trobat amb noies que dona'ls-hi un petó i creure's que havien quedat embarassada. Imagina't! Això és molt fort. Clar que tenien 14 anys. Pensa les morrejades que fots als 14 anys! Però bueno, semblaie que descubries el món!

Los dissabtes alguna vegada, a la tarde, a la nit re. Home, les nenes aquestes a quarts de deu estaven a casa, i tu t'hu havies de montar a la tarde tot. I de nit les nenes no surtien. I nosaltres tampoc. Si no hi havia re! On havies de nar? Tothom portae tots los 7 o 8 discos que tenie, entre tots fotiem la gran discografia, hi havia discos ràpids, discos lents, i la gent ballae... L'aga-

rrao no ere ni ball. Ere la cosa de notar el cos de l'altra persona aqui davant a vere que passave, no?, i nar seguint la música, l'Adamo nae que volae: "Mis manos en tu cintura..." I això les dixae al.lucinades a les nenes, i si els hi cantaes a l'aurella, ja ere... N'hi deiem ràpid i lent. Ademés fo-teiem gamberrades. Per exemple, amb una tia d'en quelles lletjotes, que no valie re, pues: "A vere si ets capaç" Jo m'hai fotut una botella de coca-cola aquí (senyalant l'entreuix), que és una cosa rugosa i tal, i: "Què vols ballar?" I la tia contenta. i fotre-li una arronsada, i de seguida: "Què passe?" I tu com a tonto. I la tia marxar emprenyadíssima, agafar les amigues i marxar... Va arri-bar un moment en que mos vam fer nòvies tots, llavons los guateques ja no eren guateques. Los guateques són quan vas allà a lligar ties, a ballar amb les nenes, com si estesssis amb un ball, que vull dir que abans no n'hi havien de balls. Clar, naltres als 16 anys no mos deixaen entrar als balls.

(CONSOL) ...Si un noi volie que el teu amic es coneixés amb aquella noia, s'ho montaven per-que hi anessin tots dos. I si es coneixien també. miraven que en aquell guateque hi fossin. Ja feien les mil i una perque es trobessin, que quedessin tencats en un lloc sense que se n'ente-ressin, que se'ls apagués la llum al moment més...

- Els guateques tenien un contingut sexual?

- Jo crec que sí, eh? Tots hi naven amb alguna intenció. Si no hi hagues tanta intenció sexual, no hi haurien hagut tants guateques. L'únic que es parlava ere si aquell li havie tocat el cul, aquell li havie tocat la ma, es vie apagat la llum i s'havien fet un petó. Que potser no passaven d'aquí si no podien, però suposo que passaven, perque es casava molta gent abans d'hora, i tots eren fills de guateques! Això ja se sabia: "Mira amb un guateque... i ara es casen!" Una veïna de ca-sa, amb 17 anys, i au! Es vien de casar a la força. No naen pas a avortar a Inglaterra llavors! Ho-me, sabies que existie l'avortament, però eren molt bèsties. Perquè jo recordo una noia del poble, que va tenir un crió, que menos matar-la ho van fer tot: saltar-li damunt de la panxa... I va tenir un crió com un cigró, més que maco! No se'n parlava d'això, mare de Déu!

De la cerimònia social a la festa clandestina, de la reunió angelical a la iniciació sexual, de l'eti-queta a la informalitat, de la gasosa al cubata, el guateque resumeix les transformacions del període. Comença éssent, eminentment, una celebració classista: són els joves que viuen als xalets de la ca-rretera d'Osca, els que disposen de tocadiscs, els primers que poden organitzar-lo. Les classes su-balternes ja tenen al seu abast un espai festiu propi, el ball, vedat als joves de les èlites. Però en la mesura que els bens de consum, i els models de la cultura de masses, es difonen, la institució del guateque s'extén entre totes les classes. Esdevé, de fet, un escenari que representa la jerarquia so-cial: les xarxes de sociabilitat dels guateques reflecteixen i reafirmen l'estratificació en classes. Però també prefigura l'emergència de la "discoteca" com a institució interclassista: la música disco, la com-binació ball per parella-ball individual, les begudes, les llums indirectes, elements tots ells que troba-rem en les "boftes", tindran en els guateques un terreny d'experimentació adient. De fet, fins que la discoteca remplaci el guateque com a espai d'intercanvi dominant per als més joves, aquest haurà complert la seva funció en la configuració d'una nova franja social i de mercat: els consumidors ado-lescents.

15. Nimfos i ye-yés

Esta juventud airada, revoltosa, ye-ye... Nos sorprende, conmueve, irrita... Estos jóvenes rebeldes pueden ser tus compañeros, tus amigos o tus hermanos, porque en cierto modo son el símbolo de la juventud actual (...) Van de un lado para otro, corren alocadamente, arman barullo... Solo les preocupa vestir de un modo que no pasen desapercibidos y con una larga y romántica pelambreira. Si les quedan unas pesetas las gastan en las tertulias de los cafes en donde discuten acerca de lo divino y humano. O en las salas de baile más o menos cerradas, menos o más oscuras. De útil, de eficaz, de productivo, nada. (M. Josefa CLOTA, "Esa extraña juventud", RELEVO n. 49-50, Noviembre-diciembre 1965).

A mi, en definitiva, me parecen inofensivos, aunque no les entienda. Estos niños vestidos de colorines, me producen la impresión de estar pasando un sarampión. Algo pasajero. Los "yé-yés" -no nos engañemos- no practican filosofía alguna, entre otras razones, porque les falta formación y experiencia vital, porque son enemigos de la meditación o del estudio, porque su interés se limita a poco más que Johnny Hallyday, Los Brincos, etc. ("Beatniks, Hippies, ye-yés", DIARIO DE LERIDA, 25-IX-1967)

Una tarda d'estiu, a principis dels 60, una colla d'adolescents apareixen a la rambla de Ferran a cavall d'espectaculars "scooters". Són fills de bones famílies, estudien als Maristes, els encanta organitzar guateques, i tenen una capacitat de consum que els permet anar a la darrera moda. Hom els coneix com els "nimfos".

ALFONS- Tot l'estiu nos lo passavem a Lleida. Allavons veies uns xavalets, que anaven amb motoretetes... Va ser una cosa molt espectacular, que la colla aquella un dia van apareixer amb 6 o 7 motocicletes. Los hi deiem los nimfos, perque a més a més nos en foteiem perque resulte que les noies pul.lulaven entre aquestos i nosaltres. I es veu que una vegada els hi van dir: "O los del Esbart o nosotros", que a més a més parlaven amb castellà. Eren mes pijos de comportament, d'allò de consum, naven mes al gra. Ere més de guateque, de pijeria d'anar amb moto, vestir bé. En canvi nantres ere un ambient mes cultural, d'inquietuds... A vegades nos fotiem a cops de neu. Molts anaven als mateixos col.legis. Però econòmicament estaven mes bé aquestos que nosaltres. Amb nosaltres n'hi havie que éren treballadors a casa seva, alguns de nosaltres érem d'origen mes humil.

- Tenien un lloc de trobada?

ALFONS- No, a Fernando, que ere el centre d'animació de la gent jove. S'anava d'excursió els diumenges, bars, i alguna vegada també algun guateque. A mes alguns d'aquestos vivien en xaletets, allí a la carretera d'Osca. Jo em sembla que sí, deien ser la gent de més estatus de Lleida. Estudiaven batxillerat. Ere gent que vivie convençuda de la seva condició burgesa, que els anave bé. En canvi nosaltres erem gent que buscavem. A traves de l'escultisme, de l'Esbart... Se feie guateque a la casa d'algú que tenie tocadiscos. Ere qüestió de ballar, menjar, fer sangria.

- Se'n feien molts de guateques?

ALFONS- Si cada diumenge.

EULALIA- Home, segons quin tipo de gent. Aquestos més nimfos, sí que ho feien. El reglamentari guateque. Eren clans, de tant en tant te convidaven, i entraes nou a inspeccionar lo que... Per exemple, hi havie la colla nostra que no érem massa aficionats.

ALFONS- Déu n'hi do els que feiem!

EULALIA- Entrar en segons quina colla de nimfos, ere una cosa... Cada colla tenie les seus afinitats.

ALFONS- Nosaltres posaem cançons del far west, aquelles que es van posar de moda als 60, del folk song. Elvis Presley, els Brincos, Pequeniques, Sirex, Duo Dinámico, Only You... Més aviat els altres éren de compromís.

EULALIA- A les terrasses mos hi sentaem poquíssim, més als bancs. Los nimfos s'hi sentaen, o los que podien començar a treballar. Jo als 18 anys vai començar, allà mateix. Ho donae a casa.

Vers el 1968 el Miguel i el Felipe, amb la seva colla dels Magraners, estalvien durant mig any poc més de 1.000 pts. per comprar-se una muda "moderna". Quan surten al carrer, tots uniformats, causen impacte.

FELIPE- Eramos un grupo de 5 chicos. Y éramos los mas destacadillos de todos, los mas espabilaos. Después nos compramos ropa, todos iguales. Tenemos una fotografía, ja, ja. Unos botines de color, muy finos. Unos pantalones estrechitos, y acampanaos, unos 30 cm. de campana, de tergal, todos marrones y rallados, muy bajos de tiro, con un pantalón recio. Una camisa toa floreada, como aquellas hawaianas, con tela. Un jersey de color calabaza, de aquellos de cuello alto, de cisne. Ja, ja. Y cuando salimos a la calle con todo aquello, la gente se quedó: "Donde vais!" Nosotros claro, salíamos por ahí, y veíamos a la gente que le gustaba ir un poco bien vestida, un poquillo a la moda y tal. Y como no teníamos medios, nuestros padres no podían comprarnos ropa así, nosotros empezamos a ahorrar. En vez de ir al cine, al baile, lo que te daban en tu casa, pues lo ahorrabas. Y llegamos a juntar mil y pico pelas, que entonces era mucho. Eso durante medio año ahorrando. Tambien íbamos andando a Lerida. Que primero el autobús no llegaba a los Mangranes, teníamos que ir al cementerio. Pero despues ya llegaba, pero nosotros muchas veces íbamos a pie. Y el día que nos lo pusimos, pues dimos la nota...

- ¿Por qué os vestísteis todos igual?

MIGUEL- ¿Sabes lo que pasa? Antes, cuando salían los conjuntos en por la tele, los grupos: los Beatles, los Bravos, los Sirex, los Mustangs, el Duo Dinámico, toda la gente de la década de oro, teníamos discos y un radiocasette, y hacíamos guateques.

FELIPE- Era influencia de los conjuntos, porque tu veías que salían todos iguales. Trabajaba cada uno en su sitio y al plegar por la noche nos juntábamos. Empezábamos a hablar de nuestras cosas. Y nos compramos dos conjuntos! Primero aquel marron, con lo botines y el jersey de cuello alto. Y de cara al verano fue un pantalón de cachemir creo que se llama, con unos dibujos así redondos, y la camisa igual, toda floreada. La gente decían que no podía ser. Aquello fue como yo había trabajado en un comercio de ropa, en la calle Mayor, cuando salí del colegio, despues de repartir periódicos. Mi padre trabajaba en la limpieza, a recoger la basura, hacía mucha amistad con la gente, y siempre le daban ropa, cosas. Y cuando empecé a trabajar no tenia ningún pantalón largo, todos eran cortos. Y me acuerdo que mi padre me trajo uno, y me lo puso, y me llegaba por aquí (al estómago). Y me puso un cinturón, me lo paso por encima, y me lo puse. Y allí me daban cosas, y lo que ahorraaba me compraba ropa ahí. Yo me acuerdo que el primer pantalón acampanado que se llevó en Mangraners lo llevé yo. Y la primera camisa de color güisqui, también. Porque nosotros hemos sido los chavales que hemos vivido mejor, la más alegre, la más maja. Organizabamos muchas fiestas. Grupos de chicos y chicas que han hecho cosas. Teatro, una biblioteca, de todo. A base de Escala en Hi-Fi nos hicimos conocer por Lérida y por todos los pueblos. Es que los Magraners estaba abandonao... Yo que iba con mi mujer, teníamos 13 años. Eramos 4 amigos y 4 chicas, que siempre íbamos juntos. Era solo el grupo nuestro que iba con chicas, los demás ninguno iba con chicas. Nosotros éramos avanzaos en todo:

en reuniones, en chicas, en faenas, con la ropa, en guateques. Los montabamos en mi casa. Invitabamos a las chicas, y a alguno más, 13 o 14 años.

MIGUEL- Con el tocadiscos en un brazo, y los discos en el otro. "En qué casa tocamos? En casa de la A? Pues venga, vamos a casa de la A a pasar la noche" Hasta la una. Y esto lo hicimos hasta los 20 años. Es que a parte de los bailes que habia, que eran los domingos, allí de guateques no se hacia ninguno más, eh? Los montamos nosotros. Estaba el Adamo, el Raphael.

FELIPE- Uy, como les gustaba! Porque las chicas trabajaban en la Milsa. Y esos éran los cantantes que estaban de moda.

- ¿Y el rock?

MIGUEL- No, no. En la epoca nuestra no. El twist, y la yenka y todo este tipo asín.

FELIPE- El rock estaba más en las capitales. Lo veias por la tele, más que nada. Y a las chicas como les gustaba el Adamo y el Rafael, pues eso.

MIGUEL- Los Beatles estaban, pero aún no habían cogido.

FELIPE- Los guateques, pues mira, te metias allí, llevabas una botella de ginebra, una de vino, coca-cola, algun pastel, algo de merienda, y poner discos y a bailar. Uno iba cambiando los discos. Pero sin maldad ninguna. Yo se que habia otros que habia mas malícia, pero nosotros eramos muy sanos. Yo me acuerdo hasta que bailaba con mi madre!

MIGUEL- Si, hasta los padres intervenian, venían los padres. Bien, bien. No nos podemos quejar de nuestra juventud.

FELIPE- ... Yo creo que nuestra juventud era mas sana que la de ahora.

MIGUEL- Hombre, hay de todo. Hoy es diferente.

16. Del Sicoris al Tyffanis

Quan va marxar l'Aurelio de Lleida, un dels comentaris que va fer, perque en pic va marxar se van començar a obrir discoteques, i deien que deie: "Desde que me he ido yo en Lèrida se han abierto las puertas del infierno". (EULALIA)

El 5 d'abril de 1967, un dia després de la renúncia del Dr. Del Pino al Bisbat de Lleida, s'inagurava l'Scarlett, considerada la primera "discoteca" de la ciutat, i l'Automàtic, una moderna sala de jocs. Era només una coincidència, però la memòria oral no pot de deixar de vincular ambdós esdeveniments, que dataven un canvi d'època en la vida ciutadana. L'any 1962 el romàntic estany dels Camps Elisis, habitual lloc de passeig dels promesos, desapareix per la construcció del Palau de Vidre. Aquell mateix any el Sicoris Club havia comprat uns locals al carrer Príncep de Viana, on va instal·lar una sala de ball que venia a substituir el que es realitzava, des de principis dels 50, en uns magatzems del carrer Pi i Margall. El nou local acollirà un concorregut ball de diumenge, amb orquestra i tot. A mitjans de la dècada l'entitat aconseguix de l'Ajuntament el lloguer de la part superior del Palau de Vidre, on organitzarà una immensa sala de ball, que esdevindrà l'espai més concorregut pel jovent en la dècada següent. Simultàniament, continuen existint els balls dels Huracans, l'Antorxa i els Pagesos.

(FRANCESC) Quan encara no havien començat les discoteques, la gent se'n nae a ballar. N'hi havie alguns que ere molt establert, allò que veies a les pel·lícules: les noies mudades, senta-

des, els nois nar-les a buscar. Això ho hai viscut jo. Al Sícoris, al Palau de Vidre, l'Antorxa, que ere al Bulevard Victòria, i els Pagesos. Cada diumenge es feie ball, i ere ball de poble. Home, la música ere més moderneta, però l'ambient ere aquet. El Sícoris ere curiosíssim, perque tothom nae donant toms, nant mirant lo percal, fins que en veien una que tal... Una cosa demencial.

(FERRAN) Llavons a Lleida hi havia dos tipos de ball. Per un costat lo Sícoris, lo palau de Vidre, que hi anae classe mitja. Después lo sector més emigrant se concentraen a los Pagesos. Los nois i les noies aprenents que venien a classe consideraen los Pagesos molt seu. Los xiquets de l'Acadèmia m'hi van convidar algun dia i hi vai nar. Algun d'ells hasta m'havie dit que jo allí no lligarie, que se me veie diferent: "Aquí no tiene nada que hacer usted" Ere l'època que tenies que nar donant toms per treure les noies a ballar. Tenien una forma de lligar més "basta". Estaven més ficats a lo que es portave. "Bailas, chata. ¿Que me vas a decir que no, que estoy cansado de dar vueltas?" Cosa que tu no hi sabies actuar així. Inclús si et deien que no, et foties solitari, mentre que ells tenien empenta per aguantar i per canviar totalment la truita. Surtien amb la seua, éren nanos sabien viure. Inclús amb aquet tema de funcionar amb les noies mos portaen molta ventatja. Les noies los seguien. Xiquetes que treballaen a cases. Respondeien molt a determinats barris. Tocaen los Ibaceta. I al mig la gent ballant. Mitja hora lenta, mitja hora ràpida. Funcionae igual el Sícoris. Al Sícoris te trobaes molt més suelto i obtenies molt més èxit. La gent més gran funcionae a nivell de l'Antorxa, que ere quan feien ball. Jo recordo companys de 23-24 anys, que els hi deiem que éren solterons, imagina!

Les "portes de l'infern" s'havien començat a obrir uns anys abans de la denúncia de Del Pino, vers el 1965, amb l'aparició successiva de dos locals innovadors: el Flamingo (situat al carrer Riu Essera) i sobretot el Tyffanis (al final de Prat de la Riba: l'actual Britanic Club).

JESUS- Tyffanis era un pub. Yo estoy hablando de la antecesora de Scarleth. Anterior a esto y anterior a Scarleth, en la calle río Esera, donde hay una discoteca que tiene nombre de chicle... El Flamingo. Ahí empezaron las primeras actuaciones.

RAMON- Pero allí iba gente de pelas...

JESUS- Igual fue después, pero al principio era igual que lo que fue después el Scarleth. Cuando era tipo Scarleth, iba gente casada, gente de pelas, puteros, algún joven... Yo iba a los 19. Pero eran los menos. Y de ahí, com se les hizo pequeño porque estaba a tope... Había unas ganas de ver garra de tía que no veas!

(FRANCESCO) Quan jo feie cinquè, el 65-66. se van montar dos pubs, que no se'n deien pubs: lo Tyffanis i lo Flamingo. I después un altre que es deie MonteRío, que encara existeix. Però això ja ere per gent gran, los nois de 18 anys, els que surtien per la nit. En canvi la joventut nostra, 15, 16, 17, no hi naem massa. Ere una mena de club privat, algun pijo de bona família... Lo joventut se'n nae a passar la tarde, a ballar un rato, i los companys de classe los veies allí una estona. No bebeien re. No com ara que tothom consumeix.

D'aquests locals no se'n deie "pubs", efectivament, però tampoc "discoteques". El nom contemporani, que no tots els informants recorden, era el de "boîte". La "boîte" remet a un univers cultural i social distint i oposat al ball tradicional: per l'estructura física del local, per la música que s'hi escolta, pels estils de ball, per les formes de relació entre els sexes que permet, per l'edat dels que hi acudeixen.

(ORIOL) La distinció que fèiem entre discoteca i Boîte eren les dimensions: la Boîte l'entenc com un lloc més petit. La primera boîte de Lleida és la que hi ha a baix de Prat de la Riba, inclús abans que l'Scarlett. Els balls aquets eren molt interclassistes, molt, tots. I potser la primer més d'èlit és la de Prat de la Riba. En el sentit que el popular ere el ball, i allò éren los 4 iniciats a la música

moderna, els que escoltaen música angloxasona. Però en la mesura que això es va generalitzant, es converteixen aquets llocs en interclassistes. El tipo de música ere diferent sobretot entre ball i això. Aquí posaen les novetats importants de la època, anglosaxona. La música lenta ere música espanyola, o estrangers que cantaen en castellà: l'Adamo...

(FERRAN) Después quan va sortir el Tyffanis la cosa ja va ser diferenta. Va representar un canvi brutal. Se va començar a implantar molt més l'estil de que tu no naes a demanar a ningú ballar, sinó que ja t'enrollaes a nivell de la taula, i anaes a ballar o no. Però ja es convertie en una cosa secundària. Mentre als altres llocs no éren de relació, sinó de ball pur. Pensa que si la gent no en sabiem gaire de ballar, lo que es buscae ere pegar les primeres arronsades. Aquí la arronsada ere important, però ja no ere una força major nar a ballar. Ere nar allí, estar amb noies, parlar. Se convertie més en un lloc de relació. Acostumave a ser un públic que es començave a diferenciar de lo que ere Pagesos i Sicoris. Per dir-ho d'alguna manera, lo ball dels pobles que baixaen a Lleida ere el Sicoris; lo ball d'aquesta gent més aviat emigrant éren los Pagesos. I allí hi començae a anar aquesta classe mitja de Lleida que començae a agafar els primers brots de que hi havie coses noves. Tyffanis sobretot al matí per lo que éren audicions dedicades amb un grup cada diumenge al matí. "Avui audició de Beatles" "Avui audició Rolling" A la tarde només es paretelles. Es on hi ha ara lo Britanicus Club. Es lo reservat més cuidadet de Lleida. Hi va una determinada gent, podriem dir la més progre, almenys a nivell de vestir, perque penso que a nivell d'idees no hi havie gaire consciència del que estae passant. Però sí que és un canvi brutal lo que represente la concepció de la relació entre els joves. Converses al voltant de la música. No recordo de tipo polític o social. Però ja és un altre estil d'entendre la relació noi-noia. Ja no t'interesse relacionar-te allí, sinó puguer marxar...

Tampoc hi anae la gent benestant amb aquestos puestos, que funcionae més a base de les festes particulars als xalets. Hi havie els rocles molt clars fets. La gent de Maristes, que ere el col·legi dels benestants de Lleida. Igual que les noies naen al Mater i a l'Ensenyança. Ere clar que no tenies massa accés amb aquestos cercles. Tu et veies diferent amb uns i altres. Que tu en feies de vegada en quan, així com ells ere assídua, tu ere extraordinària. Al Tyffanis hi havie moments que coincidies amb aquesta gent benestant, però tot i així dins del mateix local estaes separat. La forma de vestir. Tu tenies de portar un jersei que no podies canviar cada dos per tres. Sent diàlegs intrascendents, penso que els seus éren bastant més puerils. També es notae amb lo tipo de nena. Les nenes també tenien molt clar amb quin bloc pertanyeien. Nosaltres els consideruem "pijos" amb aquets xiquets i xiquetes benestants, ja es deie. Amb l'aspecte extern hi havie algú que començae a trencar motllos, però amb la forma de viure penso que cap. Lleida ho hagués acceptat bastant malament. Lo fenòmen hippie se cataloga com uns degenerats, los calificatius pitjors que hi haguéssin.

El Tyffanis (la boïte més famosa de la costa, una de les primeres, a Platja d'Aro, dúia el mateix nom) no deixava de ser un local eminentment elitista, que connectava amb el que havia suposat a finals dels 50, la "Boïte" del Principal. La difusió a escala massiva del nou model de local de lleure va ser mèrit de l'Scarlett, que per això molts informants recorden com "la primera disco".

(ORIOL) L'Scarlett és la que incorpore més coses del que avui entenem per discoteca. Ere la més montada. Amb taules a l'entorn d'una pista, i llums, amb una barra no gaire gran. Quan va surtir ere discoteca. Jo hi havie ballat, els diumenges a la tarde, no crec que la gent arribés als 18 anys, bastant joveneta. Entraves, tenies la barra a l'esquerra, tenie una mica d'estructura de ball de poble: seients avall i una mena de balconada. Els nòvios més formals se n'anaen a dalt i abaix se quedaen les colles. Lo que tenie és que estae molt més guarnit: sofàs tapissats, es comence a introduir les llums de flash i de colors. I llavons les discoteques funcionaen amb tan-

des de música ràpida i tandes de música lenta. La música ràpida ere per ballar, i la lenta per a veure si feies algo. Els discos els posaven entrant a la dreta. No sé com ho sabiem però tots sabiem que ere una discoteca. S'arribae a estar una mica cansat de veure sempre el mateix conjunt cantant sempre les mateixes cançons. I el que t'oferie ere la música de moda, original, si es portae tal conjunt te ficae la música d'aquell conjunt. Potser se n'hi deie Boïte. S'utilizae molt la paraula Boïte.

(FRANCESC) Lo més popular com a discoteca de tarde, lo primer va ser l'Scarlett, al 67-68. A més que ere un lloc aprop del Institut, surtiem del Institut a les 5 o les 6, i mo'n naem a ballar allà fins a les 8 o les 9, casi cada dia! Allavons valie un duro o 10 peles.

(FERRAN) Els dissabtes i els diumenges anae al Scarlett. Hi havie gent que hi anaen casi cada dia. L'entrada constae 5-10 pessetes, sense consumició, que valie 25 pessetes. Dissabtes estae a tope, a tope, que la gent tenie que estar dret. Si no tenies gaires calés, entraves i no seies, perque així no tenies que demanar consumició. 16-17-18 anys. Ere la època que et demanaen el carnet per entrar, jo me'n recordo. Que havies de ser major de 16 anys. Hi anaen molts soldats, motíssims, ho tenien aprop de Gardeny. Se canviaen allí al bar del Sur, que fa cantonada. Allí llogaven taquilles. La gent gran l'Scarlett el considerae un antro, una cosa escandalosa, perque veie que hi entrae moltíssima gent. Per l'estructura, per la música, per tot. Que allò ere una bogeria. Hasta es parlae de Sodoma y Gomorra. I Lleida en aquells moments no hi havie problemes de res. Lo que podies tindre éren les primeres relacions amb una xiqueta.

(EMILI) L'Scarlett ha complert una funció. Jo un temps havie estat a la pensió Goya, hi havien allotjades artistes del Scarlett. Una vegada m'hi van convidar. Hi havie el baix i el dalt, i a dalt hi havie les que treballaen el plan professional. Em contae que bebeien una copa d'oli, abans de nar a treballar, perque d'aquesta manera el licor no li passae. Lo primer que demanae l'artista quan agafae un tio per allà ere xampany. Els hi nae bé que estigués fosc, perque quan el tio estae distret, abocaen la copa a dins de la galleda. Que begués una altra ampolla, perque amb elles els hi pagaen en funció del que gastaen. Se'ls emportaen a dalt. Feien les morrejades, magrejades. Algunes "hacían favores", a fora del Scarlett. Anaen amb algun hotel. A l'estiu quan feie bon temps a vegades cap a la matinada, quan arribaen, se sentie cada gemec! A part dels estudiants, hi havie tots els soldats, ere la situació. Alcalde Costa havie tingut molta vida, perque ere pas obligat d'estudiants i soldats. Ha perdut des de que han fet el Lumière i tot aixó. A la nit ere un públic adult, camioners de pas, gent de poble... A les dones lo que més els hi agradae éren camioners, perque els hi deixaen peles. Molts soldats tenien pisos on s'anaen a canviar. Jo havie estat de pensió amb una senyora vidua, i allà se'n venien a canviar 6 o 7. Tenie mala fama l'Scarlett. A la nit es convertie en una espècie de nighth club, feien espectacle. Per la tarde jovent treballador.

17. Els pinets

RAMON.- La represión... Por ejemplo te enganchaban dando una morreada en el puente o en el Castillo...

JESUS.- Yo puedo hablar porque me ha pasao. Te estoy hablando del año 67. Ojo eh! En el año 67 no ibas por la calle como ahora pegándote morreadas. Ojito la mano! A mi me pasó un caso, joder. Yo salía con T. y era el año 67. Y coño! ¿dónde vas? Porque claro, tenías tus necesidades fi-

siològicas. Que no era como ahora que el tío le dice a la tía: "Nem a fer un polvo que no puc més". O la tía al tío. Y me parece muy bien. Y tienen cantidad de sitios para ir. En aquella época no tenía ni coche yo, joder! Y recuerdo que en aquel momento estaba haciendo la mili voluntario en Lérida. Una tarde de invierno, que hacía frío, dije de ir a dar una vuelta al Castillo. Yo ya sabía a qué iba: a meterte la morreada, a meterte un poco de mano... Pero no pasaba de ahí. Nos pusimos en un murito y morreada va, morreada viene. Me cago en diez! Ya vimos una monja por allí. Y al cabo de nada aparecen dos guardias urbanos. Hostia! "¿Qué haceis aquí?" Nos pegaron un pequeño rapapolvo, porque claro, la monja nos había visto y les había avisao. Me cago en monjas y curas! Que les den po'l culo, hostia!

RAMON.- A veces hasta salía en los periódicos...

JESUS.- Si, si, si. Alguna vez había ocurrido... Por actos obscenos y tal y cual... Lo sacaban en el periódico. Tiene cojones la cosa! Eso quieras o no, lo lees y el día que te estas pegando... no el lote, porque no era un lote exactamente, joder! Me cago en diez! En el castillo, y no veas la que se arma si sales en el periódico!

En el trànsit d'una situació de "monolítisme" cultural a una de "pluralisme", en la creació d'una xarxa d'espais per als joves, la sexualitat és un dels terrenys evocats amb més insistència. L'entorn de la Seu Vella -"els pinets"- apareix en els relats com un dels espais on les parelles podien entregar-se -amb sensació de clandestinitat- a les efusions amoroses. Es tracta d'un espai poc urbanitzat, en el qual és possible escapar momentàniament a les mirades supervisores presents en altres espais d'interacció com el carrer Major, i -en menor mesura- els Camps Elisis.

(ESPERANÇA) Lo del contacte mixte, això és que estava molt, molt, molt malament eh. Es que no hi havia espais. O allò del ball i arrambar o no hi havia espais... Les noies de fàbrica la seva única diversió era anar al ball amb els nòvios, amagar-se per allà al castell, que era molt típic. Hi havia dos companyes que tenien nòvio i cada dilluns explicaven el que havien fet amb el nòvio. A la fàbrica s'explicava tot: que si s'amagaven per allà al castell i els carrers del Canyeret que no estaven com ara. No sé com s'ho devien de passar aquella gent, però s'ho explicaven amb molta il·lusió, era l'únic al·licient que tenien aquelles noies. N'hi havia una... era una gorda, rossa, exhuberant, amb un parell de pits així que li sobressortien, i cenyida amb faldilles de tubo. Me'n recordo de l'estampa d'aquella noia: forteta, ben equipada ella, ben ajustada. Pues és clar, el seu nòvio devia de disfrutar com un vedell. I s'ho explicaven tot, que si s'anaven a amagar, que si es tocaven per aquí, que si es besaven per allà... I era lo màxim que podien explicar de la seva vida. Perque per una altra banda aquesta gent, com jo mateixa, vivíem en unes vivendes indesitjables, de dues habitacions, al barri de la Palma. Jo he arribat a veure vivendes al barri de la Palma sense llum, humides... I per allà devia haver molta prostitució...

(JORDI) I a les vores del castell, a les vuit de la tarde, amb una noia no mos van deixar passar. I amb ple sol! Naem a passeig. Jo havia arribat de París, no sé de què. I em volie explicar el viatge. I allò que naes caminant i enfiles per un d'aquells camins que van vorejant pel costat de les muralles. Hi havia un banc de vells, vam passar pel davant, i quan naem 25 metres més endavant, el guardia: "Eh! ¿donde van?" "A passeig" "No se puede pasar!" Ja, ja. I claro van tenir que tornar enrere, i aquells vells: "Ja us han fastidiat la tarde!" Devie ser ja molt cap aquí, el 70 i pico, feie tercer o quart de carrera... Als campos no deixaen entrar a certa hora. Home, jo havia sentit dir que si deixaes una propina al guàrdia, te deixaen passar. De nano, havia sentit que n'hi havia que saltaen la valla per anar a empaitar a les parelles. Però no hi havia nat mai.

Els pinets són un petit oasi en una societat que continua cosiderant la sexualitat dels joves un afer "dels àngels", i que reprimeix els espais d'intimitat. Malgrat tot, els nous costums sexuals es van difonent, a cavall d'una major llibertat en les relacions entre els sexes. Encara que no sempre coincideix la supressió de la "carabina" -i la segregació generalitzada que aquesta imposa- amb la

generalització de les relacions sexuals prèvies al matrimoni. La masturbació continua éssent la pràctica sexual per antonomàsia dels joves (almenys dels nois). Fins i tot hom pot copsar un augment d'aquesta pràctica, degut a la crisi de la institució tradicional d'iniciació sexual: els prostíbuls.

JESUS.- Lo peor de este país ha sido la cuestión sexual. Mal. Cero. Cero. Hartos de hacernos pajas y además a escondidas. Y ojo, que cuando te la hacías pensabas: "Ostras, me tendré que confesar!"

RAMON.- Te atormentabas. Te hacías una paja y ya estabas pensando que te tendrías que confesar. Antes, durante y después.

JESUS.- Es que te decían que era malo religiosamente y fisiológicamente. Que si se te secaba la médula, podías coger la tuberculosis.

- ¿Dónde lo decían esto?

RAMON.- Los curas y en los colegios. Y la historia de Pepito que se hizo una paja, va por la calle, le cae un ladrillo y muere. Se condena y va al fuego eterno.

- Pero "hacerse una paja", cómo lo decían?

JESUS.- Masturbarse. O "goce solitario". Nos tenían el coco comido con esto macho! Y tú sabes que cuanto más te prohíben una cosa, más la deseas.

RAMON.- Y lo de "manos arriba"... Mal deben haber ido las cosas en este país, cuando hoy he leído que el bidet en España no entra hasta los años 50. Y la enseñanza religiosa en la mujer, cuidao! que se lave sí, pero que no se recree lavándose... Los de nuestra generación, nos han marcao los curas.

JESUS.- Más que el franquismo en sí, fue culpa de la iglesia. Tenían mucho poder. Todo era pecao, macho! Fumar era pecao, pelártela era pecao, mirar una chica con deseo era pecao. Y te tenían que confesar. Había cada rapapolvo en los confesionarios que eran la hostia!

RAMON.- Jo he vist sortir gent plorant dels confessionaris. En los colegios más buenos, tenía mos confesor propio, y claro, era más delicao. Nos obligaban a hacer los primeros viernes de mes. Pero pobre de tí que te la hubieras pelao el día antes, porque estábamos tan concienciaos que lo que no hacíamos era ir a comulgar. y si no ibas, tate! se te descubría el tomate. En el momento que se levantaban todos y te quedabas solito en el banquito, qué vergüenza pasabas!

- ¿Cómo eran los ejercicios espirituales?

JESUS.- Me cago en diez! Unos rollos macabeos que era demasiao. Sólo te hablaban del pecao, del pecao, del pecao...

RAMON.- Y te acojonaban. Más de uno lloraba, porque te mentalizaban de que tú tenías la culpa, y tú eras el responsable de la muerte de Jesucristo.

JESUS.- Yo en el año 69 o 70, que salía con T. Ella iba a las monjas de Balmes. La acompañaba allí y entraba un paso, sólo un paso, porque un respeto total, y le daba un beso en cada mejilla y nada más, eh! Te juro que nada más. ¡Hostia! Y un tío de la puerta de al lao que era portero, un día que me vio, me armó un show de la hostia. ¡Una vergüenza que me moría! Yo que siempre he sido de naturaleza rebelde, al llegar a casa y después me cabreaba yo solo: "Me cago en la madre que te parió, coño! Yo me tengo que dejar que un tío me chille porque le he dao dos besos a mi novia?" Por supuesto, yo no me la morreaba allí. Si te veían las monjas o alguien de la calle... hostia pues no, no. Un beso en la mejilla. Después estuvo 8 o 10 días que el tío ni apareció. Y uno de esos buenos días aparece y le estaba dando un beso en cada mejilla. Empezó el tío a despotricar. Y yo ya entonces cabreao: "¿Qué coño pasa?" Boom! ¡Le pegué una hostia, que se pegó contra la pared y se quedó allí sentao! Y yo me largué. Nunca más me volvió a tocar los cojones.

La crítica de la repressió sexual és un procés lent, com la generalització de les relacions premaritoniales. Menys espectacular, però més efectiu, és el canvi en les consciències a l'entorn de les relacions entre els sexes. Vers el 1965 té lloc a la ciutat un episodi cèlebre: el cas de la Campanera. La seva evocació reflecteix la vigència del rumor i del control social informal, característiques de la realitat provinciana. Però es formula en termes d'una nova consciència de la feminitat, ja no basada en les velles nocions clericals, sinó en la dignitat de "ser dona", en la crítica de la "doble moral".

(FREDERIC) Cap al 65 o així, va haver un altre cas molt sonat. El cas de la Campanera, una noia que era filla de la torre del Campaner, d'allà de la carretera d'Osca. Aquesta noia havia festejat amb lo Pessetes que comprava pa i era un fanfarró. Anava per les fires i en algun moment es veu que va dir que amb la Campanera feia el que volia i tal i qual. La noia se'n va enterar i ho va planificar de tal manera que un dia van sortir de passeig o van anar al cine. I tornant, agafaven lo cotxe de línia d'Alpicat a l'estació de Renfe. Sigui com sigui, van anar passejant per allà darrera l'estació, que estava abandonat, i en un moment que ell se va voler aprofitar, ella portava un ganivet preparat i nyac! li va tallar el penis. Això va ser la comidilla de tot Lleida durant una temporada. Van sortir xistes: que si l'havien nomenat alcalde honorari del carrer la Tallada, que el senyor bisbe havia cridat a la Campanera i l'havia premiat i li havia donat 5 indulgències... Inclús deien que les enfermeres del Perpetuo Socorro se'l passaven cantant la cançó aquella de: "Cachito, cachito, cachito mío..." Era la cosa de que la noia se volia fer respectar.

La tendència vers la paritat entre els sexes es tradueix, també, en una nova visió de les relacions d'amistat entre nois i noies. En aquest sentit, és molt interessant el testimoni de la Neus. Per raons familiars, té des de molt jove la possibilitat d'una convivència diària amb nois de la seva edat. L'estigma inicial de "xicotera" esdevindrà la clau d'una major confiança amb els seus coetanis, la qual cosa provocarà el xoc amb la moral oficial. La moral deixa, però, de ser monolítica, i comença a entreveure's els indicis d'una situació de pluralisme, de moment estrictament individual: el conflicte amb un confessor menarà la Neus a la crítica de la institució, a la consciència de la pròpia autonomia.

(NEUS) Jo no he tingut una joventut massa característica. Jo m'he criat sempre amb els germans de la meua mare, que tenen casi la meua edat. Quan jo vai nàixer, la meua padrina es va quedar prenyada. Llavors eren uns moments en els nuclis urbans, i sobretot en els indrets en els quals els nens no jugavem al carrer, ja se separava molt radicalment els jocs infantils de nois dels de noies. Fins als 15, 16 anys, totes les meues activitats infantils, des del joc fins a les surtides de cine, nae amb els nois. Jo nae al cine dels Maristes. Ha sigut una relació sempre molt fraternal, perquè per mi éren germans, i d'amistat, perquè els meus amics éren els amics dels meus oncles. Jo ere una més de la pandilla. Els meus jocs de petita, amb gran desesperació del meu pare i la meua mare, no van ser de nines, sinó que jo jugae a Tarzan, me penjae pels armaris, feie les coses típiques dels nois. Això vol dir que a l'entrar a l'adolescència, jo potser disfruto, no d'una llibertat, sinó d'una naturalitat de relació entre nois i noies, que no ere tan habitual en aquells temps... Aquest seguit de coses em fa tenir més relació amb nois, entrar al món del ball, no només com a plaer, sinó com a relació corporal, a mi se'm plantege amb una naturalitat que penso no és característica de la época. Perquè jo vaig tindre un petit incident amb les monges quan jo tenie 13 o 14 anys. La major part dels dies jo tornaie cap a casa amb els meus oncles, i amb els seus amics, que anaen als Maristes, que estae molt aprop. Això em va merèixer davant de les monges una fama de xicotera. En aquells moments "ser xicotera" ere una expressió que s'utilitzave una mica per preveure que aquella noia serie una noia fàcil, de "cascos ligeros". El cas es va tindre que solventar de la següent manera: ma mare va anar a parlar amb les monges, els va tindre que presentar als meus oncles. I llavors quan les monges renyaen a classe amb una noia

que l'havien vist acompanyada d'un noi, o sigui de costat, que s'havien mirat, les altres companyes deien: "La Neus jo l'hai vist amb nois!" "Però són els seus oncles!" Això em va servir de burla. Perquè evidentment no tots eren els meus oncles. Jo vaig tindre el primer noviet als 13 anys, que era un amic dels meus oncles...

Jo tal vegada per aquesta educació mixta que vaig tenir, haig de dir una cosa que és molt divertida. Quan la dic la gent se me'n riu. En aquells temps sempre es deia que les noies només anaven a buscar marit. Però en canvi, era molt curiós, jo que tractava als nois de la mateixa manera que tractava als meus oncles, amb lo qual era més familiar o més afable que les altres noies, vaig tindre algun petit roce amb algun noi, perquè donaven per fet que jo anava amb seriositat amb ells! Que ja estavem novios, i aquí Lleida, en aquella època, novio volia dir promès i marit. I la que tenia més d'un novio, o li passava algo amb el novio, aquella se quedava per vestir sants. I era així. No érem només les noies, eren els nois els que ja es feien un projecte sobreentès, de que si aquesta ja hem ballat 4 diumenges junts, i m'ha dit que sí que nem a donar un tomb pel carrer Major, ja és meua. I jo vaig tenir algun problema amb aquet sentit. De que veien que saludava alegrement amb un altre, i ja hi érem. Es curiós, perquè jo no ho acabava d'entendre...

Tota la societat estava impregnada d'aquesta religiositat fanàtica i sectària. I quan vaig anar a l'Institut un cop a l'any ens portaven a la Seu Vella a fer lo que se'n deia Exercicis Espirituals. I allí estàvem 3 o 4 dies tancades, sense sortir. I em sembla que va ser quan feia ciquè, que devia tenir 15 anys, que jo sortia amb un company d'estudis que feia Preu, i vam topar amb un capellà que ens va començar a vendre lo del Demonio de la Carne, i me va agafar tal pavor que vaig anar al secret de la confessió a alliberar-li la meua ànima, ja, ja. Estava acollonida. Perquè evidentment, ens havíem besat i ens havíem abraçat. I m'ho vaig passar molt malament. Fins que vaig decidir anar a confessar els meus terribles pecats. Però jo crec que aquesta va ser la última confessió que vaig fer. Perquè el capellà em va començar a preguntar. I em va preguntar què éren els meus pares, què feien, i vam arribar a que la meua mare era adventista. I va arribar un moment que allavors sí que em vaig quedar glaçada, quan em va preguntar si el noi amb que jo sortia me l'havia facilitat la meua mare i si ens deixaven sols amb una habitació. I bé, em vaig quedar molt parada. I em vaig donar compte que el meu terrible arrepentiment no obeïa a faltes realment greus, sinó a faltes lleus que aquell home estava intentant distorsionar per complicar amb una persona que no era de la seua pròpia religió. I a partir d'allí no vaig tornar mai al confessor. Però la impressió de culpa es va mantenir molt de temps en mi. Vaig trencar les relacions amb aquell noi. I vaig estar un temps que així com havia mantingut la naturalitat en les relacions amb els nois, m'ho passava molt malament. No sabia delimitar lo que estava bé de lo que estava malament.

A mitjans dels 60 l'educació sentimental dels joves havia començat a superar els rígids esquemes autoritaris de la literatura edificant de postguerra, però estava ben lluny d'entreure la "revolució sexual" que es predicaria pocs anys després.

ALFONS- La diferència es que llavors estava molt extès que era el noi qui havia de fer els primers passos. La noia s'havia de mostrar discreta. Si una noia prenia massa iniciativa, se considerava que era fresca, era mal vista entre els nois. La qüestió era fer-te el trobador. Al carrer Major hi havia moltes possibilitats de trobar-te. Eren els mateixos dies i les mateixes hores quan sortia la gent al carrer. A vegades simplement el fet d'acompanyar, si al cap d'un temps no deia res, la noia preguntava quines intencions tenia. Es considerava que una parella, o bé variava molt, si començava a especialitzar-te, lo noi havia de posar-se a festejar. Allò dels "amics" no funcionava. I venia la declaració. Jo al cap de dos anys i quatre mesos! Vam començar a festejar als 16 anys. Com t'insistien tant que a l'adolescència no havies de festejar, perquè canviaes de caràcter constantment, no són de fiar els sentiments, jo m'ho vaig arribar a creure. Al cap de dos anys ja vaig veure que era massa! A tots els llocs el problema era que la gent feia parelles i desapa-

reixie del grup, i això provocae inestabilitat. Los altres lo que procuraen es començar primer per les manetes. Abans que declarar-se. En canvi nosaltres fins que ens vam agafar de les mans vam estar uns quants mesos. Som bastant atípics eh? Es com a la mili, la gent tenie una obsessió pel sexe que jo no la tenie. Ere l'època en que apareixie una literatura juvenil religiosa que trencae bastant, per exemple el llibre del Michel Quoist, que és molt important, "Diari de Dani" i "Diari d'Ana Maria". Jo el vaig llegir quan tenia 16 anys. Perquè clar, aquest tipus de lectures explica que molts de nosaltres evolucionessim cap a posicions esquerranes o socials. Es que la gent estave molt idiotitzada. "Mi vida sale al encuentro" del Martin Vigil, entre les Congregacions Marianes va tenir molta importància, però a mi em sembla reaccionari.

EULALIA- Ere un ambient d'un noi que estudiava als jesuïtes, mos feie descobrir un món de nois, t'obrie l'altre camp. Ere completament del que havíem llegit. Va ser el furor.

ALFONS- Compara'ls els dos. L'un és la fe tradicional, pietista, l'altre és "si vols estimar, dona't als altres". Ere molt més avançat. També "Dios hablará esta noche", que està dirigit als fills de la èlite, de formació en la responsabilitat.

- Com es trobaven aquests llibres?

EULALIA- Les monges els tenien a la biblioteca i te'ls recomanaen. Ens deixaven llibres per llegir a casa. Als 16 anys ere una obsessió. Ere un noi que s'enamorava d'una noia d'una forma totalment platònica. Però ere molt diferent de les "Vidas ejemplares". Tothom els llegie.

ALFONS- "El libro del joven" i "El libro de la joven", de formació sexual. I a la mili el del Lopez Ibor, de com s'havie de fer l'amor a una noia. L'ambient social cada vegada ere més aubert. Però fins el 70 no canvia... La gent jove ere molt innocent en aquesta època. Als primers anys te portaves inclús capella a les excursions! Tu imagina, no! Havies de portar una persona gran! Suposo que això feie que vinguessin les noies també, si no els seus pares les haurien dit que no. Si el pare et veie agafats de la ma, pues te podia guanyar-te-la. Una vegada anavem amb l'Eulàlia agafats de l'espatlla i uns de la família ens van dir: "Escolta, això no es fa...". Si que hi ha un control moral. El que passe que m'agradarie saber fins a quin punt es veritat que hi ha molta més llibertat en les relacions sexuals d'ara i de llavors. Es que a vegades ara surt més del que hi ha. De les mateixes excursions de nois i noies que fèiem nosaltres, també podie dir la gent del que fèiem. I a la hora de la veritat, res. Potser, saps quina serie la diferencia, que ara se dorm a la mateixa tenda i en aquella epoca no se dormie en la mateixa tenda. A les colònies de l'Orfeó, dormien les monitores en un lloc i els monitors en un altre. Potser ara hi ha més espontaneïtat. La gent per fer manetes ballava sardanes. La meva sogra es va escandalitzar perque en una foto sortie jo montant a cavall a la Eulàlia. També hi havia gent que anava més al gra, que ficava ma. Als 16 anys tampoc tenies ganes de tirar-te una noia! El maxím que buscava un noi ere petonejar una noia. Nosaltres em sembla que érem molt blancs. A les sortides o als guateques. Però sí que hi havie gent que naen en un altre plan.

EULALIA- Los guateques es feien privats, perque públics no es podien fer. Però eren molt blancs. Hi ha hagut un canvi, fa uns anys la relació sexual s'acceptava d'entrada, perquè el que no acceptava el joc ere un antiquat, però ara, ho vai sentir a la ràdio, es torne a vigilar bastant.

ALFONS- El tipus de relació de tocar el colze, petonejar les noies, no. Es guardaen les formes, lo que feies és donar la mà. Però en quant a relacions sexuals, m'agradarie saber fins quin punt és igual ara que abans.

EULALIA- Jo recordo una sortida de la mona, de la colla que em van convidar al primer guateque, hi va haver un gran escàndol, perque es va dever entrompar un i pots pensar que potser només li va posar mà, però hi va haver un escàndol entre la colla mateixa! Que aquell noi va quedar

titllat per tota la vida! Ere un noi de la banda del pollo dels Maristes, que de cristià no en tenie res... Estae molt mal vist.

ALFONS- Alto aquí, els d'aquesta banda algun havie tingut relació sexual als 8 anys! Depén molt de la gent. Nosaltres havíem idealitzat molt l'amor. Aquesta colla tenie un altre tipus de relacions amb les noies. Lo que ha canviat és la valoració social d'això. Però no crec que hi hagi massa diferència de comportament.

18. De la fila del manco als reservats

En aquella època, les parelletes, el primer contacte que tenien era passejant pel carrer major amunt i avall. Era el centre neuralgic de l'amor a Lleida. Si la cosa nava més en sèrio, invitaves la xiqueta al cine, especialment al cine Catalunya, al Vinyes. Eren els cines on els acomodadors feien més la vista grossa, sobretot si els donaves una petita propina, te col.locaven a la fila dels mancos, que en deien. Te començaves a agafar la mà a la xiqueta, algún petonet... Después ja comencen los locals. Això és cap a finals dels 60. Comença a haver menos llum, es fica de moda anar per les tardes, dissabtes i diumenges, parelletes, comencen a ficar música moderna... Però la gent no nava per sentir música. Eren més aviat pabs o pubs. Hi anaven les parelles i anaven al gra, a magrejar, vamos. (RAMON)

La transformació dels costums sexuals es tradueix en l'aparició de nous espais de lleure. Del la "fila del manco" dels cinemes als reservats dels pubs, els llocs de contacte mixte més o menys a recer de les mirades adultes no pararien d'augmentar durant tot el període. Les noves necessitats determinen la creació de nous espais; els nous espais difonen l'abast de les noves pràctiques i necessitats.

(JORDI) ...Malament rai en aquella època. Cines. Entraes amb una noia i te portaen a la última fila. No t'ho han fet a tu encara? "No, és que venim a veure la pel.lícula". T'agrada dir-ho fort, saps? Ja, ja.

(JESUS) Donde ibas a pegarte el lote era en el cine. Yo me acuerdo dar más propinas en el cine para que te dieran la última fila. Las cinco últimas filas del cine, veias allí las parejas. Ni cine ni nada! Unas morreadas y unas metidas de mano fenomenales! Llamabas por la mañana y decías: "Quiero dos entradas en la última fila". El tío ya sabía lo que querías. Y sabía que allí había propina. El día que te tocaba la última fila! Unas metidas de mano! Salías empalmaa. Y algún viejete empezar a gritar: "Ja està bé collons!". Y una vergüenza de la hostia! Esto era el tío moralista, el tío jilipollas. Porque yo si veo dos tíos follando, lo que me dan es envidia, si la tía está buena, ojo!

(FRANCESC) També va aparèixer una cosa que en deien los reservats. N'hi havie 4 o 5 a Lleida. No hi havie gent que disposés de cotxe. El Tyffanis eren reservats de fet, no eren discoteques. Foscos, entraes i trebuçaes. També una cafeteria que em sembla que no hi és, que en deien Ríó, allí als autobusos, uns baixos. Un al Bar Carmen, al carrer Carmen, que ho va montar lo que después va ser l'amo del Eivissa, un policia nacional. Acostumaven a ser soterranis, baixos o altílls, on tot ere fosquet. Llocs per seure, butacons. Hi naen les parelles i no veien les del costat.

(ORIOL) Al carrer el Carme, que encara existeix, molt estret, a l'últim tram, amb una barra, durant una temporada va tenir uns baixos, que s'anaen els nòvios a fotre mà. Eren reservats, les taules

estaen col·locades d'una manera que estaen bastant separades. Allí hi havia anat alguna vegada, perquè ere molt de parelles grans. I a la mateixa època va aparèixer un bar que es die Cavern, i allí ere una mica més modernet, però l'esquema ere el mateix, a fotre's mà. L'únic que en lloc de ser la música romàntica ere música anglosaxona. Ere un celler, pel carrer la Parra. Molt estret. I recordo que ere un passadís i les taules a l'entorn. Hi cabien menys de 20 persones. Molt poca llum. Hi havíem anat molt poc, perquè tampoc teníem novia. També un altre que hi anaven la gent molt més gran, als baixos del Dalmau, l'estació de serveis, no sé perquè durant molt de temps s'hi anava a fer la última copa. La Rada també, que jo hi havia nat molt de jovenet, que no ere ball, hi havia una mena de reservat.

(FERRAN) ...Els que tenien cotxe tenien tots los camins de la Mariola amunt, lo camp Escolar, i los que no tenies que tirar de reservats. El mateix Scarlett, lo San Remo tenie un reservat dels més foscos, l'Snack Bar del Carmen... On ara és el Mesón, al carrer Sant Martí, hi havia un altre reservat molt important, molt fosc. Lo noi es dixé estar de moltes vergonyes, i la noia es començà a liberalitzar molt més. Tot i així en aquestes primeres èpoques hi havia una certa por a consumir els fets, i només funcions moltíssim de carícies...

DOLORS- ...També hi havia los reservats dels bars, que hi havia una part més fosca. Una semi-discoteca, com un pub... Que n'hi havia de diferents categories. Un que hi cabia 10 parelles. un altre de 5, i un altre d'una. Amb separacions a base de tabics.

ISIDRE- Em recordo un que ere un sotano, que posava: "Que Déu t'ampari si et fots de cap" I estae en català! Ere una escala de caragol fosca, al carrer Sant Martí, abans d'arribar a la Normal a l'esquerra. Nosaltres hi vam nar un parell de vegades, més que res per veure l'ambient. Ere xocant.

MARIONA- Els bars estaen mal vistos, eh! Quan feie magisteri, les del davant eren les que treien bones notes, les del mig eren bones nenes, no massa bones estudiantes, però bueno, no estiraen més el braç que la màniga, i al darrere hi havia les dels bars. I la senyora... "iEsas mesoneras!" Que el Mesón ere un bar que hi havia al cantó de Sant Martí. Les noies que naen al Mesón estaen molt mal vistes pel professorat, i per una certa gent també.

JORDI- Tenie mala fama, perquè hi havia un reservat a baix, bastant a les fosques. No hi havia estat mai, però ho havia sentit explicar. Va ser lo primer que es va posar de moda a Lleida. Al Triunfo també n'hi havia un. A vegades hi baixaes amb colla. Estae preparat amb poqueta llum, música ambiental... Surties una mica de l'ambient normal. Les parelletes joves que a la llum del dia no es podien donar la mà... Un magreo general, manosearse, com a molt. Van vindre a substituir les últimes files del cine...

(JOSEP) Quan vam començar a ser una mica més grans nos vam dedicar als reservats, que també ere una cosa molt interessant: el Cavern, l'Snack Bar Ríu, que aquet ere molt famós, i ere molt gran, Marquès de Villantònia, a Fernando, el carrer que done cap al riu, a la punta a la dreta, que encara hi ha un bar me semble. Entraes enlluernat del carrer, i ere a les fosques completament. Tu que hi havies anat alguna vegada i hu controlaes, i naes buscant: "No tío, que esto está ocupado" Allò ere quan anaves amb una tia, a fotre-li mà, perquè als guateques hi havia molta gent, davant de totes les altres no es dixaen fer. Si estàs a les fosques, sense fer soroll, pues te la podies morrejar, li podies fotre mà per aquí, mà per allà. Però no gaire, cardar, cardar, no crec, algú sempre cardae, alguna cosa naie caient. Però tampoc. Als 15 anys tampoc hi naes gaire. Home, sí, hi vas, però no hu has fet mai, i també estàs una mica acollonit. Igual li fots mà i et pegue una hòstia. Vas en aquell plan que no saps lo que passe. Elles tampoc, elles molt menys. Perquè nosaltres podíem anar sols amb un puesto, amb una festa, però elles soles no hi naen mai, sempre naen dos o tres. Es una moguda diferenta.

L'Snack Bar Rfo, l'Snak Bar Carmen, el Cavern-3, el Tyffanis, el Mesón, etc, imposarien un model d'espai de lleure per als joves més grans (els que tenien edat d'anar amb parella, i disposaven d'una major capacitat adquisitiva) que faria fortuna, i que es pot considerar un precedent dels actuals pubs. Aviat l'imitarien bars i cafès normals, que adaptarien un espai específic per a tals funcions (la Rada, el San Remo, el Dalmau, el Triunfo, etc).

19. "La meua guerra van ser els Beatles"

Moltes vegades he dit de que per als nostres pares, sempre és abans de la guerra i després de la guerra. Per a mi, és abans dels Beatles i després dels Beatles. Per a mi la meua guerra van ser els Beatles. Això està claríssim, jo parlo d'abans dels Beatles i de després dels Beatles. I per molta gent és igual. Ara ja hi ha altres després. Però llavors, lo tall de la pubertat, de fer-te gran, que començaem a anar amb ties, me va enganxar al puesto que m'havie d'enganxar, que és lo que et marque per a tota la vida, que surts d'allà... no? (JOSEP)

Un vespre de 1962 en Josep, sintonitzant Ràdio Luxemburg ("una ràdio pirata que deien que estava en un vaixell"), escoltà una música nova, excitant, insòlita. Era un grup de quatre joves de Liverpool, que tocaven en un pub anomenat Cavern. Al cap de poc temps, arribaren els discs del nou conjunt, que feia furor a Europa. Els més agosarats els anaren a comprar a Andorra. Els altres s'havien de contentar amb sentir-los en les comptades vegades que els programaven les emissores de ràdio locals, i sobretot a les màquines juke-box que existien en alguns locals de la ciutat.

RAMON- Recuerdo cuando hacía Magisterio, que me vino un tío con un disco "¡Mira tú que grupo ha salido!" Y era el primer disco de los Sirex. Era la época de los Beatles. Conseguir un disco de los Beatles era la hostia. Era una joya. Lo que pasa que los Beatles aunque aparezcan el año 60, aquí no se empiezan a conocer hasta el año 63. Entonces los imitan los Mustang y todos estos. Aquí vienen a actuar los Mustang.

- Què en deia la gent?

RAMON- Uy! Melenudos, que tal que cual...

JESUS- Y la cosa extranjera no estaba bien vista tampoco. Era una música estridente, muy avanzada en comparación con las típicas canciones que se dedicaban por radio...

(FERRAN) Lo Golden és un dels llocs, amb la Rada, que tenie el Juke Box, de discos del moment, i aleshores si volies anar a sentir determinat disco, tenies que anar al Golden o a la Rada. Penso que obeïe amb aquestos aparatos. Me'n recordo que una de les cançons més sentides a la Rada ere "Sadisfaction", als meus 18-19 anys... Als 16-17 anys (1965), me'n recordo que hi havia de locutor a Radio Popular un amic meu, i feie un programa que la gent truca a les nits pels Hit Parades, i moltes nits mo n'hi anaem. També sentiem la música que ens agradae: Beatles, Rolling, Pekeniques, Sirex, Mustangs, Bravos, Mamas and the Papas, Adamo, Karina, Canarias, Brincos... Jo penso que no es va arribar a copsar què representaen els Beatles i els Rolling. Los veiem com uns conjunts i punt. Me'n recordo que a nivell de les famlilies xocae moltíssim els cabells llargs, el desenfado amb que actuaen, que això ere horrorós, los titllaen de tot lo del món: "Gamberos, gent de mal viure" Normalment los defeneies, tampoc sabies perque. Tal vegada ere una mica d'oposició. Hi havia molt poca gent que sabia anglès. Les músiques t'arribaen a través dels Mustangs, i les lletres eren tremendament descafeïnades. Me'n recordo la època de guateques, en determinats pisos de companys, posaes i veies que ere una cosa de moda, de snob,

no pas que estiguessis identificat amb res de res. La prova és que tant t'agradaen els Beatles com una Karina.

(ORIOL) Jo sempre ere dels Beatles, no dels Rollings. Elvis ja no pintae re. Va tenir la època daurada a començaments dels 60, que arribaen molts discos. Va començar al 57, 58. Quan els Beatles se comencen a fer famosos, invaeix la música anglesa: Animals, Manfred Man... Molts conjunts anglesos que en un moment desbanquen a la música rock norteamericana. Que tornen a partir del country, que es comence a sentir la música californiana, que això li permet al Elvis tornar al mercat europeu, que li permet tenir uns èxits sonats, a finals dels 60. Jo els Beatles m'influïe via germans. A mitats dels 60. Molt per mimetisme, ho comencem a fer nosaltres. Jo als 13-14 ja sentie molta música d'aquesta. A casa tenie tocadiscos a l'habitació, amb discos d'aquests que pesaen un colló.

(DANIEL) Los Beatles signifiquen pels joves lo que per l'església el Vaticà II. Es coneixien pels discs. Els tocadiscs va ser un aparell important, d'aquest petits i portatils. La joventut tenia els seus canals de difusió, la ràdio també. Els Beatles potser van ser un fenòmen mes universitari que del món obrer, però marquen. En canvi el rock sera més de tot. Jo penso que els Beatles marquen l'emergència de la joventut. Es un fenòmen a estudiar. La revolució dels Beatles, que és una nova concepció de vida: els cabells i tot això. Però al darrera de tot, són uns classics. Es l'entrada dels valors emotius a traves d'un vehicle de comunicació no racional però si raonable que es la música. La música té com un aspecte de guia perque penso que inaugura el baixar de les especulacions.

La nova música esdevé un signe d'identitat generacional, un moment de ruptura equivalent al que per a la generació dels pares significà la guerra civil. La passió pels Beatles i els Rolling sembla ser, de moment, cosa d'unes èlites d'avantguarda. Als barris populars, la cultura de masses té altres conductes, i s'expressa en la proliferació de grups d'"Escala en Hi-Fi". A principis dels 60 una colla de Cap Pont en monta un a l'Organització de Veïns.

(ISIDRE) Tenfem un magatzem llogat l'associació, però pràcticament l'utilitzaven més los joves que los grans. Allí vam muntar com un enfustat on feiem teatre, festivals... Aquests festivals consistien en fer vindre algun grupet dels que començaven a tocar la guitarra. Después va començar a sortir per la tele allò del Escala en Hi-Fi i potser vam ser dels primers en fer escala en Hi-Fi. Consisteix en posar un disc i imitar que cantaves tu, vestits de moderns.

L'efervescència musical que viu la joventut comença a arribar a la ciutat vers la fi del període, a partir dels festivals massius que s'organitzen al palau de vidre (també als jardins d'estiu de Sicoris i Huracans), on hi actuen la major part dels conjunts "moderns" del país.

(ORIOL) Al Sicoris hivern, al palau de Vidre, hi anava normalment quan hi havia grans actuacions. Havie arribat a venir los Salvajes, los Pequeniques, els Mustangs, el Juan y Junior, gent més o menys famosa de la època. Els concerts al palau de Vidre éren molt de masses, a la part de dalt, amb una tarima. Hi havia una barra al començament. Al Sicoris es feie ball, ere barreja de tot. Potser perque els meus records estan lligats a actuacions de conjunts moderns, que també es ballae. Eren molt multitudinaris. Tota la planta plena. Jo vaig portar, amb un grup del Sant Jordi, als Lone Star, va ser ruïnós, als Pagesos. Ere la gana de conjunts ye-yes que hi havia. Ere un adjectiu que utilitzae la gent gran, no ens agradae del tot. "Mira, això és música ye-ye".

(DANIEL) Els guateques i el festivals de música també era una cosa important. La nova cançó i els guateques van aparèixer al mateix temps. Els guateques era pel petit grup privat, lo festival era per l'ambient jove. Aglutinave els joves o bé la nova cançó o el Duo Dinamico. Después el

Sicoris va tenir una sala que es feien coses. Eren muntatges comercials, no els podien fer els joves. Però el guateque es correspon al festival, l'un lo massiu, l'altre lo privat.

Vers el 1967 s'inaugurà en un local del carrer la Parra, al barri antic de Lleida, el Cavern-3, una mena de pub amb funcions de reservat, que prenia com a model la sala on es van originar els Beatles, difonia la música més avançada, i acollia matinals amb els conjunts locals. En Josep, membre d'un conjunt que aspirava a situar-se a l'avantguarda, acompanyava en Lluís Payà en sessions de jazz que es feien al vespre. També en Victor, un altre dels nostres informants, hi va tocar en alguna matinal. En aquell moment els Beatles es trobaven en la cresta de l'onada; la seva rivalitat amb els Rolling Stones no trigaria en tindre la seva expressió local, en la confrontació de les dues bandes de Lleida amb més seguidors: els Jaguars i The Crows. Tindrem ocasió de comprovar-ho més endavant.

20. De les orquestres als conjunts

PERE- Abans de la guerra es va passar de les bandes al jazz, es van començar a formar orquestres. Va ser la primera revolució. I després de les orquestres van vindre les guitarres, ja als anys 60, al temps dels Beatles. Se van formar molts conjunts de guitarres: l'Odin Group, los Ibaceta, los Jaguars, los Montis, la California.

- Lo rock quan se va introduir?

RAUL- Uï, als Huracans ja el tocaem, al 60.

NARCIS- No ere rock allò, ere bugui-bugui!

- Què va suposar la introducció d'aquests nous ritmes?

PERE- Pues mira, que t'ho demanaen a tot arreu. una mica més de moviment, modernet.

L'aparició dels Beatles té ben aviat la seva expressió a Lleida en la proliferació d'un seguit de "conjunts" de "música moderna", formats únicament per guitarres elèctriques i bateria, que amb mitjans rudimentaris aspiren a imitar els sons dels seus ídols. La música que s'interpreta ja no té com a objectiu primordial acompanyar el ball. I els que la toquen no passen dels 18 anys.

(FRANCESC) Ja hi havie distincions, lo grup rockero, i lo conjunt de ball. Més que rock eren conjunts de música moderna. Avui potser s'ha barrejat més. Lo de moderna eren les 3 guitarres i la bateria, ni tan sols hi havie orgue. Los rockeros éren los progres, los modernos, los fills de bones famílies, que els hi deixaen algun magatzemot i naen a tocar. El tema de la música moderna ere ser més home, començar a fumar...

El curs 1963-64 s'organitza un concurs en el qual hi participa el conjunt "Les souris noirs" (piano, bateria i guitarra elèctrica), format a les escoles de Magisteri. El 1965, se'ns informa que "el conjunt Lunettes Noires estrenó equipo amplificado, tuvo interpretaciones sensacionales, algunas coreadas, y bailadas por un grupo de balie moderno que dió una adecuada, justa y dinámica versión de varias danzas modernas" (RELEVO, n. 44-45, gener-març 1965). No hi ha festival escolar, festa parroquial, o encontre juvenil que no compti amb l'actuació d'un grup de guitarres. Cada any, per la festa de Sant Tomàs, els conjunts més o menys espontanis sorgits dels Maristes, Magisteri l'Episcopal o l'Institut, tenen la possibilitat d'actuar al teatre Principal. Per aquells mateixos anys uns estudiants dels Maristes havien format els "Duendes Locos", que amb posterioritat esdevindran l'Odin Group.

(NEUS) *Ere música moderna, rock. Feien traduccions, interpretacions de conjunts anglesos. Lo grup naix perquè estaen estudiant als Maristes, i als Maristes van crear un grup amb bandúrries i tal, i van aprendre 4 coses de música. I clar, allí s'aburrien com a morts. I a casa es dedicaen a estudiar altres coses. I dels llaüts van passar a les guitarres elèctriques, i tal. I això devia ser a començament dels 60.*

Des de 1964 proliferen els conjunts, que es donen a conèixer periòdicament en concursos i festivals organitzats per institucions com la OJE o els Huracans. Molts són episòdics, o no arriben a actuar en públic. D'entre els que van tocar amb una certa continuïtat, podem destacar els següents: Jaguars, Crows, Dayan Group, Apple Man, Delfines, Sajar's, Spiders, Black Boys, Laredas, Balar's, Escarabats, Poneys, Lords, Johnson, Xàfec, Ozono, Trucks, Acuarium, Fresa, Montis, Spring, Gitanos Polis, Nobles, Zingaros, Som Indigenes (Bell-lloc), Tartanys (Artesa), etc. La irrupció dels "conjunts" comportarà la crisi de les "orquestrs" tradicionals, incapaces d'adaptar-se als nous temps. Apareixen noves orquestes, de primer poc rupturistes, que cerquen d'interpretar les músiques que triomfen arreu: els Ibaceta i els Comodines van ser les més conegudes.

(VICTOR) *Lo que no hi ha hagut mai a Lleida és una orquesta gran. Els Ibacetas són dels primers que hi va haver. Amb la casualitat que a Lleida fins avui la única noia que ha tocat la bateria amb un grup estae amb los Ibaceta. Ere una cusina seua, que ere més dolenta que el pebre, la van tindre que fotre fora, els tenie amargats. Van començar amb música de ball, naen amb l'Escar-tin, un que ensenye acordeón, que ere dels primers que se van sentir. Devien començar al 64-65. Naen a l'Antorxa, als camps Elisis, els diumenges als Huracans. Los Comodines, que después han sigut l'Slalom, van començar que feien la mili a Lleida, a Gardeny. Uns eren de Girona, els altres d'aquí, els altres d'allà, els donaen permís per nar a tocar, un va agafar nòvia, un se va casar, i al final es van quedar aquí. Feien música de ball, quan van fer el Jocker's se van posar Slalom. Va ser la època forta forta, naen a tocar pel nord, que se'l van repassar de dalt a baix. Los Lords i Dixon, eren dels primers que naen 4 de metall. Es lo grup que va instaurar lo metall aquí a Lleida. Gràcies al pape i la mame, éren gent que tenien cèntims, van instal.lar un grup amb uns equipassos terribles. Feien la música americana que estae de moda, dels Wilson, lo soul, lo Xicago. Tocaen al Sicoris, al palau de Vidre.*

La transició de les orquestres als conjunts no es produeix pas sense conflictes. El poder corporatiu, organitzat a l'entorn del sindicat vertical, intenta posar traves legals als joves conjunts. A finals dels 60 les tensions arriben a extrems dramàtics.

(VICTOR) *Hi havie les traves també dels sindicats, que t'havies d'espavilar com fos per poguer tocar diumenge amb un escenari. Hi havie lo Sindicat Nacional de Músics. I el que no tenie lo carnet no podie actuar. Si ho volies ser te apuntaes als exàmens, naes allí tot lo conjunt, tocaes una cançó, el de abaix t'escoltae: "Pues aquestos xicots ho fan bé. Venga, el carnet de músic!" Només tocant una cançó ja éres músic! Que ho trobae una tontada. Al fi i al cap hi havie gent que tocae bé, pues dixà'ls nar a tocar. Lo que arribe a ser bo, pujarà com l'espuma. Inclús venien i et fotien multa, o et feien plegar del ball. A mi m'havie passat un parell de vegades. Después es va anar obrint. Potser el sindicat ja no tenie tanta força, quan va caure el sindicat vertical ja va caure tot allò.*

(RAUL) *Me'n recordo quan se van fer los primers exàmens aquí, de músics. Hi havie un president que empaitae a tots els grups, no els deixae tocar. Jo vai dir: "Això no pot ser" Van vindre unes eleccions i lo vam treure. Vai dir: "S'ha d'examinar a aquesta canalla, i dona'ls pas. Los que no tinguin vocació de músics, ja plegaran per si sols. I los que tinguin vocació, si se'ls dona ànimos, siràn músics". I la primera vegada que els vam examinar, en vam examinar 110! Els vai dir*

que es presentessin, que no els anava a tumbar. Després els va fer estudiar al Conservatori. I es va fotre ple...

(JOSEP) Els músics professionals se queixen perquè resulte que nosaltres los hi prenem la feina dels balls, perquè hi haen ells i no els hi ballen ni déu, només els hi ballen les lentes. Los conjunts de llavons, com que no teniem ni carnets d'espectacle, que llavons se van tindre que inventar una moguda per fer-mos carnets, perquè tothom ere clandestí, no mos controlaven. Allavons la Societat d'Autors va fer com un curs per a passar lo carnet d'espectacle, individual i de conjunt, i una moguda, que vam tindre que anar a Barcelona, primer a Lleida. Llavons obligatòriament va sortir com una llei que tenie que tocar una orquesta i conjunts. Les orquestes eren orquestes, que tocaen cançons... passodobles i rucades. N'hi havie algunes, com els que havien estat els Maniàtics, que quan volien eren bons, tocant jazz i Glenn Miller... Però nosaltres passàvem, abaix a empenya'ls, agafar llimons i minja'ls, los tios empenyats. Jo recordo una vegada als Huracans amb una tia, la tenie assentada a la falda, a la època de les minifaldes, i li tenie la mà per dintre fotent-li mà, i ells tocaen aquí dalt, a l'escenari, hi havie un ball als Huracans, i jo m'estae pegant un filet de la hòstia, fotent-li mà al cony i tal. I al final, pare la música, i el vocaliste: "Que ja estae bé, que ere una indecència això!" Tot déu: "Ehh!", catxondeo. Pues coses d'aquestes...

A principis dels anys 30, quan les "orquestres" introdueixen el jazz, apareixen com un moviment "modern" que s'oposa a les antigues "bandes". Durant els anys 60 les tornes han canviat: els membres dels nous "conjunts" s'identifiquen com a "moderns" enfront els vells Maniàtics, que ara s'anomenen "Boîte Club" (només quan aquests toquen algunes peces clàssiques del jazz testimonien que en un temps llunyà van ser, també, "moderns"). El conflicte no prové únicament d'una ruptura de caire musical, sinó que té una dimensió generacional, que es condensa en l'anècdota de la minifaldilla. El rock i el pop configuren un univers cultural nou, que té en els joves els seus portanveus i protagonistes, i al qual troben moltes dificultats per adaptar-se els vells músics (que quan eren joves havien mantingut conflictes semblants amb les generacions anteriors).

21. Dels Striker's als Crows

Lo que primer recordo dels Beatles així fort, com un paff, paff, com una bufetada, el primer o segon any que nae al Sant Jordi de dalt, un dia nae amb l'autobús, dos tios més grandets mirant una revista: "¿A que no sabes quienes son estos?" A veure si picae. I dic: "Claro que lo sé, son los Beatles (pronunciació literal)" "¡Ja, los Beatles, tonto, son los Bítels!" I allò me va arribar a l'ànima. Crec que a partir de llavons vaí controlar la festa... (JOSEP)

Aquell matí del curs 1962-63, als seus 12 anys, de camí cap al col·legi Sant Jordi, quan en Josep va començar a "controlar la festa" dels Beatles, pel repte pels seus companys d'estudis més grans, poc es podia imaginar que acabaria formant part d'un conjunt musical que faria furor a finals de la dècada: els Crows. En Josep provenia d'una família de classe mitjana de tradició republicana i vivia al carrer Cavallers, al centre del barri antic de la ciutat. De la "moguda" musical en va començar a participar als 13 anys, el 1964, quan entrà a formar part d'un club juvenil, un dels molts espais de trobada informal, habilitats pels mateixos joves en golfes, magatzems i habitacles diversos, que a cavall de l'organització de guateques i l'afecció per la música moderna van proliferar aquells anys.

Aquest primer club tenia la seva seu en un pati interior del carrer Balmes, al cantó d'una concorreguda "bolera", i allí va sorgir la idea de formar un rudimentari "conjunt" de música: els Strikers.

(JOSEP) *Hi ha una cosa que ha arribat un moment que ja no sé si és meua o no, però que sempre la dic: sempre has de controlar lo que hi ha al teu costat, per tu ser tu mateix. Jo sempre vai al meu aire, jo crec que sóc un hippy, bueno, un hippy no, no crec que estigui penjat allavons, però hu tinc amb compte allò. Va ser molt bèstia tot allò que va passar, si no potser aniríem engominats encara, i cantariem boleros i xa-xa-xàs. De tot això en té la culpa el rock & roll... Nosaltres vivíem al carrer Cavallers. Pues clar, nae a missa, vai fer la comunió, amb la corbateta, engominadets, ves, com tothom, i me feien anar a missa. La tieta me deie: "Ja has nat a missa? Mira que te preguntaré com va vestit lo capellà?" I jo, pues clar, anae a la missa. Quan vai vere que allò ere un teatre, que cada dia ere lo mateix, pues cada dia obrie la porta, mirae com nave el capellà: "Me'n vai al carrer Major, que hi ha tota la gent" Quan arribae a casa li deie: "El color violeta", per exemple. I la tieta pues es veu que hu sabia, perque tampoc no hi nae mai a missa, però bueno... La família ere de tradició republicana. Quan la guerra van tindre que marxar de Lleida. Lo meu tiet, tot lo rollo que hi ha de la casa on hi havie la guàrdia civil, i del camp d'esports, ell ere un dels primers socis, lo segon o tercer... Ere allò de l'educació, no podies anar en contra de lo que passae, s'havie de nar a missa, i si tu no hi naes de gran, mira, espavil, però els petits...*

Jo de petitet primer nae a l'Orfeó, al Roser. Recordo haver actuat al Principal. La música de petit m'ha agradat molt. Es veu que em volien ficar hasta a l'Escolania de Montserrat. El meu pare, com que ere d'esquerres, me cago'n la mar! no hu va vulguer, però deia que em fotrien capellà! Allavons vai nar a Belles Arts i vai dixar l'Orfeó. Es que a mi lo cul lo tenie penjat a la pintura, jo pintae molt i no estae per músiques. Quan me'n vai donar compte de la música eren los 14 anys. Si a lo millor hagués estat al tanto 2 anys abans, pues a lo millor hagués agafat un altre tipo de música. Jo escoltae cançons a la ràdio, però no en foteie cas, fins que amb això dels Beatles me va tocar la fibra i m'hi vai dedicar. Nosaltres som de la "Chorus Culture", de la cultura del coro. Es una frase que vam dir l'altre dia. Automàticament, surt una cançó, i jo no la canto com surt, sempre li foto una segona veu. Li foto una cosa per davall o per damunt. Per cantar-la igual ja està el disc. Del carrer Cavallers, no sé com va ser, que vam anar a Balmes, que ja començae a tindre els 14 anys. Un que venie a classe amb mi, i vivie aquí al davant de casa del C., i al nar amb mi a classe: "Pues vamos allí los domingos" I vam nar a parar allà, al club del C., amb tota la pandilla dels Strikers que mo'n deiem, que ja volièm fer un conjunt, però que no sonae re. Allò de lliga-mos a les nenes, fer un guateque. Hi havie un pasillo amb una baixadeta, hi havie unes escaletes, i al darrere hi havie un pati, un galliner que nantros haviem arreglat, amb una caseta que si ploie te foties a dintre, amb un foc a terra, que feiem foc i tal, i allà feiem festes ja, amb permís dels pares, perquè claro, nosaltres teniem 14 o 15 anys ja, o menos, jo 13 i el meu germà 11. Erem una gent d'una classe mitja cap a baix, com jo més o menos. Estudiaen al Episcopal, als Maristes, al Sant Jordi... Los clubs simplement eren los grupets d'amics, 10 o 12 tios. Se juntaen tots i se'n naen a fotre una festa. Jo crec que l'assunto eren les ties, que les naem a buscar al carrer Major...

Els Strikers érem un conjunt que no va arribar mai a tocar, no va surtir mai d'allà, no surtie mai re. No sabiem re, tot ere de oïdo, ni acord, ere tocar: tonc, tonc. Amb guitarres espanyoles, amb ràdios, i les bateries, jo recordo que el bombo ere una caixa d'aquelles d'arengades de fusta, amb un pedal autèntic, i clar, quan picaes a damunt, toc, toc, feie un soroll! Que sonae com lo que sonae als discos. Que en aquella època els parxes de les bateries eren de pell, que tan aviat estaen tensadíssims, com re. I als discos: Toc, toc toc... Com hu fan això? I naltres hi foteiem allà

una fusta, i no re. No eren ni bateries ni guitarres. Amb unes pastilles que compraem al Prats al carrer Cavallers, i venga la pastilla enxufar a la guitarra espanyola, i nar rasant, però un desastre tremendo! A mi me va començar a tocar la música, i amb uns altres que mos vam ajuntar, va sortir lo Club d'un altre tio que ere l'Antonio V., que va ser el segon, que venien de l'Episcopal. I allavons 4 o 5 tios vam fer un altre club. I d'allí ja van sortir els Crows. Jo ere del Sant Jordi i els altres venien del Episcopal. El local ere a casa del V., a dalt de tot d'una angolfa, així a totxo vist, no hi havie re, ni finestres, vam tindre que fotre uns plàstics, i tal, una estufa, una barra tota pintada, una espècie de graffitis a la paret, molt divertit, molt actual. Noms de tios que a tu te dien coses, noms de conjunts, parrafades, i lletres, i dibuixots, i colors. Un agafae un pinzell de color roig i escribie una parrafada, i estae 15 dies, i al cap de 3 semanas n'hi venie un altre: "Avui hauriem de fer una festa!" I penjaes uns paperets, i unes lletres damunt de les altres, i a la llarga queda una cosa allí, les parets totes mig pintades! Ere molt bèstia. Después tots vam nar a un altre club. Va vindre el B., fill del doctor B., tenie un xalet, i tots cap al xalet del B., amb un jardí, un piano, tots los instruments allà, tot empaperat de color vermell. Allò cada vegada nae pujant de categoria, primer ere molt cutre, después cutre però amb gràcia, una cosa forta. Primer eren clubs i después se van convertir en locals d'assaig.

Jo ere el cantant dels Crows, la moguda va ser meua. Un altre tio que va tallar bastant el bacallà, que ere el bateria, lo que passe que de seguida va marxar... Erem 4: dos guitarres, un baix i una bateria. I los Crows se van quedar format com a Crows, los quatre que érem, los autèntics. Vam començar a buscar al diccionari, una paraula que m'agradés, i que més o menos m'agradés lo que volie dir. Va sortir Crows, que vol dir Cuervos. I home, los Beatles naen vestits de negre, los Kinks... No hi havie pensat mai, ara hi penso. Ere un color que a mi m'agrada molt, encara m'agrada ara. Jo portae un abric molt raro, i unes botetes, la xolla, anave tot de negre. Erem molt jovenets. (Crec que ja) no estudiavem allavors. De seguida ens vam ficar a treballar. Jo als 15 anys vai començar a dibuixar amb una agència de publicitat. El (pare) del Carlos ere l'amo de les ambulàncies Cruz Blanca, lo del Ramon tenie un taller de pintura de cotxes, lo meu pare ere comptable, i el Antonio no tenie pare, i la seua mare tinie terres, i vivie d'alguna viudetat, o d'alguna cosa així. Tinie una casa que ere seua, molt més de nosaltres.

Nosaltres la música l'escoltaem a les boleres. Jo si fotia a la ràdio de casa meua, que el meu pare escoltae Aida, el Renato Carosone, i coses així, si li foteie els Beatles, m'hagués fotut un hòstia que m'hagués dixat atontadíssim. No ès vritat, perque no pegae mai mon pare. Però m'hagués dit: "On vas, amb tant soroll!" Encara que els pares no m'han dit res de tot això. Llavons clar, què feies? Naes als puestos on poder escoltar música, com que no hi havie bars, no hi havie re aquí a Lleida, ere a les boleres on hi havie la música, a les màquines de discos. Estaen una on està ara el Boulevard Victòria, el Mirabete, i l'altra a Balmes, al cantó de la plaça Pau Casals (al cantó dels clubs). Foteiem un duro, i pam, mos surtie el disco. I cada semana surtien discos nous. Les boleres ere on hi havie la música bona. I als bars on hi havie la música bona ere on hi nae la joventut: Les Palmeres, lo Golden, el Balón, el Paris, hosti, jo tota la vida he anat al Paris!... dos o tres bars de Lleida. A casi tots los bars n'hi havien, lo que pase que n'hi havie que no valien re. N'hi havie de discos grans i tot. Però n'hi havie que tenien per exemple al Adamo, al no sé què, i bueno, nosaltres no naem a escoltar allò!

El Ramon ere el que veneie discos al Orley, i claro, estae al dia de la música, i com que ere el que formae part del nostre conjunt, deie: "A vere, que han arribat discos!" I naem allà, escoltaem discos, sempre eren singles, n'hi havien moltíssims. Igual te tiraes tota una tarde allí escoltant discos. Deiem: aquet, aquell! I de seguida vam començar a anar a solfa, amb el Payà, que acaba de tenir el títol de professor, tenie 17 anys, un tio joveníssim, un o dos més que nosaltres. I

vam ser los primers alumnes que va tindre. Jo quan lo vec encara li dic: "Hola, profe" Anaem a la Bordeta, pujaem i baixaem. I ell mos volie ensenyar solfa, i nosaltres voliem aprendre cançons! Mos feie 3 quarts d'hora de solfa, i después mos havie d'ensenyar les cançons. I claro, les tocaem exactament com s'havien de tocar, los acords autèntics, potser quedae bé, perque lo que feiem estae ficat tot a puesto, eren les notes exactes, per poc que feies, sonae bé. Li dèiem al Payà: "Ha surtit una cançó fantàstica!" "A on d'és?" "A la bolera" Naem a la bolera, el tio es fotie un paper a la falda: "Fiqueu-me-la" L'escoltae una vegada, i la segona vegada feie: "La, sol sostingut, sibemol, la..." Compraem el disco, l'escoltaem i mo l'apreneiem. Ere molt d'oïdo. A més li donaem la canya que havien de tindre. Que los altres no hu feien. Los altres tocaen les cançons com eren. I nosaltres d'entrada les feiem a la nostra manera. Hi havien cançons que nosaltres les escoltaem una vegada, i en pic me sabie els acords, jo hu cantae en anglès, bueno, en anglès però inventat completament, pel morro jo en sé moltíssim, i m'enrollo, i foto unes melodies, no has de patir per lo que dius. Clar, com que els acords de fondo mo'ls ensenyae el Payà, naltres anaem pel davant dels altres. Ere com el director musical dels Crows. El look no, que el donaes tu a dalt de l'escenari, però la base, que feie que la cosa sonés bé, ere ell que et deie: "Aquesta és una miqueteta més alta, mira quin acord" I a més hu veiem amb pel.lícules dels Beatles, quan va surtir el "Let it be", i al.lucinaem perque feiem los acords iguals que ells! Perque pots fer un mi aquí o amb un altre puesto, però no, al mateix puesto! Jo aquesta li he vist tocar al George Harrison. Jo "Qué noche la de aquel día" l'he vist quantitat de vegades, i "Help", quinze vegades. Com que mon pare ere control de cine, jo no pagave. Ere d'una companyia que es dedicae a controlar la gent que nae a cada pel.lícula. I jo ere lo fill del senyor R. Amb ell los Beatles no li naen ni li venien, ell no m'ha dit mai re. Me deie: "Ves-hi tu mateix" I clar, "Help", jo a primera fila. I me sabie lo moviment de cabells del Ringo, les cares que feien, lo que deien. No va arribar gaire tard. "Qué noche la de aquel día", sí. "Help" la van fer al Victoria.

Marcaem una pauta, una cosa, que mos deixaem al.lucinat. Per exemple, la bateria, abans, que surtissin los Beatles hi havia una música... dels Sputniks, los Shadows... se tocae d'un altra manera: Tam, tam, tru. El Ringo li feie: Tum, tum, tra. Hu va canviar. I d'entrada quan la senties: "Hòstia, què passe, hu fa al revés" I els redobles igual. I lo que deien los Beatles ere paraula de Déu. Els Beatles foteien una cançó collonuda, i surtien los Rolling Stones i fotien "Dandylon" Surtien los Beatles amb un rock & roll, i los Rolling un altre semblant. Jo recordo quan va surtir "Yesterday" Un violí! Me va tirar enlaire los esquemes. O surtie aquella cançó que vam estar esperant-la molt temps, ja ere la época dels hippies "All you need is love", que el començament ere "La Marsellesa" Però hi ha un moment que canvien lo ritme. Llavors jo recordo la primera vegada que la vai sentir, dèiem: "Tito, està mal medít això!" (cantant) Clar, nosaltres no en sabiem de música. Els conjunts que la tocaen la tocaen tots malament, no els hi surtie. Hi havie coses així que et col.lapsaen, perque les cançons les sentiem a la Bolera. "My Generation" també va ser una cosa molt forta, autèntic a tope. Recordo amb alguna revista haver llegit que eren uns tios que hu trencaen tot. Hòstia què fort! I a la tele va surtir com un programa del Ed Sullivan "Un conjunt inglés llamado los Who que ha roto todo el escenario" No sé si és que hu he vist o de tant que m'hu han explicat...

Bueno, va resultar que no sé per què, si pels guateques o pel look que portavem, o perque jo feie exposicions, i mos bellugavem per uns puestos que la gent ens devie veure més, jo què sé, o perque erem guaperes, vam començar a ser una mica famosos aquí a Lleida. Vam vulguer començar a fer un conjunt seriosament, perque primer ensajaem allí als locals, amb ràdios, de qual-sevol manera. Veiem com que el Payà mos ensenyae les cançons, i ens surtie bé, perque el ritme el portavem bé, que el bateria en sabie bastant, va resultar que un dia vam anar a tocar amb algun puesto, que no recordo, la primera vegada, no recordo a on ere. Sí, al xalet de la que des-

pués va ser la meua dona, amb una festa, amb un guateque de aqueta altra gent (els més grans). I nosaltres érem los raros, amb unes xolles, amb uns jerseis de ralles, i naem de penjats, deviem semblar com el Zappa... Jo recordo la primera cançó que vam tocar, així amb públic, ere (tocant) "All thing, xan, xan, you make my all thing, you make every thing..." Ere dels Trucks, ere molt forta aquesta cançó. La vritat que a mi l'Elvis no l'hai enganxat gaire. Es que aqui a Espanya els hi va agradar al Duo Dinámico, que són los de aquets altres guateques un o dos anys més grans. Semble que no, i es note moltíssim. Un tio de 39 anys i un de 41 es note molt. La majoria és completament diferent. Ells quan van veure les coses les van veure un any tard.

22. Les males companyies

El febrer de 1961 "La Mañana" anunciava la detenció d'una "banda de delincuentes infantiles, formada por siete jovencitos entre 10 y 14 años y capitaneados por uno de 12 años, que se dedicaban a robar en las iglesias y automóviles aparcados" (LA MAÑANA, 11-II-1961). Els menors havien estat posats a disposició de la comissaria de policia i del Tribunal Tutelar de Menors. L'any 1958 havia entrat en vigor la Ley de Peligrosidad Social, que havia d'eixamplar els límits del control social i la repressió sobre el que s'anomenen estats de perillositat. A principis de 1961 el mateix diari es feia ressò d'una proposició de llei per aplicar-la: "Se pretende penar no sólo a los gamberros, sino a los que asisten pasivamente a los actos delictivos"- afegia el comentarista. La proposició distingia tres tipus de "gamberrisme":

El primer tipo de gamberro es el que desdeñando las reglas de convivencia ciudadana, se comporta en lugares públicos de modo totalmente molesto para los demás (...) El segundo lo forman aquellos grupos de dos a más personas que afrontan o maltratan de palabra o obra a personas que por su edad, sexo o estado, condición o número se hallen respecto a aquellos en situación de inferioridad. (...) (El tercero) es el gamberrismo por omisión: Aquel que presencie el hecho sin procurar los medios para evitarlo. (LA MAÑANA, 11-I-1961)

El periodista preguntava a l'autor de la proposició si podia parlar-se d'una "onada de gamberrisme". La resposta era la següent: "Se dan los brotes suficientes para proporcionar de cuando en cuando algun disgusto. Aunque aquí en España los gamberros no ofrezcan la peligrosidad de los 'teddy boys', o 'blousson noirs". El procurador en Corts considerava aquesta onada com "un subproducto del existencialismo francés", i esmentava entre les causes "la influencia perniciosa del cine". L'aparició de les "bandes" marcarà l'inici d'una nova etapa en la marginació juvenil. Des d'aquell moment sovintejaran en el periòdic les notícies sobre "actos de gamberrismo", normalment protagonitzats per menors. Les bandes d'infants i adolescents, que fins aquell moment no havien suscitat gran preocupació, comencen a ser vistes com un element de "perill social", i desvetllen una actuació policial decidida de caràcter repressiu. Les febres dels "gamberros", els "golfillos", els "rockers" i els "quinquis" se succeeixen durant tota la dècada. També les onades corresponents de "pànic moral", expressades en articles d'opinió, cartes al director i declaracions de les autoritats. L'any 1967 el "Diario de Lérida", anunciant la detenció de 4 perillosos delinqüents a Balàfia, s'alarmava per l'augment del delictes organitzat en una ciutat adés pacífica. El periodista subratllava la joventut dels detinguts i titulava la crònica "¿Quinquis en Lérida?". (DIARIO DE LERIDA, 5-XI-67). Poc després una Carta al Director clamava: "Hay que acabar con el gamberrismo" "Suplico unas medidas de prevención ante la delincuencia juvenil y una lucha contra la plaga social del gamberrismo" (DIARIO DE LERIDA, 19-XI-1967)

Fins aquell moment, la desviació juvenil s'havia intentat expulsar als marges, amagant-la en racons ocults del sistema (dels reformatoris a les presons). L'estat franquista es vantava oficialment d'haver acabat amb la inseguretad ciutadana i amb la delinqüència. Per altra banda, no existia una consciència social estesa envers aquest tipus de conductes. Després de recordar la rica vida interior d'una banda de nois de finals dels anys 50, i tot comentant les visites als horts de l'entorn de Lleida a la recerca de tomates, l'Antoni compara l'actitud envers determinats comportaments vigent llavors amb la que existeix actualment respecte dels joves de barriada amb qui treballa professionalment com a psicòleg:

(ANTONI) ...Ara penso que potser els predelinquents que tractem s'estan comportant potser com ens portaem nosaltres. Si llavors hi hagués hagut l'actitud actual respecte del món dels joves, haguéssim sigut els típics delinqüents, els típic grups que preocuparien a les classes benpensants o moralment establertes, no? I lo bo és que no hi havia consciència

Quan i perquè les bandes adolescents tradicionals, centrades en el temps lliure, com la que ens descrivia l'Antoni, es transformen en "bandes predelinquents"? Com canvia l'actitud social i la reacció policial envers elles? Com eren viscudes aquestes experiències pels joves que les protagonitzaven? El testimoni del Victor ens pot donar alguns elements per respondre aquestes preguntes. El seu relat oral és completat amb alguns fragments extrets d'una autobiografia escrita. De família obrera, el Victor estudiava formació professional a l'escola de Maestria Industrial. Amb la colla de companys de classe acostumaven a fer alguna "campana", i a rondar pels carrers fent alguna petita "gamberrada". Un dia del 1965 van sentir-se atrets per un encenedor exposat en una botiga.

(VICTOR) De petit vivie al carrer Alcalde Costa, i es formaen les bandes: la dels blocs dels militar i la del carrer Alcalde Costa. I quan mos emprenyaem mos fotiem a pedrades. Ja sabíem que mos havíem de trobar amb un descampat del darrere de l'Avinguda de Madrid. Mos fotiem de patacades a base de bé, amb arcs i fletxes, surtiem lisiats cada semana! Fotre canyes, una cabanya. Penso que tot això va influir perquè pugéssim una mica violents, i dintre de la incultura. Pujaem temerosos, gent de carrer, pràcticament estaem sempre al carrer jugant. Només espeeraem sortir del col·legi per anar al carrer. No hi havia bars ni punyetes. Ni el govern ni ningú es preocupava de crear llocs d'esbarjo, ni implantar la cultura a la joventut. I els que vam puguer tirar cap a la cultura musical, pues vam lograr algo... De petit recordo estar a la comissaria, i hu va passar fatal. Es un dels traumes més grossos. Des de llavors mai més va puguer veure lo règim aquet. I per una ruqueria, que ens van fer gràcia dos metxeros d'una butiga i ens els volíem emportar. Ens van enganxar, i mos van tindre dos dies! A dormir ens dixaen anar a casa. però matí i tarde, interrogatoris de 3 o 4 hores. Jo tenie 12 anys o així. Estudiae Maestria i érem una quadrilla d'estudiants que quan fotiem pila a classe mos dedicaem a fer maleses per allà, passaem pel carrer Major: "No vols minjar taronges? Té" I foteiem lo camp. Ere la pilleria d'aquell temps. Però arribe el dia que igual que li fotem una taronja, amb aquet paio li fotem un metxero. Allavons surtien los famosos metxeros de gas, que no n'hi havien, ere tot amb gasolina. I mos van enganxar. Recordo que les comissaries ere terrible. Hi havia pallisses per parar un tren. I encara naltres perquè érem molt petits i l'únic que ens feien ere plorar. Ens anaen apretant, apretant la tuerca, perquè diguéssim coses. Perquè ens confoneien amb una banda que es veu que estaen fotent maleses per tot arreu. Però als que éren grans los apallissaen però apallissats. Un company meu, que potser ere dels més grans, tenie 14 anys, no volie dir que ere d'aquella banda que buscaen, i li feien cantar delictes que no els havia cometut. Bueno delictes: "Que si vas entrar al quiosco i vas prendre això, que si vas entrar amb aquella butiga i vas prendre una pistola de plàstic..." Coses així. Que éren faltes mínimes. I per fe'l cantar jo recordo que li van fotre una bufetada terrible i un cop de puny a l'estomac. Inclús aquells dies que estaem a la comissa-

ria, hi havia detinguts que voltaen per allà, i ens dien: "Ostras, si us foten amb quiet quarto, ja us podeu preparar, porque us fotran amb una goma de butano, te fotran una pallissa!" I claro, naltres jòvens que érem, acollonits, si trobem un forat per surtir! Surto i amanixo a Xicago lo menos! Vai surtir tan escarmentat d'allà! Veie una mançana per ahi, i deie: "Que se la mengi son pare!" Ni mira-me-la. D'aquells dos dies a la comissaria me'n recordarè tota la vida. M'havie quedat un mal record del franquisme terrible.

I d'aquells companys que jo vai tindre, naltres vam poguer surtir d'aquella comissaria, vam puguer anar refent la nostra vida, porque potser va considerar lo jutge que potser no érem tan dolents, que no hu érem, només érem traviessos, com altra gent d'aquella època. Lo que passe que se'ns havia de tractar d'una altra manera. Només per agafar un metxero! I part d'aquella gent de la pandilla nostra, los més dèbils moralment, porque no se saben sobreposar, van nar a parar al Tribunal Tutelar de Menors. Llavons van nar a parar molts al Reformatori. Estae a sota del Jamaica, en una partida. N'hi havia un altre a Gimenezs. Los fins de semana els podiem nar a veure. I jo vai passar un fin de semana per allà. I bueno, ere algo inhumà, pel que vaig veure i pel que em van contar. S'aixecaen al dematí, naen a esmorzar amb un minjador que tenie una bombilla de 40 wats, més fúnebre que la una. Los donaen un tassó d'aigua, i un pot gros de llet amb pols. No hi havia ni sucre ni re. N'hi havia algun que li havia fotut dos tarrossos a la senyora de la cuina, l'altre que li havien portat un tubo de llet condensada. Perque allò no s'ho fotie ni ton pare! I pa. Que no ere precisament forma de viure, al menos per criatures. Después los engegaen a classe, que no ere classe ni re: "Feu aquestes sumes i aquestes restes. Después pujaré, que no se senti ningú" I si se sentie algú, bufetada al canto! Después los engegaen al pati, i allí jugaen. L'únic joc que tenien ere la pilota, una pilota i prou, a repartir entre tots los que estaen allà. I después a l'hora de dormir, dormien amb un dormitori gran a base de lliteres, i s'havia de callar, si no pujae el mestre amb la corretja i al qui enganxae xarrant els ataconae però a base de bé.

El reformatorio me causó una horripilante sensación, sensación de privación de libertad, de alejamiento del resto de la sociedad, dureza en el trato y caras tristes por todos los lados, así como se veía en los rostros de los que se encontraban allí un más alto nivel de agresividad que cuando habían entrado (...) En un dormitorio enorme dormían en camas de metal individuales o literas. El reformatorio era gobernado por un maestro, su mujer y dos hijos menores. Los hijos pequeño y mayor del maestro abusaban del cargo del padre y mandaban las faenas más duras o que nadie quería hacer a los allí cerrados, como escobar, ir a trabajar al huerto, etc, insultarles y menospreciarles. Llegaba la hora de la comida y se ve que aquello parecía rancho de cuartel. Yo había podido ver el centro por el interior pero los que eran recibidos por el maestro desconocían las condiciones de vida, le eran explicadas por él mismo, pareciendo de que aquel lugar era una casa de hadas dedicada a hacer de unos cuantos niños hombres de provecho para el día de mañana. Muchos niños por las noches miraban las estrellas y las luces de la ciudad comentándose entre ellos lo bonito que sería vivir como los demás en libertad y en un hogar decente. (autobiografía escrita)

I aquella gent, escarmentats dels cops, del mal tracte, penso que va ser això el motiu, van seguir amb la delinqüència, i avui amb dia pues recordo que un es va morir no fa gaire, de sobredosi de droga, lo van trobar al carrer del Carme tirat a terra mort. L'altre porte condena de 6 anys a la presó per 3 atracs. I l'altre nar fent de camell por ahi, cada 2 per 3 l'enganxen, i és carn de presó. I aquestos són los companys que jo tenie de petit! Que no es van sabre sobreposar, o potser que la família no els va ajudar, no hu sé, el cas és que van seguir per aquell camí. I a mi els pares em van anar ajudant, vai canviar d'ambient, potser també vai canviar de companyies. Lo que més va influir és entrar a la coral del Sicoris, al Orfeo Lleidatà, començar a aprendre música. I agafar gent de cultura que estigués al meu cantó. I surtir d'aquell món de golferies, que de

fet només éren les pilleries que foteie tothom! I aquet és lo mal record que jo guardo del franquisme.

El Victor va tenir més sort que els seus companys: després de ser músic professional -com veurem en el proper capítol- avui treballa com a guàrdia urbà. El seu relat suggereix alguns dels elements que intervenen en l'augment de la delinqüència juvenil en aquest període, i el fracàs de la política repressiva amb què hom els intentà aturar. El primer factor a tenir en compte és l'inici de l'erosió del sistema d'aprenentatge i l'allargament del període d'escolarització. Fins aquest moment, els adolescents de classe obrera entre els 12-14 i els 16-18 anys ja havien començat a treballar com aprenents. Durant la dècada dels 60, cada cop més romandran més temps en les institucions educatives, que es van veure desbordades en la seva tasca de supervisió: és la inassistència dels professors el que dóna peu a la quadrilla per fer-se al carrer. Un segon factor és l'emergència de la societat de consum: la colla se sent atreta per un encenedor, dels primers en arribar a la ciutat. El desenvolupament econòmic fa més evident les diferències socials, les desiguals capacitats adquisitives, acreix les "temptacions". No és sobrer recordar que l'iniciació al tabac és en aquesta època un ritus d'iniciació a la vida adulta, un accés simbòlic a la virilitat. Per això no és casual que els adolescents es fixin en un encenedor. Als factors esmentats caldria afegir-hi, també, els moviments migratoris que donaven en aquesta època, i que tenien com a resultat un creixement desordenat en les perifèries urbanes. Tanmateix, allò que més destaca del testimoni és l'estratègia repressiva endegada: a través del contacte amb les agències de control social, un simple acte de gamberrisme és objecte d'un complex procés de criminalització. Els policies que els interroguen es mostren obsessionats pel creixement de les "bandes delinqüents", i no estan disposats a fer matisos. L'entrada en la roda del sistema correccional suposa una marca de per vida als individus objectes d'etiquetatge. Per als seus familiars, per a l'entorn social, i per al sistema penitenciari, seran des d'ara "carn de canó", i ells acabaran per creure-ho.

El fracàs d'aquest mecanisme de prevenció i control és fa palès en l'itinerari dels companys del Victor. El Tribunal Tutelar de Menors i la "Prote" -en l'argot del moment- no poden donar resposta, com de fet no l'havien donat mai, a un problema estructural. Durant la dècada dels 70 l'aparició de les drogues i de l'atur juvenil acabarien per demostrar obsoleta aquesta fórmula. A la duresa del sistema policial i judicial, s'unien les condicions del règim penitenciari. El *Libro Blanco sobre las cárceles franquistas* (RUEDO IBERICO, 1976), aportava un interessant testimoni personal sobre la presó nova de Lleida al final del franquisme (vers el 1972-74), d'un intern que la coneixia bé. La presó de Lleida estava destinada a presos comuns, la majoria dels quals eren menors, de 18 a 21 anys (també hi havien romàs grups reduïts de presos polítics de les mateixes edats). Tot i la relativa modernitat de l'edifici, les condicions de vida eren pèssimes: alimentació monòtona, bruta i insuficient; mesures sanitàries molt precàries; la major part dels dies no hi havia aigua (les dutxes només funcionaven dos dies a la setmana); a l'estiu les xinxes actuaven lliurement, les mantes i farcells eren vells i bruts; hi havia retalls constants a la llibertat de reunió i informació (només arribava la premsa del movimiento, les informacions orals i escrites estaven molt limitades i vigilades, estava rigorosament prohibit parlar en català, hi havia una xarxa de xivatos). Per altra banda, la joventut dels reclusos afavoria un tipus de relacions molt autoritàries amb educadors i funcionaris, amb repressions i abusos constants: "Reciben un trato especial porque los carceleros parten del supuesto que el preso joven todavía no puede recuperar para que no delinca más, y por ello hay que atemorizarlo para que la experiencia vivida en la cárcel sea tan fuerte que le impida la reincidencia (...) En Lérida, a un funcionario, después de haber dado una paliza a un interno, no se le ocurrió otra cosa más que decirle: '¡A ver si te mueres de una vez!'" (RUEDO IBERICO, 1976: 255). A Lleida existia també un grup de 7 a 10 presos polítics, de la mateixa edat que els comuns, que l'octubre de 1974 van organitzar una vaga de fam. Entre d'altres coses reivindicaven l'entrada lliure de periòdics i revistes, la no obligació de

desfilat, fer la formació ni ser presents al toc d'oració en memòria dels caiguts, la no prohibició d'estar 3 o 4 reunits, poguer-se dubtar quan els calgués, i que els presos polítics fossin conduïts a una mateixa presó.

23. Aggiornamento

...La JOC, amb tendències més pràctiques i realistes; Pax Christi, amb un enfocament més d'estudi directe i de captació ideològica del món conciliar; alguns de les Congregacions Marianes, amb un intent de renovació i d'aplicació de l'evangeli a l'esdeveniment concretíssim dins la regió o dins l'Estat, han treballat per donar solidesa a la fe dels lleidatans. Els tres moviments, coincidents en tants punts, han coincidit igualment, a llur ritme, en el descobriment de la catalanitat, com a element important de llur religiositat de compromís. Hom ha arribat a creure's que l'*aggiornamento*, la posta al dia de l'Església a Lleida, haurà d'anar per aquests camins: O, si més no, aquests camins no podran absolutament esquivar-se si es vol fer una Lleida més cristiana. Al costat d'aquestes minories, diguem-ne esquerranes, amb un esquerranisme eclesiàstic tímid, s'han sumat les vibracions d'altres: la simpatia dels escoltes, que han conegut alternatives doloroses, la de l'Esbart Màrius Torres, el nom sol del qual indica suficientment per on s'inclinen les coses, i pocs més. (GABERNET, 1967: 232-3)

Quan el pare Gabernet escrivia aquestes ratlles, el cèlebre jesuïta, responsable de la Casa de Crist Rei de Lleida, feia un any que havia estat remogut de la diòcesi, per la directa intervenció del bisbe Del Pino. El motiu, l'edició d'un text de solidaritat amb els fets de la Caputxinada, durant la constitució del Sindicat Democràtic d'Estudiants en la qual hi van participar antics congregants (vegeu apartat 31 d'aquest capítol), era ben representatiu del tarannà democràtic i obert, que havien caracteritzat la seva tasca a les Congregacions Marianes des de finals dels 50. Les Congregacions, centre tradicional de formació religiosa per als joves de les èlites locals, havien esdevingut des de finals dels 50/principis dels 60, de la mà primer del pare Arís i més endavant del pare Gabernet, un important centre cultural i moderadament catalanista, obert a diversos sectors de la joventut estudiant. Les àmplies instal·lacions de la casa de Crist Rei (que llevat de les parròquies i els "hogares" del Frente de Juventudes eren les úniques a l'abast dels joves en aquells moments) van acollir, sobretot els caps de setmana, tot un seguit de concorregudes activitats, la més coneguda de les quals foren els cinefòrums dominicals. Conferències dels personatges de la cultura catalana (Fuster, Molas...), sessions de teatre-fòrum, actes amb els representats del catalanisme local (Miquel, Porta, Lladonosa, Vallverdú, Farreny...), reunions amb els líders polítics en pelegrinació per Lleida (Pujol, Coll Alentorn...), sessions de teatre-fòrum, recitals de cançó catalana (la primera vinguda de Raimon), una assortida biblioteca, lectures poètiques, etc, composaven un ampli espectre d'activitats culturals, que coexistien amb les finalitats religioses, signes d'identitat tradicionals de la institució: misses diàries i dominicals, cerimònies litúrgiques, oració, actes d'apostolat al Pignatelli, etc.

Probablement, així com l'abast d'aquesta institució ha estat sobrevalorat (en relació, per exemple, a altres entitats juvenils que analitzarem a continuació, com la JOC o l'escoltisme), degut potser a la seva vocació de formació de les èlites socials i intel·lectuals (no és pas casualitat que bona part de l'actual classe dirigent de la ciutat passés per les Congregacions); així també la figura del pare Gabernet ha tendit a revestir-se d'una certa àura mítica, contrapunt simbòlic de l'altra figura dominant en el panorama religiós local (el bisbe del Pino), i hom li ha atribuït una orientació excessivament esquerrana, que distava força del tarannà moderat i fonamentalment espiritualista de Gabernet.

Tot i l'esperit "modernista" des del punt de vista cultural, les Congregacions continuen éssent una organització força jeràrquica, en la qual el paper dels joves no és pas dirigent; la segregació sexual es manté; la "modernitat" no és acceptada en totes les seves vessants; la militància catalanista és força moderada (vegeu el testimoni de l'Agustí en l'apartat següent); i arriba només a un determinat nivell social. La qual cosa no exclou de reconèixer del paper jugat per l'entitat i pel seu cap, entre un sector de la joventut local, principalment durant la primera meitat de la dècada.

EULALIA- A les congregacions hi havia grup de Congregants i Congregantes. Però jo me'n recordo que a les misses i als fòrums de la congregació naem tots junts.

ALFONS- Si, però als grups de treball naem separats.

EULALIA- Però no recordo que fos un trauma ni que t'ho plantejessis. El grup nostre naem a les germanetes, a repartir els sopars. I les noies naem a les dones i los nois als homes. I al Pignatelli també naem amb noies, pel Roser.

ALFONS- La Congre estae molt castellanitzada, tenie fama de pija. Jo amb el pare Gabernet xocae. Perque ere ell, inclús quan se nae obrint. I jo deie que érem nosaltres des de la base que havíem d'aportar.

EULALIA- Es que ell aportae les seues idees, quan lo normal ere al revés, que la gent anés a rebre, ere ell que portae la batuta. Jo les recordo passives les congregacions els joves. Et donaen aquet autor... pues vinga. Les noies de l'Esbart no n'hi havia cap que despuntés. Naem a remolc.

(ERNEST) La CM va ser un dels nuclis de formació més important, religiosa, de catalanitat, cultural àmplia. El teatre llegit cada 15 dies, que ens va permetre el teatre contemporani. Vam conèixer el que ere l'art a Lleida: el Cristòfol, el Trepal. Eren opció religiosa enfront el bisbat. Als Maristes s'enfadaven si els diumenges naem a la missa de la Congregació i no a la dels Maristes. Els dilluns passaven llista! Va ser promte una certa opció entre dos tipus de religió. Amb el Del Pino ere fàcil estar-hi contra. Semble casibé de caricatura. Ere una politització gairebé per força, física. La primera vegada que vam sentir al Raimon van ser a les CCMM... L'altre dia que hi va haver la missa pel Gabernet, m'adonave que hi havia gent situada a posicions ideològiques molt diferent (de AP al PSUC).

El fet és que les actituds conciliars i moderadament democràtiques del pare Gabernet aprofundiren una rivalitat amb el bisbe que venia de lluny. El de 1966, el mateix any que esclatà l'afer dels colons de Montagut, Aurelio del Pino aconseguia imposar una de les seves darreres decisions autoritàries. La nota oficial del bisbat afirmava:

La referida remoción se llevó a cabo después de reiteradas y paternales amonestaciones del prelado de la Diócesis de Lérida al Padre Juan Gabernet, S.I., por sus censurables actividades y actuaciones apostólicas que sembraron la confusión en las organizaciones católicas de Lérida y en el público en general y a petición de los más autorizados y responsables sectores de la opinión pública leridana, que desde hacía tiempo venía constatando y denunciando la desorientación, inquietud y malestar de toda índole que ocasionaba este comportamiento en discrepancia con las orientaciones apostólicas de la jerarquía... (LA MAÑANA, 9-4-1966, citat a GRAUS, 1989: 106)

El trasllat forçat del pare Gabernet suscità una àirada reacció dels joves i sectors ciutadans implicats en la seva xarxa d'influència. Però hi participaren també gent que hi havia tingut pocs contactes: era de fet un pretext per manifestar l'oposició al màxim exponent de l'autoritat local, i de retruc, a l'estat de coses que ho feien possible. En els 4 anys passats d'ençà que l'Elies havia estat forçat a marxar per motius semblants, s'havia consolidat una consciència dissident amb força suficient per organitzar una protesta de dimensions considerables.

(ANTONI) Lo del pare Gabernet, no ere tant el pare Gabernet, ni la història de lo que ell podie representar, sinó que tinc la sensació de que per nosaltres els joves va ser una forma d'expressar, per uns mecanismes diferents dels que fins ara havíem expressat, la nostra disconformitat de lo que succeïe. Suposo que aquest senyor va ser el catalitzador, o lo que ara en diríem des de la psicologia un "analitzador de la situació". I va permetre que la la gent fessi panfletos, això.

A més de les Congregacions Marianes, l'altre camp de renovació eclesial dels anys 60 són els moviments especialitzats d'Acció Catòlica. Des de finals dels 50, coincidint amb la crisi de l'AC general, comencen a sorgir els moviments especialitzats. Es un procés que ja s'havia donat a França i Bèlgica d'ençà del naixement de la JOC, el 1925. A Lleida el primer en aparèixer és la JOC (Joventut Obrera Cristiana), l'any 1957. El 1960 neix la JEC (Joventut Estudiant Cristiana). I més endavant la JIC (Joventut Independent Cristiana), i la JAC (Joventut Agrícola Cristiana), amb les respectives branques femenines i masculines. El 1960 el Daniel acudeix a la parròquia de Santa Maria Magdalena, i es troba amb el floriment de tots aquests moviments.

(DANIEL) ...Vai a la Magdalena i allí em trobo los moviments especialitzats. Que no són una alternativa a la parròquia, sinó que alguns ho han descobert i ho estan treballant. I allí havia equips de la JOC. També equips de la JEC i de la JARC, porque a la Magalena teníem món rural del camp. A l'entorn no hi havia res, només fang. Només i havia l'església i un local als sòtans. Allí m'inviten a nar a unes jornades de la JEC, i pujo al castell, i allí trobo uns 50 joves de la parròquia, que s'organizen. Descobreixo uns amics en la profunditat, i vaig fent la descoberta del evangeli, lligat a la vida, no com una ideologia. Es com a respostes concretes a problemes concrets, Es com una llum. Hi ha com un dissens, no de fons. Vai a missa cada dia, de bon mati. Mos hi trobaem 15 o 20 joves. Es un any d'una plenitud que no la sabria descriure.

L'objectiu d'aquests moviments és l'evangelització dels medis respectius. Es una novetat considerable: el missatge evangèlic ha d'adaptar-se als seus destinataris considerats en la seva realitat concreta i quotidiana, i són els mateixos joves els encarregats d'aquesta adaptació. L'estructura territorial de l'AC ja no reflexa la complexa realitat social. Per altra banda, mentre a l'AC general el paper dels joves era clarament subordinat, i els que duïen la iniciativa eren els consiliaris, en els moviments especialitzats els joves adquiriran un protagonisme cada cop més important: els dirigents són ells. Protagonisme que comportarà aviat conflictes amb la jerarquia, que desembocaran a nivell de tot l'estat en la crisi de 1966.

Un altre camp renovador es dona en l'educació infantil. L'any 1958 s'inicia el moviment de les Colònies de Vacances. Ramon Freixes, consiliari de l'AC, funda la Colònia Montsant per a nois a Ulldemolins, que el 1960 es trasllada a Vilaller. Aquest mateix any neix el seu equivalent per a noies: la colònia Verge Blanca de Llesp.

Muchos padres y educadores desean dar a sus hijos y discípulos la alegría de un alegre veraneo, pero dudan antes de dar el paso por temor de que se convierta en malo y dañoso, lo que ellos sólo quieren para bien de sus hijos. La experiencia enseña que cuesta mucho dar con el ambiente totalmente sano y educador que requieren los adolescentes. Precisamente, esta misma preocupación es la que ha impulsado a la Juventud Católica a organizar la Colonia Montsant (...) La Colonia Montsant quiere ser un instrumento de renovación física y moral de nuestros muchachos. El ambiente de alegría desbordante, de arte y cultura, y, sobre todo, de espiritualidad que allí se respire ha de reportar, sin duda, grandes bienes a nuestras familias a a vuestras agrupaciones de juventud. ("Colonia Montsant para muchachos", 1959)

(FREDERIC) Les colònies van neixer el 1958. El mes de juny em va venir a veure mossèn Freixes. Feia 2 o 3 anys que s'havien muntat a Barcelona i a Girona. Ell era fill d'Ulldemolins i havia fet un conveni amb l'ajuntament pel qual els deixaven l'ermita de Sant Antoni, a canvi de que fessin al-

gunes millores, van fer un contracte per 10 anys. Alla vam començar. Aquell estiu se van fer 3 torns de 20 dies. Jo vai anar al segon torn. Era una odissea perquè no hi havia ni llum, ni nevetes... Els xavals pagaven 600 pessetes per 20 dies i els monitors vam pagar 300. Era agotador, perquè no era com ara, que a vegades els monitors deixen als crios sueltos. Llavors era tot el dia damunt d'ells. Les famílies que tenien inquietud per formar els xavals els portaven. Era un altre muntatge. Estava tot pensat dins de l'aspirantat d'AC. Durant lo curs feien los cercles d'estudi i es reservava l'estiu per continuar la campanya durant aquests 20 dies. Era tot confessional. Per exemple, l'horari tipic d'un dia de colònies era aixecar-nos a les 8, rentar-se, anar a missa, les oracions del matí. I després esmorzar. Abans, nar al màstil i fer la cerimònia de la bandera: l'espanyola, la del vaticà i la de la colònia Montsant. Teniem alguna màxima com "piensa bien y no errarás". Lo que deia, després d'això donavem les puntuacions del dia anterior a les patrulles, per una mica d'estímul, i navem a esmorzar. Després assear les tendes i una mica de revisita a les tendes i les puntuavem. Llavors sortiem cap al bosc i a mig mati hi havia una xerrada, que la feia el consiliari. I llavors continuavem jugant pel bosc, sempre amb una activitat concreta: buscar pedres o branques o plantes. Després tornavem a banyar-nos al riu, dinavem, temps lliure, però controlat per nosaltres: llegir tebeos o escriure a casa o jugar a parxis. Tornavem a sortir, ens portavem lo brenar al bosc i feiem una xerrada o llegiem algun capítol del llibre de la selva i el comentavem o del llibre de l'escoltisme de Baden Powell. Al tornar navem a la capella i re-savem lo rosari, després hi havia exposició del santíssim i benedicció. Sopavem, fregavem els plats i feiem cada nit foc de camp, que acabava amb una mica de pensament religiós, que feia el consiliari. I des d'allí, tothom anava a les tendes en silenci. Tot lo dia ple i amb un contingut confessional. Tot en castellà, això sí. Totes les xerrades que feia mossen Freixes, les feia en castellà. Mossen Freixes va començar a fer coses en català quan feia la mili a Mallorca, l'any 60. Al 58 encara tot en castellà. L'any 60 ja vam nar a Vilaller. Que per cert quan vam trobar un terreny on l'ermita de Riupedros, li vam dir al senyor bisbe del Pino, i va dir "Sabes que? que tu vas a buscar otro lugar para la colonia y aqui vamos a construir un seminario de verano". Primer li va agafar un berrinche, però va trobar un altre terreny millor. I l'any 60 ja hi vam venir. Aproximadament a mitjans dels 60 l'AC va fer aigües pels 4 costats. Així que es va començar a muntar d'una altra manera. Se van fer torns de 15 dies. La missa diària encara es feia els primers anys. Lo que no es feia era el rosari i l'exposició al santíssim. Va anar evolucionant i fa uns anys se va plantejar de fer torns mixtos. Va suposar un traume per tots, perquè no ho veiem clar....

Les colònies de vacances neixen en un moment en que l'Aspirantat comença a prendre consciència de les seves limitacions, i els pares veuen la necessitat que els seus fills tinguin uns dies de vacances. Vacances controlades, però. En el marc de la voluntat per crear "diversions cristianes", les colònies s'organitzen a l'entorn del ritme litúrgic, i els monitors han d'estar constantment pendents del que fan els nens. La restricció de la relativa llibertat que els infants frueixen a la ciutat es compensa pel contacte directe amb la natura, extraordinari en uns moments en que no hi ha cotxes per viatjar. Per altra banda, les colònies apareixen com una alternativa als campaments militaritzats del FJ. El darrer moviment eclesial a tenir en compte és Pax Christi. Es tracta d'una organització, no estrictament juvenil, que des d'una militància pacifista se centra en l'organització de Rutes d'oració i reflexió, a nivell local, de Catalunya (a Montserrat) i internacional. A mitjans dels 60 aconseguí un gran dinamisme, i esdevé un espai d'interrelació dels diversos grups i moviments que es mouen en aquell temps a la ciutat.

(JORDI) ...Una altra cosa, que no ere exclussivament juvenil, però va tenir molta importància, que va ser Pax Christi. Feien les rutes de Montserrat, a les pasques de Pentecostés. Eren molt poqueta gent el grup central, però ere un lloc d'encontre de gent. Un any a Lleida per Nadal, que hi havie els universitaris, que mos agradae molt tenir contacte, vam fer una trobada als Maristes.

Ere molt obert. Hi anaven força gent de l'escultisme, de la JOC, de la HOAC i gent independent. El gruix era gent gran. A les rutes a Montserrat els universitaris de Barcelona també venien, nos trobàvem a Monistrol. Va tindre una certa popularitat. Hi havia gent bastant heterogènia. Recordo que va vindre la reina de les festes! De gent d'esquerres n'hi havia bastanta gent. PSC, PSUC, PTE. L'evolució va ser aquesta. Llavors vam marxar i Pax Christi es va disoldre. Del 66-67 al 73-74 hi va haver bastanta vida, de moltes organitzacions que anaven confluint.

Ens manca parlar de tres dels moviments al·ludits pel pare Gaberbet, aquells que van jugar un paper més significatiu en aquest període en el camp juvenil: la JOC, l'escultisme i l'Esbart Màrius Torres. A ells dedicarem els propers capítols.

24. Jocistes

L'any 1957 l'Elies es nomena pel bisbe responsable de l'apostolat obrer a la diòcesi. Antic avantguardista de la Federació de Joves Cristians, havia entrat al seminari de gran, després d'haver treballat en un banc. Mentre estudiava, el 1949, va conèixer la JOC en un curs celebrat a Salamanca. El 1953 va fer una primera experiència de moviment a la parròquia de Sant Martí. El nou encàrrec del bisbe, el 1957, li obre les portes per introduir aquella intuïció que havia conservat amb fidelitat. En poc temps aconseguí d'aixecar una organització activa i potent. A finals de 1962, quan per una polèmica desencadenada per les vagues d'Astúries es expulsà de la diòcesi i ha de marxar a Sudamèrica, la JOC masculina compta amb 150 militants, i és l'organització juvenil més dinàmica de la ciutat.

(ELIES) Estant a la mili vaig fer uns exercicis espirituals i a llavors va ser quan vaig descobrir al Crist i vaig dir: "Això val la pena prendre-s'ho en sèrio" La mili va ser realment el moment de la meua conversió. Hasta aleshores jo havia sigut d'AC, però més bé per l'ambient sociològic que respirava a la família, no per una opció personal, definitiva... Quan van llicenciar a la meua quinta, jo vaig anar al seminari. Des dels exercicis jo m'havia pres en sèrio la cosa i vaig començar a treballar en sèrio a l'AC. Continuaven amb la línia dels cercles d'estudi, que no servien per a res. Parlaven de coses completament teòriques i intrascendents, normalment de tipus moral o de tipus ritual. Jo lo que vaig començar a treballar en sèrio era en la cosa dels aspirants, els nans adolescents. Amb les idees que jo tenia de quan havia sigut avantguardista, del teatre i tot això, pues mirava d'entretindre'ls. No recordo massa el que feiem amb els nans. Feiem catecisme, també amb una preparació molt deficiente, a Sant Martí. I amb els aspirants treballava aquí a uns locals de Sant Andreu que estava completament enfonsat. Era realment un corral.

Quan vaig anar al seminari, com que era completament tancat, van ser 7 anys completament per estudiar. I tenien solsament 2 setmanes al mes de juliol de vacances. Llavors estaven 2 mesos al seminari en una mena de curs de vacances on feien per exemple assignatures com música o art, o mitologia, teatre, futbol. La qüestió era que no estiguéssim 3 mesos seguits a casa, que això ens podia fer perillar la vocació. Les 3 setmanes que estaven al troç havíem d'anar cada dia al seminari a missa. Això vol dir que durant aquests 7 anys jo vaig perdre totalment el contacte amb el món. Però durant l'any 49 i 50 nos van enviar a Salamanca a fer un curs de sociologia. Era un curs més que res de doctrina social de l'església, més que de sociologia. I allí, l'any 49, un dels professors era un tal Eugenio Merino, un home cec, que havia conegut a Cardijn l'any 30 i havia estat a Brussel·les un mes amb Cardijn, havia quedat entusiasmat del mètode, de la per-

sona i de la JOC. Però al tornar a Espanya no ho havia pogut mai realitzar, perquè li havien posat director espiritual del seminari de Laon a Astorga. Però ell ho havia guardat sempre i en aquell curset mos va assolir passar l'experiència que ell havia tingut, l'admiració, i l'entusiasme per la intuïció cardiniana i per la metodologia. Aleshores, des d'aquell moment, quan vam tornar a Lleida, jo no vaig parar hasta que al seminari vam fer una mena de grup de Jesus Obrer i allí hi vam introduir la revisió de vida entre els seminaristes. Vam començar a tindre relació amb el "Tu" que editava la HOAC i això ens donava aliment per treballar amb la classe obrera i tal. I amb mi, com que tenia 28 o 30 anys, van fer una excepció al seminari per a que em pogués reunir els diumenges amb un grup de gent de la HOAC. Algú era inclús no creient. Era una altre vegada posar-nos en contacte amb els nois.

A mi em van ordenar de capellà 4 mesos abans d'acabar la carrera, perquè faltaven capellans. Aleshores lo normal era que hi hagués vicaris a les parròquies i tot això. Es va ficar malalt el vicari de Sant Martí i no hi havia vicari a Fraga. Jo immediatament vaig començar a intentar organitzar la JOC i la JEC amb els nois que voltaven per allí per Sant Martí. Es quan vam començar a treballar amb enquestes. El rector estava admirat de que els joves venien i estaven 2 hores a la reunió i tornaven... I em deia: "Com ho fas?" "Pues bueno, nem fent" I amb nanos mes joves vam començar a fer grups amb obrers i estudiants. I vaig iniciar la JOC i la JEC. Però als 4 mesos me van ficar de superior al seminari. Lo que jo vaig començar, per lo que se, els demés no van ser capaços de continuar-ho. No tenien l'experiència, no tenien l'edat i no havien fet aquests cursos, i no va prosperar. Però en aquests 4 mesos, vam arribar a dinamitzar potser sense exagerar uns 50 joves a la parròquia de Sant Martí. En un quarto que teniem. Jo per això em vaig haver d'enfrontar amb el rector per no començar a dir rosaris. Dic: "Si vol que jo treballi amb la joventut, jo necessito tindre de 7 endavant completament buit" Era a base d'enquestes a l'estil de Cardijn dels primers temps. Ficava 3 o 4 preguntes sobre la realitat que els nanos vivien i després mirar què es podia fer. I després uns textos de l'evangeli per a que reflexionessin. Era el veure, jutjar i actuar, molt simple, tot me ho organitzava jo. En aquells temps la cosa ja havia canviat. ja no era fer jugar els nanos. Els nanos se reunien allí i la cosa estava clara a fi i efecte de començar-se a preocupar pels altres, per la seua promoció i tot això perquè Crist ho volia. I res d'organitzar futbol i tot això. Això se suposava que ho havien d'anar a buscar en altres llocs. Era la idea de l'església missionera: "Vosaltres us reuniu a la parròquia per a reflexionar sobre la vostra vida que us envolta, en la qual vosaltres sou influenciats i podeu influir" L'ideal era: "Com nosaltres podem fer bé als altres?" D'aquí passar a que el Crist estava interessat en aquestes coses i que l'evangeli ens invita a preocupar-nos pels demés -textos de Mateu 25, 31... Déu es amor i aquestes coses. I després: "El vostre lloc és la pandilla, és la gent amb qui esteu jugant" Això ja ho vaig entendre des del primer dia, però en 4 mesos no es pot fer gran cosa. L'únic que puc dir es que els nanos s'ho van prendre molt bé i inclús alguns van fer procés. Joestic ara admirat, veient com està ara la joventut, de com aquells nanos en aquells temps... Possiblement era perquè com que no hi havia televisió, no hi havien quartos, els nanos no tenien tantes possibilitats d'anar als pubs i les discoteques, los nanos se reunien amb qualquier persona que realment s'interessés per ells. Per una altra part hi havia tants problemes, que era relativament fàcil interessar als nois en els seus problemes. Jo penso que ara, la societat de consum fa que la gent no senti necessitat de trobar algú que els aplegui i que els faci pensar. O potser l'ambient en que viuen, fa que posar-se a pensar sigui molt mes difícil que aleshores. Aleshores no hi havia tantes distraccions, en el sentit etimològic de la paraula...

Lo de Sant Martí va ser l'any 53, desde el mes de febrer, hasta el mes de setembre. A partir de llavors l'únic que vaig poder fer va ser dinamitzar l'interior del seminari a base d'esports. Vam crear un saló d'esbarjo i allí vam ficar inclús quadros d'escacs pintats als bancs, per no gastar

quartos, i ping-pong. A fora voleibol. I campionats... I així vaig estar jo fins l'any 57. Al seminari vaig poguer dinamitzar la cosa, però era el mateix seminari tancat. Solsament els teòlegs sortien, els altres sortien a passeig tots junts... I jo dedicat a temps complet al seminari. Inclús me sembla que estava de conciliar del grup que havia continuat funcionant al seminari Major a títol d'acadèmia de Jesus Obrer. Jo mantenia aquesta inquietud de revisió de vida amb els seminaristes majors. I allí jo donava doctrina social de l'església. Això em permetia mantenir alguna inquietud d'aqueixes amb la gent del seminari. Tot i així estant al seminari, algunes vegades inclús m'entrava una mica d'engoixa de pensar que tot el que jo havia après amb don Eugenio Merino de la JOC i de Cardijn, jo no ho hauria oblidat. En aquells temps vig escriure una obra de teatre en 4 actes, que era l'escenificació del fenomen Cardijn, que ho vam representar al seminari, per concienciar als seminaristes. Hi havia la cosa obrera, el cacic... I sempre amb la idea aqueixa. Que jo tenia por que amb aquest tancament al seminari, perdés el que havia descobert. Però amb això conseguia mantenir una mica de contacte, però contacte teòric, llegit: el "Tu", i lo que arribava de Madrid.

Después, l'any 57, un sacerdot va convencer el senyor bisbe que s'havia de dedicar algú a la classe treballadora. Llavors va ser quan el senyor bisbe, que no ho volia de cap manera, però per un enfrontament del bisbe amb els jesuïtes que anaven a Mangraners i un jesuïta que anava a la Germanat Ferroviària... Per treure aquest jesuïta i salvar el problema amb los de la Germanat Ferroviària, me va ficar a mi. I aleshores, per un primer moment ho vaig combinar amb el seminari, però después me va nomenar per l'apostolat obrer. Vaig sortir del seminari i me vaig dedicar a temps complet. Lo primer que vaig fer va ser ficar-me en contacte amb la JOC nacional. Lo primer amb la HOAC, amb unes jornades d'estudi que va haver a València al juliol del 57, amb tota la vitalitat i les persones d'envergadura extraordinària: Guillem Rovirosa, que ara li han començat a incoar lo proces de beatificació, i un tal Jacinto Martín i més. En aquella setmana nacional, me vaig trobar amb don Mauro Ugurio, actual bisbe de Salamanca, que era el conciliar nacional de la JOC. Em va dir que lo millor era treballar amb revisió de vida, res d'enquestes, partir de fets concrets, de les coses mes insignificants. I em va dir: "Mira, en el mes de novembre tindrèm en Barcelona el Consejo Nacional de la JOC. Aunque no tengais nada, te sugiero que busques algunos muchachos, vienes tú al Consejo Nacional, y ellos que vean por dentro cómo es ese trabajo" Llavors va ser quan nosaltres nos vam anar cap a Barcelona. Que va ser un gran xoc per a ells perquè els va semblar que aquells tíos de la JOC eren uns comunistes que no creien en Déu. Perquè clar en aquells temps era quan la JOC s'havia convertit en organització internacional catòlica. I a la JOC basca i catalana hi havia gent que eren obrers molt concienciats i compromesos i parlaven un llenguatge de classe. Sortia tota la cosa de la lluita de classe, i a llavors aquí s'havia de fer tot en plan clandestí, perquè els sindicats éren verticals. Els nans de Lleida que venien completament verges de totes aquelles coses, els semblaven que aquells tipus parlaven de coses que no tenien res a veure amb el cristianisme. Jo em tenia que dedicar a fer-lo veure que sí que era cristianisme. Per un cantó van rebre aquest xoc violent. Per un altre estava jo que els va ajudar a entendre que eren ells als qui els mancava tota una dimensió de lluita obrera, i que no eren els nois de la JOC els que estaven equivocats, sinó ells despitats, ingenus.

Quan vam tornar vam començar a interessar a capellans de les parròquies, a organitzar la JOC interparroquial. Primer nos reuníem al seminari. Después vam organitzar uns locals davant de la Mariana, el centre de la JOC i la HOAC, on se reunien els grups no basats en parròquies. Però si podíem localitzàvem la JOC a parròquies: a Mangraners, a Fraga, a Montsó, Almacelles, Borges Blanques, Pont de Suert, Canelles, Xerallo... Van anar creant JOC femenina i JOC masculina, a nivell de base i a nivell diocesà. Ells elegien els dirigents, la metodologia era de revisió de

vida i un recés cada mes per a profunditzar i seguir la campanya. La campanya era tot: en un primer moment sensibilitzar als militants sobre la campanya, en un segon moment els militants distribuïen l'enquesta, que era fer preguntes sobre el tema de la campanya (relació aprenents-oficials, lleure, salari...), i en un moment últim fer una assemblea de joves treballadors, que ja no era la JOC qui la feia, sinó els treballadors, però sota el recolzament de la JOC. Era la única manera de que oficialment se pogués treballar fora de Educación i Descanso, Frente de Juventudes o del sindicalisme. Això va començar a donar dinamisme. Després encara vam fer algun retiro, alguns exercicis espirituals amb nois al castell -també hi anavem amb noies al castell- i els últims que vam fer amb noies va ser a Peralta de la Sal. Això era del 57 a finals del 62. Havíem aconseguit formar un grup de capellans que ens reuníem mensualment, i érem almenys 6 o 7 capellans. En aquest temps feiem uns cursets però amb nits, 3 o 4 nits. Reuníem a noiets que estiguessin més o menys tocats pels militants. Era veure problemàtica que ells tenien: familiar, d'empresa... Cada ú deia com veia la cosa i ho ficavem a la pissarra: desconfiança amb els pares, maltracte a les empreses per part dels patrons i dels oficials... i des del punt de vista de l'esbarjo, manca de possibilitat de divertir-se sense haver de gastar quartos, o la impossibilitat d'estudiar... La segona pregunta era: "Com veurieu que hauria de ser això?" I després una tercera cosa era: "Com creieu que el Crist veu això?" Llavors s'adonaven que Crist volia el que ells volien i que no estaven sols. La quarta part era com nosaltres ens podem organitzar per conquerir i canviar aquestes estructures que ens estan explotant. La conclusió havia de ser que alguns d'ells veïessin la necessitat de ficar-se a la JOC, crear un nou equip. Quan vaig marxar cap a Colòmbia, a la diòcesis me sembla que, sense comptar les noies, només nois eren més de 150 militants...

Llavors la JOC espanyola editava uns calendaris (150.000-200.000) que es naven a vendre a domicili. Els calendaris tenien 12 fotografies amb 12 frases de tipus obrer. Oferien el calendari a dur i això els permetia iniciar una conversa. A vegades els tancaven la porta als nassos i a vegades els feien passar a prendre un cafè i conversar. I moltes vegades els havien dit: "I vosaltres com us atreviu a dir totes aquestes coses? No tens por que et fiquin a la presó? Feia molts anys que no sentia aquest llenguatge" I aleshores feiem reunions per revisar la venda del calendari. Lo mateix que feiem amb la "Joventut Obrera", un semanari que editava la JOC (30 o 40.000 exemplars) i que s'anava a vendre a la sortida de l'església o a domicili. També era un altre sistema de prendre contacte amb la classe obrera. Totes aquestes accions les feien els nois i totes elles eren objecte d'una revisió. Tot això li donava un dinamisme extraordinari a la JOC. I des del primer moment, res d'organitzar ni esports, ni lleures... Això ha donat dirigents de molta qualitat.

A Lleida, classe obrera no se'n pot parlar massa. Jo quan vaig començar a treballar amb la JOC l'any 53, no es podia comparar en absolut Lleida amb Barcelona. La problemàtica era completament distinta. A Lleida hi havia els garatjos dels autobusos, la fabrica Agelet de conserves, les boviles del peu del castell, a Gardeny... Però no hi havia encara la San Miguel. Hi havia la Rente, que era on en tot cas hi havia més obrers. Després alguns del sector bancari. El sindicat de la banca potser va ser dels més bel.ligerants. Sobretot després de l'època que jo treballava. Hasta que no es va acabar la por de després de la guerra... Amb la guerra se va arribar al punt al·gida de la lluita de classe, hasta matar. Però després, els uns perquè havien vençut i els altres perquè tenien por a respirar, pues ni parlar-ne. La gent vivia amb el sentiment de que tot allò que pugués recordar els aires d'abans de la guerra, perquè es confonia tota reivindicació amb comunisme i esquerranisme. Poc a poc, a mesura que va haver més gent que va anar prenent consciència i es va organitzar clandestinament. Se van començar a crear les CCOO a principis dels 60. Per un altre cantó hi ha tot l'exode d'obriers que van a buscar treball a Europa, quan el boom econòmic europeu.. I de Lleida, recordo els nois que feien el peritatge, només acabar ja marxa-

ven. Hi havia los governs de França, d'Alemanya, d'Anglaterra... que donavem al govern espanyol me sembla que un duro per obrer que anava cap allà. Això va suposar la desaparició de l'atur. A Espanya hi ha tranquil·litat, no hi ha delinqüència. Va començar a ser la meca: l'Espanya de sol, de tranquil·litat... Entren divises dels obrers emigrats. I per això, quan comença aquesta mena de boom econòmic a partir del 60, la gent que no té una formació tipo JOC o HOAC, comencen a estar conformes. Aleshores comença per una banda la politització per part dels universitaris, sense necessitat de JOC ni res, perquè la universitat ja els serveix com a conscienciació. Però la gran massa de la població se sent bé. Comença a entrar a la societat de consum.

Això (la JOC) comença a conscienciar a la gent. Es l'únic canal d'oposició, a part del de la clandestinitat. Hi havia la guàrdia civil, que te seguien els passos. A Lleida hi havia un policia que no tenia una altra missió que seguir tot lo que feia la JOC. I se dedicava a construir carreteres, tenia una empresa d'obres públiques, però com a policia, cotrolava i informava. I això passava a tota Espanya. Malgrat això, com que d'una manera oberta no podien atacar, perquè l'església respaldava, se va fer tota una conscienciació (...) Els conflictes amb les autoritats civils en general no eren oberts. Normalment ells intentaven enfrontar-se el menys possible. Perque jo, per exemple, li vaig dir al delegat d'Informació i Turisme, quan em vaig enterar que havien denegat permís a la JOC per fer una invitació a una assemblea obrera, li vaig dir: "Després us queixareu si la església perd la classe treballadora, però vosaltres sereu els responsables!" Aleshores, quan es van fer les octavetes, aquest mateix tipo va donar permís per a que es publicuessin i després si es descuida se'ns cau el pell! Després se va fer un acte en aquell teatre de davant de la Sang, i el senyor bisbe hi va estar i jo vaig dir una quantitat de coses duríssimes, que el governador estava esverat i el delegat del treball treie foc... I quan el senyor bisbe va parlar, tampoc me va desautoritzar, però tot el que jo havia dit sobre els obrers, ell ho va reafirmar, però fent-ho pagar tot als comunistes i als massons... Els obrers que enteneen, que no eren cristians i anaven a l'acte pel que tenia d'obrer, altres anaven pel que tenia de cristià... I llavors deien: "Si el padre ha hablado muy bien, però el obispo ha dicho lo contrario" Ells ja enteneen que allí hi havia un conflicte. Però era un conflicte que no s'explicitava. Perque el senyor bisbe estava molt content que la JOC marxés bé i que hi hagués cada vegada més obrers addictes a l'església. Per una altra part, ell era molt sensible a la injustícia, però per a ell la injustícia la feien els capitalistes. Si ho sapes el Franco! Perque el Franco era un sant. Era el mateix cas que el padre Lujan. Una vegada que vam anar a Canelles i li vaig ensenyar com vivien els obrers en aquells barracons. Se va posar furibundo! I li vaig dir "Despres diran que els comunistes..." I em va dir "Aunque no hubiera comunistas, hay que luchar contra esto!" Una vegada jo li parlava de les condicions en que treballaven els ferroviaris als dipòsits de màquines i també es va ficar furibundo. Però per ell el Franco i el Giron eren intocables. Quan li deia que el Giron tenia querides, no s'ho volia creure. Malgrat això, jo vaig anar fent. Però quan ell va sentir que jo havia envenenat als seminaristes, va sentir que l'havia traïdonat...

Parlant amb mossen Gené, havíem lograt tenir un espai per a la HOAC a Ràdio Popular. Jo ja li vaig dir que mos tirarien els gossos immediatament. Aleshores el bisbe va donar el consentiment, però a condició que jo li censures els textos. A cada espai feiem una revisió de vida, que la llegien els locutors. Eren revisions que havíem fet en alguna reunió. I en una d'aquestes emissions, la idea era que amb el salari aquell que ell cobrava, no podia viure i que vivia perquè tenia un altre salari. Però resulta que al caure malalt no tenia mes que el 70% d'un dels dos salaris, perquè un dels dos salaris era d'economia submergida. I quan estava malalt, que era quan necessitava més quartos, no tenia mes que el 70% i es moria de gana. Això ho va sentir el governador o li van dir i aleshores va cridar al director de la radio i va denunciar al senyor bisbe. Llavors el de al radio quan li van demanar l'escrit, el va canviar. La frase era que la culpa era de la legis-

lació, no del capitalista, perquè al haver un salari mínim que era el que funcionava per la cosa sanitària, encara que el salari fos superior. Doncs si quan se quedaven malalts era el 70% del legal, pues la culpabilitat era del legal, no del factual. A llavors li va semblar a mossen Gene que la paraula aqueixa era la que feia la cosa més explosiva. Ell ho va corregir, però jo li vaig dir: "Si ho corregeixes així, jo no tinc defensa" Això va acabar amb una bronca del bisbe. Però després va haver l'1 de maig i vam repartir unes octavetes a la gent. Eren del cardenal de París que deien: "Una sociedad, un régimen económico que produce miserables en serie, pobres en serie, sin techo en serie, tiene que ser combatida por todo cristiano. No obstante no se hagan ilusiones porque otros que se llaman cristianos les combatiran a su vez" I acabava la nota dient "Una de dos: o seguimos como corderos balando, o luchamos por la justicia" Això ho van denunciar al senyor bisbe i va provocar un altre enfrontament.

Al mes de maig de 1962 va haver unes vagues a Astúries molt fortes que van durar molts dies. I aleshores els seminaristes preguntaven amb un professor del seminari, que era molt inquiet socialment, i tenia una emissió radiofònica que es deia "A la verdad por la caridad". En aquest programa anava a veure casos -me'n recordo d'una nena que l'havia menjat una rata- i llavors ell ho explicava per ràdio i recollia diners per a la família a qui s'havia dedicat el cas. Ell era molt inquiet i havia patit molt, venia d'una família molt pobre, però ell era franquista. Era el doctor Lujan, que li deien el padre Lu, i era murcià. Li deien el padre Lu, perquè quan la gent sentia el padre Lu, abans de sentir el -jan, ja canviaven de ràdio per no sentir totes aquelles coses. Parlava fort contra els capitalistes, contra la injustícia social... Després més endavant els seminaristes li preguntaven en aquest professor per la vaga d'Astúries. I ell deia que aquesta vaga era deguda a que els obrers d'Astúries tenien raons polítiques contra Franco. I els seminaristes que estaven amb mi al grup de Jesus Obrer li deien "Pues cómo es que mossen Elies dice esto i esto i esto...?" I un bon dia lo doctor Lujan se va enfadar de veure que tot lo que ell deia per a defensar a Franco, jo deia al contrari. I se'n va anar al bisbe i li va dir que jo estava envenenant als seminaristes. Llavors ja va ser quan el senyor bisbe em va cridar i em va dir que ja definitivament fora de tots els càrrecs.

Jo li havia demanat uns mesos abans per anar a Cali. Feia un any o dos havia començat el programa d'ajuda a la diòcesis de Cali. Com que llavors la JOC editava aquí una dotzena de butlletins (un per aprenents, un per a joves, un per a pre-adults, un per a conciliaris...) i tot això en masculí i en femení, jo vaig pensar que amb el dinamisme que tenia la JOC jo tranquil.lament em podia anar a Colòmbia. I aleshores se'n havien anat mossen Aldomà, mossen Coll i mossen Abejlla cap a Colòmbia. Eren gent molt interessant que havien treballat aquí amb mi, amb la HOAC. Mossen Aldomà havia estat a Xerallo. Havíem començat JOC a Pont de Suert, a Canelles... I vaig pensar que si a Colòmbia no hi havia tot aquest dinamisme, ells tres sols no podrien posar res en marxa. Jo no necessitava ni butlletins ni res, perquè ja ho tenia molt interioritzat. I el bisbe em va dir: "No! que vas a hacer tu en Colombia? Eres imprescindible aquí!" I no se que, no se quantos. Així que quan em van retirar de tots els càrrecs, jo vaig pensar: si em quedo aquí lo que faré és que los que estan descontents per altres raons, que no son necessàriament aqueixes, me prendrien a mi com a cap de lluita. I jo no tenia gens de ganes de posar-me de cap de lluites intereclesials. En aquell moment vaig tornar a demanar per anar a Colòmbia i em va deixar. Mentrestant la gent d'aquí se van quedar una mica desamparats. Quan vaig marxar se va quedar aquest grup de conciliaris, cap conciliari diocesà. Durant 7 o 8 mesos el president diocesà realment va ser qui portava el moviment, la presidenta diocesana era qui portava el moviment. Hasta que els van nomenar conciliari diocesà... Després van recomençar a treballar. L'any 65-66 va començar la debacle de l'AC a nivell nacional i tot això se'n va anar a la porra.

El 1962, poc abans de la marxa de l'Elies, l'Isidre i la Dolors són iniciats en un grup de la JOC. Ella treballava de secretària en una petita empresa, i ell en un taller d'aprenent d'electricista. Aviat agafen responsabilitats dins l'organització, fins arribar a ser tots dos presidents, a mitjans dels 60, la Dolors de la branca femenina i l'Isidre de la masculina. L'intercanvi mutu possibilita una relació que els durà al festeig i al matrimoni. Tots dos viuen, com a dirigents, la crisi dels moviments especialitzats de 1967, fruit d'uns enfrontaments amb la jerarquia eclesiàstica que, en certa manera, havien tingut el seu preludi a nivell local en l'episodi de la marxa de l'Elies a Colòmbia, i que suposarà la pràctica desaparició de la JOC.

ISIDRE- A través de l'associació del barri és on coneixo la JOC. Un xicot que era ebanista i de la JOC comença a tenir contactes personals amb nosaltres i llavors ens invita a anar un dia al local de la JOC. Cada jocista feia el seu grup d'influència, que volia dir que t'havies de posar amb 2 o 3 joves. Un dia nos inviten al local de la JOC, que estava al carrer Acadèmia. Allí, a part de la JOC hi havia muntat un grup que se'n dia la PAS, que era una associació per a fer activitats. Com que llavors no se podia fer res d'activitat popular, los militants jocistes munten com una doble associació popular i d'activitats, que fan excursions, festivals, teatre, sardanes, ping-pong per a que vingui la joventut a passar el diumenge, i allí los militants tindren una activitat amb los seus iniciadors. Els joves que van coneixent en altres barris, en altres llocs, los inviten allí als locals de la JOC. I llavors jo entro allí i m'agrada molt, perquè era lo que més o menys havia fet. Allí hi havia més noies. Allavors jo em deslligo una mica del barri, i començo a posar-me allí. Entro als dos puestos, a la PAS i a la JOC. Als pocs dies d'estar a la PAS ja fan unes eleccions i automàticament em fan responsable d'excursionisme i d'activitats. Inclús vaig tindre alguna enganxada, perquè jo feie poc que estava allí. I deien que a mi m'havien votat les noies perquè jo ere un noi majete. Saps que passe? En aquell moment la majoria dels nois que hi havia allí eren bastant obrers.

DOLORS- N'hi havia que amb la mateixa roba del treball anaven a la PAS. Als 15 anys se note molt això!

ISIDRE- Jo m'anae a posar una mica pulit, per lo que sigui. Llavors treballae d'electriciste, d'aprenent. Tenie estudis. I llavors anae casi cada setmana al barber, per arregla'm. Inclús m'agradae anar una mica arregladet. I dèien això, que només m'havien votat perquè ere un "chico majete", i que no faria res. Això me va tocar una mica la moral, i com a contrapartida fai molt més del que em tocaria fer. I los mateixos al cap de 4 o 5 mesos me van felicitar. Paral·lelament començo amb un grup d'iniciació a la JOC. Cada semana mos trobaem a fer una mica de revisió de vida. Només de nois.

DOLORS- Jo vai entrar als 17 anys. Va ser quan a la JOC de Lleida va marxar mossèn Elies i va entrar mossèn J. El vam conèixer al Elies, però molt al final, el 1962.

ISIDRE- Quan vam entrar, tot estava molt influenciat per això. Al meu grup d'iniciació no hi havia consiliari, ho portava aquest noi. Hi ve primer un consiliari que se fa de la família diocesana, que son molt conservadors. I després el germà del Elies. que li havien donat la parròquia de Pardiniyes. De l'Elies se'n parlava molt, estaven molt influenciats per ell. Però quan entrem nosaltres, la JOC se renova molt. Hi entre molta gent de la PAS. Los de la JOC comencem a planteja-mos sortir del local, d'anar als barris. Fins llavors les activitats estaven molt tancades als locals. Jo al cap de poc el grup d'iniciació fem uns cursets d'iniciació a la JOC. Ja entrem com a militants. M'ellegeixen responsable de grup. Llavors la JOC estava dividida en tres rames: aprenents, joves i preadults. Fins als 18 anys aprenents, després joves fins la mili, i preadults des de que venien de la mili fins que es casaven. Hi havia un president, i responsables de rames. Dintre la rama

de jòvens, que lo responsable ere l'A., el que m'havia iniciat a mi, érem tres grups. I después hi havien les noies, que eren molt apart, la JOC-F.

- No coincidïeu mai?

DOLORS- Ui, sí. A Lleida va ser on vam coincidir més! Estaem sempre junts! Es potser el primer lloc on se fa això a Catalunya.

ISIDRE- Sigui perquè estaem al mateix local, que el consiliari ere lo mateix, sigui que confluïem a la PAS los diumenges. Casi paral·lelament des del principi comencem a treballar conjuntament. La JOC cada any tenie un consell nacional de nois i un de noies. Es planificaven les campanyes, que partien de l'experiència de treball dels grups. Pues nosaltres algunes vegades havíem deixat alguns anys les campanyes, i n'havíem fet unes per a Lleida. A Catalunya pràcticament la JOC ere Barcelona i Lleida. Què passava? Que la realitat que vivíem a Lleida ere molt diferent de la de Barcelona. Eren barris amb un ambient molt fort, les fàbriques, lo treball. En canvi aquí l'ambient ere molt de petita empresa. I moltes vegades tant petita que casi no es podia dir empresa. Hi havia l'amo i l'aprenent i un altre treballador, com a molt. I claro, moltes vegades les directrius que donaven de les campanyes a nosaltres no mos servien. I les deixavem aparcaes i n'hi feiem una pel nostre compte, més dedicada al temps lliure. l'ambient social general, i no tant basada en la fàbrica.

DOLORS- Aquí de fàbrica només hi havia de fàbrica la San Miquel. I una de confecció, penso que es deie Conesa, de l'amo de l'Eriplex. I después una de jerseis que ere la Puig. Que hi treballae molta joventut, sobretot noies. Llavons comence la Milsa, però ja més cap aquí.

ISIDRE- Es lo moment que comence l'emigració, que comencen los barris, el Secà Sant Pere, Pardinyes. es quan mos plantejem d'anar a treballar als barris. I nem camptant gent dels barris, entre ells lo Tomàs, al Secà, a Balàfia... Quan comencem a treballar als barris, la PAS va a Sant Pere, i havie quedat una mica tancat. Perque la joventut nava desapareixent del centre. I vam fer un pacte amb la parròquia, de nosaltres portar-los activitats i gent. La PAS se'n va a Sant Pere i organitze activitats socials, recreatives i culturals, i el local de la JOC se queda més com a centre de reunió. I els militants és més d'anar a treballar als barris. Lo que sí que feiem als barris ere nar a vendre "Juventud Obrera", lo diari, que va ser prohibit varies vegades. Al cap de poc temps que jo estae a la JOC, m'elegeixen a mi responsable de joves de Lleida. I paral·lelament amb ella l'elegeixen responsable de joves. I comencen a festejar l'A., que es lo president dels nois, i la P. que és la de les noies. Això comporte que tots treballem bastant junts. Les activitats del temps lliure mos trobem molt. Ells comencen a planificar moltes coses de la JOC junts, lo consiliari també és lo mateix, i comencem a fer campanyes units. Mentre la JOC de Lleida té molt paper a Catalunya. Estem als consells de zona. Molta gent d'aquí estem en equips de treball de Catalunya. Jo estic en un equip que fem iniciació de militants. Jo casi cada mes vaig a Barcelona.

- Quants militants vau arribar a ser?

DOLORS- Potser un centenar. La iniciació oscil·lae molt. Ser militant ja ere molt. Cada militant podie tenir un grup d'influència o d'iniciació. Quan deiem ser més ere entre 80 i 100. Quan ja entraen a la JOC amb grups formals se quedaen. Jo recordo que la JOC va fer una gran labor amb les empleades de hogar, les minyones que es deien abans, que la JOC els hi va començar a donar aquest nom, que va fer una gran labor de promoció, algunes van fer fins i tot carrera. Llavons hi havien noies de pobles que vivien a casa dels amos. Eren una classe determinada. Del català a la JOC. Hi havie molta joventut que ere castellanoparlant. Però van ser les persones que es van integrar millor a Catalunya. Parlavem català amb bastanta normalitat, encara que els actes

públics eren en castellà. Vam nar fent un nacionalisme sense pensa-ho. Quan se va unir la JOC i la JOC-F ja va ser la JOC catalana. Va ser molt fàcil. Molts són fills de pares castellans, i ara totalment catalans, perquè van parlar català de joves. Aquí va ser la JOC més catalana. Les misses que feiem en grups reduïts les feiem en català... Ja ho veus, el que som ara ho devem a la JOC. Mos va fer persones. Encara ara fem revisió de vida amb antics militants de la JOC, en una comunitat.

- Conflictes amb les autoritats n'hi vau tenir?

ISIDRE- No massa. Més amb la policia. Directament no. Indirectament potser sí.

DOLORS- Hi havia alguna empresa que el noi que ere de la JOC no ho deie, perquè dir que ere de la JOC ere com una mica revolucionari. La JOC sempre va ser un carca dintre de la classe treballadora, i un comunista dintre de l'església. Sempre he tingut garrotades de tot arreu!

ISIDRE- L'any 67 ve la crisi de l'AC. Quan se fa el referèndum de la llei orgànica de l'estat, entren a les corts varios bisbes: el Guerra Campos... Per directrices des de dalt, se'n donen compte que els moviments especialitzats comencen a tindre una influència molt forta en la pastoral. Això els hi fa por, que els hi marxe de les seues mans. I volen desfer la línia de moviments i passa-ho tot des de dalt a l'AC. Per a lluitar en contra tots los moviments fem una trobada al Vall des Caiguts on s'invita al Guerra Campos i als bisbes a que ho expliquin. S'ho van carregar. Nosaltres no hi estaem d'acord. Los bisbes van dir que no, que si no ho acceptàvem quedaria destituït. I ho van fer, van destituir a tots los presidents de tots los moviments. Inclús van fer marxar los moviments de la casa central de Madrid. La JOC vam fer varies reunions a Madrid, Barcelona... I mos vam adonar que no tots los bisbes hi estaen d'acord. I estaem molt apoiats per la Santa Seu, que hi havia Pau VI. Va ser l'any que va morir Cardjin. Hi van haver molts enfrontaments, d'intentar passar a la clandestinitat. Mos van arribar a enviar la policia. Mos havíem d'amagar en cases particulars. Aquí a Lleida també bastant temps vam estar controlats. Va ser els últims anys del del Pino, que no tocae bola. después va vindre aquest, el Malla. Tampoc no estae d'acord amb això. Nosaltres vam continuar igual, però sempre molt controlats per la policia. Una nit van vindre dos vegades, mos van portar cap al govern civil, mos van prendre declaració, i mos van enviar cap a casa. A veure què feiem, amb qui teníem contactes, qui ere el consiliari: "Este cura comunista, que un día le vamos a dar un saco de hostias!" Coses d'aquestes. Fins el 68 és un any molt fort. Hi ha la Trobada 68... Son uns moments molt difícils: Per un cantó tenim les pressions de l'església, que mos vol disoldre. Per altre cantó comencen a sortir les plataformes polítiques, que agafen la JOC una mica com plataforma. Grups comunistes s'infilten en grups de la JOC i els polititzen. Comence a haver la gran desfeta dels moviments especialitzats, per aquestes dos raons. Los dirigents passem dos anys més preocupats per mantindre el moviment, que per fer accions en el món obrer. Aquí amb la HOAC i la JOC entrem amb contacte amb Comissions Obreres. Els hi deixem los locals. Són uns anys que tot està molt concentrat... A partir del 68 ja la JOC se va desfent molt. Los dirigents vam estar més preocupats de mantindre l'estructura que de fomentar la base. El sentit de classe sí que el teníem. Però també el sentit de persona. Que allavons les plataformes van utilitzar molt el jove com a massa. Per això molts militants de JOC van xocar molt amb els partits i sindicats. Per això jo no hi vai entrar. El sentit persona no hi entrae. Persones que van surtir cremats, perquè no hi entraen en aquesta línia. Los que es van polititzar van anar a PTEs PCEs, molt d'esquerres...

25. Del Canyeret a Suïssa

Vers el 1959 l'Esperança, que treballava de minyona en una casa de Lleida -com ella mateixa ens ha contat en el cañtol anterior-, contacta amb la JOC i coneix l'Elies. Nascuda a Andalusia, feia poc que s'havia instal·lat amb la seva família al barri del Canyeret. Entrar a la JOC li fa descobrir una màxima que guiarà, d'ara en endavant, la seva vida militant: "Un jove obrer val més que tot l'or del món".

(ESPERANÇA) ...Estant en aquesta casa vaig conèixer la JOC. La meva mare es va comprar una màquina de cosir. Donaven uns cursos gratis de brodat al qui comprava una màquina. I llavors, per aprofitar-lo vai dir d'anar-hi jo. Li vaig demanar permís a la mestressa per anar a brodar. Això era una escapatòria. I anava totes les tardes a brodar en un talleret. I la que ensenyava a brodar era de la JOC. Em va parlar i vai anar en uns "Circulos de Estudio" on es parlava i tu podies opinar. I a mi em va semblar d'entrada la cosa mes xula del món, no? Que a mi em preguntessin: "Què et sembla?" era una cosa increïble, perquè ningú m'ho havia preguntat abans! I jo que era una persona expansiva i amb unes ganes de tirar endavant, pues bueno me va caure allò meravellos. I jo llavors tenia tot el complex de ser minyona. Allà hi havia noietes de la meva edat, però que una era dependenta de farmàcia, l'altra aprenenta de no se què... I jo pues em feia vergonya. I llavors vaig dir que jo estava a casa d'una tia. Això volia dir que havia de renunciar als pares i no nomenar-los mai, perquè si els pares estaven a Lleida i jo estava a casa d'una tia no era congruent. Però és clar, allí es parlava del valor del treball, de la dignitat de ser obrer i a mi se m'anava fent un pap cada vegada més gros, de tal manera que ja no podia aguantar. I un dia pues ho vaig plantar al davant de tothom en una reunió. Vaig dir "Jo fins ara estava dient que estava a casa de mi tia però no es veritat, i que tal i que qual..." I de resultes d'allò les noies aquestes que sortia em van deixar de banda. Va ser matemàtic. I eren de la mateixa JOC, estaven iniciant com jo. Però el responsable d'aquell grup, em van dir: "Menos mal que lo has dicho, porque estabámos sufriendo" Es veu que coneixien la situació i estaven patint del doble joc que jo portava. Però jo el portava per ser acceptada. Però vaig ser capaç per l'accent en la qüestió del treball, de la dignitat de ser obrer, bueno de tot aquest missatge que porta la JOC, no? Que un jove treballador val més que tot l'or del mon, que som fills de Deu i que per tant som únics... I bueno, em vaig trobar valenta, els adults em van valorar, però els de la meva edat no ho van valorar. Però a mi ja va començar a no importar-me i a llavors vaig començar a prendre responsabilitats i a ser mes activa.

La JOC de Lleida, per comptes d'anar-se'n a les parròquies i captar gent de parròquies com a punt de partença, pues ho va fer partint dels ambients i dels carrers. Nosaltres no érem de procedència cristiana ningú dels que vam començar en aquell grup. Tots érem nois i noies de la classe obrera de lo més tiradet, arreplegats. Clar, la visió de mossen Elies de perdre el temps amb aquella gent, pues semblava poc rentable. Però era aquella gent poc rentable a la que s'havia de dedicar la JOC. La JOC va arreplegar bastant la púrria. Això la gent més purista li dona una importància extraordinària. Recordo que vam iniciar a gent de la Madalena i del Secà de Sant Pere i a vegades eren noies de les parròquies. I la feina que tenien per a que el capellà les deixés vindre a les reunions. També es feien reunions a les parròquies, però era dirigida per què treballés més a la parròquia. Automàticament, quan es constituïen com a grups de JOC, el seu centre d'interès es desplaçava. Això al capellà no li interessava perquè se li emportava gent, se

li emportava clientel.la. Pues la gent que vam començar érem una mica de diverses procedències, grups d'aprenents. Erem gent molt de base. Després quan la JOC va tindre un èxit, pues allò que passa, que s'apunta tothom al carro de l'èxit. Van començar a demanar-nos que anessim a les parròquies del barris, a grups de noies. I eren ja gent de parròquia, però que sempre tenien una gran dificultat per entendre la opció de classe. El problema de la nostra època era que una consciència obrera era prohibit, era subversiu. La paraula "obrer" era prohibida, s'havia de dir "productor". El fer prendre consciència a la gent, molta gent no ho entenia, ja estava bé. Ja estava bé treballar a la fàbrica i anar després de la fàbrica a costura, perquè clar si t'havies de casar... Et costava despertar l'esperit crític i fer veure les incongruències del sistema. Molta gent tenia por a dir que allò era dolent. S'identificava que aquest model de vida era el cristià. Home, la fe cristiana era l'aglutinant. Així com per a nosaltres el punt de partença no va ser la fe cristiana, per a molts grups que es van iniciar després sí que ho va ser. Eren grups de parròquies que hi anaven noies de Círculos de Estudio, que elles dirigien les reunions. Parlo de grups de noies, perquè llavors nois i noies estaven separats. Clar no és lo mateix que te venga el cura te pegue el sermon i todos pa su casa... El sistema mateix de la JOC ja era revolucionari.

Pues a finals del 62 ja vaig començar jo a estar per lo de la JOC. Estic tres anys d'alliberada de la JOC. A Barcelona tenia casa, una habitació a casa d'uns militants. Vivia una mica on podia. Anava a Madrid pels plenos nacionals de la JOC, i m'hi estava 15 dies. Nava a les illes, inclús havia anat a fer algun curset de formació a Alacant. I així em movia molt. I la JOC de Lleida tenia una bona estructura i nava funcionant força bé. Quan s'anava a reunions nacionals sempre hi havia una bona representació de Catalunya... Alguns capellans se'ns van posar en contra. Per exemple el fet que molts no volien que se'ls emportessin per cap reunió diocesana: "Es que quan vosaltres veniu, la gent se me'n va i luego perden la fe" I tampoc s'acceptava l'esperit crític, perquè el capellà era el maestro. Después, quan vai ser alliberada de la JOC, anavem a les fàbriques tèxtils del Llobregat. Pues en una colònia del Baix Llobregat, posem per cas, on jo anava a iniciar la JOC, l'església era de la fabrica, els locals eren de la fàbrica, els centres d'esbarjo de la fàbrica... Allà havies d'anar amb un tanto per no posar-te com a objectiu la crítica de la fàbrica. Parlant amb un capellà d'allà: "Miri, que som de la JOC i tal, farem aquestes reunions..." Molt bé. I allavorens et poses al despatx i "Que van a fer?" "Doncs miri, aquestes reunions, revisió de vida..." Començar a parlar amb el capellà i a lo millor té allà una tira de la Summa Teològica del Santo Tomas. I jo només fer aquesta observació "I els llibres també són de la fabrica?" Posar-se a parir! Clar, aquell capellà estava ben instal.lat allà. Ho tenie tot. Però clar, el sol fet de fer que la gent prengues consciència de la seva realitat ja era posar una cunya contra la fàbrica. Era fer-los adonar de la seva dependència, de la seva poca llibertat... Pues això ja era subversiu...

I luego ja me'n vaig anar a Suïssa, el 1964. Era una altra dinàmica totalment diferent. Allà vaig trobar la joventut obrera emigrada en un país estranger, que també tel.la marinera! Gent molt rebotada, molt desarrelada, noies mares solteres... La paraula "fer l'amor" que després es va popularitzar aquí, era corrent. I preguntar "Tu no has fet mai l'amor?" "Pues mira, no". I tenies com una mena de culpa. Però era com una exaltació que aquí estava tan reprimida. Jo em vaig quedar bocabadada quan vaig sortir. Anar a París i veure a les parelles acaracolat l'un contra l'altre al mig del carrer tan frescos. Deia: "Això no pot ser, això no pot ser..." Clar, una expressió tan lliure de la seva estimació, arriba-ho a trobar com bo a mi em va costar. Inclús a mi una noia espanyola em va dir: "Oye tu como ves esto de las parejas besarse en la calle?". Dic: "Jo hi ha actuacions i actes íntims que jo no les faria mai en public. Oi que no et posaries a resar de genolls al mig del carrer?". Jo predicava això perquè era com una mena de personilla que semblava que sabia moltes coses i moltes persones em venien a consultar. I jo encara tenia aquells concep-

tes una mica rígids, que no eren del tot rígids perquè no condemnava. Almenys jo donava la llibertat. Perquè la situació de Lleida o del nacional-catolicisme era de dir que allò era pecat. Jo només ho deia una mica per la cosa de l'estètica. Encara que a Ginebra quan m'agafava un atac de soledat i veia una gent allà abraçant-se, m'agafava bastanta enveja. I potser els primers llibres sobre la sexualitat els vaig començar a llegir allà. A París vaig fer un curset sobre la sexualitat, perquè aquí era impossible parlar-ne. Era un tema bastant tabú. Pues aquesta naturalitat, aquest espontaneïtat que tenia la joventut, me va xocar. Perquè aquí era tot com molt sofisticat, molt rebuscat. En canvi allà, tot era natural i tot es feia amb un *savoir faire*. Perquè encara que no vulguis dir "Es millor lo nostro!". Però en el fons penses: "Ostres tu aquesta gent s'ho passa molt bé". Encara que jo després he pensat que devia ser de les noies progress de la època, perquè clar nar-me'n sola por ahi no devia ser molt normal. Però que tot i que jo era un tipo de dona progress, no era una progressia com a la que hi havia allà, que era de cultura. La meua era de situació. La meua situació em permetia moure'm amunt i avall, però no era per cosa adquirida culturalment. I allà és on mica en mica m'han espabilat, no? Una relació molt més distendida entre nois i noies, afectivament, molt més confessada. A Lleida si t'estimaves amb un noi, havies de prometre't i casar-te, no tenies cap altra escapatòria.

Em vaig casar al 68 mateix. Havia acabat de venir de Suïssa. havia vist altres conceptes i altres coses. El pas a l'edat adulta va ser molt dur perquè la vida adulta per mi no era casar-se i per la societat sí que ho era. I costa molt acceptar ser adult. Acceptar que has deixat de ser jove. Perquè, perquè ja tinc 25 anys, o perquè m'he casat... I va coincidir amb el 68, amb tot un gran moviment de canvi de valors i va costar molt de pair aquestes coses. El maig del 68 el vaig viure aquí a Barcelona. Estava recien casada i treballava en una comunitat de capellans. Jo coneixia a un d'ells i al tornar de Suïssa em van invitar a dinar i jo els vaig dir que no tenia feina. I no sé què vaig dir sobre les fècules i les calories i van veure el cel obert i van dir: "Ostia aquesta hi enten!". Hi ho van arreglar així. Era una comunitat molt progress de Barcelona. Llavors el maig del 68 recordo que va venir una noia molt progress i va dir: "A París s'han aixecat els obrers i els estudiants. Es la revolució!". I jo vaig pensar "Aquest tia està xiflada!". Sí que es vivia una tensió, però era més als ambients universitaris. Clar ella ho devia viure diferent. Ella ho va dir com un fet molt important i jo vaig pensar: "Tate! Doncs això deu ser molt important!". I a partir d'aquella primera notícia ja vaig anar seguint amb molt d'interès els aconteixements. Jo havia estat a París al 64. Com que hi havia tantes coses per veure, no em devia enterar de res. Vaig tindre contacte amb gent molt interessant. Hi havia una noia que era comunista i nava a fer cursos a la universitat comunista... Vaig trobar gent, espanyols, allà al barri dels pintors. Hi havia un que deia que era Jesucrist. I ens va estar explicant que ell era empleat del Banc de Bilbao, però que allò no li anava i que preferia molt més anar tirat pels carrers de París que la vida ordenada. I això es trobava molt sovint per allà. I no gent obrera. Perquè clar a París s'ajuntava la gent emigrant que anava a treballar, les noies de servei, i el tipo de gent bohèmia que ja no éren obrers. Eren antics empleats. Que l'origen no era ni de bon troç lo mateixa i segur que l'acabament tampoc. Però trobaves coses molt curioses. Clar tot això jo a Lleida no ho hagues pogut viure de cap manera.

Llavors tornes aquí a Barcelona i trobes tot trinxat, tots els amics, el moviment dividit per la crisi de la JOC. Jo també venia de la crisi de la JOC suïssa, una mica cremada. La gent que jo coneixia tenia idees com a molt extremes. Per exemple, si no treballaves en una fàbrica i portaves un compromís polític hasta dalt de la cebolleta no eres apte per ser d'ells. Clar, jo havia estat tres anys a la JOC d'alliberada, tres anys a Suïssa treballant i guanyant-me el sou i dedicant-me a organitzar la JOC entre els emigrants d'allà. I torno aquí i em diuen que no sóc apta! Que havia de fer jo? Ficar-me a Lamparas Z perquè hi havia 500 noies, trencar-me les banyes, trencar el meu programa de vida de parella? Jo no ho veia. I això no encaixava amb els altres. Per exemple, les

meves amigues, que estaven a plataformes, a grups d'acció revolucionària, o a CC.OO., que estava molt de moda. Havies de ser o un militant amb una titulació molt reconeguda, o havies d'anar fent un altre procés que l'havies d'anar descobrint... Amb la militància vam perdre una mica el nord tots plegats. Alguns perquè el seu nord va continuar sent la lluita revolucionària antifranquista a totes totes. De manera que jo he tingut companyes aquí de Tarragona, perseguides per la policia, que havien de sortir amb una perruca, que les teniem que camuflar quan entraven i quan sortien... I a mi aquesta vida no m'anava. Vaig tindre la meva filla, i em vaig quedar amb la meva filla. I llavors algú em va dir: "OH, es que tu estás muy cerrada". I jo que no ho he sigut mai de tancada! I se'm va ocórrer de pensar que jo era cerrada, estava encerrada! Jo em trobava encerrada, tancada en una situació que no li trobava sortida. I precisament aquesta gent que estava tant a la línia, ha fet llufa, perquè ho havien viscut a l'extrem. Aquesta gent havia arribat a situacions molt extremes de divisió, de perduda de moltes coses. Potser a l'anar-me a Suïssa aquest procés no el vaig fer i quan vaig tornar em vaig trobar desfassada. Això unit a que em vaig casar, vaig haver d'organitzar una mica la meva vida. Per això el pas de la joventut a l'adulthood lo vaig passar d'una manera molt dramàtica, però no per les connotacions psicològiques o biològiques, sinó per la situació concreta.

26. Obreres

Poc després d'entrar a la JOC, l'Esperança havia deixat la casa on feia de minyona i començà a treballar en una fàbrica. El seu minuciós relat reconstrueix una part de la cultura industrial local de principis dels 60. Es tracta d'un valuós testimoni, perquè retrata un aspecte fonamental de "la ciutat secreta": el món del treball fabril, les relacions de producció vigents al si de petits tallers, compostats sobretot d'una força de treball femenina; un retrat que sembla desmentir el tòpic de la Lleida comercial i pagesa, mancada de conflictes laborals. El relat ressegueix, per altra banda, les relacions entre identitat cristiana, consciència de classe i condició femenina.

(ESPERANÇA) "On estan els joves? On esta la joventut treballadora? A les fàbriques?" Pos bueno, me'n vaig anar a una fàbrica, tot i que a mi l'experiència d'una fàbrica la tenia molt negativa. A Lleida, les noies sempre han treballat hasta que s'han casat. De modista, costura, en gestories, depenentes, fàbriques... A Lleida n'hi havia poques, però el personal, la ma d'obra era femenina. Entre les dones, com que l'objectiu no era continuar treballant, la dona ha estat sempre molt passiva. Quan estaven molt empenyades, molt empenyades, que ja no podien aguantar més la tensió... I les condicions molt dures. De brutícia... la gent que treballava en fàbriques de conserva treballava amb aigua i amb merda fins aquí al genoll, eh. Hi havia una fàbrica de conserva de pressec a la carretera de la Bordeta, que allò era un autèntic antro. La meva germana petita treballava en una fàbrica que feien taps d'empolla. Una premsa, una cissalla i ho manegaven ells. I tots aquests treballs tot eren noies. I pagaven menys que als homes, clar. Perquè tot això de la regulació de salaris s'ha aconseguit ara. O sigui, que sí que n'hi havia de fàbriques a Lleida. La meva germana gran treballava en una fàbrica de filatures, a fora el pont, la petita en una de taps i jo de criada. El meu germà en una fàbrica de ballestes, també de fora al pont...

I vaig entrar en una fàbrica de galetes que hi havia al carrer Anselm Clavé, que tenia també altres coses de conserves i així. A Lleida sonava bastant. I allà hi havia pues bueno, lo que 15 anys enrera deiem el lumpen de la joventut i de la classe obrera femenina. Això era cap a l'any 58-59,

encara no era el 60. Una fàbrica del segle passat. Merda per tot arreu, dèspotes, les noies sumisses al màxim, explotades a tope i sense condicions de treball. Jo me'n recordo que com que era la última que vai entrar, tenia d'anar a rentar tots els draps que feiem servir per netejar llunes i tal, amb trisòdic, que es una mena de detergent fortíssim. Hi havia com una eixida i jo havia d'anar a rentar els draps que els posaven en galledes de trisòdic. I em sortien feridetes als dits. No teniem ni guants ni res. Si el trisòdic jo l'he fet servir després per rentar els monos de mecànic del meu marit! Això per a que vegis les condicions en què treballaven. Que ara es diu que no, que tralari, tralarà i bueno! Allí ens deixavem la pell! Hi havia dos o tres més selectes que éren les empaquetadores, però la feina bruta la feien noies que anaven brutes... Tot allò que no es publica del "productor", que llavorens no es podia dir "obrer", que tenia connotacions marxistas. Amb l'aspecte laboral, jo allà vaig començar a prendre consciència dels drets i tot això i vam organitzar una mica la cosa. En quant et volies bellugar, ja tenies als del sindicat donant part al jefe. Es començava a parlar del convenis col·lectius, que si ens tocava més o menys, que hi havia unes ordenances, però clar, quien le ponía el cascabel al gat?". Però vam dir que s'havien d'enterar. I resulta que vem anar dugues al sindicat, a la plaça de la Sal. Vam anar al delegat sindicat provincial o no se que. I es veu que no havíem sortit que ja havia trucat al nostre amo a dir que dugues noies de la seva fàbrica havien nat a informar-se. Ens van despaxar de patitas en la calle.

Jo em vaig buscar una altra fàbrica de gèneros de punt. Jo ja estava embadalíssima, no hi havia qui em parés. La fàbrica es deia Aldabó. Allà també una nau, 40 o 50 noies amb unes condicions terribles. Era entre el carrer del Carme i el carrer de la Madalena, hi havia uns carrerons per allà. Aquella nau devia haver sigut jo què sé abans i es veu que ho van convertir en un taller tèxtil. Ho portava un que ell era feixista acabat, per lo que he sentit després. I la seva dona i la seva cunyada eren les mestresses. La dictadura aplicada al maximo! I allà la mateixa història. A la que veien que una noia et venia a ensenyar la fulla del salari, pues reprimendes al cantó. Jo planxava amb unes planxes de vapor. I quan van veure que massa gent se m'acostava per preguntar-me coses... Perquè les que cosien estaven en grups, però les que planxavem estavem allà ben soles i es veia si algú venia a parlar. I van acabar posant-me sola en un quartet apartat i em van aïllar, només perquè deien que les noies parlaven amb mi, i lo de la fulla del salari. Per exemple -això per dir l'estil dels patrons de la època i com la gent ho rebia- a l'hora del pago venia l'amo amb una pila de sobres, te'ls tirava així zas, zas, zas. I aquell gesto a mi em crispava. I la gent l'agafava tan sumisa. I jo li hagués tirat per la cara aquell sobre. Luego passaves a firmar les fulles. Però aquella prerrogativa de l'amo... Perquè tenia un escribent. Podíem haver nat a firmar el full i recollir el sobre. Doncs no senyor.

Bueno, jo sense volguer-ho em vaig convertir una mica en líder de l'assunto. N'hi havia tan poca de gent decidida... I llavors em van aïllar en una habitació. Però no sé si allò va donar encara mes relleu a la meva figura, que a la sortida, així de noies! Totes venien a preguntar-me coses o a demanar-me coses... Vol dir que la gent obrera, i sobretot les noies, estaven molt desamparades. I és clar, els amos en aquella època no tenien vista i em van aïllar i aixi van posar-me més relleu. Vaig estar aguantant el tipo i fent una mica d'acció revulsiva. Llavors informar d'allò dels convenis, que els convenis provincials tambe ens afectaven. Va ser el primer conveni que es va fer, que les empreses estaven obligades a acollir-se i a nosaltres ens representava un augment molt fort, quasi el doble. Això devia ser el 62-63. Llavors clar els empresaris es resistien molt a aplicar el conveni, però estaven obligats. Si la gent no xistava... I això d'anar-te a informar a Sindicats o retallar un diari sobre el conveni i explicar-ho, tot això era de lo més subversiu. I em sembla fins i tot que aquell empresari va anar a parlar amb mossen Elies, perquè es coneixien que havien treballat a Correus junts...

A mitjans dels 60, poc després que l'Esperança abandoni la fàbrica, hi comença a treballar l'Aurora. Ambdues segueixen trajectòries paral·leles: d'origen emigrant, es posen a servir de minyones molt joves. La militància en la JOC suposarà per ambdues un revulsiu vital que provocarà conflictes laborals equivalents.

(AURORA) ...I clar: "Ja ets gran, et podries posar a treballar" El primer puesto va ser una botiga de comestibles, que et feien fer més hores de les que tenie el dia. Ho vam denunciar amb una altra noia que també ere de la JOC, vam anar allà a la plaça Catalunya que hi ha la Magistratura del Treball: "Mireu lo que mos passe" Resulte que mos ve l'inspector de Magistratura a passar revisió. Arribe l'amo: "Porteu uns platets de pernil i llonganissa i pose-ho al despatx". I no se mos va arreglar res... D'allà me'n vai nar als Condes d'Urgell. Les noies, si después se dedicaen a la prostitució, crec que ere molt lògic i normal, perque amb el sou que pagave aquell bon senyor, pudrie fer molts cursets de cristiandat, però de cristià no en tenie res... Ell va parlar amb el J. (el consiliari de la JOC), dient que necessitave unes noies per l'snack, potser per canviar una mica la imatge, que havie agafat mala fama. Naltros cap allà, a redimir, ja, ja. El sou ere molt petit, i eren dotze hores de treball. Si necessites hostatge i tens que pagar la roba, com t'ho fas? Varem començar a reivindicar lo de sempre. Varem conseguir que es fessin 8 hores en veç de 12. Però de sou res. Mos va contestar que si en veç de ser tan sèries al treball, forem una mica més agradables, potser mos donarien propina. Jo li vai dir que lo que volie ere tenir un sou, que no volie dependre de la rialleta i la generositat del client: "Vostè no vol però sí que vol" Mos vam enfadar molt en sèrio. Jo dic les coses clares i seques. A més un dels primers dies, que jo no el coneixie, ve a prendre un cafè, i diu: "Com te dius?" "Que va inclòs al cafè això". I ell: "Semble que es una mica tiessa aquella noia". A què juguem aquí? Amb lo que donaen no teniem que per a minjar. Això de fer reunions i dir que som molt bons, i después als obrers fe'ls-hi la guitzia, no quadre. Li vam dir que si eren prostitutes en part ere perque ell tenie la culpa. I vam acabar nant al carrer. Per una tonteria. Anaves i tenies que fixar. Jo anave, em vistie, i al sortir fixxae, en veç de fer-ho a la entrada. Potser eren les 6 i tres minuts, les dos i 3 minuts. I per tres vegades que van agafar la fitxa amb 3 minuts de retard, mos van agafar i mos van fer expedient. "Falta de puntualidad" deie la carta. "Proximo aviso y a la calle" Ere nar amb contrarrelotge. Com que ja tenies la carta d'avís, ere estar pendent, i no es treballae a gust. Quan vai poguer vai marxar.

...Això m'ho va fer prendre consciència la JOC. Una vegada que veus que una cosa no és de justícia, pues a lluitar. I et coste patir, i plorar, i el lloc de treball. Que la ventatja que teniem allavons ere que no costae trobar treball. Que he canviat 50 vegades de puesto, i mai me vai quedar sense feina, i avui t'ho has de pensar... També a l'Aldavó, per exemple, sanitariament ere un desastre. Mos haviem de vestir, i rentar, i només amb un lavabo. I potser érem unes 50 o 60 noies. Feiem cua per poguer surtir, i nar més o menys netes. No vam conseguir res. Perque aquell home estae més cremat... Abans de mi va entrar la Esperança. Aquella va fumbre foc per los 4 costats: demanar un horari, un sanitari, un salari... Quan va marxar ella el Sr. J.: "Gràcies a Déu! Es que ere una comunista, sempre està demanant, sempre està reclamant..." I quan vai entrar vai estar un parell de mesos la mar de bé, veient lo panorama. I después venien problemes i ho naes dient. Erem cinc que estavem sense assegurar. I vai baixar a baix: "Miri, Sr. J., portem mes i mig, ja veu que sabem treballar, que fem la feina ben feta, i estem sense assegurar" "Tu parla per tu, no comencis!" "Si mos passe algo què?" "Bueno, ara mateix, marxeu a assegurar-vos" Ja mos tens cap als porxos de Sant Joan, a assegurar-mos. I després ja reclamavem els lavabos, i la cosa de l'hivern, que veneiem el calendari de la JOC, i el periòdic. I pobre home estave dессesperat: "M'havia lliurat d'una i ara me n'arribe un altra". Perque vai dir que volie anar a fer exercicis. Primer va dir que sí. Después va recapitular. "Qui us els done?" "El Jesus Pelegrí" Se li van caure l'ànima als peus. Calie fer molta feina. "Vostè deixi'm tota la feina que hagi de fer" Em vai fer

un tip de treballar! A preu fet. Mare de déu com surtiràs! També veien que surties amb el deure. Arrel d'això em va dir: "Si t'haguera manat jo de fer-ho tan depressa!" I per paga'm: Jo li deixo la feina feta. Pues jo no te'ls pagaré. Com que no? Vostè la feina la té! Pues t'ho descontaré de les vacances. No senyor, jo marxaré de vacances! Al tornar dels exercicis, només me va pagar la feina de la última semana. Li vai dir a la secretària: "Di-li que em doni la semanada, que jo he treballat" Después d'abarallar-nos molt: "Miri, jo marxo a magistratura del treball, perquè totes les amigues saben que es vritat". I llavors me va pagar. Això ere sobre l'any 66.

27. Escoltes

Analicemos por unos segundos lo que acaece en nuestra ciudad de Lérida, donde gracias a Dios aún no tenemos teddy-boys. Existe una gran cantidad de muchachos y muchachas entre las edades de 8 a 18 años, con un corazón y unas energías físicas extraordinarias, que se han de utilizar en algo. Pues bien, es cierto que hoy en día se les exige mucho en la cuestión de los estudios. También es cierto que precisamente hoy más que nunca necesitan que en sus ratos de recreo encuentren cosas que estén a su alcance, y apropiadas para ayudarles a formarse, a ser hombres para el día de mañana, al mismo tiempo que se distraen agradable y libremente (...) Yo me pregunto qué damos a estos muchachos que por su corta edad no pueden entrar ni en el cine (hay programas enteros que no son aptos), ni en el baile (porque muchos creen que es inmoral), ni pueden practicar deportes a su gusto, por no tener terrenos o locales acondicionados (...) Precisamente, teniendo esta gran preocupación para ayudar a la juventud, hubo un hombre, un gran hombre, Baden Powell, que fundó hace poco más de 50 años un movimiento de muchachos llamado escultismo, un movimiento apolítico (...) Hoy me cabe la satisfacción de comunicaros que en nuestro barrio existe un grupo de esos muchachos. (RAT PENAT, "Juventud, divino tesoro", CENTRO SOCIAL, Organización de Vecinos de Sta. María de Gardeny, n.2, Març 1963)

Sís anys abans d'escriure aquest article, el 1957, l'Agustí havia fundat el primer cau escolta a Lleida, al si de les Congregacions Marianes. La primera patrulla, que dúia per nom "Els panteres", estava formada per 6 nois (entre els quals hi havia l'Alfons). Fill d'un republicà exiliat, l'Agustí vivia amb la seva mare, i ben jove va començar a treballar de dependent en una botiga de roba. Aviat va veure la necessitat de crear un espai associatiu juvenil independent dels poders llavors vigents.

(AGUSTI) En aquella època per la joventut hi havia lo Front de Juventuts, de Falange Española y de las JONS, que aglutinava bastanta gent, hi havia un altre grup de gent més petita que era l'AC i después una immensa quantitat de nois com jo que no participaven d'una ideologia ni d'una altra. I aquí va començar com jo vai començar a pensar: "Quina llàstima! Com jo se troba molta gent que no es pot ni reunir ni fer res!" Tot això va fer de que jo havia llegit alguna cosa, havia sentit parlar de l'escoltisme, però molt remotament. Però lo poc que havia llegit ho veia molt interessant com a medi d'educació, perquè además, el fet que això fos una cosa apolítica i aconfessional... Que en el fons no ho és, no es pot parlar d'una cosa aconfessional, perquè la formació de l'individu és integral i la part anímica espiritual de l'home s'ha d'educar. I quan vai anar a fer la mili a Barcelona, vai entrar en contacte amb l'escoltisme. En aquell temps com a cosa que es va organitzar a Lleida hi havia la colònia Montsant d'Ulldemolins, jo hi vai nar de monitor alguna vegada, quan van ser a Vilaller també. Vull dir que tot això ja anava arribant, però jo veia la necessitat d'una cosa diferenta.

Quan jo vai tornar (de la mili) vai provar d'organitzar una patrulla a l'aspirantat de Sant Llorenç. Però no anava bé, havien posat un altre mossèn de rector i me vai trobar un ambient tancadíssim. Però a mi em recae d'organitzar allò. I com que lo que sí que no estae ben vist era l'escoltisme, el perill era que si montaes una cosa t'enfrentessis i l'aixefessin. Clar, jo tenia el problema que al fi i al cap era el fill d'un roig. O sigui, que s'ajuntaven dues coses negatives. A mi el bisbe del Pino me coneixie (perquè havia fet els pessebres de les Sederes Catalanes). A conseqüència de lo dels pessebres, me va dir que l'acompanyessi vàries vegades pel carrer hasta el seminari. I un dia em va dir que havia d'estar inspirat per alguna cosa divina per poguer fer aquells pessebres tan macos. Doncs aquell bisbe que va dir això, va arribar a dir a la catedral que "el escultismo era catalanismo, separatismo, comunismo y masoneria" (1958). I va fotre un follón! Llavors van començar a vindre uns quants: "Cony Agustí que passa?" Perquè, és clar, l'escoltisme no es coneixia massa. Era gent potser progressista d'idees i ho veien bé. Però al dir això una autoritat, algo havia d'haver, si no no ho diria. Lo sol fet que l'escoltisme pogués considerar-se contra el règim, ja en tenia prou. Imagina't tú el què era organitzar l'escoltisme a Lleida com a moviment d'església, quan lo cap que era el bisbe estava en contra! Moltes vegades m'havien dit que perquè no nava a vere al bisbe i li plantejava. I jo ho tenia claríssim això. Perque jo com a catòlic he d'obeir lo que el bisbe em digui. Però mentres ell no em manifesti lo contrari, puc ignorar-ho. Si anava a dir-li, jo sabia que em tancaria el pas. No tota l'església opinava el mateix. Per exemple el que hi havia darrera del bisbe, el doctor Colom, mos va facilitar d'una forma clandestina, mos apoiava d'una manera discreta. Així que vai intentar ficar-lo en un lloc que sigués sota la tutela de l'església, per a que la política no s'hi poses. I la única cosa era els jesuïtes. Allí va començar la primera patrulla.

Primer mos vam començar a reunir a casa meua. Un va conèixer en un noi que havia estat escolta, se deia J.F. Vam contactar amb ell i li vam proposar de montar alguna cosa a Lleida i que ell mateix podia ser lo cap de patrulla. I amb lo cap de patrulla aquest vam organitzar lo primer cau, per nar-nos a reunir los caps de semana d'amagat. Això devia ser cap al 52-55 (en realitat, 1957). I vam fer cap als jesuïtes, ens vam instal·lar al ropero de la Sang. Havíem de fer el cau, perquè lo que sí que se centraven molt llavons, que no hi havia com ara tantes coses, era que la canalla havia de treballar molt al cau. Havien de fer moltes coses, molts treballs manuals arreglant lo cau, sentint-lo una cosa seva. Aquell local lo va fer un arquitecte de Lleida, que precisament mos va ajudar a l'escoltisme econòmicament i moralment, sense que se sapigués. I ens va dir que allò podia durar uns 5 anys. Al cap d'un mes que se van cumplir los 5 anys, se va ensorrar... Als jesuïtes hi havia lo pare Gabernet, que en aquell temps no era gaire aficionat al català, tot ho feia en castellà. Tan és així, que com que això ho havíem de camuflar com una activitat excursionista, llavors ell no ho veia massa clar: "Que podia comprometre, que tal que qual..." En aquell temps també es feien als jesuïtes unes reunions on hi assistien la gent mes avançada de Lleida en l'aspecte català. Però ho feia lo pare Arís. Venia el Lladonosa pare, que va ser el que em va ensenyar a mi una miqueta el català. T'havies de camuflar, navem a casa seva i allí mos reuníem... (cita un seguit de noms). I no gaires més. I aleshores a la casa de Crist Rei fèiem unes tertúlies. Venia el Vallverdú, el Magre, lo Simeó Miquel, lo Francesc Porta. I allí vam estar un temps fins que va arribar un temps que el pare Gabernet no ho veia prou bé, li feia una mica de por. Llavors se va presentar la situació de que o bé se provocava que ens fessin marxar... Però no era una situació que em semblés lògica. Primer perquè ens havien ajudat, segona per la seguretat total de que allò ho necessitàvem...

Dels jesuïtes vam passar al Centre Excursionista. El Centre havia llogat un local molt petit allà on hi ha La Moda. Allí feia les reunions. Jo portava la secció d'espeleologia, i llavors vai demanar al president, el Jordi Sirera, i mos va donar permís. Vam aguantar un any, no teníem cau, no-

més nos podiem reunir. I després, a Martin Ruano, que jo hi tenia un taller que hi feia confecció. I d'allí vam passar al carrer la Palma, cap al 64, que llavors tenia jo la botiga del Montsec, ho camuflàvem com a magatzem meu i als nois que em venien a buscar tendes de campanya jo els deixava el local... Als jesuïtes va haver una patrulla, al centre excursionista ja vam arribar a fer-n'hi dos. Després vam arribar a fer 3 patrulles a Martin Ruano. Al carrer la Palma ja vam muntar un cau de llobatons, 3 o 4 patrulles i els rangers... La primera sortida que es va fer a Lleida a nivell d'escoltisme, quan estaem al Centre Excursionista, es va fer a les basses, quan no hi havia basses encara. Va ser una sortida d'incògnit. Era un pinar on hi havia els dipòsits d'aigua de Lleida. Devia ser el 57-58. En aquesta patrulla érem 5: hi havia lo J.F., l'Alfons, lo C., lo M.L. i l'altre no recordo qui era. I aplicant lo sistema de les cèlul.les comunistes, sense que mai tingués res a veure, que era muntar un petit grup però que fessin feina i preparar-lo. Aquesta era la idea. No es tractava de fer créixer l'escoltisme de cop. Es podia passar desapercebut amb 5 o 6 persones, i encara que se sabés, al ser un grup tan reduït i que passés temps i no augmentés, això volia dir que no valia la pena ni que s'hi possessin, ni políticament ni religiosament. Però era al revés, que no haguessin pogut evitar que això creixés... S'acostumava a portar l'uniforme per a evitar diferenciacions. L'uniforme era xiruques, que era un calçat pràctic per poguer caminar, no era car, no pesava, pràcticament tothom ho podia pagar -a vegades havíem tingut algun, que entre tots li pagavem el viatge-, la camisa de l'agrupament era d'un determinat color, que després la poguéu portar al carrer, però que tothom fos igual, els pantalons i les xiruques. En lo que hi havia mes diferència era en les motxilles. Lo del uniforme s'ha criticat moltíssim perquè no s'ha entès el què es pretenia. No era militarisme...

- Els nois tenien consciència de què representava el franquisme?

- Home, i tant que la tenien! Perfectament! Que el règim allò no s'ho mirava bé i que havien de parar compte, i tant! Fa poc vam trobar uns nois que me van reconèixer de l'escoltisme. I n'hi va haver un que diu: "Sí, jo estava al Front de Joventuts, i navem d'excursió i mos feien vigilar a veure si us veiem" "Cony! dic, aquesta no la sabia!" I havien de fer un parte. I provocar. Anaves al tren i et venien a provocar. Havies de dir que no fessin cas. Si coincidies al tren, segons el tio que et tocava, lo passaves malament... Com que los jesuïtes havien fundat lo dels Mangraners i eren los que anaven a dir la missa, jo vai demanar que mos donguessin permís per a dir una missa a la qual hi assistiriem nosaltres els escoltes i se faria la benedicció de la bandera de l'agrupament escolta de Lleida. Era una bandera que la vam brodar. El doctor Colom va se el qui ens va concedir el permís per a beneir la bandera. Lo J.F., que havia estat a l'escolania de Montserrat, va fer la lectura de la missa. I quan va arribar l'hora de les pregàries i va dir en català: "Preguem pel nostre cap d'estat Francisco Franco", li va fer tanta gràcia, que no es podia aguantar el riure. Devia pensar: "Pregar nosaltres per aquet tio que mos està fotent la punyeta!" Jo que estava al costat li vai haver d'agafar el llibre. Coses així, segons en quin moment te passi, és motiu per a que te diguin: "Prou ja!". Tot això que és tan bonic de parlar-ne ara, en aquell temps era molt diferent. Jo me'n recordo d'una acampada que va haver a Barcelona, que hi havia mossèn Batlle abans de morir, que estant los escoltes se va presentar un camió amb nois del Front de Joventuts i van saltar tots allà, van fumbre tot lo campament a terra. I van dir: "Venga, la missa ha de continuar!" i van treure a un dels escoltes que feia d'escolanet i van ficar un amb l'uniforme de Falange. El primer campament que vam fer va ser a les Lloses. Hi havia mes de 100 escoltes espanyols, de la delegació diocesana de Barcelona i Vic, i hi havia uns 30 de francesos. Aquests ja havien acampat i estaven molt aprop. Als 3 dies d'estar nosaltres allí, ells van marxar perquè ja havien acabat el campament. I el mateix dia que van marxar els francesos, mitja hora després se va presentar la guardia civil i mos va fer aixecar el campament. Per cert, van dir que era una denúncia que havia arribat, però que precisament no mos havien fet marxar abans perquè hi ha-

via francesos, per no cridar l'atenció. I ens deien que havien estat vigilant què feiem i que no enteneen perquè s'havia d'aixecar allò. Però que tinguessim en compte que havien de complir l'ordre. Ens van donar permís per a que hi dormíssim, però a l'endemà al matí havíem de marxar. Ells mateixos nos van dir que nos buscarien un lloc on poguessim acampar sense que ens traqués ningú. I l'endemà ens havien buscat un lloc dins d'una finca, que l'amo havia autoritzat a que acampéssim. Va haver una feïnada de por... A Lleida no va passar cap cosa d'aquestes, que jo recordi.

...Sentiment antifranquista no hi era en l'escoltisme, és que hi era practicament en molta gent. Però clar, qui podia dir re? Lo que si podies era treballar en alguna cosa d'aquest tipus. Jo vaig procurar inculcar molt als nois que a dintre de l'escoltisme no es fes mai política. Que a fora cadascú fes el que volgués. I llavors va ser quan van muntar l'Esbart Màrius Torres, casibé tots los que eren de l'escoltisme. Ells eren conscients de que calia fer una cosa per Lleida a nivell cultural de tipus més polític. Van continuar amb l'escoltisme i a part feien lo altre. Que per cert, l'Alfons va estar a punt de provocar a Lleida un follon fort. Es curiós, que ara és un noi religiós i tal. I tu no saps aleshores lo greu que li sabia. Nosaltres feiem los campaments de setmana santa a Raïmat. Vam demanar permís a Raimat i nos ho van concedir. Perque tot lo que pogues ser que pogués aportar una llibertat, un sentit de progrés al pobles i tal, hi havia molta gent que hi participava. Tothom estava tip d'aquell tipus de política, però és que era una època molt diferent d'ara. No podies parlar massa perque te la carregaves. Los Raventos nos regalaven fins i tot un parell de mones i xampany. I ens deia el senyor F.: "Això és per a que veieu que no només us deixem venir, sinó que ens agrada que vingueu, perquè si no no ho fariem" Llavors nosaltres, com a confessionals, navem a missa, participàvem als actes religiosos que es feien a la parròquia. Doncs l'Alfons jo recordo arribar allà i trobar-lo a la tenda dormint: "Què fas aquí? No és pas ara moment de dormir!" I me'n recordo que va dir: "Me cago'n... Si no hi fossin els capellans, ara no hauria d'anar a missa!" Ell empiat. Un altra vegada, es veu que al pati dels Maristes (a l'Alfons) li va sortir de dir: "La culpa de tot la tenen los militars!" No sé si l'havien renyat per parlar en català o què. I ho va escoltar un que ere fill d'un tinent de la guarnició, que li va explicar a son pare. Amb aquet militar no se li va ocórrer altra cosa que anar a veure al governador civil en persona. Diuen que va dir: "¡Yo a estos con la correa les haría cuadrar!" Ho vam poder parar, perquè no ere més que una canallada. Ves, què devia tenir, 15 o 16 anys? Que si n'hagués estat conscient, no ho haguera pas dit! No veus que no es podie dir res! Hi havia la censura i la por. A rel d'això, a alguns (noms) els van fer deixar l'escultisme, perquè eren de famílies més o menys del règim. I això que sempre vam dir que érem apolítics i aconfessionals!

Jo (de l'escoltisme) vaig plagar per l'accident, quan tenia 31 anys. Llavors ja estava tot fet, ja funcionava. Es va fer un agrupament de noies. Quan feia potser un parell d'anys que funcionava aquí a Lleida, vam fer lo dels llops, i el tercer any vam organitzar lo de Tàrraga, i a l'altre any vam organitzar lo de Balaguer. Començant sempre igual: un cap d'agrupament, un cap de patrulla i començant pocs, per a que quan estiguessin formats poguessin formar tantes patrulles com eren. Llavors vaig tindre un accident i vaig quedar completament fora de joc. I a partir d'aquí potser t'ho pot informar millor la gent que es va quedar...

Vers el 1958 en Daniel assisteix al primer torn de la Colònia Montsant, on coneix l'escoltisme. De la mà de l'Agustí, s'inicia en una de les quatre patrulles que existeixen al cau de Bisbe Ruano.

(DANIEL) Cap als 13 anys hi ha un moment clau, quan vaig amb una colònia d'estiu, la primera que es fa al bisbat. Recordo que el Frederic va llegir "El escultismo para muchachos", i a mi m'obre un interès, una cosa desconeguda. Allavors vaig començar a Lleida feie un temps l'escultisme a partir de l'Agustí, que ere un dels dirigents d'Acció Catòlica, que al tornar de la mi-

li se'n adone que no es allò lo que s'havie de fer, i trenque una mica amb totes les trabes, i per fidelitat a la fe, doncs amb ruptura amb tota la situació, comence això, ell sol... Jo a l'escultisme trobo dos elements que, sense saber-ho, a mi m'interessaen. Ara ho valoro des d'aquí, eh, però allavors és preconscient. Un és Catalunya. Una vegada a Correus, que m'hi va enviar el pare a fer una gestió, i vai parlar en català, i em va dir l'encarregat: "Hable usted en cristiano" I me'n recordo que vai sortir amb la decisió d'aprendre a escriure el català, aquell senyor va aconseguir això. I l'altre ere un tipus d'interrelacions humanes molt profundes, i tota la proposta de vida, de naturalesa, i tot això... Primer jo descobreixo la qüestió catalana. I a partir d'aquí la dictadura, com una opressió de Catalunya. L'altra descoberta és la qüestió social, perquè mos relacionem amb moviments com la JOC... Jo me'n recordo que fèiem reunions a tres quarts de vuit del matí, al centre excursionista, los caps de grup, perquè després marxavem al col·legit. Fins i tot això de la puntualitat, que avui està tan deteriorat, que quan ets puntual se te n'enriuen, mos vam imposar recordo un dia com a multa una pesseta per als que arribaem tard, no com a esperit espartà, sinó com a falta de respecte a l'altre. Lo que és cert és que sempre érem puntuals, tots. Es el moment que sortiem amb motxilles, que se te n'enreien. Aquí a Lleida passar amb la motxilla ere la riota: "Té, el macuto!" Llavors no hi havie res. Navem al Montsec, amb lo tren, als estius cap al Pirineu, travesses, setmana santa cap a Raimat, cap al Montsant. Com a mínim un cap de setmana per mes sortíem. I en aquest context, molt poques vegades, es parlave de la fe, però quan se parlave ere un altra cosa. Es a dir: hi ha una diferència respecte altres ambients, que se parle de la fe, molt. En aquells moments l'ateu no ho podie dir, en canvi molestave com una cosa enfarfegada, que mirave al pasat lligada al fet castellà. Ara parlo de les sensacions que em venen ara. En canvi a l'escultisme, hi ha moments que sento parlar de la fe d'una manera que m'impressiona. Poques, eh, se'n parle poc. Ara, quan se'n parle! Recordo un divendres sant que estaem acampats a Raimat, i va muntar un joc l'Agustí, d'aquests de 24 hores, apassionant, d'aquests que començaem a la nit, i fins l'endemà a la mateixa hora no ens retrobaem, i ere tot un món de fer descobrir la naturalesa, la lluna plena... I ens va presentar el joc i va dir: "La primera part és caminar amb la brúixula, amb silenci, a disfrutar dels sorolls de la nit, veure les estrelles". Cada grup caminava en una direcció. I diu: "Avui recordem amb un home que va estimar tant que va donar la vida pels altres. Us invito a que us ho penseu" Això t'impacte...

La Consol havia arribat a Lleida el 1961, recen casada. Amb el seu marit aviat es van comprometre en l'escòtisme. Segons el seu relat, el moviment, com una illa dins la societat, s'articulava com un espai de sociabilitat privilegiat, entorn d'una complexa organització interna, de caire totalitzant ("ere una organització social molt forta"), amb un important contingut simbòlic-cerimonial ("era tot un ritual").

(CONSOL) ...De seguida em vai ficar de cap de l'escòtisme. Vaig agafar el moment de la transició de Germanor de Noies Guies, que ere laica i catalana, a les Guies Sant Jordi. Que allavors als escoltes laics ens perseguien, no estae permès però sobrevivie. I en aquells moments, si ens posàvem sota la capa de l'església, podríem treballar més amb la gent. Hi vam passar la majoria. A Germanor van quedar molt pocs. Vam nar a veure el bisbe, se'ns va enfadar molt: "Que esto era rojos infiltrados, que mucho cuidado, que teníamos que hablar el español, que cuidado con el separatismo" I va dir que farie els ulls grossos, però sobretot que vigilessim. Un any que li vam enviar una felicitació en català ens va dir que "mucho cuidado", se'ns va empenyar... L'escòtisme ere molta muntanya, discussions, cultivar-nos intel·lectualment, la política una mica. En temps de Franco ja veuràs que es podie discutir? Tothom més que menys havia escoltat Ràdio Pirenaica, i llavors comentaem lo que sentíem de fora. Erem molt conscients de la repressió que hi havia, que ere una dictadura que no ens deixave fer un munt de coses, que ens havien tallat les possibilitats de parlar, d'expressió, estavem manats per gent de fora, i que havíem de vigilar

molt. Havia una sensació de por bastant forta. Per exemple, recordo que no vam puguer tenir cau. Fèiem reunions a casa meua i sempre teniem l'obsessió de la policia que venia. I no va venir mai! I vigilaem de no fer soroll, perquè clar, els veïns, 15 o 16 nois i noies, en un quartet discutint i preparant coses...

Els tres punts eren: País, Fe i Amistat. La fe havia de ser sòlida. A les misses de campanya disfrutavem molt. Clar, nar a missa aquí a Lleida no ens agradae gaire, però anar a missa de campament, que ere en català, que el capellà se sentae a terra, que tothom deie el que li sembla, tothom queda tan descansat! I era una cosa comunicativa, que combregaem tots. I si un dia no hi podiem nar, no passava res. Quan va néixer la meua filla, vam preparar un bateig que aquí a Lleida es van escandalitzar. El vam preparar molt bé. Vam nar per totes les peixateries a buscar petxines. Vam comprar ciris, els vam gravar tots amb allò de la pau. Preparaem cançons, Aprofundiem en el sentit del bateig. Una precessó per tota la iglésia. Tothom dret. Se'n va parlar molt temps d'aquell bateig! No se n'havia fet mai cap. Però el vam viure molt: el sentit del baptisme, la fe, perquè ens ho crèiem molt. Ere una organització social molt forta. Les nenes entraen als 8 anys, fins als 18, que passaven a caps. Nave per sisenes: cada sisena tenia un cap, els caps feien un altre lligam. Ere una escalinata de labors: als nens se'ls donave tot un munt de responsabilitats per pujar, havien de passar unes proves. En deien Batges. Era per exemple sortir a fora, i fer-se la tenda ells sols, menjar sense llumins, fer un menjar sense diners, buscar un lloc al mapa, fer una ruta de nit, estar X hores sols al bosc, orientar-se pels estels... De fer la gent valenta i d'orientació. Però eren molt bèsties: passar un riu d'aigua gelada. Els petits només ere fer un salt, fer la bona obra cada dia, que s'inculcae moltíssim: ajudar a un cec a passar el carrer, ajudar els altres en les coses petites, estar alerta en lo que passa cada moment. I quan passaven a més grans, ja fer-se valents. Ja de més grans ere més intel.lectual.

I les promeses! Es que ere tot un ritual. Fer la promesa escolta ere molt sagrat. Abans s'havia de fer un consell per explicar tots los problemes que tenie, i els dubtes. Als més petitons se'ls feie sapiguer unes quantes cosetes del Llibre de la Jungla -es regien per aquest llibre. La idea de dolent i bo no hi era: qui ajudava més o menys, coses de convivència. Només aixecaven dos dits, no valie del tot (el saludo escolta ere aixecar tres dits). A la següent etapa l'havien de tornar a fer, ja ere vàlida per sempre: havien de saber montar la tenda sols, fer un vivac, encendre el foc sense pedres, portar una reunió sense ningu que els ajudés, fer-se la motxilla que no els sobrès res ni faltes res, conéixer el mapa de Catalunya, la iglésia, es comprometeien a ser uns bons escoltes, sapiguer les cançons escoltes, totes les normes aquestes. I als grans de 15 anys en amunt, ja se'ls demanava un compromís: de militar per alguna cosa, el què fos. De nar a portar la nostra llum fora del escoltisme. Educaem molt el sentit de la puntualitat, de respecte als altres. I els grans ja depén, si els feiem fer proves o no: alguna explicació de la vida de Baden Powel... La promesa normalment se feie d'un amb un. Amb unes formacions allà! Ara veig que ere molt militaritzat. Allavons no ho veiem! Ere tan perfecte! Ere tota una cerimònia. Tothom estava en cercle, i ben mudats. Normalment ho feiem a la nit. Buscaem a la muntanya un puesto ben maco. Tinc un munt de fotos. Tothom ben emocionat. Nava un cap amb una bandera de Sant Jordi allà devant, el cap més gran. I posava la bandera. I deie: "Pel meu honor i la gràcia de Déu prometo fer tot el que pugui per servir i estimar el país..." La llei escolta. Ere aixíns. Llavons resava tothom l'oració dels escoltes. Molt dolça. I res, cançons, danses, que en sabiem un munt! La festa ere això! El menjar comunitari, haviem organitzat que cadascú portés alguna cosa. I res, aquell era escolta de veritat. Els capellans van fer la promesa i tot! Uns nois que hi havie a Santa Treseteta la van fer amb una cerimònia com cal! El dia de Sant Jordi. Si no havies fet la promesa no podies fer de cap. Ui, la meua va ser molt forta! Que a més hi havie una altra cerimònia que t'investien cap. Ho vai anar a fer a Barcelona, a Tiana, amb mossen Pié, Rosa Maria Carras-

co, mossen Pedrals, totes les altes glòries. I feien unes discussions profundíssimes, d'educació, de fe, país, pròxim, tot això. I a les noies ens donaven una llàntia d'oli, un floc de llana, símbol del treball, i no sé què més. I això ho havies de guardar tota la vida. I una missa, una cerimònia. I quan t'havien investit cap ja eres una gran personalitat dins de l'escultisme.

- Anàveu amb uniforme als primers temps?

- Sagrat! Uniforme total. Déu me'n guard! Hi havia alguna reunió informal que ho perdonaven, però a les reunions s'havia de venir uniformat! I clar, veien a les síes de la tarde una noia, amb xirruques, camisa blanca, falde de pana i el mocador al coll, el fulard, les estrelles. Bueno, deies: "Sant Boi!" No és que es nés molt mudat allavons, però clar! Ere tot molt més precari, encara es notae molt la postguerra. Ja comença a haver ricatxos, però encara hi havia molta misèria. El que passe que també ens ho passaem mes bé. Jo me'n recordo d'una excursió que vam fer a Sant Llorenç de Motgai, que portaem només 10 duros. Allavorens no sabiem on navem: "El primer tren que surti, demanem un bitllet d'anar i tornar que surti per 13 o 14 pts. i que ens quedi alguna cosa per dinar" I a les vuit del dematí tots a l'estació! Normalment portaem tot superorganitzat. Però de tant en tant havíem de fer alguna aventura. I ens trobem 13 o 14 moces, totes ben uniformades. Vam anar a Sant Llorenç. Ens quedaven 15 peles per dinar. I estava tot tancat el diumenge! Vem nar a una botiga vam fer sortir la senyora, una llangonissa, enciam, olives, i apa! El dinar mes bo que hem fet a la vida! Un fart de caminar com a desgraciades! Ja en teníem per parlar tota la setmana! Es cantava molt, molt. Hi havia uns mites, que jo penso que no feiem mal en aquella època, perquè ens ho creiem molt. També hi havia un xiulet escolta. Que después es va perdre. Naves pel carrer, i si creies que algú ere escolta, feies el xiulet, i si l'altre et responia, ho ere. No se n'enterave ningú més... Més aviat feiem riure: "Aquells bojos!" Aquí a Lleida és que et veien d'una hora lluny. Jo portave les grans, les noies de 14, 15, 16 i 17 anys, i em vai trobar problemes amb les mares, que em venien a veure: "Ja esta bé, aquestes noies, amb aquestes faldillotes i xirruques, a la muntanya tot el dia! Lo que hauries de fer si les vols educar, es posar-les ben mudadetes, i anar a donar voltes pel carrer Major a veure si les cases!" Això m'ho deien sempre les mares!

Aquí Déu n'hi do, casi vam arribar a ser un centenar. Home, era enriquidor perquè l'escultisme almenys hi havien les dos coses. Estaven barrejats, però molt. Hi havia des del que sabia que aniria a Barcelona a estudiar, fins el que venia estomacat, perquè feia d'aprenent de fuster o de manyà o de pastisser, i treballae les nits. Però tots venien, i no hi havia diferències de relació. S'interessaen bastant mútuament. N'hi havia que llavons podien estudiar bé, que ara son arquitectes i tal, que no hi havíem nat mai a casa seva. I els altres eren gent normaleta: fills de treballadors. Però casi erem mitat i mitat. això es lo que m'agradava a mi. Que hi havia pluralitat. Llavons naem a treballar als barris. Navem a fer jugar els nens dels barris, els diumenges al matí. A la Mariola, amb algun poble, a Artesa, a Puigvert. O a visitar l'hospital, a veure els vells, i navem allà, i parlaem amb tots, els hi cantaem cançons, en aquella gran sala. d'activitats en teníem cada setmana. A maternitat. Coses d'aquestes. Llavons les noies naven per un cantó i els nois per un altre. No es podie fer res conjuntament. Al cap d'uns anys es va començar a parlar de la coeducació. I aquí a Lleida vam dir: "Saps que? A Barcelona discuteixen teòricament, provem-ho què passe" Vam ajuntar els llops i les daines, cap al 65-66. Com que jo era comisària, nave a aquelles reunions a Barcelona, aquelles parides de discussions. I ja feie més d'un any que aquells psicòlegs, aquells savis discutint, a veure què podia passar. I al final vai aixecar el dit: "Com que m'heu ensenyat com s'havia de fer, sabeu què passa? Que fa un any que ho fem, i no pasa res. S'ho passen d'allò mes bé. No hi ha cap problema, hi ha més estímuls" I clar, van quedar al.lucinats

com a pollastres! I de seguida es va fer coeducació a tot Catalunya. Al cap d'un parell d'anys més ja vam fer coeducació a tots els nivells.

... Em passe com ara que t'explico aquestes coses, que em sona desferrat. Llavors ho veie d'un altra manera. Ara estar al escoltisme és un esforç, perquè t'has d'endarrerir per estar al nivell. No està al nivell de la televisió ni dels ordenadors, ni de la velocitat. Abans no ere un esforç. Llavors feiem una obra de teatre, amb una sabata i una espadanya i ere l'avantguarda! Perque d'imaginació n'hi havíem de posar, perquè de duros ni un. Per això eren tan fructífers els passejos pel carrer Major. I si mai naves amb un bar, prenies un got de vi que valia una pesseta. D'aquí no passaes mai. Una coca-cola? Mare de deu! Un dia a l'any! I el pollastre i el xampany només per nadal? I la cultura, el que tenie un llibre el llegíem tots! Per rigorós ordre. Valia molts diners! Ja van ser els anys 60 ben tocats, que va començar...

Els primers passos vers la coeducació es donen, en realitat, a finals dels 60, i comencen pels adolescents. En aquells moments l'escoltisme havia esdevingut ja un moviment força actiu, que articulava un dels nuclis més dinàmics del moviment juvenil local.

MARIONA- Jo hi devie entrar a l'escoltisme per una companya de la residència. Havíem passat un època a Bellpuig, com molt avurrits, només hi havie el cine. L'època esplendorosa de l'AC, que feien teatre, ballets, surtides, havie mort. I la nostra ere molt trista. No hi havie cap organització. I a l'arribar aquí i sentir parlar de l'escoltisme potser me recordae aquella època de les meues germanes a l'AC, que feien reunions i excursions. Em va atreure. Es feien moltes coses. El contacte amb la natura i amb les excursions. Més que la doctrina, que no en sabia res.

JORDI- Jo dirie que l'escoltisme de nois i noies, ere una cosa bastant dinàmica, molt oberta. Compaginae l'escoltisme clàssic, i l'obrir-se cap enfora. La festa de Sant Jordi que mo'n anaem a Raimat, i fèiem cine mut, ere el patró dels escoltes. El que mos va dir la missa va treure el llibre aquell de l'Armengou, "Justificació de Catalunya": Espanya té un matamoros i Catalunya un matadracs, compara! S'ere bastant catalaniste, eh. Al mateix temps, sobretot els nois, s'obrie més a la gent. Al cau molts diumenges a la tarde hi havie coses, des d'una sessió de teatre llegendari, a una audició de música o discos, o tertúlies sobre el renaixement italià.

- Eren mixtes aquestes tertúlies?

JORDI- Les tertúlies sí, però no estríctament. Aquest tema coste molt d'introduir. Lo que no es feie mixte eren les surtides a nivell de colla. Hi havie les dos organitzacions per separat, el Foc i el Clan. La base eren los novells i les novelles. Els nois passaen de minyó a novell als 16 anys, i després passaes a company, que ja havies de fer un servei. A l'anar a estudiar o a la mili, als 19 o 20 anys. Amb els companys formaes un altra colla. El procés va ser el següent: el local i les organitzacions eren diferents, les noies estaven a la parròquia de Sant Martí, i nosaltres al carrer la Palma. Però la relació personal ere molt freqüent. Les amigues de les novelles eren els novells. Va ser una relació espontània. Feiem un guateque, pues va ser natural que es fes entre escoltes. Però (el guateque) no ere de l'escoltisme. Anaem als cavallitos, a muntar al tren fantasma. I ens vam començar a plantejar: "Si aquesta gent se diverteixen junts, perque hem de fer l'escoltisme separat?" Hi van haver varies reaccions, algunes marxistes: "Si anem amb noies no es podrà fer cap excursió" I certs problemes personals. L'escoltisme de nois cada vegada es més obert. Els diumenges hi ve molta gent. El cau és a prop del carrer Major, és un lloc privilegiat. Del carrer Major feies cap al cau, i feies petar la xerrada. Venien les noies també.

En el bienni 1967-68 l'escoltisme local experimenta una dinàmica de renovació, el signe més visible de la qual són els tímids passos vers la coeducació. Fins aquell moment havia predominat en el

moviment els elements de jerarquia, disciplina, uniforme i ritual, que, es vulgui o no, formaven part d'un sistema basat en l'esperit militar del primitiu escoltisme de Baden Powell. Com reconeix el mateix Jordi, el terme "militarista" no s'hagués acceptat, però aquests components (sovint lligats a l'aparell extern) es consideraven consubstancials al moviment. L'aparició d'una nova generació de joves, més preocupats per qüestions socials, més oberts a l'exterior (mitjançant contactes amb la JOC, Pax Christi, universitaris, etc), més conscients que calia adaptar-se als nous temps, obria una dinàmica que va provocar tensions internes amb la primera generació (com veurem en el capítol següent) i desembocà en una de les iniciatives més importants del període a nivell de joventut: el Festival Jaloomb 67.

28. "Comunistes!"

L'Antoni era fill d'una família obrera d'immigrants, que vivia al barri antic de Lleida. En el capítol anterior ens ha relatat les condicions de vida de la seva llar, així com el fascinant món de les bandes adolescents del seu carrer. Mitjançant l'esforç personal i les beques escolars, aconseguirà estudiar el batxillerat i més endavant magisteri (hom pot trobar algun dels seus articles a "Relevo"). A finals dels anys 50 l'Antoni entrà a formar part d'una patrulla de *robbers*, una de les branques del moviment escolta. D'alguna manera, la nova organització ve a institucionalitzar tendències de sociabilitat juvenil (vida en microgrups, jerarquia, contacte amb la naturalesa, etc) viscudes prèviament al si de la banda informal. A mitjans dels 60, ja com a cap, viu el procés de renovació de l'escoltisme que el convertirà en l'avantguarda més dinàmica del moviment juvenil local.

(ANTONI) ...Jo ara aquí et diria de que et dono les impressions que ara tinc de com ere allò. Lleida la recordo una ciutat molt fosca, molt fosca. La meva impressió d'aquella època ere una ciutat molt tancada, molt mediocre, en el sentit que no valora res de lo que tenie. No feie res gran, no feie res lluminós, per dir-ho d'alguna manera. Aixòs no vol dir que la gent jove que s'hi trobae no tingués ganes de trencar tota aquesta història. Ere com un intentar surtir d'algo que t'agobiae, que te tenie com agafat, com enganxat. I ho fessis des del camp que ho fessis, des del camp de la cultura, o des de l'animació, tot ere incomprès. T'explico una anecdotia. Fixa't que me'n recordo que quan estava a Lleida jo no havia llegit res de marxisme, ni sabia el què ere el marxisme. Els meus estudis havien sigut de Magisteri, i ja me diràs si a nivell de Magisteri se podien estudiar aquestes qüestions. Ere divertit perque els pares dels meus companys ens deien que érem uns comunistes. Ere una cosa molt curiosa. Erem comunistes simplement pel fet de que ens preguntavem coses, de que criticàvem, de que voliem parlar de les coses. I jo la història del comunisme no la vaig conèixer fins una sortida que es va fer no sé on, una ruta d'un moviment que es deia Pax Christi, que el títul ere sobre el diàleg marxistes-cristians, va ser a Berlin. I llavors em vaig veure obligat d'alguna forma a interpretar-ho. No enteneie res de totes maneres, perquè quan parlaven del concepte de classe ere molt complexe. Però només per donar-te una referència de com la gent reaccionave respecte de les iniciatives que pugués tenir la gent jove. Ere una situació d'imcomprensíó total...

Siria fals de dir que els joves érem nosaltres, perquè hi havie moltes classes de joves i nosaltres érem nomes una minoria. Pensa que jo per exemple vaig començar a treballar amb els joves al moviment escolta, que érem una vintena de persones. En aquell moment ere lo més important que hi havie respecte a moviments de joventut. Hi havie altres coses a les parròquies, lo de l'Ac-

ció Catòlica, però molt poca cosa. Jo vai començar amb una colla que allavons n'hi diem robbers, que érem cinc persones. I amb el procés de 4 o 5 anys vam aconseguir ser uns 200, que ere un número impensable! I quan dic 200 no ere només de Lleida, sinó que també venien mobilitzats de comarques. Es a dir que érem una minoria molt minoria. Podiem ser la vanguardia, però no representàvem realment lo que ere Lleida. Lleida ere la típica estructura de gent que neixie i los anys de joventut anaven a la discoteca -no, que encara no hi havien discoteques- o anaven a la Bolera, que ere lo més escandalós que hi havie en aquells moments. I la gent esperava casarse, i s'ha acabat la història. Molt adaptada amb aquesta situació, vull dir, de foscor, de no grandesa, de no tenir ambició, lo màxim canalitzar l'ambició pel petit negoci, o aquestes coses. I jo és així com ho recordo.

Jo vaig funcionar a dos moments, a nivell de joves. Un moment que intentava enfortir una estructura molt formalitzada o organitzativa, que fèiem mitjançant els moviments scouts, i aquestes coses. I un altre que va ser trencar amb les estructures i crear moviments molt més lliures, molt més a partir de les iniciatives dels joves. De fet introduïem tota la perspectiva d'autogestió juvenil, de l'animació. Aleshores el problema no ere tant treballar des d'una estructura interna, sinó des de la perspectiva d'una coordinació amb els grups que podien existir... El nostre grup, la colla Sant Jordi que es deie, fixa't que les temàtiques que es discutien eren, per exemple, la història de nois i noies. Perque en aquells moments sempre eren separades. I discutir aquests temes, i atrevirte a fer-ho conjuntament amb noies, va ser un escàndol! Perquè l'església jugava un paper ambivalent: per una part possibilitae la relació, però d'altra part temeie les conclusions que pogués tenir. Fèiem coses com la història dels hippies, que ja començaen a sortir, sobretot a la última part. Coses d'aquest estil. Però tot el treball consistie en reunir-te una tarde mentres minjaves castanyes i discutir una temàtica d'aquestes. I lo que és divertit és que allò concentrave molta més gent de lo que serie el nucli, sobretot amigues o amics de les amigues. Així es va anar fent una xarxa de gent. Alguns érem dels antics boy scouts infantils, que vam pasar a la secció d'adults. I a partir d'aquí hi van entrar alguna persona d'allà on estavem situats de local, va començar a interessar-se, sobretot perquè feies excursions. Perquè la gran surtida en aquells moments ere el camp. I a partir d'aquí es va començar a presentar amb accions concretes, i va ser quan va començar a canalitzar més gent. I després sobretot quan va renunciar a ser escoltisme per començar a ser moviment d'animació, que en deien Solc, va ser una unitat mes dins del món dels joves, i va treballar més les problemàtiques estructurals...

Però xocs, xocs, els rebeies més indirectament, perque t'acusaven de que eres comunista, que la paraula ara té un altre sentit, però allí el comunista ere... jo què em sé, els que érem capaços de fer alguna experiència. Ser comunista volia dir, pues una cosa demoníaca, que tornaríem a la guerra, aixòs. Però que eren termes que t'atribuïen, no per lo que tu sabies que feies, ni per la consciència de tu estar inscrit amb un terme com aquet. Aixòs te tancave possibilitats, i per una altra part una certa desconfiança, no? Amb companyes que jo sortia en aquells moments, els seus pares: "No pots nar-hi, perquè aquest tio és comunista" No? A més ere curiosíssim perque ho deien amb manifestacions o actuacions que nosaltres fèiem des dels moviments d'església, que no deixavem de ser uns beatos progressistes, no érem res més. Me'n recordo d'una de les sortides anuals que es feien a Montserrat. Hi participaves, clar, prenent la paraula i dient lo que pensaves. Suposo que dir lo que pensaves -que ja em diràs lo que podiem pensar!- és lo que donae pistes d'aquest tipus. Es dir, enfrontaments directes directes no en vam tenir. Però indirectament sí que vam tenir tota aquesta sèrie de pressions, d'una forma sistemàtica i permanent, vull dir que ho veies. No érem tampoc contestataris. Precisament provocàvem més perque no érem contestataris. Fora de quan va haver-hi lo del pare Gabernet... Una altra cosa que vam participar-hi molt va ser quan va sortir en un llibre que Lleida formava part del Valle del Ebro. A ni-

vell de les enquestes, passant per les cases, va sortir la famosa cançó aquella de "Lleida és catalana, avui, demà i sempre" Ere cançó que se cantava popularment com afirmació d'aquestes històries. La cultura no donava més de si. Pensant-ho amb la realitat de Lleida ere molt fort. Pensant-ho comparativament amb altres realitats, pues no deixava de ser... La capacitat de resposta també responia a la situació que visqueiem.

Hi va haver una cosa molt divertida, que va ser quan va morir un company nostre en una excursió, que es va matar fent excursionisme, es va fer una gran manifestació de dol, i lògicament des de la lectura amb català, els principis que es van llegir... i una manifestació de tota la gent. I llavors va morir algú que ere del règim i van intentar fer una manifestació semblant, però des de la perspectiva de l'altre mort i de l'altre costat. Que en aquells moments costava d'entendre, Però la gent més espavilada ho llegie en aquests termes. I pensant-ho és vritat... Es que viviem una existència plena en lo que estaem fent, però no teníem més intenció, sobretot aquests moviments juvenils. Jo no et parlo de les intencions més polítiques que pugués tenir un moviment com l'Esbart o aquests històries, però penso que serie més com un moviment existencialiste, que volie canviar les coses perque les sentie vives, perquè d'alguna forma, que no que tingués uns plantejament polític d'enganxament a unes estructures. Cosa que ara diríem: "Què burros que érem!" Però la cosa funcionava així. Te presentaves allà, i ere un problema de justícia, però absolut, no relatiu al poder o a l'estructura, sinó perquè ere bo. Molt oberts a tot lo que pugués significar canvi, però sense consciència de que el canvi ere estructural. De fet això ja se'n recordava bé tota la estructura social de recordant-se de que res de política, i res de totes aquestes qüestions. Es dir, ere obrir bretxes dintre de lo que ere possible de lo legal...

La gent va evolucionar molt compactadament. Perquè de fet el moviment escolta que jo estae, ere un moviment molt interclassiste, amb gent d'orígens molt humils i gent burgesos bastant clars. Lo que no hi havia ere una consciència social, sinó simplement sobre l'esplai, l'animació i l'educació. Clar, a l'estar amb contacte amb la gent de la JOC, que aquestos sí que tenien plantejaments més obrers, això si que va portar a tenir una consciència mes social, no des de la perspectiva de lo que serien les classes, però si des de lo que serie la responsabilització del fenomen social, la participació i aquestes coses. Per mi va ser una experiència molt rica. La vritat t'he de dir que ere una espècie de desafió. De fet potser sí que érem uns marxistes sense saber-ho, en quant ens consideràvem un opost d'algo que no funcionave, o ens consideravem uns dialèctics amb aquesta història. Perquè de fet hi havia algo a reconstruir, algo a canviar, que va tenir la seva màxima expressió amb aquella història del moviment "Jaloom", que allòs ja va ser d'alguna forma com un enfrontament amb tota la societat...

El moviment Jaloom, que analitzaré més endavant, és la culminació d'un procés d'obertura iniciat a l'escoltisme a mitjans dels 60, que desembocarà amb l'experiència autogestionària del moviment Solc, el 1969. El relat de l'Antoni ressegueix les xarxes de relació de la sociabilitat antifrancista: CCMM, JOC, Esbart, Pax Christi, i les plataformes democràtiques. Es significatiu que aquests joves, pel fet de "plantejar-se coses" i dur a terme activitats poc convencionals, fossin titllats de "comunistes". L'adjectiu ja havia estat utilitzat pel bisbe Del Pino per referir-se a l'escoltisme en un famós sermó a la Catedral. De fet, en aquests anys els comunistes locals començaven a organitzar-se, i els joves escoltes no tenien pas coneixement de la seva existència -tot i que, amb el temps, alguns evolucionaran vers las militància comunista (el mateix Antoni s'aproparia a Bandera Roja).

29. L'Esbart

Des de molt temps ençà es nota dins de Lleida la manca d'un grup de cultura per nosaltres els joves i essent com és la cultural la forma més expressiva de la personalitat d'un poble hem cregut que nosaltres com a catalans deuríem de fomentar la nostra espiritualitat entre els joves que són els que dins de temps duran la nostra societat. Per cobrir tots aquests ideals s'ha creat el nostre esbart (Salus, ESBART MARIUS TORRES, 1a Circular, Maig 1962)

No sé ben bé si fruit de les monòtones caminades carrer Major amunt i avall, que cada tarda al sortir dels Maristes eren el nostre entreteniment més barat (el mirar noies i dir qualsevol bajanada encara no pagava impostos), o de l'avorriment que aquest exercici provocava en la nostra vitalitat recen estrenada, que en un plànol més culte els cervells més assenyats anomenaven pubertat, ens va col·locar en la cruïlla de triar entre l'anar darrere les noies diguem-ne... més dretanes, o les que freqüentaven els locals de la OJE, i les més carques o beates assídues clients de la Congregació Mariana. Les eclesiàstiques tenien un aire més espavilat i això va estar un factor determinant a l'hora de formar un grup de joventut força decidit i maco. D'aquí va sorgir "L'Esbart Màrius Torres", de la necessitat peremptòria de satisfer exigències culturals i amb aquesta excusa conviure amb grups de noies més a l'abast en els locals de la Congregació Mariana que pel carrer Major. I amb més cultura i bones maneres, val a dir. (Màrius CARRETERO, 1987: 32)

El febrer de 1962 un grup d'adolescents -de 15 a 17 anys- que acudien a les classes de català al domicili particular de Josep Lladonosa van crear l'Esbart Màrius Torres. La majoria provenien de l'escoltisme i de les CCMM, i pretenien articular un espai de convivència juvenil, més lliure de les intervencions adultes, i amb una més decidida actuació en el terreny cívic i cultural. L'entitat s'organitzà sota l'aixopluc legal del Sicoris Club, i es mantingué molt activa durant tota la dècada. Ideals "espirituals" i necessitats molt més "temporals": de tot n'hi havia en l'origen de l'Esbart.

(ALFONS) L'Esbart era una cosa molt vivencial. Era un medi independent del poder i l'església, però catalanista i catòlic. Tot va sortir d'alguns de l'escoltisme navem a classe de català i xarravem: "Hauríem de crear algo!" Coincideixen tots los ambients. Lo de l'escoltisme, uns que anaven al col·legi Sant Jordi, alguns als Maristes, el Manuel Moretó, amic del Daniel. Jo el vaig conèixer perquè quan el Daniel se n'anava de capellà, va fer un berenar a casa seva. I amb aquell berenar hi va haver una discussió fortíssima, perquè hi havia un que nave per jesuïta, i clar jo, als 16 anys: "Catalunya és nació, i a més Espanya ni nació ni res, estat i prou!" I el jesuïta: "Todos los que piensan como tu los pondría en el paredón" Em vaig quedar tant de pedra! Va arribar a nivells molt violents, i ho va haver de resoldre la mare del Daniel posant pau. Molt apassionat. Perque quan se discutie d'aquestos temes jo me posave molt vehement. I hi havia allà el Manuel i me'l vai trobar al cap d'uns dies: "Tu, a veure, aquí què es podria fer?"

El nom va ser una casualitat. No érem conscients del caire mític, el què havia representat la família Torres a la República. Vivíem sota el règim de Franco, però no havíem conegut la guerra. Lo vam crear nois només. La primera reunió vam discutir això, si hi havien d'haver noies. I va ser el Manuel que va dir: "No, hi han d'haver nois i noies" I llavors la tàctica va ser la següent. Primer les activitats, la primera va ser fer una missa en català, la primera que es feie a Lleida. Després vam dir: "Va, la caragolada, a Granyena, i a Granyena convidem noies" El Salus convidava a la seva germana, ella a les amigues, l'altra... Així ens vam nar a Granyena. L'endemà ens vam

trobar a Fernando: "Que tal, no se què, escolta us haurieu de fer sòcies de l'Esbart, perquè això és de cultura... I escolta, per cert, no llegiu llibres en català vosaltres, haurieu de llegir alguna cosa, vinga" Jo portave la biblioteca ambulant, la cartera plena de llibres. Mos vam posar al Sicornis Club. El mecanisme ere aquest: les excursions i los guateques que fèiem també, el que feie que una part de la gent anave a l'Esbart perquè hi havie gent jove i hi havie guateques i podie lligar, o esperave de lligar, i una altra part pues amb la cultura. La festa, el guateque ere molt important.

- Això contrastava molt amb l'ambient de l'escola?

- Si, totalment, sobretot als Maristes. Ere totalment castellà. Es el primer grup realment catalaniste a nivell de gent jove. Ere molt excepcional. Creàvem un cert ambientillo. Vam anar a Montserrat, i cada vegada que hi anàvem, demanàvem audiència al pare abat. El Màrius va venir a una conferència sobre economia, i va començar a intervindre així en plan socialista, llavors estudiava a Barcelona. I ràpidament el vai captar. Ere una cosa d'evangelitzar que s'havien de fer en català. Me'n recordo també d'una cosa que es va fer al Fèmina, un Forum que es va omplir de gom a gom amb los "400 Golpes". I mos vam aixecar dos o tres i vam començar a parlar amb català... I vam arrencar tot lo fòrum amb català. Lleida estava molt castellanitzada. El canvi que ha fet es increïble, per això jo no l'entenc la gent que ara es queixa dient que les coses van malament... Lo del dia de la rosa, això és una invenció nostra. Un bon dia a l'Agustí se li va ocórrer de donar una rosa al cantó del llibre, i los de l'Esbart ens vam dedicar a repartir-ne pel carrer Major. Al any següent s'hi va afegir la Domingo's. Después alguna floristeria. I a partir d'aquí... Això no s'havia fet mai! Aquestos detalls són divertits perquè es vegi això de les tradicions com funcione... A vegades se mos acudie fer un equip de treball sobre el tema de l'adolescència. Un futimer! Va ser una de les nostres neures, quan teníem 16 o 17 anys. Les relacions pares i fills. Montaem col.loquis sobre aquet tema. Les relacions nois noies...

(ERNEST) L'Esbart hi vai entrar poc después de la fundació. Ens explicaem nosaltres mateixos les coses. Esprit de formació i diàleg, que no hi ere (fora). El fet de dir-se Màrius Torres ere catalanista, estae mal calificat. Però ens permeteie de connectar amb les persones importants de la cultura catalana. Venien "gratia et amore", i ens feien les conferències. La Congregació ere un sentit de formació i l'Esbart ere lo que surtie de nosaltres mateixos. Fèiem el butlletí, jo vai començant fent de crític d'art. Més endavant hi va haver la connexió amb l'Aliança Francesa i la Petite Galerie. Van ser els tres nuclis principals d'activitat cultural per mi. L'Esbart tenie la cosa positiva de vincular gent que después va ser molt dispar. Com a sentiment d'amistat, que enfront el franquisme tots érem junts. No ere un sentiment polític estricte, però sí una certa sensació de resistència cultural. Recordo que una vegada se'ns havie prohibit fer una conferència al local del Sicornis als perxes de dalt, perquè coincidie en dia i hora amb la vinguda de Franco a Lleida, i nosaltres no ho sabíem. El Tarragó: "Podeu ser socialistes i el què vulgueu, però això no m'ho feu!" Sempre teníem moltes baralles amb el Ministeri d'Información y Turismo pel Butlletí. Gairebé ere com una formació del caràcter. Jo sempre he sostingut que ser demòcrata no és una opció política, sinó de caràcter, de lectura ètica. Hi havie la sensació de que no ens deixaem fer el que nosaltres voldríem ser. Eren bàsicament els fills de les famílies que més que a l'Institut anaven als Maristes o al Sant Jordi. El que podrie ser la burgesia, que a Lleida no n'hi havie. Es molt fàcil que llegeixi la gent que a casa seva té biblioteca... Nosaltres de conflicte generacional no en vam tenir. Pensa que també navem a les CCMM. No érem tan d'esquerres. Ere una entitat cultural no oficial, però a última hora no estae malament: "Els xiquets se reuneixen per parlar de llibres, no per anar-se'n al bar" I hi havie alguna connexió amb gent gran que ens guiaen: Lladonosa, Vallverdú, Artur Vives, Magre, Porta... Hi havie un cert estímulo a la creativitat.